

YLLI POLOVINA

SHQIPTARËT
DIAMANTËT E PAGDHENDUR

YLLI POLOVINA

SHQIPTARËT DIAMANTËT E PAGDHENDUR

Arti grafik: Rrezarta Merja

Shtëpia Botuese: EMAL - Tiranë 2014

© Të gjitha të drejtat janë të autorit

ISBN

Më tepër se temë e natyrshme shkëmbimi opinionesh me bashkëkombësit apo lëndë për kuriozët që duan të zbulojnë se çfarë mendësie kanë shqiptarët, cilat karakteristika kryesore të identitetit shfaqin, natyre psikologjike, temperamentit apo të dhënash antropologjike, ky libër dëshiron të ofrojë ndihmën e vet në njohjen e tij edhe për të gjithë ata të huaj që merren me popullin tonë, shtete qofshin apo bashkësi të tyre, parlamentarë ose drejtues të Bashkimit Evropian, të dhjetëra institucioneve të tjera të kontinentit dhe të botës, organizata joqeveritare, fondacione apo firma biznesi, sipërmarrës të politikës dhe të ekonomisë, gazetarë, artistë ose studiues, nëpunës apo udhëtarë, turistë për pak kohë ose prej atyre që duan të vendosen në Shqipëri, shkruar të historisë tonë, të mbarë në qëllime apo të mbrapsht. Që të kërkojnë prej nesh atë që dimë, që duam dhe ka gjasë e shpresë ta bëjmë, jo çfarë për shqiptarët është një model standard zyresh larg tyre dhe për pasojë gjë e pamundur. Në qoftë se për kaq do të isha i dobishëm, përveç kënaqësisë se shkrova për popullin të cilit i përkas, në këtë gjashtëdhjetë e gjashtë vjetor të jetës time do të zotëroja një arsye më shumë për të qenë i gëzuar nga shërbimi që kreuva.

Janë Doloreza dhe Tajar Bregasi që mundësuan financiarisht botimin e këtij libri. Mirënjohje për ta dhe nderim prindërve të tyre, prej të cilëve u mëkuan me këtë shpirtmadhësi.

Lënda

“HOMO ALBANICUS”, PAMJA JONË NGA BRENDA.....7

(Mos)njohja e vetvetes.....	14
“Shqipëri të kam dhjerë, s’ të kuptova asnjëherë!”.....	16
“Shqipëria – Kopshti Shkëmbor i Evropës Juglindore”.....	18
Eqrem Çabej “Shqiptarët midis Perëndimit dhe Lindjes”.....	24
Ismail Kadare “Mosmarrëveshja”.....	27
Pa titull.....	33

IMAZHI YNË NGA JASHTË.....34

Si nga Tirana na sheh një ambasador i huaj.....	43
2007: “Identità albanesi-un approccio psico-antropologico” (“Identiteti shqiptar-një përjasje psiko-antropologjike”).....	45
2009-2013: “Pena të arta franceze për shqiptarët” dhe “Arbëreshët e Italisë, 1413-2007”.....	48
2009: Një botim në Shkodër.....	59

SHQIPËRIA JONË.....67

Pse nga arbër u bëmë shqiptarë.....	68
Histori e trazuar imazhi.....	75
Kur putha dorën e italianes Rosela Luçiano.....	86
Me ata që kemi marrë e dhënë: latino-italianët, heleno-grekët, osmano-turqit, thrakët, sllavët dhe vlllehët.....	88
Toka e “shejtanëve”.....	92
Një portret antropologjik i “homo albanicus”.....	95

TREMBËDHJETË KARAKTERISTIKAT KRYESORE TË SHQIPTARIT.....	96
1. Individualizmi protagonist.....	96
2. Anarkizmi.....	109
3. Nacional-shqiptarizmi.....	120
4. Krenari-krekosja.....	132
5. Shumëfetarizmi.....	149
 Serbët, grekët, italianët dhe turqit: disa fjalë për identitetet e tyre..	165
6. Mikpritja.....	179
7. Besa dhe sa besnik është shqiptari në të vërtetë.....	183
8. Trim apo edhe ca konformist?.....	192
9. Konservator, jo reformist.....	202
10. Temperament i vrazhdë.....	206
 Gjermanët, francezët, anglezët dhe rusët.....	214
11. Vitalë apo edhe vetshkatërruesë?.....	222
12. Të politizuar, por përcipërisht të doktrinueshëm.....	232
13. Të zgjuar?.....	234
 “SOCIETAS ALBANICUS”.....	237
 SHQIPËRIA BËHET APO NUK BËHET?.....	254
 Një mëdyshje e fundit: po sikur të mos bëhet?.....	273

“HOMO ALBANICUS” PAMJA JONË NGA BRENDA

Një identikit i shpejtë i shqiptarit prej një shqiptari, siç autori i këtyre radhëve po nis tani një sprovë, mund të përmblihet pak a shumë në këtë skedë modeste:

Trupmezatar në jug të trojeve të tij e shtatlartë në veri, sidomos në Kosovë, i fortë fizikisht po ashtu.

Tradicionalisht i bardhë, ai është plot vitalitet.

Tipari i tij i parë që i bie në sy është energjia. Ajo i buron si një lumë i madh, ku dallgët ndjekin e mbulojnë njëra-tjetrën. Vërshojnë. Jo vetëm nuk duan të ndalen, por as të qetësohen për një çast.

Energjimadh shqiptari këtë fuqi të bekuar, me të cilën mund të transformonte jo vetëm veten, por edhe tërë siudhësën e Ballkanit, më shpesh e ka të humbur, të harxhuar kot. Kjo i ndodh jo vetëm se këtë pasuri ndryshimi dhe zhvillimi rrethanat ia kanë dhënë pa ia shoqëruar me inteligjencën e duhur për ta përdorur, por edhe sepse i ka konfuze, të shpërndara e të pakontrolluara plotësisht.

Jo rrallë, duhet theksuar: edhe vetshkatërruese.

Në raste të tilla dëmi është aq i madh sa të shkon nëpër mendje ideja mos shqiptarit, për të qenë më mirë se tani, i mjaftonin të paktën dy herë më pak energji.

Mjaft i shkathët për t’iu përshtatur mjedisit gjeografik, por po aq edhe atij historik. Aftësi e shkëlqyer e manovrimit të tij është fakti tepër i rrallë: qe e vetmja bashkësi ilire, nga dhjetëra simotra në gadishull, që mbijetoi. Pas dymijë e pesëqind viteve rezistencë solli dhe i paraqiti Evropës një nga etnitë e gjuhët më të vjetra të saj.

Nuk e ka zakon e madje nuk di të bëjë kompromise për të gjitha çështjet e jetës, por për kryesoren, mbijetimin fizik, është gjenial.

Ndoshta si një shenjë e kësaj dhuntie zhdërvjelltësia e shqiptarit manifestohet edhe në dhënien e përgjigjeve të shpejta, të zgjuara dhe therëse. Aq i vetëtimtë është sa ngjan sikur pothuaj nuk mendohet.

Duket sikur këtë arsenal e ka gati, ia kanë bërë gati njëqind brezat e paraardhësve.

Aspak fjalëshumë në kuvend, në arë apo në zyrë, në kafe është thashethemexhi.

Ka kultin e mikut dhe e nderon atë përtej mase. Ky është virtyti, prej të cilit e ka pësuar më shumë, por megjithatë nuk i bën asnjë revizionim këtij kodi të vjetër.

Shqiptari kërkon miqësi, madje edhe kur nuk duan t'ia japin. Ai e do tjetrin, ndihet mirë në praninë e tij. Po qe se shfaq ndonjë mëri do të thotë se tjetri e ka tepruar në keqveprimin e vet.

Duke qenë tolerant ndaj të ndryshmes dhe i hapur përkundrejt të huajës, shqiptari është shumë përhithës për të renë, të përparuarën, modernen, deri edhe krijimin më të fundit të njerëzimit. Veç këtë dhunti e zotëron jo në fushën e mendimit, të ideve, të teorive, të filozofimit.

Këto janë rrugë të gjata për natyrën e tij që rezultatet, frytet, të mirat, i kërkon shpejt.

Shqiptari vrapon pas markës më të fundit të celularit, zhytet të notojë thellë edhe në internet, por librin e shfleton fare pak.

Është natyrë intuitive.

Joselektive, sigurisht.

Temperament i zhurmsëm, shqiptari është emotiv.

Heshtur nuk di të bëjë asgjë, madje mos ia kërko këtë sakrificë.

Atij i ngjan vetja sikur është krijuar nga Zoti që ta dinë të gjithë në faqe të botës që ekziston. Atij i duhet vëmendje, ndryshe, në harrim, fiket si xixëllonja kur nuk ka më përreth oksigjen të mjaftueshëm për të ndezur fosforin e fundbarkut të saj.

Përgjithësisht natyrë e drejtpërdrejtë, që fjalën e fundit e thotë të parën, ai lë përshtypjen se është edhe i vrazhdë. Shqiptari e anashkalon si të tepërt etikën.

Mirënjohës i vërtetë, ai pothuaj kurrë nuk thotë “faleminderit”.

Çuditërisht shprehjen e butë “më fal” e përdor më shumë nga masa kritike e tij e shpërfilljes për etikën, por jo për gjëra të rëndësishme.

Shqiptari nuk ka nevojë për kaq shumë rafinim të gjuhës e të sjelljes, sepse i merr për dobësi karakteri, paaftësi qëndrese.

Prandaj është edhe kryeneç.

Natyrë vetëmburrëse, po ashtu. Ky tipar karakteristik i shqiptarëve, mbase një prej veseve që i dha energji të mbijetonte përmes rreziqeve të më shumë se dy duzinave shekuj, në krahina të ndryshme të trojeve të tij është kaq i larmishëm, sa edhe shtatë notat muzikore. Mund t'i biesh tasteve të tyre dhe të krijohen qindra melodi.

Individualist shembullor.

Është njëkohësisht edhe egoist, veç jo aq fort për veten se sa për familjen e tij. Pa komb të pranuar nga të tjerët, pa shtet gjatë gjithë historisë së tij tepër të lashtë, me vetëm një shekull qeveri të vetat, por edhe ato zhgënjyese, shqiptari ka kështjellë mbijetimi e qëndrese të tij vetëm familjen. Ajo është tempulli i tij. Vetëm atje bie në gjunjë e falet.

Rruga e gjatë e lodh dhe e shkurajon shpejt, të shkurtrën e ndjek me qejf sepse i jep shpresë.

Shqiptari ëndërron pak. Jo sepse nuk ka kohë. Kjo i tepron me bollëk, por i ndodh sepse është materialist.

Por jo aq shumë pragmatist.

Qenie e durueshme para mundimit fizik e shpirtëror, ecës i palodhur në këmbë dhe shtegtues, shqiptari ka pasion të veçantë për armën, por jo për dhunën. Arma i është dashur për t'u mbrojtur. Më shumë se shtetit i duhej familjes së tij. Kombin e racën, fisin dhe mbiemrin, derën dhe famën, ia përcillte historisë ajo dhe aspak qeveria, e kujtdo që të ishte, nga brenda dhe jashtë.

Ka adhurim për natyrën e bindur të një tjetri, po vetë është ndër individët dhe popujt më të pabindur.

Përdorimi i forcës i duhet aq sa të mundë tjetrin e llojit të vet.

Fjalën e përdor mirë, kultin e saj e adhuron, por garën dhe rivalitetin nuk e kryen me anën e përdorimit të saj. Pëlqen dhe beson imponimin, jo marrëveshjen. Për pasojë, kur rrethanat e shtrëngojnë të bëjë kompromis, ai në thelb i del një pazar.

Nuk refuzon të luftojë për llogari të të tjerëve. Veç në këtë rast duhet t'i mbushësh kokën se po sakrifikon për atdheun e vet. Manipulimet më të mëdha të mendjes së tij janë realizuar në emër të kryedashurisë së tij për trojet e veta. Shqiptarit, si në një paradoks brilant, i mjafton nacionalizmi i vet i spikatur për t'u trullosur edhe nga vetë pushtuesit e atdheut.

I lidhur shumë me familjen e vet ai nuk ndahet lehtë nga fisi.

Bota në globalizim të shpejtë ende nuk po e thërrmon këtë botë atavike të tij. Si pasardhësi i vetëm i fiseve ilire, shqiptari nuk kishte rrugë tjetër rezistence përveç bashkimit dhe organizimit në këtë lloj të veçantë parashteti.

Natyre kryelarte, më shpesh këtë cilësi nuk e ka shenjë të temperamentit, siç duket rëndom. I vjen së brendshmi. Ai ndihet krenar që është shqiptar, çfarë nuk është patjetër një gjykim i arsyeshëm.

Përkatësia apo lloji etnik nuk mbart asnjë dhunti dhe të drejtë për të qenë special. Je ndryshe nga tjetri, por jo më i mirë. As më i keq, sigurisht.

Me familjen dhe fisin të lidhur fort shqiptari është shpërfillës ndaj shtetit tradicional, harmonizuesit të jetës publike. Këtë qëndrim nuk e mban sepse nuk e dëshiron një të tretë që i lehtëson jetën në bashkësi, por sepse ky, i përbërë prej shqiptarësh si ai, luan imponuesin, jo rregulluesin. Është tamam ajo që ai nuk do. Më i forti është vetë, si individ.

Ja pse, në këtë mosmarrëveshje të gjatë me shtetin e tij, bashkëkombësi ynë nuk ka qejf shumë ta mbajë në këmbë e ca më tepër ta përsosë. E lë aq sa mezi qëndron në këmbë. Po e bezdisi, është gati ta rrënojë.

Ky është edhe agresiviteti më problematik i shqiptarit.

Nuk është përtac. Nuk krijon shumë punë, por për aq sa di i përvesh mëngët.

Paranë e kërkon dhe e do me bollëk. Nuk mësohet dot me pak, veç rasteve kur nuk ja del dot. Gjysmëshekulli i modelit shoqëror komunist, pasi e mëkëmbi në fillim, e varfëroi rëndë më pas. Pas rënies së tij, në vetëm pesë vite, grumbulloi aq shumë para sa mund ta ribënte dhjetë herë një Shqipëri të mëparshme. Pas vjedhjes kolosale nëpërmjet të quajturave fondacione huamarrëse, sërish në fare pak mote, rigrumbulloi para të shumtë, edhe më tepër se më parë.

Për paranë shqiptari, në jo pak raste, jep edhe moralin e tij.

Dëshiron jetë të mirë, por jo të shthurur. Në dy kryeqytetet e veta, në Tiranë dhe në Prishtinë, bëhet shumë jetë nate, por kjo nuk e ka prishur rininë. Hedonistë jo sa grekët, shqiptarët në përmasën e saj janë më të afërt me italianët. Për ta jeta e mirë nuk lidhet aq shumë me qejfin se sa me të qenit rehat.

E ka të dukshëm gëzimin e të grenit bollshëm, madje, po ia pati mundësinë, e bën gjer në tejngopje.

E shijon të veshurin me rroba të mira, edhe pse jo përherë të shtrenjta. Shpesh këtë e bën për të rënë në sy e për t'u dalluar që larg.

Natyrë shumë optimiste, vështirësitë e jetës shqiptari i përballon me një heroizëm të vërtetë. Për këtë dhunti mbijetuese ai, ndryshe prej virtyteve të tjera, nuk mburret.

Kurajoz dhe i papërkulshëm shqiptari këto cilësi nuk i ruan dhe as i përdor për hir të ndonjë projekti apo kauze të ardhshme shoqërore.

Thjesht i ka për vete. Nuk dëshiron t'i nënshtrohet askujt, edhe vetë jetës.

Zakonisht jeton me të shkuarën, e rrëmben ajo, ia merr mendjen.

Por nuk rron aq shumë me kujtimet e saj se sa me bëmat. E shkuara i lypet shqiptarit për të thënë se nga çfarë rrënjë të spikatura vjen. Ja pse e pëlqen biografinë, e cila kurrë nuk është ajo që në vendet e zhvilluara të Perëndimit quhet CV (Curriculum Vite).

Bashkëkombësi ynë nuk rreshton vlerat profesionale, por ato atdhetare e politike.

Shqiptari e shijon shpejt e cekët të tashmen. I përkushton shumë kohë, por pak “flori” nxjerr prej saj.

Ndërkohë nuk sheh shumë larg.

Me një mosbarapeshim të dukshëm mes të kaluarës, të tashmes dhe asaj që do të vijë, ai kalon një jetë me më shumë pak produkt familjar se social nga sa e ka realisht mundësinë e tij si qenie mjaft vitale. Për pasojë të prishjes së këtij baraspeshimi shqiptari i ka përherë të gjallëruara e në kapacitet të plotë aftësitë konservuese, por fare të mpira ato reformuese.

Ka paaftësi alarmante për dialog.

Kjo më së pari i ndodh sepse nuk ka asnjë dëshirë të ndihet i barabartë. Barazia për të është pengim, frenim, ndalim.

Me komunizmin u dëshmuua indiferent, sepse dalloi tek barazitizmi i tij rrezikun për t'u bërë njësh me të tjerët. Ishte gjëja që ai dëshironte më pak. Kur regjimi ra dhe sistemi shoqëror u hap, deri këto çaste që po shkruajmë, pra për gati një çerek shekulli, shqiptari nuk dha ndonjë shenjë që e ka aspiratë barazinë.

Për pasojë as meritokracinë. Kjo e bezdis sepse rrjedh prej të drejtës për të konkurruar dhe gëzuar një post në mënyrë të barabartë me çdo tjetër.

Përgjithësisht shqiptari mbetet tip i vështirë për të komunikuar si partner. I pëlqen të jetë numri një. Protagonist gjer në fyt, jep gjithçka për t'u bërë i pari i një territori, hapësire, institucioni apo vendi.

Pretendon gjithnjë për të hyrë në histori, por nuk është i pashpirt ta bëjë këtë me çdo mjet të mundshëm.

Shqiptari e synon hyrjen patjetër në histori, por me dashurinë për atdheun e tij në zemër. Janë shumë të paktë ata që kanë shkuar përtej këtij caku.

Ai shfaq prirje primitive dominimi. Prej natyre qeveris pak dhe sundon shumë. Nuk e bën dot të kundërtën, sepse është pa vizion. Shqiptari nuk është fare dritëshkurtër, por nuk është as shumë largpamës.

Preferon respektimin, mbajtjen e fjalës, por më tepër ndëshkon dhe neverit mosmbajtjen e saj. Jo vetëm diktatura por edhe nga klasa politike paskomuniste trashëgoi shpërdorimin e kuptimit dhe të misionit të fjalës.

Përgjithësisht natyrë besnike, i konvertueshëm vetëm për arsye mbijetimi, traditën e dhënies së besës ende e ruan. Ajo thjesht po i përpunohet, po i përshtatet kohës, po bëhet më elastike, por nuk po i rrënohet. Shqiptari, megjithatë, ende nuk e ka kuptuar se fjala e dhënë nuk mund të shndërrohet në pamundësi për të ndryshuar. Ajo kurrë nuk mund të jetë lak për veten apo tjetrin.

E vlerëson mjaft nderin dhe ka kultin e ruajtjes së tij. Morali shqiptar, i cenuar rëndë nga psikologjia e pranimi të një korrupsioni të përhapur në mënyrë kapilare, në të gjithë damarët e shoqërisë dhe të institucioneve të saj, tek njollosja e nderit përmbahet, frenohet.

Në më të shumtën e rasteve nderi dhe besa për shqiptarin janë një, të pamundura të jetojnë pa njëra-tjetrën. Edhe pse në këto parime ka pak atavizëm kohësh të vjetra, gjithsesi mbetet një antikitet i vyer.

Shqiptari ka pak sedër sociale, por çfarë i ka mbetur prej saj i është derdhur tek sedra personale. Këtë e ka shumë të lëndueshme, plas si të jetë kapsollë. Në mbrojtje të saj kryen kundërveprim mjaft të beftë dhe të paparashikueshëm.

Me sa mundet, fizikisht, shqiptari mbahet pastër. E adhuron ujin, por jo kaq shumë natyrën.

Shtëpinë e tij e dëshiron të re, të veçuar po të jetë e mundur, të madhe patjetër dhe të rehatshme. Nëpër pallate futet sepse qytetet, ku vrapon të shkojë për të gjetur punë dhe çdo fat tjetër, nuk i afrojnë mundësi tjetër, veç këto fjetina shumëkatëshe. Po të ishte për të ai do të pëlqente banesë më vete, pra shtëpi private, patjetër me oborr, edhe pse me pak lule.

Shqiptari mban qen për t'i shërbyer, jo aq shumë për ta përkëdhelur.

(Mos)njohja e vetvetes

Njohja e “homo albanicus”, pra e vetvetes, nuk është thjesht çështje kërkësie apo sprove zbavitëse e një vetanalize.

Nuk është as posaçërisht lëndë për ndonjë film dramatik ose kinokomedi.

Patjetër nuk është një punë që duhet lënë në fund, pasi t’i kemi bërë gjithë të tjerat.

Njohja e vetvetes është puna e parë që duhet të bëjë një popull, në rast se dëshiron ta vazhdojë rrugën e vet në drejtimin e duhur dhe jo të shtegtojë i përhumbur dhe ca më keq, i çoroditur.

Është njëlloj si me ndërtimin e një pallati. Mund ta nisësh e ta lartosh pa e shtruar udhën për atje, duke e lënë një shteg balte e pluhuri.

Ose të veprosht në të anasjellën. Prej ndërtuesve seriozë kryhet kjo e fundit.

Vetëvëzhgimi, po u kuptua si luks e punë e ngeshme, jo si nevojë sa më urgjente dhe madje jetike, as analizë nuk del dot. Ai përbën domosdoshmërisht punë të parë për një popull, i cili shpesh gjykon se gjithçka që i ka ndodhur, veçanërisht në mënyrë të mbrapsht, mund të ketë pasur si shtysë një faktor të huaj.

E vërteta ngjan të jetë ndryshe: në shumicën e herëve, ka shkaqe krejt të brendshme.

Shqipërinë, drejt apo shtrembër, e bën shqiptari.

Deri tani e ka bërë ai. Po ai do ta bëjë edhe më pas.

Hilesë dhe vetëkurthit për t’ia hedhur të tjerëve çdo pafat, do t’i shpëtonim shumë shpejt në rast se do të luftonim të njihnim veten dhe prej kësaj pune të vyer të nxirrnim në pah dhe të kuptonim jo vetëm defektet, por edhe virtytet tona. Kjo do të thotë të përcaktonim kapacitetet dhe rezervat që kemi për t’u zhvilluar, të dallonim ato që hyjnë në ADN-në tonë, pra që nuk mund të ndryshojnë e ca më pak të zhbëhen.

Po ashtu edhe të tjerat, të tillat që mund të përshtaten lirisht me dinamikën e përparimit të botës së madhe.

Do të qe zbulimi më i madh yni në rast se, nëpërmjet njohjes së vetvetes do të gjenim mundësi zhdërvjelltësimi për mjaft nga të metat tona gjenetike, ato që shpesh konsiderohen fatale. Të paktën do të mundësonim më shumë zbutje të pasojave të tyre, njëkohësisht edhe mënyra për t'i shmangur kur mbartin dëme të mëdha.

Asnjë planbuxhet apo arkë e shtetit tonë, Shqipërisë, apo e atij të Kosovës dhe asnjë ndihmë financiare nga bashkësia ndërkombëtare ose banka të fuqishme nuk do të sillte aq energji ndryshimi pozitiv se sa një analizë e shqiptarit si një subjekt etnik dhe shoqëror i caktuar, si një qenie psikoantropologjike e veçantë.

Kjo do t'i jepte rol më ndikues dhe më transformues në viset e tij të natyrshme, aty ku ka shumuar në shekuj gjeneratat, por edhe në tërë gadishullin ballkanik, ku ka ngritur shtëpinë e vet.

Shqiptari, duke mos qëndruar në pikën zero, diçka, megjithatë, e ka kryer. Ka bërë analizë duke përdorur vetëqortimin.

Sipas mënyrës së tij, patjetër.

Me këtë rast mjeti i vetëm që përdor nuk janë vetëm fjalët e urta, shpesh të thurura me një inteligjencë shkëlqimtare, por edhe barsoletat me studiot e shquara të përpunimit të tyre: kafenetë.

“Shqipëri të kam dhjerë, s’të kuptova asnjëherë!”

Këtë thënie shqiptarët ia kanë bashkëngjitur autorin.

Sipas tyre është Faik Konica.

Në të vërtetë gjithçka është e sajuar.

Po përse është kryer kjo “gënjeshtëri”? Për pozitivitet, patjetër, për dobi, aspak për ligësi ndaj Konicës e, ca më pak, ndaj vetes. Është një mënyrë tipike se si një popull kryelartë, që e njeh me vështirësi, në sy të botës, një të metë të vetes, e pranon tërthorazi atë.

Madje në formën tallëse më të rëndë.

“Shqipëri të kam dhjerë, s’të kuptova asnjëherë” është autokritika më e fortë e bërë deri tani prej vetë shoqërisë tonë, “libri” më i parë kundër defekteve të vetvetes, “enciklopedia” më e madhe e hartuar për antropologjinë tonë.

Pse jo edhe boceti i kinokomedisë më të bukur që do të kishim ndonjëherë.

Pra, në rast se do të rreshtonim disa individë mjaft të spikatur si kontribues në vetënjohje, emri i kreut, ai ekskluziv që do të vendosnim, është dhe do të mbetet Populli ynë.

Na duhet ta mirëkuptojmë atë përse gjykimin e vet, këtë padi dhe fajësi publike, shpoti dhe njëherësh gjysmë mallkim, ai ia ka autorizuar Faik Konicës. Kjo ka ngjarë sepse përveç autoritetit të këtij bashkëkombësi si njohësi më i mirë i deritanishëm i etnisë tonë, si historikisht i pari studiues i plotësuar për analizën psiko-sociale të shqiptarëve, ky gjeni i të shkruarit dhe i gojtarisë, është i tillë, disi gojëlëshuar, edhe në kurajën e vet të të shprehurit.

Ndonjëherë, për fat të keq, që t’u ngacmosh sedrën disave, duhet të bëhesh i tillë. Po të qe ndryshe një kritikues, thjesht me shembullin e edukatës së njerëzve fjalërrumbullakosur, nuk do të çponte dot lëkurën tonë të argasur.

As do ta lëndonte, për të ndjerë sëmbim dhe reaguari, sedrën kombëtare.

Dhe të vetën, po ashtu.

Sepse Faik Konica qe vetë shqiptari model i mbushur gjer në fyt me dhuntitë dhe veset e tij.

Ja pse gojëprishja karakteristike e Konicës dhe loja publike me “homo albanicus” për ta pranuar dhe përhapur si gjoja thënie të tij, është mënyra më e qartë për të kuptuar se ne jemi të vetëdijshëm për të metat e tepërta të vetvetes. Se jemi ne ata që e kemi bërë Shqipërinë një vend shumë të vështirë për të jetuar së bashku, tepër lodhës, rëndë të ngatërruar, kaq fort pengues të njëri-tjetrit, të gjithsecilit.

Loja e qesëndisjes së vetvetes nëpërmjet një gjoja shprehjeje cipëplasur të Faik Konicës, dëshmon se populli ynë, duke përdorur autoritetin e tij të madh, dëshiron në thelb të ndikojë për të realizuar korrigjimin, ndryshimin, përmirësimin.

“Shqipëria – Kopshti Shkëmbor i Evropës Juglindore”

Faik Konica, sipas poetit francez Gijom Apoliner i vlerësuar si “enciklopedia që ecën”, këtë libër nuk e kreu tërësisht, gjer në faqen e fundit, dhe nuk e botoi sa qe gjallë. Bashkëkombësit e emigruar në SHBA ia gjetën në zyrat e Federatës Pan-Shqiptare të Amerikës-VATRA dhe kështu, në vitin 1957, ai pa dritën e diellit.

Kur e lexuan, bashkë me ta edhe Fan Noli, ky i fundit u shpreh se libri qe një “simfoni e pakryer”.

Një e përkryer e pakryer, do të plotësonim ne.

Prej asaj kohe e sidomos pas vitit 1990, ky afro dyqind faqesh, në gjuhën shqipe ka pasur disa botime.

Ai rrëfen mbi historinë e popullit tonë, mbi shtrirjen gjeografike të tij, kulturën dhe gjuhën, si edhe mbi karakteristikat e shqiptarëve.

Në trojet e përbashkëta me bashkëkombësit e vet Faik Konica ndenji shumë pak. Gjithë jetën qëndroi me ata në emigracion. Duke i parë nga brenda dhe jashtë, patjetër ai përftoi një pamje më të plotë.

Kështu nuk e pengoi nga brenda, për sedër kryeneçe, as mbajtja fshehur e defekteve, por nga jashtë, përtej kufijve tanë etnikë dhe shtetërorë, as pacipësia e shpeshtë e vështuesve të kollarisur, sidomos padhimbshuria e tyre.

Shprehës i fuqishëm, mendje zhbiruese gjer në skajet më të thella të ndërgjegjes dhe subkonshiençës së “homo albanicus”, i guximshëm për të trazuar ujërat që rrinë në vend, Konica hartoi për herë të parë një kartelë të shqiptarit.

Cila, në pak fjalë, është ajo?

“Një studiues gjerman, dr. Herbert Louis, shkruan ai, pohon se në Shqipëri nuk ekziston një dukuri e tillë si turma. Sipas tij “Çdo individ, qoftë izguarose budalla, kanjëaftësitë habitshme përtë vendosur vetë...”.

“Mungesa e kësaj fryme të kopesë, interpreton Faik Konica, mund të jetë interesante, por ajo ka pasur pasoja fatale për unitetin e Shqipërisë. Për shkakun se shqiptari gjithmonë ka dashur të marrë pjesë personalisht, drejtpërdrejt, madje edhe pa ndërmjetësinë e delegatëve,

për diskutimin e çështjeve të të gjithë shoqërisë, ideja e tij për qeverinë nuk i ka kapërcyer kufijtë e qytetit ose të malit të tij”.

Më pas: “Dhe kur një nevojë kombëtare kërkonte unitetin e veprimit, vetëm pas bisedimesh pa fund arrihej të vendoseshin masat e përbashkëta që do të merreshin ndonjëherë tepër vonë”.

Këtë gjykim autori i “Shqipëria – Kopshti Shkëmbor i Evropës Juglindore”, e pati shprehur pa nisur ende shekulli i njëzetë. Tek revista e drejtuar prej tij, “Albania”, në 1899, ndodhet edhe kjo fjali lapidare:

“Ne, trima veç e veç, s’kemi forcë fare si komb se s’kemi bashkim”.

Pasi i mëshon individualizëm-protagonizmit tonë karakteristik gjer në theksimin se është aq uthullfortë sa që thyen edhe enën e vet, atdheun, Faik Konica kryen edhe një referim tjetër: “Hobhauzit, mikut të Bajronit, i kishte bërë shumë përshtypje ndjenja kombëtare si tipar i shqiptarëve. “Këtu ka, thotë ai, - një shpirt pavarësie dhe dashurie për atdheun nga i gjithë populli, e kjo në një masë të madhe ia kalon dallimit të madh që vihet re në pjesë të tjera të Turqisë ndërmjet pasuesve të të dy feve. Kështu, kur banorët e viseve të tjera i pyet se çfarë janë, ata përgjigjen: “Jemi turq” ose “Jemi të krishterë”, ndërsa banori i këtij vendi përgjigjet: “Jam shqiptar”.

Tek kreu IX i librit, ndërsa analizon fenë në viset tona, Konica, mes të tjerash, vendos këtë arsyetim: “Ka pasur një habi, si të turqve edhe të grekëve, kur shihnin tolerancën e ndërsjellë të shqiptarëve muslimanë dhe të krishterë. Një zyrtar turk i ka thënë H. F. Tozer-it tre çerek shekulli më parë: “Muhamedanët këtu nuk janë muhamedanë të vërtetë dhe të krishterët nuk janë të krishterë të vërtetë.”

Në vijim të së njëjtës ide, ja edhe një fragment i dytë i këtij kapitulli: “Një aspekt tjetër për studimin e Shqipërisë nga pikëpamja e fesë është skepticizmi i pranuar i shqiptarëve. Ky opinion, ndoshta jo krejt pa baza, mund të gjurmohet në një pjesë nga letrat e ledi Meri Uortli Montegu. Kjo grua fisnike, e bija e dukës së Kingstonit dhe e shoqja e Eduard Uortli Montegusë, që më 1716 u caktua ambasador i Britanisë në Stamboll, ka shkruar më datën 1 prill 1717: “Nga të gjitha fetë që kam parë, feja e arnautëve më duket më e veçantë...Këta njerëz që jetojnë ndërmjet të krishterëve dhe muhamedanëve, që nuk janë stërvitur për diskutime, e pohojnë se nuk janë aspak në gjendje të gjykojnë se cila fe është më e mirë. Por për të qenë të sigurt se nuk e

hedhim poshtë tërësisht të vërtetën, ata i ndjekin që të dyja me kujdes dhe të premtën shkojnë në xhami e të dielave në kishë, duke thënë për t'u shfajësuar se ditën e gjyqit të fundit ata do të jenë të sigurt se do t'i mbrojnë profeti i vërtetë, por cili është ai ata nuk janë në gjendje ta përcaktojnë në këtë botë. Unë besoj se nuk ka popull tjetër në botë që të ketë një mendim kaq modest për aftësitë e veta”.

Po ashtu Faik Konica citon një opinion të klerikut anglez H.S.Hjuz. Mendimi i këtij të fundit ka qenë se “Shqiptari muhamedan nën rendin e ri nuk u përmbahet doktrinave, riteve e ceremonive më shumë sesa në të vjetrin dhe osmanlinjtë fanatikë e vështrojnë me përçmim. Ai shpesh merr për bashkëshorte një grua të krishtere, i çon djemtë në xhami dhe i lejon vajzat të shoqërojnë nënën e tyre në kishë, deri edhe vetë shkon herë te njëri tempull fetar e herë tek tjetri”.

Konica nuk mund të rrijë pa treguar edhe një ngjarje, prej të cilës është i mbushur me ironi dhe protestë. “Në gusht të vitit 1936, shkruan ai në librin e vet, erdhi në Uashington një film i shkurtër për Shqipërinë dhe, natyrisht, unë nxitova që të shkoja e ta shihja. Ishte i lezetshëm.

Kishin mbledhur ca aktorë në një studio pesë mijë kilometra larg Shqipërisë dhe i kishin vënë të luanin rolin e personaliteteve shqiptare të gjalla në një episod imagjinar. Dhe gjithë kohën komentuesi, me një frazeologji bombastike dhe me tonin e një fudullëku të vetëkënaqur e pa iu dridhur zëri, bubullonte duke thënë pjesë të pasura “informacioni” krejt të ri për mua. Pastaj gati sa nuk brofa nga vendi prej habisë, kur ai në mënyrë pompoze njoftoi se gjithë popullsia e Shqipërisë është muslimane...”

Dhe Faik Konica saktëson “Shqipëria nuk është një vend musliman. Ajo është një vend me tri besime dhe pikërisht për shkak të kësaj rrethane nuk ka fe shtetërore në Shqipëri”.

Pasi shpjegon karakteristikën e trefetarizmit të atdheut të tij si edhe tolerancën mes tyre, nuk shmang temën e besës, mbajtjen e fjalës së dhënë, cilësi mjaft e vënë në dukje prej të huajve që kishin vizituar dhe njohur nga afër popullin tonë. Ndërsa nxjerr në pah se “Fyerja më e madhe në Shqipëri është ta quash dikë “i pabesë”, vijon “Shumë gjakmarrje kanë pasur si pikënisje akuzën për pabesi. Kjo natyrisht nuk do të thotë se në Shqipëri nuk ka njerëz të pabesë, por tregon standardin e sjelljes, idealin për të cilin synohet”.

Këtu, me një ironi të qartë Konica ka shkruar: “Në kontrast me këtë, ...në Greqinë e sotme, fyerja më e rëndë është ta quash tjetrin analfabet dhe i paditur; ideali i fqinjëve jugorë të Shqipërisë është zgjuarsia dhe jo karakteri”.

Duke e bërë këtë dallim, pra peshën e madhe që tek mendësia e “homo albanicus” zotëron karakteri njerëzor, Faik Konica thekson se “Në një sërë hartash tregtare shoqëruar me tekst, të botuara më 1886 nga ministria franceze e Tregtisë, fashikulli kushtuar Shqipërisë i njofton eksportuesit se nuk ka nevojë për marrëveshje të shkruara për shqiptarët, sepse fjala e tyre e thënë ka shumë peshë dhe nuk njihet asnjë rast që ta kenë shkelur”.

Ose: “Shqiptarët nuk janë aq të prirë për fjalë të shumta”. Dëshmi për këtë veti ai zgjedh një gjykim të francezit Hjasinth Hekar (Hyacinthe Hecquard), i cili për shumë vjet ka qenë konsull i Francës në Shkodër.

“Për fat të mirë, shkruan në një çast tjetër Konica, tek analizon zakonet e gjakmarrjes në hapësirën në veri të vendit, të sharat midis toskëve janë si buka e përditshme, gëlltiten shpejt e harrohen të nesërmen. Prej kohe, hakmarrja është zhdukur në Toskëri”.

Vetia tjetër karakteristike e identitetit të shqiptarëve për enciklopedikun Faik është gjuha e tij e folur, por pak e shkruar. E kishte shpallur mendimin e vet që në vitin 1896, tek “Albania”.

“Kjo gjuhë që gërshton një bukuri të brendshme me një farë dobie shkencore, shkruante atëherë, u mohohet atyre që e flasin si dhe e drejta për ta përpunuar atë. Po ndodh në një vend të Ballkanit ky fakt, i vetëm në analet e persekutimeve, se njerëzve të cilët njohin veçse një gjuhë, rrezikojnë burgun në rast se e shkruajnë atë dhe varjen në litar në rast se ua mësojnë atë të tjerëve...”.

Po aty Konica që shprehur se “E ashpër dhe e sertë ashtu si populli trim që e flet, plot shije dhe e bekuar, ashtu si frutat dhe lulet e maleve ku ajo flitet, gjuha shqipe, megjithëse e mbetur e varfër nga mospërpunimi shumë shekullor, është e aftë për të shprehur nuancat më të holla të shpirtit njerëzor, vibrimet më të pakapshme, në krahasim me dialektet serbe, bullgare e greke, mundësia e të cilave për të arritur thelbin përfundon shpesh në përafrime trashanike”.

Shumë i qartë dhe i bindur se me praninë e një gjuhe të vjetër e të vyer për t'u shprehur, të përpunuar denjësisht edhe pse të shkruar mjaft pak, autori i "Shqipëria – Kopshti Shkëmbor i Evropës Juglindore", veçon edhe një cilësi tjetër të "homo albanicus": veshjen.

Dëshmia që Faik Konica sjell me këtë rast është mjaft e fortë: "Veshja shqiptare, shënon koloneli Leake në ditarin e udhëtimeve të tij nëpër Moré në datën 28 mars 1805, -. Kjo veshje është më e lehtë dhe më praktike se ajo turke ose greke".

Pasi e thekson këtë epërsi që nuk vjen prej një rregulli zakonor apo rutine, por nga shkalla e epërme e zgjuarsisë për të jetuar, Konica përqendrohet një çast tek karakteristika tjetër e shqiptarit: vallëzimi. "Vallja shqiptare, shkruan ai, duhet të kërcehet me veshjen kombëtare; vetëm atëherë del në pah e gjithë bukuria e saj e mahnitshme. Ajo mund të duket paksa qesharake kur kërcehet me një kostum të zakonshëm me pantallona, siç e kam vënë re disa herë".

Faik Konica në vlerat e shqiptarisë veçon edhe gruan. Këtë e pati vënë në dukje që në vitin 1906, tek revista "Albania": "Në komb t'onë, duket se tërë hollësia e mendjes dhe e zemrës, tërë bukuria e karakterit dhe e sjelljes, i kanë rënë për miras gruas".

Pasi ka vënë në dukje si cilësitë më kryesore të "homo albanicus" protagonizmin e theksuar vetiak, kombdashurinë, tolerancën ndërfetare, peshën e madhe të fjalës së shprehur, gjuhën tepër të lashtë, veshjen shumë praktike dhe po aq inteligjente, vallen mjaft karakteristike si edhe nderimin për gruan, Faik Konica përqendrohet në atë çështje, të cilën kurrsesi nuk mund ta anashkalojë: natyra psikologjike, vetitë antropologjike dhe cilësitë karakteriale të shqiptarit.

Në 1923 që shprehur se "Themelet e një kombi s'janë vetëm liria politike dhe gjuha nacionale; këto janë elemente me rëndësi por me një rëndësi të dytë. Themelet e thella të një kombi të vërtetë janë fuqitë spirituale të zhvilluara në shpirt të popullit".

Ndërkaq tek "Shqipëria-kopshti shkëmbor i Evropës Juglindore" Konica shkruan: "Mercenarët dhe ushtarët shqiptarë...Ata kanë qenë luftëtarë të ndershëm, që nuk përvdiheshin kurrë nga beteja, siç ishte zakoni i shumicës së mercenarëve. Francezët zemëroheshin me seriozitetin e këtyre ushtarëve, të cilët luftonin për punëdhënësit e tyre me gjithë shpirt, sikur po luftonin për çështjen e tyre".

Po ashtu ai, duke nxjerrë në pah tiparet karakteriale të popullit

të vet dhe energjinë shpirtërore të tij, thekson: “T. S. Hughes ka këto shënime të ngjeshura për natyrën e shqiptarit: “Nga temperamentit shqiptarët janë pak grindavecë dhe rrallë ta falin goditjen; pa asnjë dyshim nuk u mungon talenti e mprehtësia...”

Po ashtu Faik Konica i drejtohet një autoriteti tjetër të huaj, kolonelit britanik Uiliam Martin Lik (William Martin Leake). Ky është shprehur se “Ndryshe nga turku dembel e fodull e nga fshatari grek i varfër, që ka humbur krejt gjallërinë si pasojë e mjerimit dhe shtypjes së vazhdueshme, shqiptarët dallohen për punën e tyre të palodhur. Nuk ka gjëra më të ndryshme nga njëra-tjetra se sa sjellja e shqiptarëve dhe sjellja e osmanëve, që janë qeniet njerëzore më dembele e flegmatike.”

Pasi më në fund ka shkruar frazën hamletiane “Më tepër plakem dhe më tepër më hyjnë dyshime nëse do të qytetërohem ndonjë ditë!”, në librin e tij Konica i mëshon tre defekteve më të rëndësishme të popullit të vet. “Njëra ndër karakteristikat fatkeqe të shqiptarëve, madje një karakteristikë e dukshme, nxjerr në pah ai, është mungesa e idealit mes tyre. Në një vend ku njerëzit vdesin aq lehtë për kurrngjësand, nuk ka raste të vdekjes për një ideal a kauzë a çështje.”

Po ashtu: “Duke parë dhe duke dëgjuar, bota mësojnë ment dhe ndërtohen. Ne shqiptarët s’marrim dot mësim; malet të tunden dhe të rrëkëllesh, ne nuk e ndryshojmë mënyrën tonë. Mbani mirë këtë që po u thom: në njëqint vjet, në vafshim si vemi, do të jemi aqë poshtë sa dhe sot”.

Të tretën vetëkritikë, por në thelb më kryesoren, të parën e të parave, si më të keqen e të gjitha të këqijave të kombit të vet, Faik Konica shpall ushtruesit e pushtetit politik.

Që nga çasti kur u hodhën në letër, pra për pothuaj një shekull të tërë, ato kanë mbetur më populloret: “Në qoftë se Shqipëria do të vdiste ndonjëherë, atëherë në epitafin e saj duhet të shkruhet: “Lindi nga Zoti, shpëtoi nga rastësia, vdiq nga politikanët”.

Populli ynë duhet të ketë shumë arsye që ja mban gjallë Faik Konicës, si të jetë një përmendore, këto fjalë.

Eqrem Çabej “Shqiptarët midis Perëndimit dhe Lindjes”

Rigorozisht sipas asaj që ka gdhendur me shkronja në librin e tij, ja kartela e profesorit të shquar për “homo albanicus”:

“Dukja e jashtme e shqiptarëve është e caktuar nga raca dinarike, e cila përfshin edhe pjesë serbo-kroate e greke. Natyrisht tipari somatik na shfaqet në Shqipëri si kudo gjetkë i ndryshuar prej hyrjes së gjakut të huaj. Vetëm se shqiptari qoftë nga shtati i madh ose i vogël, qoftë me kompleksin e bardhë ose të thellë, nga sjellja e tij, nga shprehja e fytyrës, nga vështrimi i syrit dallohet përgjithësisht qartas nga popujt që e rrethojnë.

Por më rëndësi se këto trajta dukjesh të jashtme kanë trajtat e brendshme, që, duke rrjedhur prej të parave, lidhen me jetën shpirtërore e janë të përbashkëta për të gjitha pjesët e popullit. Janë njohur prej të huajve gjithmonë si cilësi tipike shqiptare dhe e kanë bërë këtë popull të dalë si komb para botës. Ami Boue thotë midis të tjerash: “Në qoftë se shqiptari ka cilësi fizike të zviceranëve e të tirolasvet, në qoftë se ai është edhe nga ata ecës të palodhur më këmbë, i cili, me pushkë supit, ngjit e zbret posi dhia majat e maleve, janë bashkuar tek ai edhe gjallëria e shkathtësia jugore me hollësi prezençe të jashtëzakonshme të mendjes.

Janë populli i përgjigjeve të shpejta e therëse par excellence.

Krenaria e natyrshme e shqiptarit shprehet në më të voglat fjalë të tij, në gjestet, në ecjen e lehtë dhe mund të themi teatrale. Kuraja është e lindur. Po të qytetëroheshin, do të bëheshin jo zviceranët e Lindjes, po frëngj të hollë, d.m.th. një nga popujt të cilët mbi çdo gjë çmojnë pushtimin. Jeta me rreziqe është aq fort elementi i tyre sa fatkeqësitë në luftë nuk peshojnë aspak për ta”.

J.Ph. Fallmerayer Shqipërinë e quan vendin e vullnetit të fortë dhe të mendjes së shkurtër. Ky nuk është i vetmi kontrast që përmban karakteri i popullit shqiptar. Por meqë kontrasti përmban në vetvete thelbin e dramacitetit, shohim se një rremb dramatik e përshkon karakterin shqiptar, i mësuar më shumë të veprojë me rrëmbim sesa të rrijë e të mendojë. Karakteri dramatik ka dhe historia shqiptare me

fytyrat e saj kryesore. Kjo cilësi na shfaqet edhe në poezinë popullore të shqiptarëve.

Nga dijetarët e rinj Herbert Louis thotë: “Një nga përshtypjet më të forta që të lë një pjekje e gjatë me popullsinë shqiptare është sigurisht kjo, që te çdo shqiptar shohim një njeri që vepron me kokë të tij. Secili, i zgjuar qoftë a i trashë, disponon përmbi një fuqi vendimi të konsiderueshme dhe është mësuar të rrezikojë në veprimet e tij kamjen dhe gjakun. Kështu në një situatë të vështirë çdo pjesëmarrës, pavarësisht nga fuqia gjykuese e madhe ose e vogël, tregon një madhështi habitëse, sepse gjithkush është në gjendje të marrë një iniciativë të fortë. Shkurt, nuk ka një masë indiferente”.

Përbri shpirtit të energjisë dhe karakterit rezolut qëndron mungesa e prirjes për mistikë dhe për mendimin spekulativ. Sepse shpirti i popullit shqiptar është krejt realist dhe i kësaj bote. Në përshtatje me këtë drejtim shpirtëror veprimtaria historike e shqiptarit u ka zhvilluar kryesisht në lëmë administrative dhe militare. Cilësitë e tij organizatore janë vërtetuar më shumë në vende të huaja, historia osmane mund ta dëshmojë këtë më së miri, sikurse e dëshmon historia perandorake e Romës për stërgjyshit ilirë të shqiptarëve. Zotësia ushtarake i është e lindur kësaj race, ajo i ka ngjitur shqiptarit vulën e ushtarit të përjetshëm: “Est enim (hec) Albania regio satis lata et magna, habens homines bellicosos ualde, fuit enim eptimi sagitarii et lancearii” thotë Anonymi descriptio Europae Orientalis në vitin 1308. Natyra e ushtarit është një trajtë e përbashkët karakteri, një atribut konstant i këtij kombi. Është kryesisht figura e luftarit, me të cilën kombet e tjera e paraqesin më mirë shqiptarin.

Thelbi shpirtëror i shqiptarit është rezervimi. Kjo veti e popujve të Veriut duhet të na çudisë disi te një popull i Jugut. Kjo cilësi sidoqoftë e dallon këtë popull mjaft thellë prej popujve të tjerë të Evropës Jugore.

Shpjegimin do ta kërkojmë për këtë si në veti të trashëguara si dhe në natyrën e mbyllur e të ashpër të vendit. Kjo e detyron banorin që jo vetëm kundrejt të huajit, por edhe me të afërmin të sillet në fillim i matur dhe i rezervuar, edhe i mbyllur. Kështu na shpjegohet rezervimi i thellë i shpirtit të popullit shqiptar, rezervim i cili na del në dukje edhe në poezinë tonë popullore. Kjo është sjellja e njeriut që është zot i vetvetes, i cili, për të ruajtur të drejtat e veta, është i matur në fjalë e në punë. Por

ky rezervim nuk përjashton karakterin e hapur, edhe këtë cilësi e gjejmë me të vërtetë të shqiptarit. Përbri saj na shfaqet tek ai edhe dhëlpëria e lindur e banorit të maleve. Është një shenjë e individualistit, siç ka qenë gjithmonë shqiptari, që rezervimi i tij në raste të veçanta të jetës të kthehet në një qëndrim të egër e kokëfortë. Kjo veçori që rron në të gjithë shqiptarët është pasoja e racës, e na kallëzohet edhe për ilirët e moçëm. Edhe kolonitë shqiptare, sado të shkëputura prej shekujsh nga toka mëmë dhe tani në mes të së huajve, nuk kanë mundur ta fshehin sjelljen kokëfortë të karakterit shqiptar.

W. Briquet e përcakton karakterin e popullit shqiptar si kryelartë të pafre, të ndershëm, mik të së vërtetës.

Në lëmë sociale themelin e qendrën e jetës shqiptare e përbën familja e madhe. Shqiptari është për gjithë jetën e tij i lidhur përherë me të. Kjo lidhje patriarkale ekziston jo vetëm për katundarin, por edhe për banorët e qytetit. Ç'është për malësorin fisi dhe familja e madhe është për qytetarin familja. Është qëllimi i jetës së gjithkujt që përpiket për nderin dhe mbrothësinë e njerëzve të vet. Me këtë lidhet malli i tokës që e shquan këtë popull si gjithë popujt malësorë. Dëshira për shtegtim dhe malli i tokës bashkohen te karakteri shqiptar në mënyrë të çuditshme.

Lidhja shpirtërore me tokën u është e përbashkët gjithë shqiptarëve. Kështu ne shohim te i ikuri në dhe të huaj se si, i shtyrë nga malli, dëshiron gjithmonë të kthehet ndonjëherë në atdhe.

Tenaciteti në jetë dhe ngjitja pas zakoneve është një veti tjetër e përbashkët e karakterit shqiptar. “Forca e rezistencës së gjuhës shqipe dëshmon tenacitetin e kombit”. Edhe në qoftë se doket e zakonet e sotshme të Shqipërisë nuk paraqesin një fytyrë të njëjtë, ruajtja e ngulur e tyre është një fenomen i përbashkët për to”.

Ismail Kadare “Mosmarrëveshja”

Tjetri përfaqësues i madh i shqiptarëve, shprehës i fuqishëm i virtyt-veseve të popullit të vet, Kadare, po ashtu e pati këtë fat: ta shohë bashkëkombësin nga jashtë dhe njëherësh nga brenda. Madje nga viset e tij e përjetoi dhe e kundroi edhe më shumë se Konica, çfarë i dha epërsi në gjerësinë e gjykimit.

Ismail Kadare nuk ka një botim të posaçëm për analizën e drejtpërdrejtë socio-antropologjike të shqiptarëve ose të çdo këndvështrimi tjetër të “homo albanicus”, por ndërkohë veprën e tij njohëse e gjen të shpërndarë bujarisht në të gjitha shkrimet e veta, nëpër libra, intervista, rrëfime, mbresa, reportazhe, vargje.

E shtrirë kudo, mbi kuptime dhe bashkime të qarta dhe elegante fjalësh, frazeologjish dhe frazash, si edhe nëpër nënkuptimet e tyre të shumta, si në një minierë ari me rrëzëllime floriri në ujërat dhe skërkat e mbitokës, e ca më tepër nën cipë të dheut, poshtë masiveve të rënda të shkëmbinjve dhe shkrepage, Kadaresë i gjen pambarimisht gjykime rreth shqiptarit, jetës dhe sjelljes së tij publike dhe private, tipareve që shpreh apo që i mban të maskuara, i bën të dukshme sinqerisht apo i fsheh dhelëpërisht.

Botimi i tij që përmban sprovën më të plotë interpretuese të psikologjisë sonë, përpjekja më supreme e deritanishme për këtë temë, mbetet libri “Mosmarrëveshja”.

Ai ka edhe nëntitullin “Mbi raportet e Shqipërisë me vetveten”.

Ismail Kadare, si për të mbajtur larg analizën e vet prej çdo përkufizimi tjetër, e quan çuditërisht, fare thjesht, “Sprovë letrare”.

Sigurisht “Mosmarrëveshja” është shumë e shumë më tepër se kaq.

Autori e botoi në vitin 2010, në Tiranë.

Një deshifrim i trembëdhjetë kapitujve të librit do ta ndihmonte lexuesin për të marrë sadopak me mend mbi cilin sfond apo më saktë, horizont, Kadare ka vizatuar siluetën e shqiptarit. Ata fillojnë me “Rreth himnit të vjetër të shtetit” dhe mbarojnë me “Lëngatë në gadishull”, “Një sulltan me dy vdekje”, “Tri gjendje të Kastriotit”, “Epilog mbi Zotin”.

Ndryshe prej përpjekjes së posaçme analitike të Faik Konicës botimi i Ismail Kadaresë nuk i rrëfen të mirat dhe të këqijat e shqiptarëve, plus-minuset e tyre, nëpërmjet opinioneve të të huajve.

I vlerëson vetë.

Kur pararendësi i tij e kreu këtë punë të çmuar, zgjedhjen nëpërmjet autoritetit të të huajve e bëri sepse shoqëria shqiptare e asaj kohe, ende pak e zhvilluar dhe mjaft më e mbyllur se sot për të të mirëkuptuar, do ta besonte më lehtë. Ndërkohë edhe vetë Konica, kur e shkroi, ende nuk qe në zenitin e reputacionit të tij brenda shqiptarëve.

Ndryshe, kur Kadare shkroi “Mosmarrëveshja” ishte jo vetëm një emër me prestigj të madh brenda vendit të vet, por edhe në hapësirën e ndër kombeve të botës.

Një kartelë e shqiptarit sipas thërmijave vezulluese të mendimit të tij të përhapur nëpër të trembëdhjetë kapitujt e librit, do të qe pak a shumë e tillë:

E para karakteristikë si e metë e “homo albanicus”, e vënë në dukje prej Kadaresë, nis që nga titulli: paaftësia për të bërë dialog. Po ashtu edhe për ta përfunduar atë me një rezultat, me një marrëveshje.

Tiparin e atdhe dhe të kombdashurisë së shqiptarit shkrimtari i shquar, si të jetë një tufë me lule të freskëta, e vendos shumë ngrohtësisht tek piedestali i këtyre dy frazave: “Shqipëria është i vetmi shtet në Evropë që “Himnin” e vet, atë që quhet zakonisht mbretëror, shtetëror ose “kombëtar”, e ka emërtuar fillimisht si himni i flamurit”. Ndër formulat patriotike, këngë, vjersha, programe, flamuri zë shpesh vendin e parë” (fq.9 e botimit të parë).

Në faqen 20, ndërkaq, ai thekson një të metë tjetër të shqiptarit. E gjejmë të ngulur në këtë frazë: “Ajo kishte lidhje me energjinë penguese që nuk lejonte mpiksjen e Shqipërisë”.

Është momenti kur në librin “Mosmarrëveshja” Ismail Kadare shpjegon se, përballë tri shteteve dhe kombeve fqinj, si edhe të papriturave të ardhura prej tyre, mes popullit tonë vepron një ndjenjë vetëpengimi. Ai e sqaron këtë ide kështu: “Një energji e tillë nuk ishte e panjohur. Çdo popull kishte në gjirin e vet një energji të kundërt.

Rimohuesit ishin të vjetër sa bota. E keqja e Shqipërisë ishte se sasinë e rimohuesve e kishte tepër të lartë. Më të lartë se caku i lejueshëm, pas të cilit kombi përmysej”.

Në vijim të këtij gjykimi, një faqe më pas, teksa nxjerr në pah veprimin e rilindësve si misionarë dhe shpëtimtarë të vendit të tyre, Ismail Kadare saktëson pamje “të sjelljes së tyre ndaj kombit të vështirë”, pra Shqipërisë. Në faqen 25, kur flitet për periudhën e pas shpalljes së pavarësisë, pra të mundësisë së zhbërjes së shtetit të ri, ai shkruan “Një aleat i ri ishte shfaqur befaz në horizont, një aleat i pashembullt antishqiptar, vetë shqiptarët”.

Pesë fletë më pas Kadare tregon: “Gati njëqind vjet më parë, poeti Gjergj Fishta kishte shkruar dramën e shkurtër “Nën hajat të Parrizit”, me dy personazhe kryesore, Skanderbegun dhe Djallin. Te porta e parajsës zhvillohet ky dialog mes këtij të fundit, që sapo ka mbërritur nga toka plot lajme, dhe heroit shqiptar:

“Skanderbegu-Si janë pra shqyphtarët e Shqypnija?

Djalli-Si janë?...Si i don anmiku!”

Në faqen 49, ndërsa sërish analizon Rilindjen Kombëtare dhe citon posaçërisht tre vëllezërit Frashëri si edhe përpjekjen, në fund të shekullit të nëntëmbëdhjetë, të elitës nacionale për ta zgjuar nga dremitja e gjatë popullin e tyre, Ismail Kadare gjen të udhës të theksojë se “Gjumin më të thellë e kishin pasur, për fatin e tyre të keq, shqiptarët”.

Katër fletë më vonë mendimi tjetër i shkrimtarit merr këtë formë rrëfimi: “Te vargani i të njëmijtëve, ndër njëqindmijë shqiptarët e sheshit të Shkupit, pra, te vargu i atyre që kërkuan ndjesë në xhami për brohoritjen për Skënderbeun, në 28 nëntor të vitit 2006, në Shkup, gjendet kyçi për zbërthimin e një prej enigmave kryesore shqiptare: renegatizmit. Atje është shfaqja dhe maska e tij, atje janë përmasat, dyzimi dhe kundërthënia e tij”.

Në faqen 78 gjykimi i Ismail Kadaresë paraqitet i materializuar në këtë formë pozitive: “Në fillim të shekullit XXI, kombi i shqiptarëve jep tablonë më të favorshme të vet. Ajo përmbledhet në një frazë: asnjëherë në botë nuk ka pasur aq shqiptarë të lirë”.

Pastaj nuk fal: “Ndërkaq, si për një drejtpeshim fatal, pikërisht në këtë kohë, një pamje e dytë, ajo që s’duket, jep një paralajmërim tjetër: ky komb është në rrezik zbehjeje, faza e parë e shuarjes.

Shqipëria është e sëmurë. Shenjat e sëmundjes janë vënë re një shekull më parë, ndoshta më herët, siç është thënë në këtë sprovë. Veç kësaj, sëmundja nuk është e panjohur ndër kombe të tjera, por ky nuk

është një ngushëllim, ashtu siç nuk do të ishte kurrfarë ngushëllimi vdekja e kombeve.

Sëmundja e Shqipërisë është e rëndë, si çdo lëngatë që do të prodhohej brenda saj. Duke iu shmangur filozofimit në cekëtinë, siç thuhet në dokrrat e mbështjella me lëvozhgë kinse filozofike, mund të thuhet se asnjëherë doza e ndotjes morale në Shqipëri nuk ka qenë kaq e lartë sa sot. Ajo rrek të zëvendësojë të keqen që sollën bashkërisht pushtimi osman, dështimi komunist dhe uzurpimi serb i gati gjysmës së hapësirës shqiptare në Ballkan”.

Në brendësi të librit “Mosmarrëveshja” (fq.61) Kadare, ndërsa shpjegon gjendjen e mëdyshtë të popullit të tij gjatë pushtimit osman, nyjen fatale që, duke ndenjur bashkë me perandorinë të mbeteshin turq apo të ruanin të qenit shqiptar, deklaron një kritikë të rreptë: “shqiptarët, të shquar për gjykim të ngutur, pra të cekët...”

Ismail Kadare dy-tri fletë më pas gjendjen e popullit tonë para shpalljes së pavarësisë e cilëson me fjalët “Çoroditja shqiptare s’kishte fund”. Në faqet 134 dhe 138 vendos njëra pas tjetrës këto dy të meta: “Shqiptarët, të shquar shpesh për “shpërfillje heroike” dhe “Në gadishullin e njohur për smirë dhe krenari të kotë..”

Tek faqja 146 ngulmon në një cen tjetër: “...Shqipëria moskuptuese...”

Pasi është i bindur se “homo albanicus” bën pjesë në psikologjinë e përgjithshme gadishullore të “Fatalizmit të njohur ballkanas”, në faqen 185 Kadare nxjerr në pah dy karakteristika të tjera: “Gjakmarrja, ashtu si edhe mikpritja, dy nga nyjat themelore të kodit zakonor shqiptar, të dyja me zanafillë të hershme, hyjnë ndër doket e ashpra të antikitetit, përqasja e të cilave me doke zonash të tjera të botës është krejtërisht e rastit. Mikpritja shqiptare, për shembull, në kundërshtim me një farë kulti rozë, që i është ngritur, s’ka asgjë të përbashkët me atë etikë ekzotike, rrjedhojë e kolonializmit, me të cilën popuj indigjenë, jo pa një farë përlulesie, kanë pritur bujtësit e largët.

Mikpritja shqiptare, si një dok i rreptë, është, para së gjithash, një pakt midis të barabartësh, mikpritësit dhe bujtësit. Këtë e vërteton rituali që ky i fundit është i detyruar të përmbushë. E para, me zë të lartë të kërkojë mikpritjen, në të cilën përfshihet mbrojtja. E dyta, pas hyrjes në shtëpi, të pranojë heqjen e armës, pra, çarmatosjen e tij. E treta, t’i nënshtrohet ndëshkimit, në rast mosnderimi të ritualit”.

Për karakteristikën e njohur tashmë edhe jashtë kufijve tanë, të tolerancës ndërfetare, Ismail Kadare në faqen 62 të librit “Mosmarrëveshja” jep këtë gjykim: “Aty, midis tri besimeve fetare të shqiptarëve, prej kacafytjes të së cilave u prit mbarimi i këtij kombi, ndodhi mrekullia. Të tria besimet, katoliku, muslimani dhe ortodoksi, e ulën kryen fisnikërisht përpara shqiptarisë dhe këtë e bënë natyrshëm, të padetyruar nga asnjë rend shtetëror, ushtri apo kushtetutë. Kështu, vendi i vogël ballkanik, i padalë ende në liri, nga terri ku ishte zhytur e që brenda kafazit ku ishte ndryrë, dha një kumt që rrallëkush nga kombet i kishte dhënë botës: harmoninë fetare”.

Kadaresë nuk i shpëton nga vëmendja edhe theksimi i një vlere tjetër, rolit të dukshëm të gruas në jetën historike të shqiptarit: “Ka pasur një bulë të Papës që qortonte femrat shqiptare katolike për zell të tepruar ndaj zbukurimit”. Këtë shkrimtari i shumënjohur e shpjegon si mënyrë qëndrese dhe formë proteste ndaj trytnisë osmane, por edhe asaj të krishtere. Për Ismail Kadarenë ishte një shtrëngesë mënyre të jetuari që i vinte femrës së çlirët shqiptare nga dy krahë të kundërta.

Shkrimtari edhe dijetar, ndërsa ruan dhe shpreh një raport të baraspeshuar mirë mes vlerave dhe të metave të “homo albanicus”, duke përfutur prej temës qëndrore të librit të tij, i kushton hapësirë edhe një keqdashjeje të disa mjediseve të huaja. E saktëson atë me tinëzinë e diversionit “...se shqiptarët janë mish i huaj në Evropë”.

Për këtë arsye në faqen 121 shkruan rreptë: “Racizmi kundërshqiptar ka qenë dhe mbetet më i padurueshmi në Evropë, pas antisemitizmit. Një pjesë e historisë së Ballkanit nuk mund të shpjegohet pa të.

A ka qenë një mit i rrejshëm shqiptar, një trillim viktimizues për të përligjur ca njolla, e sidomos ca akte të tyre të errëta?”

Në vijim të kësaj akuze të madhe, menjëherë, me një forcë të shqiptuar për herë të parë vetëm prej tij, Ismail Kadare gjëmon: “Falë këtij faji, falë krenarisë së dënueshme shqiptare, asaj që më saktë se kudo jepet në thënien “mendja e madhe, e zeza e të zot”, ka mbetur në hije një nga të vërtetat më tronditëse të kontinentit evropian: racizmi kundër shqiptarëve”.

Pastaj, pak më poshtë, e gjen të domosdoshme të rrëfejë: “(Miroslav) Kërlezha ka denoncuar në vitet tridhjetë se në Beograd “shqiptarët quhen raja të paemër, të një vendi të paemër, pa histori, pa

letërsi dhe pa gjuhë letrare, pa tradita, pa poezi, pra, pa të gjitha ato përcaktime që njeriun e bëjnë njeri dhe fisin e bëjnë fis njerëzor...Këta gegë dhe toskë, ky lëmsh tipash të ndryshëm antropologjikë, kjo bandë e përçarë në pesëdhjetë dialekte plotësisht të pakuptueshme, ulërin dhe vritet mes veti midis një anarkie prej skëterre. Në këta shkrepë të egër, të zes e të pashkelshëm, shtatëdhjetë për qind e burrave vdesin nga gjakmarrja, kurse vdekja prej sëmundjes në shtrat është turp. Këta të egër gjakpirës, këta lëkurëkuq evropianë, mosdurues të skajshëm, për të cilët fjala cub dhe bandit është sinonim për kalorës, këto bisha të egra me fytyrë njeriu banojnë në shpella si njerëz të Neandertalit, jetojnë në kulla guri pa dyer, pa dritare dhe pa oxhak, e pinë gjakun e nxehtë të viktimave, i vrasin gratë nga lakmia, kurse kuptimi i dashurisë nuk ekziston tek ata dhe fjala dashuri nuk gjendet në gjuhën e tyre...Këta vjedhës kuajsh, tradhtarë, banditë, rrenacakë e tipa të poshtër, që i ulin sytë përtokë si qentë përpara njeriut, e çojnë jetën midis reve të tymit, tifos, malaries, lisë, dizenterisë dhe sëmundjeve veneriane, këta janë vrasësit qindravjeçarë të serbëve në viset jugore. Kjo masë e tërbuar anarkike bastardësh shqiptarë, e ngjashme me kafshët, derdhet si lavë në luginat e buta të jugut tonë dhe atje vret e pret, djeg e shkatërron vendbanimet tona të qeta e të qytetëruara”.

I guximshëm për ta qortuar popullin e vet pa i mbajtur fshehur asnjë prej të metave thelbësore, si edhe më keq, të veseve, Kadare, duke nxjerrë në pah edhe vlerat e virtytet e tij, shpall se “Shqipëria nuk mund të ishte në këtë botë veçse serioze dhe morale” (fq.173).

Në të vërtetë që në fillim të librit që shprehet se “Veshët e shqiptarëve, që nga fëmijëria e gjersa jepnin shpirt, ishin familjarizuar me një mëdyshje të tillë. Shqipëria do të bëhet, Shqipëria nuk do të bëhet”.

Përgjigjen e vet për këtë dilemë të shumëpërhapur mes nesh Ismail Kadare nuk e dha publikisht tek “Mosmarrëveshja”, por katër vite më pas, në 13 shkurt 2014, kur i intervistuar ekskluzivisht prej botuesit të gazetës “Illyria” në New York, Vehbi Bajrami, shpalli si kushtim: “Ky vend do të bëhet”.

Pa titull

Kur Akademia e Shkencave e Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë në vitin 1985 botoi njëvëllimëshin “Fjalorin enciklopedik shqiptar” nuk kishte zë me emrin “shqiptar”.

Qe vetëm zëri “Shqipëria”.

Atje ka vetëm 6 radhë që i kushtohen atij, nën shënimin “Antropologjia”. Fjalët janë këto: “Nga pikëpamja antropologjike shqiptarët mbizotërojnë tiparet adriatike, si koka e shkurtër dhe e gjerë, me pjesën e pasme të sheshuar, fytyra e lartë dhe e gjerë në pjesën e sipërme, hunda e spikatur me shpinë të mysët, shtati mbi mezataren etj”.

Çuditërisht i njëjti qëndrim u mbajt prej kësaj Akademie kur në vitin 2008 publikoi trevëllimëshin shumë të vlefshëm të “Fjalorit enciklopedik shqiptar”.

Në një shtrirje shumë më të gjerë të pasqyrimit dokumentar të vendit tonë radhët për vetë shqiptarin, lëndën njerëzore prej të cilit bëhet kjo hapësirë etnike dhe shtetërore, e ka lënë vetëm në përsëritjen, pa shtuar as edhe një germë, të simotrës së saj realkomuniste të mbi një çerek shekulli më parë.

Ndërkohë kjo Akademi nuk ka projektuar apo realizuar ndonjë sipërmarrje studimore për shqiptarin.

Kur në të vërtetë të gjitha forcat intelektuale i ka të afta t’i shkojnë këtij misioni gjer në fund.

IMAZHI YNË NGA JASHTË

Çdo shqiptar duke e vëzhguar nga brenda viseve tona bashkëkombësin, ndërsa secili që e kryen këtë depërtim, pa pasur asnjë monopol të vërtete, përfton dhe paraqet vetëm gjykimin e vet, jo përherë nxjerr një pamje e njëllajtë me atë që sheh nga jashtë një i huaj. Madje në jo pak raste afria e dy këndvështrimeve është e paktë, pse jo edhe fare anësore.

Të dy imazhet janë aq të ndryshme sa më kot t'i mbivendosësh, për verifikim përmase, mbi njëri-tjetrit.

Nuk përputhen.

Sa është kjo hapësirë ndarëse, sa vëllim ka kjo gropë, sa thellësi përmban ky hendek?

Vetëm prej kësaj analize dalim më lehtë në gjetjen e një pamjeje më të afërt e më të plotësuar të “homo albanicus”.

Nga një bashkëharmonizim i dy imazheve reales nuk i largohesh, por në të anasjellë, i avitesh.

Syri kundrues nga brenda dhe ai ngulmues nga jashtë janë shumë të dobishëm kur pranojnë dhe i hapin rrugë njëri-tjetrit.

Në vitin 1988, kur në vendin tonë diktatura, për shkak të mjaft rrethanave, kishte nisur sadopak të süllej dhe, për pasojë, edhe të përpiqej, në vetëmbrojtje, të zbutej, u botua libri “Shqipëria dhe shqiptarët në veprat e udhëtarëve anglezë”.

Autor i tij qe Shpëtim Mema, mbi shpinën e të cilit, për shkak të rregullave të ashpra të regjimit, nuk mund të ngarkojmë të gjitha qortimet për çfarë ideologjikisht ka shkruar. Botime të tilla kryheshin rreptësisht sipas nevojave politike dhe gjithnjë sipas kritereve që viheshin prej saj, përtej vullnetit apo dëshirës së një studiuesi.

Që në faqen e parë të parathënies, ndërsa vihet në dukje se “vendi ynë është vizituar nga shumë udhëtarë të huaj qysh në kohët më të hershme”, se “do të ndalemi te të dhënat e udhëtarëve anglezë të gjysmës së parë të shekulli XIX” (më pas e shpjegon se kjo përzgjedhje

u krye nga që me fillimin e këtij njëqindvjeçari “vihet re një dyndje udhëtarësh anglezë dhe evropianë në krahasim me të kaluarën), autori deklaroi edhe qëllimin parësor të botimit: “...objektivi kryesor i studimit tonë është të japim një vështrim kritik për informacionin që përmbajnë veprat e tyre...”

I nisur kështu, keq, pra si një përpjekje e porositur shtetërore dhe jo e lirë studimore, për ta pastruar opinionin e të huajve nga çfarëdo vlerësimi jo pozitiv, kur këtë veprim, po të botoheshin ata lirisht, mund ta bënte fare lehtë secili lexues, libri “Shqipëria dhe shqiptarët në veprat e udhëtarëve anglezë” përfaqëson një model si arbitrarisht për një gjysmë shekulli u censurua çdo përpjekje për vetënjohje reale.

Parathënia e justifikon këtë qëllim jo shkencor të botimit me arsyetimin e qartë ideologjik: “Këto mendime e përfundime të tyre do të analizohen përherë duke i ballafaquar me vlerësimet dhe përfundimet e historiografisë sonë të re marksiste-leniniste për këto probleme, me qëllim që të nxjerrim në pah vlerën reale të këtyre të dhënave si burime njohëse për gjendjen e Shqipërisë dhe të shqiptarëve gjatë gjysmës së parë të shekullit XIX”.

Shpëtim Mema para se të nisë, në kapitullin e parë, pasqyrimin dhe interpretimin e udhëtarëve anglezë, rreshton fillimisht ata që kanë ardhur në Shqipëri që më herët (i pari i dokumentuar mbetet Simeon Simeonis, vjeshtë 1322). Po ashtu veçon tek të ardhurit në pesëdhjetë vitet e shekullit të nëntëmbëdhjetë edhe opinione të tyre.

Në vitin 1669 mjeku dhe natyralisti anglez Eduard Braun (Eduard Brown) shkruan se shqiptarët e pëlqejnë të kënduarit. Po ashtu spikat se ata kanë një gjuhë të tyre të veçantë, të pangjashme me sllavishten dhe të cilën e duan shumë. Ai, në vlerësim të tyre, përdor një thënie turke, sipas të cilës “shqiptari është një këshilltar i mirë”.

Nga Meri Montegiu (Mary W. Montagu) autori Mema shkëput opinionin e saj se “i çmon shqiptarët për guximin dhe trimërinë e tyre... Ata janë njërës me shpirt të paepur që s’dinë ç’është lodhja dhe që s’i përkulin vështirësitë e mundimet e rrugës. Dy janë shokët e pandarë të këtyre shqiptarëve: pushka dhe kënga”. Sipas anglezes Meri ata kanë një mungesë të theksuar të ndjenjës fetare dhe cektësi në edukimin fetar. Sipas saj muslimanët “të premtën shkonin në xhami, kurse të dielave në kishë”.

Doktori në teologji Riçard Çendleri (Richard Chandler), i cili udhëtoi në Greqi edhe nëpër vendbanimet e arvanitasve, konsideron si tipar karakteristik se ata përdorin “gjuhën e tyre kombëtare”. Sipas tij shqiptarët e emigruar janë njëres të punës, bujq të mirë, që “dalin në punë para agimit dhe kthehen të gëzuar pasi kanë mbaruar punë”. Duke qenë edhe barinj e blegtorë të zot ata me prodhimet e tyre blegtorale furnizojnë qytetin. Ata janë edhe të luftës, vëren ai. Po ashtu vlerëson “sjelljen burrërore e krenare të shqiptarëve...e shoqëron kurdoherë trimëria e pashoqe në çdo rrethanë sado e pafavorshme qoftë, kur nevoja dhe shtypja i detyron të bashkohen dhe të kërkojnë shpagim”.

Shpëtim Mema, gjithnjë referuar udhëtarit të mësipërm anglez, shkruan se “Shqiptarët, nga ana tjetër, janë bujarë e mikpritës dhe dinë t’i bëjnë nder mikut të huaj”. Po ashtu ai në librin e vet nënvizon: “Çendleri vë re se po aq aktive sa dhe burrat në jetën e përditshme të shqiptarëve janë edhe gratë shqiptare”.

Në vitet shtatëdhjetë të shekullit XVIII, tregon autori, anglezi Henri Siunbërn (Henry Swinburn) ka kryer disa vizita tek arbëreshët në Italinë e Jugut. Sipas tij ata ruanin gjuhën, veshjet dhe zakonet e tyre kombëtare dhe nëse burrat ishin në gjendje të flisnin kalabrisht, gratë arbëreshe s’kuptonin gjuhë tjetër veç gjuhën e tyre amtare shqipe, që ato e shqiptonin me një “theks shumë të ëmbël”.

Kur libri zhvendoset në objektin e tij të paracaktuar, pra tek “Udhëtarë anglezë të gjysmës së parë të shekullit XIX”, Mema përqendrohet në pesë faqe, pra gjerësisht, tek ushtaraku dhe diplomati Uiliam Martin Lik (William Martin Leake) Edhe pse flet me konsideratë për aftësitë e tij personale, nuk gjendet i cituar as edhe një germë prej çfarë ai konkretisht ka shkruar. Ky qëndrim arsyetohet me këtë logjikë, prej të cilës kuptohet qartë çfarë mekanizmi arbitrar historik ka funksionuar para vitit 1990: “Por pa dashur të ulim meritat e këtij udhëtarit si vëzhgues i mprehtë dhe me përvojë, si studiues dhe shkencëtar që ka lënë emër ndër albanologët e huaj të shekullit të kaluar, nuk duhet harruar se ai ishte përfaqësues dhe zëdhënës i fuqisë kapitaliste më të madhe të kohës, prandaj në ndonjë rast ai mban qëndrime nënvleftësuese, tendencioze madje tipike antishqiptare që ia ulin së tepërmi vlerat e të dhënave që përmbajnë veprat e tij. Megjithatë ne kemi marrë prej tyre atë çka është objektive dhe me vlerë që të përputhet me të vërtetën historike dhe shërben si burim për njohjen e historisë së Shqipërisë”.

Në të vërtetë libri i Uiliëm Martin Lik, “Kërkime për Shqiptarët dhe për Gjuhën Shqipe”, me 384 faqe, i përkthyer hijshëm prej gjuhëtarit Xhevat Lloshi, u botua në Tiranë në 2006. Ai nuk tërhoqi kritikën e shtypit për ndonjë antishqiptarizëm.

Aq e vërtetë është kjo sa që ky albanolog anglez ka një zë të veçantë në trevëllimëshin e “Fjalorit Enciklopedik Shqiptar” të vitit 2008. Asnjë fjalë qortuese nuk i adresohet në plot 21 radhë informimi për të.

Autor i këtij zëri është vetë Shpëtim Mema.

Kjo shpreh në mënyrën më të qartë se ai vetë është larguar me kohë nga mënyra ideologjike e interpretimit të rolit të udhëtarëve anglezë gjatë gjysmës së parë të shekullit XIX.

Ndërsa në kapitullin e dytë studiuesi Mema pasqyron opinionin e këtyre udhëtarëve, për prejardhjen e shqiptarëve ka një moment kur veçon prej Th. S. Hjus (Th. S. Hughes) këtë gjykim të tij antropologjik:

“Tiparet e shqiptarëve, balli i tij i ngushtë, syri i gjallë ngjyrë hiri, vetullat me hark, mollëzat e dala dhe mjekra me majë, i japin atij një fizionomi mjaft të theksuar skite...”.

Pjesë e këtij kapitulli të dytë është edhe çështja “Veçori të psikologjisë etniko-kombëtare të shqiptarëve”. Këtu Shpëtim Mema ndërton skedën e tij, mbështetur në porositë politike të kohës dhe çfarë prej opinioneve të udhëtarëve anglezë përputhet me to.

“Veçoria e parë e shqiptarëve që u tërheq vëmendjen këtyre udhëtarëve, shkruan ai, është patriotizmi i tyre i flaktë. Ky patriotizëm shfaqej në dashurinë për atdheun, në krenarinë kombëtare, në urrejtjen për armiq të heroizmin në luftë kundër tyre”.

Studiuesi Mema më poshtë shkruan: “Kurrë s’kam parë dashuri më të madhe për vendlindjen”, deklaron në fund të viteve 40-të udhëtari Mek-Farlein, për banorët e një fshati shqiptar në rrethinat e Shkupit, të cilët autoritetet turke kërkonin t’i shpërngulnin me forcën e bajonetave”.

Udhëtarët anglezë të gjysmës së parë të shekullit XIX, analizon Shpëtim Mema, “nuk e ndajnë atdhetarizmin e shqiptarëve nga krenaria e ligjshme kombëtare, nga ndjenja e fuqishme e përkatësisë etnike, të cilën ata e quajnë nationality dhe e konsiderojnë si tiparin “më të theksuar (most conspicuous) në karakterin e tyre” (Hobhaus). “Ndjenja

e thellë e atdhetarizmit, si veçori themelore psikike kombëtare, shkruan autori, “shoqërohej dhe ishte burim për një varg cilësish të tjera po aq thelbësore dhe të rëndësishme, që udhëtarët anglezë vinin re në karakterin e tyre. Të tilla cilësi ishin trimëria, guximi, heroizmi në luftë, durimi dhe këmbëngulja deri në fitoren përfundimtare, të cilat në tërësi përbënin shpirtin e shqiptarëve, atë shpirt që shoku Enver Hoxha e quan “shpirt luftarak, të ashpër dhe të papërkulur që gjithmonë i ka karakterizuar para armiqve të egër dhe të shumtë në numër”.

Këtë rast, në ilustrim, studiuesi Mema vë në dukje se “Edhe kolonel Liku, i cili nuk shquhet për simpati të dukshme ndaj shqiptarëve, detyrohet të bëjë këtë pohim për ta: “janë të paktë ata (shqiptarë), të cilëve u mungon kuraja personale, kur rasti e kërkon një gjë të tillë”.

Në vazhdim të interpretimit për veçoritë etniko-kombëtare të shqiptarëve Shpëtim Mema në librin e vet i jep theks të veçantë aftësive luftarake, çfarë përputhej me direktivat politike të kohës, ndërsa mbi popullin ushtrohej një tryzni e fortë propagandistike për ta bindur se e gjithë bota “imperialisto-revizioniste” e kishte rrethuar për ta zhdukur kombëtarisht dhe fizikisht dhe, për këtë arsye, duhej të stërvitej ditë e natë me “në një dorë kazmën dhe në tjetrën pushkën”.

Ja edhe disa copëza të shkruara posaçërisht me këtë synim: “Shpejtësia për të ecur në male, nëpër rrugë e shtigje..., zotësia prej eksperti në përdorimin e pushkës, aftësia e të pamit..., vigjilenca dhe urtësia e tyre, zotësia në planifikim dhe vrulli në ekzekutim, manovrat më të stërholluara në veprimet e tyre të shkëputura luftarake, në disa raste janë krejt të pabesueshme, po të mos pranoheshin në mënyrë universale edhe prej armiqve të tyre” (Lik). Shqiptarët parapëlqejnë “të jetojnë me rrënjët e drurëve dhe kurrë nuk dorëzohen, derisa, më në fund, falë këmbënguljes së tyre, ata shqetësojnë dhe drobitin edhe ushtrinë më të fuqishme dhe më trime” (E. Spencer). “Sa më shumë fatkeqësi që t’u bien mbi kokë aq më tepër ata shumëfishojnë dhe grumbullojnë forcat dhe, sa marrin veten, të gatshëm për luftë dhe hakmarrje, hidhen në kryengritje” (E. Spencer). Duke qenë se “sipas doktor Holland (H.Holland) “shqiptarët gëzojnë famën më të lartë luftarake në Perandorinë Turke, në Moré, në Siri dhe në provinca të tjera”. “Ishin këto cilësi dhe tipare të karakterit të tyre, shkruan më tej Shpëtim Mema, që, sipas njoftimit të Likut, jo vetëm ishin bërë objekt xhelozie nga ana e osmanlinjve, por këta të fundit “dridheshin sa shihnin një shqiptar”.

Edhe gruan autori i librit “Shqipëria dhe shqiptarët në veprat e udhëtarëve anglezë” e interpreton prej atyre thënieve të veçuara, sipas të cilave “çdo vashë mbante një kamë dhe jo rrallë një palë kobure” me të cilat ato ishin “të gatshme të ndanin rreziqet e luftës me burrat” (E. Spenser).

Kur më në fund i vjen rasti të shkruajë “për disa veçori të tjera të shqiptarëve, që u kanë rënë më shumë në sy udhëtarëve anglezë, si cilësi dhe veti të karakterit të tyre, që shfaqeshin në sjelljet dhe veprimet e tyre në shoqëri, ndaj njerëzve të tjerë dhe ndaj vetes”, studiuesi Mema bën këtë radhitje të përafërt.

Pasi më parë ka cituar kapitenin J.J.Best me opinionet e tij për shqiptarët se “S’mund të mos admirosh pamjen e përgjithshme plot kurajë dhe optimizmin e tyre” dhe “një popull trim, i pavarur dhe me shpirt të mbajtur lart”, prej Spenserit dallon thëniet “Shqiptarët janë stigmatizuar për prirjen e tyre të egër dhe për zakonet e tyre grabitqare, por s’duhet të dalim në përfundimin se ata janë të egër nga natyra” dhe “shqiptarët tregojnë çdo virtyt social, që dallon banorët e vendeve më të qytetëruara”. Nga Hobhaus veçon: “shqiptarët janë tepër të sjellshëm në qëndrimet dhe veprimet e tyre dhe kurrë nuk i lejojnë vetes ndonjë fjalë me gjest të pahijshëm, dhe as që janë të dhënë pas atij lloji të foluri, që është bërë kënaqësi, madje edhe në rangjet më të larta të pjesëve më të qytetëruara të botës”.

Sërish nga Hobhaus: “pavarësisht nga pamja e tyre e ashpër, ishin jashtëzakonisht të butë, shpirtmirë dhe me sjellje të mira”, “tregonin një kureshtje të vazhdueshme, por në asnjë mënyrë bezdisëse” dhe se kishin një ecje karakteristike, krenare e madje sfiduese “shqiptare”, të cilën “kush e ka parë një herë në jetën e tij, nuk mund ta harrojë kurrë”.

Sipas Shpëtim Memës udhëtarët anglezë spikatin tek populli ynë “dinjitetin e tij të lartë. Për këtë citon Spenser “fyerja nuk falet kurrë dhe ata e ndjekin padrejtësinë deri në vdekje”. Po ashtu i drejtohet edhe një thënieje të Hobhaus: “disiplina e tyre ushtarake nuk lejon ndëshkime fyese” dhe se ushtarët shqiptarë “varen, u pritët koka, por kurrë nuk rrihen”.

Studiuesi Mema në librin e tij shkruan se “në veprat e udhëtarëve anglezë gjejmë të dhëna të shumta për ndershmërinë, besnikërinë, bujarinë, mikpritjen, ndjenjën e solidaritetit, për besën e dhënë etj”.

Po ashtu shprehet: “Bajroni që i njohu nga afër dhe aq ngushtë u lidh shpirtërisht me shqiptarët, erdhi në përfundimin se “të gjithë shqiptarët qenë jo vetëm trima por edhe “besnikë dhe kryekëput të ndershëm”.

Në vijim prej Hobhausit autori i librit spikat edhe këtë gjykim:

“Për shqiptarët grabitja (robbing) dhe vjedhja (stealing) janë dy gjëra krejt të ndryshme dhe shumë pak prej tyre mund të akuzohen për këtë të dytën”. Pastaj Shpëtim Mema, në një përpjekje për ta argumentuar këtë përshtypje të udhëtarit anglez, shok të ngushtë të lord Bajronit, shpjegon: “Një gjë e tillë ndodhte sepse “banditët”, “hajdutët” shqiptarë, në të vërtetë ishin kaçakët e maleve, të cilët gjatë tërë periudhës së pushtimit osman, përfshirë edhe periudhën për të cilën po flasim, nuk qenë të paktë. Dhe dihet se praktika e zakonshme e këtyre “hajdutëve” ishte t’u “grabisnin”, pra t’u rrëmbenin me forcën e armëve klasave shtypëse e shfrytëzuese dhe sunduesve të huaj pasurinë, që ata me të drejtën e pushtuesit dhe të dhunës feudale ia kishin grabitur popullit fukara, duke ia shpërndarë atë vegjëlisë së fshatit dhe të qytetit. Kështu pra kjo “grabitje” në të vërtetë ishte një formë e shprehjes së revoltës kundër sundimit të huaj dhe shfrytëzimit feudal”.

Pasi shkon tepër larg në interpretimin e grabitjes si gjest i dobishëm shoqëror, studiuesi Mema i rikthehet cilësisë së mikpritjes.

Referuar udhëtarëve anglezë ai citon shprehjen e Spenserit se këtë sjellje shqiptarët “e konsiderojnë si detyrën e parë të njeriut ndaj njeriut”. Më pas veçon, për ta futur nën vëmendjen e lexuesit, një detaj mjaft interesant. Ai thotë se britanikëve u pati rënë në sy se vendasit për mikun përdornin statusin e vëllait, pra deklarorin “është im vëlla”.

Sërish duke iu drejtuar Spenserit përmendet prej tij opinioni se ata qenë “tepër të ndjeshëm ndaj mirësisë” dhe se ishin “temperamente të vrullshme që i bënin të ndjekin padrejtësinë deri në vdekje”.

Pastaj vijnë radhët çfarë mendon për shqiptarët lord Bajroni.

Çuditërisht ato janë fare pak. Nxirren në pah vetëm vargjet “të rreptë janë bijtë e shqipes”, “Ç’armiq për vdekje, por sa miq besnikë”.

Kështu autori i librit fsheh atë cilësi që mbetet tepër e rëndësishme në vlerësimin bajronian të “homo albanicus”. Dihet që poeti i madh botëror ka thurur edhe vargjet “Të rreptë bijtë e Shqipes! Po vetitë/Nuk u mungojnë; veç t’ishin më t’arrira”.

Tek vargu i dytë ndodhet edhe gjithë thelbi i gjykimit të tij, por edhe të vetë së vërtetës: shqiptari ka veti pozitive, por të paarrira, të papërpunuara nga qytetërimi, nga të paktën etika e sjelljes në një shoqëri bashkëkohore.

“Diamante të pagdhendur” i kemi gjetur ne, që në titull të këtij libri, formën e pajtimit të të njëjtit opinion të Faik Konicës me Lord Bajronin.

Mirëpo kjo “veç të ishin më të arrira”, në një përpjekje jolargpamëse për t’i shpëtuar analizës dhe vetërregullimit apo korrigjimit të vetvetes, nuk u anashkalua nga opinionin publik e sidomos qeverisësit tanë vetëm gjatë gjysmëshekullit realkomunist, por edhe më parë.

Për të mos u ballafaquar me të, ai nuk u përfill edhe pas vitit 1990.

Prej poetit të bujshëm anglez Bajron vijoi, duke mbërritur deri në ditët e sotme, vetëm rutina solemne e citimit të vargjeve “Armiku ua pa kurrizin ndonjë herë?/Kush e duron si ata mundimn’ e luftës?/ Shkëmbinjt’ e tyre s’janë më të patundur/Nga ata në çast rreziku dhe nevoje:/Ç’armiq për vdekje, po sa miq besnikë!/Kur besa a nderi i thërret të derdhnin gjakun,

Si trima turren ku t’i çojë i pari i tyre”.

Në librin e tij “Shqipëria dhe shqiptarët në veprat e udhëtarëve anglezë”, pasi i ikën dyvargëshit “Të rreptë bijt’ e Shqipes! Po vetitë

Nuk u mungojnë; veç t’ishin më t’arrira”, autori rreshton njëri pas tjetrit konsiderata të epërme të britanikëve. Kështu prej udhëtarit Dagllas (F.S. Douglas) shkëput fjalinë “Për mua shqiptarët i kanë të gjitha cilësitë që përgjithësisht përbëjnë embrionin e një kombi të madh”. Nga Galt (J. Galt) veçon “Përsa i përket cilësive të qëndrueshme dhe të ndershme të qytetarit...shqiptarët i kanë cilësitë solide, esenciale për krijimin e një shteti”.

Duke ngulur këmbë se “homo albanicus” i ka shpëtuar zhdukjes më së pari prej pranisë së maleve të larta, ku pushtuesi e kish të vështirë të vendoste regjimin e tij, Shpëtim Mema shkruan se qëndresa i vinte edhe prej forcës rezistuese të botës së tij të brendshme, sidomos zakoneve të të jetuarit.

Tek kapitulli i tretë i librit, i titulluar “Kultura popullore shqiptare”, autori paraqet opinione të udhëtarëve anglezë për veshjen.

Nga Erkhart (D. Urquhart) vendos thënien e tij përshkruese “Gegët kanë një kostum të dallueshëm: ata mbajnë fustanellën e madhe të bardhë, por xhoka e shkurtër e shqiptarëve jugorë këtu zgjatet në një fund, që zbret deri në ekstremitetin fundor të fustanellës dhe është mbërthyer në mes në mënyrë të atillë që të mbulojë krejt fustanellën nga mbrapa. Ata përdorin ngjyrën e kuqe të ndezur dhe të purpurt.

Kështu me kësulat e kuqe, me jelekët e xhamadanët e qëndisur me ar, ata i japin pamjes së tyre një pasuri dhe shkëlqim të atillë, sidomos kur janë grumbull që, për nga efekti që bëjnë, ia kalojnë edhe kostumit më elegant, atij të shqiptarit jugor”.

Sipas studiuesit Mema “udhëtarëve anglezë u binte në sy zelli dhe mjeshtëria e shqiptarëve për punë bujqësore e blegtorale”, se ata po ashtu ushtronin edhe zeje të ndryshme (qëndisje të rrobave dhe deri të armëve, si edhe në ndërtim).

Pasi në kulturën shoqërore dhe shpirtërore të “homo albanicus”, përherë sipas udhëtarëve britanikë, veçohet gjuha shqipe, por e pashkruar, libri i Shpëtim Memës e mbyll këtë kapitull me fjalët “Udhëtarët anglezë na flasin shpesh për “zakone kombëtare” të shqiptarëve në shekuj dhe këtu ata kanë parasysh edhe aspekte të ndryshme të kulturës popullore të shqiptarëve, për të cilën shoku Enver Hoxha ka thënë: “Vetë fakti që popull ynë nuk u zhduk dhe nuk u asimilua as nga popujt e mëdhenj që e robëruan dhe as nga kultura e tyre e zhvilluar, provon se në këtë drejtim ka kontribuar, tok me rezistencën e armatosur, edhe kultura e popullit”.

Duhet thënë se këtë mendim të fundit Hoxha e ka të shprehur drejt dhe bukur.

Si nga Tirana na sheh një ambasador i huaj

Në mes të shkurtit 2014 ambasadori i OSBE-së, Florian Raunig, me rastin e dhënies së titullit “Doctor Honoris Causa” nga Universiteti POLIS, mbajti një fjalim, të cilin shtypi i Tiranës e botoi menjëherë.

Thelbi i opinionit të tij për Shqipërinë dhe shqiptarët ishte ky:

–“Shqipëria është magjepsë dhe plot kontraste, asnjëherë e mërzitshme, gjithmonë e ndryshme, një vend që nuk të lë kurrë të pushosh apo të përmbledhësh të gjitha përshtypjet e ndryshme që sapo ke përjetuar, as t’i mendosh e jo më t’i tresësh. Përshtypje që ndryshojnë nga dita në ditë, i ftohtë dhe i nxehtë në të njëjtën kohë – ky vend të bën për vete, nuk të lë të rrish indiferent”.

–“I admiroj njerëzit e ngrohtë dhe miqësorë, kulturën e tyre të mikpritjes dhe aftësinë e jashtëzakonshme për të krijuar miqësi të singerta. Por është edhe e kaluara traumatike dhe ende e papërtypur e këtij vendi, parimi i miqve dhe armiqve në politikë, dhe prapëseprapë një besim i fortë në një të ardhme më të mirë mes kaosit të përditshëm, shqetësues dhe krijues në të njëjtën kohë...., dashurinë dhe krenarinë e njerëzve të tij për vendin e vet dhe neglizhencën e tyre shokuese ndaj mjedisit dhe lagjeve ku jetojnë. Shoh një solidaritet të fortë e të pakrahasueshëm brenda familjes së madhe, gjindshmërinë aq të madhe të njerëzve që zor se e gjen gjëkundi tjetër, ushqimin më se të shijshëm, ku kombinohen virtytet kulinare të Perandorisë Osmane me finesën italiane dhe traditat autoktone shqiptare. Mbi të gjitha, është edhe ai përroi i pashtershëm i emocioneve, emocioneve dhe emocioneve...”

–“Shqipëria nuk është e lehtë; ajo është kërkuese dhe e shpejtë. Një vend që vrapon, shpesh tepër shpejt”.

–“Shqipëria është vendi që nuk të lë të biesh në plogështi – e nesërmja është një ditë e re, ti as e di dhe as mund ta marrësh dot me mend se si do të jetë”.

-“Shqipëria ka rezerva të mëdha energjie njerëzore, shpesh të pashfrytëzuara, në shumë aspekte ende të paorientuara – një rezervuar natyror kreativiteti dhe novacioni”.

-“Nga ana tjetër, njerëzit nuk kanë durim të presin progresin: Nuk dua të pres, mos më trego mua të nesërmen e ndritur, ka për të qenë vonë, tepër vonë. Unë dua të jetoj tani ...”

**2007: “Identità albanesi-un approccio psico-antropologico”
 (“Identiteti shqiptar-një përjasje psiko-antropologjike”).**

Në rast se ka një kënd, prej të cilit mund të depërtojmë më besueshëm në të shkuarën tonë të pesë shekujve më parë dhe prej këtij zhbirimi të njohim dhe të kuptojmë karakteristikat kryesore të popullit tonë, këta janë arbëreshët.

Mes tyre ruhen më autentikë se kudo cilët kemi qenë dhe sa ndryshim kemi bërë në kaq shumë kohë.

Kur ndodhi agresioni dhe pushtimi otoman i Arbërisë, siç quhej atëkohë Shqipëria, veçanërisht pas vdekjes së udhëheqësit të tyre karizmatik, Gjergj Kastriot Skënderbeut, në një përpjekje të re për të ruajtur identitetin, mjaft nga arbitri kapërcyen ujërat e Adriatikut dhe të Jonit.

Si dikur malet në vendlindje, tashmë që strehë mbijetimi deti matanë.

Në vend të gadishullit të Ballkanit ishte tjetri gati t’i mbronte: sivëllami me emrin “Apeninet”.

Malet patën qenë bunkeri, por edhe fabrika e “homo albanicus”.

Atje shumohej dhe trashëgonte brezat dhe gjithë të dhënat për llojin e vet, tërë arkivin e memories së folur. Si edhe në malet shqiptare vendbanimet e reja në truallin apeninas nuk ishin vetëm qendra ekzistenciale, por edhe kështjella kulturore. Atje konservohej sërish gjithçka.

Kështu u rikrijua Arbëria tjetër, e dyta.

Në vitin 2007 studiuesi bashkëkombës, i emigruar në Itali pas viteve nëntëdhjetë, Fatos Dingo, botoi librin “Identità albanesi-un approccio psico-antropologico” (“Identiteti shqiptar-një përjasje psiko-antropologjike”).

Para se ta shkruante ai vizitoi pothuaj të gjitha katundet dhe qytezat arbëreshe. Dingo mund të konsiderohet, deri tani, një prej atyre të spikaturve që e kanë vështruar “homo albanicus” nga brenda dhe nga jashtë.

Sipas një citimi referuar G. Barroil dhe librit të tij “Una gita fra i calabro-albanesi” (“Një ekskursion mes shqiptarëve të Kalabrisë”), 1887, Fatos Dingo referon: “Shqiptari është trupfortë, i guximshëm, plot me forcë dhe jetë dhe që nuk tutet prej asgjëje; është i matur dhe i dashuruar pas pavarësisë së vet...Me pak fjalë nuk mund të përshkruhet më mirë karakteri i tyre: janë krenarë, kurajozë, të regjur ndaj lodhjeve, mikpritës, lealë, hakmarrës, skllëvër të detyrës, të përkushtuar pas udhëheqësit të tyre. Këto janë cilësitë dhe defektet e kreshnikëve shqiptarë”.

Dingo në librin e vet parashtron idenë se arbëreshi i Italisë duke jetuar gjeopolitikisht në “kapsulat” e vendbanimeve të veta në Itali, ruan në atë mjedis karakteristikat e përziera harmonishëm të atdheut konkret si edhe të një vendi virtual. Sepse me kalimin e shekujve për arbëreshët u zbeh gradualisht ideja e një bërthame konkrete atdheu, shkruan studiuesi. Atdheu real, ngul këmbë Fatos Dingo, gjithnjë e më shumë u bë më pak konkret, u shndërrua në një atdhe utopik.

Ata janë të lirë, shkruan ai, të shkëmbejnë kulturalisht me popullin italian e njëkohësisht të ruajnë identitetin e tyre. Studiuesi, me këtë rast, shënon se kjo mundësi nuk u është dhënë arbërve të Greqisë, arvanitasve. Në territorin helen ata kanë kaluar dhe ende përjetojnë një gjendje të mohuar, të vetëcensuruar. Kjo ndodh për shkak të një trysnie homogjeniteti helen, të cilin Dingo e vë në dyshim dhe e vlerëson në atë përmasë që deklarohet, si të shpikur apo të imagjinuar.

Ai shkruan se arvanitasit nuk janë studiuar kurrë me këmbëngulje dhe përparësi edhe prej dijetarëve të Tiranës, duke i lënë ata në një shpërfillje të pamerituar.

Patjetër socio-antropologu Fatos Dingo e di që për historinë e tyre ka të paktën një libër voluminoz dhe të qartë në parimet shkencore, atë të Aristidh Koljes. Po ashtu, për zakonet, folklorin dhe mënyrën e jetesës, nga kleriku i krishterë, dijetari arbëresh At Antonio Bellushi nga Frashinjeta e Kalabrisë, ka një libër tjetër.

Gjithsesi duke e pasur hapësirën arbëreshe, vetë laboratorin, falë tolerancës italiane, por edhe vullnetit të bashkëkombësve tanë të një gjysmë mijëvjeçari më parë për të mëkëmbur një mëmëdheu virtual dhe utopik, trashëgimia origjinale e qytetërimit tonë në Mesjetë u ruajt.

Prej andej e mbartim një provë shumë autentike si kemi qenë..

Nga vizitat e tij në katundet dhe qytezat arbëreshe Fatos Dingo vëren se tek pasardhësit e të parëve tanë që nuk përjetuan pesëqind vitet e pushtimit osman, sërish bie në sy, si më e para karakteristikë, atdhedashuria.

Ai nuk gjen asnjë ndryshim të kësaj cilësie nga koha rilindëse, kur e formuloi Vaso Pasha, si edhe prej ditëve të sotme.

Po ashtu Dingo vë në dukje se tek arbëreshët mbeten të domosdoshme pesha e fjalës (në një farë mënyre “Besa”) dhe roli i madh i memories së folur.

Fatos Dingo rreshton si karakteristike ruajtjen e gjuhës arbëre si një instrument i fuqishëm i lidhjes mes njëri-tjetrit si edhe mjet i sofistikuar që i kapërcen kufijtë dhe barrierat gjeografike dhe politike midis popullsive dhe shteteve.

Ai spikat rolin e “gjakut” si përkatësi e përbashkët dhe i hap vend të dukshëm shprehjes së njohur të arbëreshëve për “gjakun e shprishur”, pra për gjendjen e tyre të gjatë të të larguarit prej mëmëdheut.

Dingo në librin e tij sintetik, prej 170 faqesh, si karakteristikë të arbëreshëve nxjerr në pah dinamizmin kulturor dhe i mëshon, pa e anashkaluar, rolin e rëndësishëm të gruas. Si edhe në trojet amtare, në dheun e huaj, ku kanë emigruar, ajo vazhdon po njëjloj të jetë konservuese e madhe e gjuhës, e traditave dhe e zakoneve, e mënyrës së jetesës dhe e pasurisë kulturore kolektive.

2009-2013: “Pena të arta franceze për shqiptarët” dhe “Arbëreshët e Italisë, 1413-2007”

Që të krijojmë një ide më të qartë për dinamikën e identitetit tonë mes arbëreshëve të shpërngulur dhe të konservuar në Itali si pesëqind vite më parë, do të na duhen edhe dy antologji të botuara nën hartimin e një studiuesi të vlerave kombëtare, Fotaq Andreas.

Në fillim të viteve dymijë që ambasador i Republikës së Shqipërisë pranë Këshillit të Evropës në Strazburg.

Titullohen “Arbëreshët e Italisë, 1413-2007” dhe “Pena të arta franceze për shqiptarët”. Në këto dy volume me afro 1300 faqe përfshihen rreth dyqind autorë francezë.

E vërteta është se shqiptarët janë kundruar vazhdimisht prej gjermanëve dhe anglezëve, nga italianët ca më tepër. Duke qenë se ky këndvështrim, nëpërmjet botimeve të ndryshme, për vlerësim publik shqiptar është bërë i ditur, gjykimi francez, shumë më pak i njohur dhe i popullarizuar ndër ne, jo vetëm do të plotësonte një interes të dukshëm të lexuesit, por edhe do të që ndikues në zbulimin më të plotë të së vërtetës rreth imazhit tonë jashtë kufijve, saktësisht në qendër të Evropës, në zemër dhe në trurin e saj, atje ku funksionon dhe përpunon opinione laboratorit i madh i opinioneve për popujt e botës.

Në krahasim me tre fuqitë evropiane që cituam më sipër, britanikët, gjermanët dhe gadishullin italik, duhet thënë se politikisht apo për arsye gjeostrategjike gjykimi francez për ne është më pak i ngarkuari me interes deformues.

Që në vitin 1877, një shekull e gjysmë shkuar, francezi Lui Bonljë (Louis Beonlew), kur botoi librin e tij interesant “La Grèce avant les Grecs” (“Greqia përpara grekëve”), u shpreh se emri shqiptar ngjasonte me fjalën shqiptoj, pikëpamje që e braktisi shumë shpejt dhe nguli këmbë tek varianti shqiptar-shqiponjë.

Gijomë Apoliner (Guillaume Apollinaire), poeti kryesor i dhjetëvjeçarit të parë të shekullit 20-të, në një shkrim për mikun e vet të ngushtë, Faik Konica, të botuar në “L’Européen”, në 8 tetor 1904,

ka shkruar “Ai jepte sigurinë “se bashkëpatriotët e tij janë diamantë të papërpunuar, që nuk kërkojnë veçse dorën e gurëgdhendësit për t’u rreshtuar në krah të shkrimtarëve më të mëdhenj të Athinës, Romës, Parisit”.

Pra, në këtë mjedis dashamirës dhe relativisht të prirë për të mos u mbërthyer, nëpër tre shekuj rresht, nga trysnitë e brendshme politike apo trillet e historishkrimit romanizues, dramaturgu, romancieri dhe moralisti Charl-Jozef de Linjë (1735-1814) (Charles-Joseph de Ligne) në shkrimin “Batalioni i shqiptarkave”, ku përshkruan “dyqind gra dhe vasha bukuroshe, me dyfekë, bajoneta dhe heshta, me flokë të gjatë e të gërshetuar hijshëm...”, vë në dukje se popullit që ato i përkisnin “as që ka këtu lypsa apo përderës”.

Ambasadori i Francës në Kostandinopojë, Konti Shuasël-Gufjë (1752-1817) (Le Comte de Choiseul-Gouffier), spikaste për shqiptarët: “...pamja e jashtme të cilëve flet për ashpërsi. Janë të gjithë shtatlartë, të dobët, të shkathët dhe tërë nerv”.

I shumënjohuri konti Lamartin (1760-1869) (Alphonse de Lamartine), një nga poetët më të mëdhenj romantikë të vendit të vet, autor i 30 librave dhe në të njëjtën kohë edhe politikan, diplomat e deputet, ndërsa përshkruante Skënderbeun, ravijëzonte pikëpamjen se pas forcës së mendimit dhe inteligjencës së tij të ngjashme me helenët, duke qenë një gjeni, ishte i dallueshëm edhe nga “një gjallëri e egër që vështirë të kuptohej, e cila të sillte ndërmend barbarin, të aftë për heroizëm, ashtu edhe për dredhi e ashpërsi”.

Për shqiptarët ai vazhdonte: “I ndryshojnë me shpejtësi të habitshme kultet, ose pastaj i përziejnë në një pleksje barbare, duke bashkuar ritet e njërit me besëtytnitë e tjetrit. Një përzierje e tillë i bën të aftë t’i shërbejnë pa dallim të krishterëve kundër muslimanëve apo muslimanëve kundër të krishterëve, sipas prirjes drejt të papriturës apo guximit të tyre legjendar”.

Dhe nxirrte në pah: “E vetmja gjë e pandryshueshme tek shqiptarët është pasioni i tyre për pavarësi e lavdi. Ky pasion i lavdisë është tipari sundues i karakterit të tyre dhe burimi i heroizmit: është toka e heronjve në të tërë kohërat”.

Por Lamartin nuk harron të saktësojë se “Heroizmi i tyre merr ndonjëherë drejtim të gabuar dhe rrëmbehet pas plaçkitjes”.

Po ashtu ai vinte në dukje: “Disiplina tepër e rregullt e ushtrive evropiane u rëndon, parapëlqejnë shkëlqimin e bëmave vetjake... qytetërimin që i lejon skllevërit të ngjiten, sipas trillit të të parit të tyre”.

Ose: “Çdo qytet, çdo krahinë, çdo fshat, njihte një princ, një fisnik, një bej, që qeveris despotikisht, sipas traditave dhe zakoneve. Ky nënshtrim i qyteteve, krahinave, fshatrave, para fisnikëve apo princërve të tyre feudalë nuk cenonte aspak ndjenjën e lirisë së përgjithshme dhe pasionin e patriotizmit, qëllim i lartë tek shqiptarët”.

Baroni Feliks dë Bozhur (1765-1836) (Felix de Beoujour), emri i vërtetë i të cilit qe Lui Ogyst Feri (Louis Auguste Feris), politikan i ngarkuar me misionet diplomatike por në kohën e vet edhe deputet i qytetit të Marsejës, në nderim të të cilit Akademia e Shkencave Morale dhe Politike të Francës jep një çmim, theksonte se “Shqiptarët nuk kanë qejf të ngulen në punë dhe parapëlqejnë zanatin e armëve nga të gjitha të tjerat. Kur nuk bëjnë luftë midis tyre, shkojnë ta bëjnë gjetiu...vihen në shërbim sikurse zviceranët në shoqërim të princërve të Evropës...”

Më pas: “Shqipëria i ngjason Zvicrës për nga malet e saj dhe është më shumë e mbrojtur nga natyra se nga arti i luftës”.

Në fund i tingëllon kështu fjalët e opinionit të vet: “Ja përse turqit i kushtojnë aq shumë rëndësi Shqipërisë dhe e kanë trajtuar përherë si bulevardin e Greqisë”.

Dijetari, historiani, natyralisti, arkeologu, diplomati, për shumë vite edhe konsulli francez pranë Ali Pashë Tepelenës, Fransua Pukëvil (1770-1838) (François Pouqueville), pa dyshim një ndër ata të huaj që na kanë njohur më mirë, ndërsa ka këmbëngulur se “Shqiptarët janë njerëz të maleve”, është shprehur po ashtu: “Nuk përdorin art për t’u maskuar”.

Ai ka vënë re se “Sapo u krijohet mundësia të vendosen në një ofiq, mendjen e kanë tek të ardhurat që do nxjerrin...”

Pukëvil nuk ka harruar të vërë në dukje: “Gjithë entuziazëm për vendin e tyre, nuk flasin kurrë për të veç për ta nxjerrë mbi të tjerët...”.

Ka theksuar ndërkohë: “Nuk shkojnë ndër mend vuajtjet që kanë kaluar...,rreziqet e vazhdueshme që i kanosnin, por pavarësinë që gëzonin...”

Fransua Pukëvili ka qenë i mendimit se “Shqiptarët krijojnë një trupë kombësie më vete”, se “në mërgim mbeten, gjithë mburrje, shqiptarë me zemër dhe me emër”.

“Gegët, mendon ai, shihen si banorët më të ashpër të Shqipërisë”.

Njëkohësisht: “Toskët paraqiten në një aspekt më pak të ashpër nga popullatat e Gegërisë”.

Ndërkohë spikat: “trupi i zakonitë i këtij kombi të ashpër e të fortë...të nënshtruar, por pa qenë skllevër”.

Ose nxjerr në pah për çdo lexues të huaj se shqiptarët janë “Më shpejt të nënshtruar ndaj autoritetit, më pak të lirë, por të pasur”.

Pastaj, sipas tij, “Mirëqenia që gëzojnë ua ka ndryshuar dhuntitë natyrore të gjakut gjeorgjian që rrjedh në venat e tyre...”

Imazhi i jashtëm i një shqiptari toskë, mes të cilëve diplomati francez jetoi, pra fizionomia e tij antropologjike, për Fransua Pukëvil është ky: “Shtatlartë e të shkathët, trupi i tyre është i hajthëm, ecja e lehtë, dhe tiparet mjaft të rregullta gjallërohen nga një vështim i zgjuar e depërtues. Sytë e kaltër, balli i ngushtë, leshrat e kuqëruara, hunda romake pa lacesë, qafa e hollë, temperamentin sanguin, përbëjnë thelbin e karakterit të tyre fizik...janë popullata më e bukur mes shqiptarëve”.

Pukëvil nuk harron të shkruajë se “Shqiptari i paaftë për mendje të zezë, nuk ushtron kurrfarë despotizmi ndaj grave; kurrë nuk i mbyll brenda dhe ato i qepen malit fytyrëzbuluar...”

Fransua Viktor Lamar-Pikò (1787-1865) (François Victor Lamare-Picquot), ndihmësmjek ushtarak me mision në Korfuz dhe në Janinë, i dekoruar me Legjionin e Nderit, ka vënë dukje se “Gjithë banorët e tjerë të Epirit quhen përgjithësisht shqiptarë apo epirotë. Edhe pse janë me zemër të gurtë, nuk është se janë pa cilësi, sado të egra të shfaqen”.

Spikat po ashtu: “Hakmarrja e shqiptarit është e pamëshirshme, por miqësia e tij është më se e sigurt”.

Vëren: “Ka një guxim të pashoq në çdo sprovë. Asgjë nuk mund të krahasohet me shpejtësinë e marshimit të shqiptarëve dhe ushqimi më i paktë, një kokër hudhër, pak djathë dhie, u mjafton për të tërë ditën”.

Njëkohësisht ravijëzon se “Shqiptari është i dobët, i shkathët e plot nerv; me shtat të lartë, ka ecje krenare dhe fisnike...”.

Nxjerr në pah: “Gjithë cohërat që vënë në përdorim shqiptarët janë të punuara trashë dhe të endura me lesh dhie apo bagëtie, pa asnjë përgatitje”.

Ose: “Gratë shqiptare punojnë tokën dhe shpesh u bëjnë ballë rreziqeve përkrah burrave; por këta nuk i ndihmojnë asnjëherë në punët

e vështira që bëjnë; madje rrinë dhe i vështrojnë në mundin e tyre, pa u dhënë kurrfarë ndihme...”

Fransua Viktor Lamar-Pikò ngul këmbë se “Luftarakë nga karakteri, shqiptarët vlerësojnë për zbukurim veç armët”.

Po ashtu thekson: “Shqiptarët kanë një muzikë me ritëm shumë të thyer...Kjo muzikë me ashpërsinë e vet duket sikur vjen nga malet ku banojnë këta popuj barbarë”.

Dhe vijmë tani, në kapërcyell të shekullit të tetëmbëdhjetë, tek i madhi Aleksandër Dymà (1802-1870). Ky autor i mbi 120 librave, por edhe shumë të tjerë të ngjashëm pas tij, do të na ndihmojnë për të vëzhguar dinamikën, mes francezëve, të ndërthurjes së imazhit të shqiptarëve.

Dymà shkruan: “Shqipëria është një nga provincat më të vështira për t’u shfrytëzuar. Banorët e saj ishin mjaft të varfër, shumë të vendosur dhe, nga ana tjetër të fshehur natyrshëm në vargmale të ashpra. Pashallarët e kishin shumë të vështirë të bënë aty pasuri, sepse secili e kishte zakon të mbronte energjikisht bukën e vet. Muhamedanë apo të krishterë, shqiptarët ishin të gjithë ushtarë”.

Ogyst De Rivanol (Auguste De Rivarol), kapiten i Gardës Mbretërore, autor i dy librave, njërin e ka për Kalabrinë. Ushtarak francez i trupave napoleonike botimi i tij ka qenë i pari dhe më realisti mbi gjendjen e kësaj krahine italiane.

Dëshmia e Ogyst, e ribotuar disa herë, madje edhe në 2009, realisht një volum modest prej më pak se njëqind faqesh, përshkruan çfarë ai pa në vitet 1809-1812.

Mes të tjerash De Rivanol shprehet edhe për shqiptarët e emigruar këtu pas vdekjes së Skënderbeut. Ai thotë: “Kanë përafri të shumta me kalabrezët për sa i përket thelbit të karakterit; janë mosbesues dhe mashtrues si ata, dhe i urrejnë të huajt”.

Po ashtu shkruan: “Të shkathët për më tepër, janë gjithë energji dhe i dallon lehtë nga eleganca e formave të tyre, nga pastërtia, shija e sqima për kostumet që kanë: gjë e rrallë në Kalabri.

I lindur në 1807, një tjetër frank, studiuesi, gjuhëtari, profesori i letërsisë dhe i gjuhëve sllave në Kolegjin e Francës, Siprien Rober (Cyprien Robert), ka shpallur këtë mendim për “homo albanicus”:

“Në kufirin perëndimor të botës greko-sllave, ekziston një popull që, përherë nën armë, krijon në gjirin e provincave osmane një kastë të

vërtetë luftëtarësh, jo më pak të frikshëm e të lirë se kastat ushtarake të Azisë Qëndrore. Ky popull, që në të gjitha kohërat ka ushtruar një ndikim mbisundues në perandori, e furnizon edhe sot Turqinë me trupat më të mira dhe pothuaj të vetmet që i mbeten. Ky fis ushtarësh, janë Albanezët, pikë për pikë të Bardhët, apo sipas kuptimit të vërtetë të shprehjes orientale, njerëzit e pavarur. Kombësia e tyre, me origjinë të mistershme, ngjitet deri në kohën e pellazgëve dhe racat greke e sllave pa dyshim kanë gjetur në Shqipëri djepin e tyre të përbashkët”.

Më tej: “Naiviteti i tyre bie në sy në krejt veprimet që bëjnë: të pafuqishëm për t’u maskuar, ata e shpallin çiltërsisht si urrejtjen ashtu edhe miqësinë e tyre; shumë të butë në marrëdhëniet e zakonshme, ndonëse të zymtë dhe të heshtur, ata kanë të metën që s’dinë të falin”.

Ndërkohë vë në dukje: ”Kryesisht njerëz të punës, ata rrëmbejnë armët vetëm kur e shohin pisk”.

Siprien Rober thekson po ashtu: ”Megjithatë, pranë banorit gegë të zymtë dhe shtatlartë, banori toskë shkëlqen nga trupi i tij i zhdërvjellhtë, nga eleganca dhe shkathësia e mendimit...Sytë e toskut vetëtimin gjithë mprehtësi, por drejtimi i tyre i shmangur tregon dinakëri, gjë që përbën thelbin e karakterit të tij. Toskët, në fakt, mbahen, me të drejtë, për më të pabesët ndër shqiptarët”

Studiuesi i gjuhës dhe i letërsisë sllave në Kolegjin e Francës këmbëngul se trojet e shqiptarëve gjuhësisht e kulturalisht nuk ndahen në dy dialekte dhe gjymtyrë kombëtarë, por në katër: gegët, toskët, leberit dhe çamët.

Agyste Mejlan (1840-1897) (Auguste Meylan), udhëpërshkrues dhe panfletist, është i mendimit se “Fiset shqiptare kanë për prijës kapitenë apo bajraktarë që gëzojnë një autoritet shumë më të gjërë se vajvodët e fiseve sllave...”.

Në vijim: “Zakonet shqiptare janë tepër të çuditshme dhe nuk kanë lidhje me ato të popullatave të tjera të Ballkanit. I guximshëm, i pavarur, krenar për lirinë e tij, shqiptari, qoftë i krishterë, qoftë musliman, kërkon të jetojë i lirë dhe i qetë në malet e veta. Nuk pranon as tiraninë e Kostandinopojës, as sundimin sllav. I përmbahet rriteve, zakoneve e traditave të veta dhe-gjë e çuditshme-has në Shqipëri shqiptarë muslimanë, ortodoksë katolikë, grekë e katolikë romakë”.

Në vitet 1873-74 Alber Dymon (Albert Dumont), studiues e udhërrëfyes, botoi veprën “Ballkani dhe Adriatiku”. Në të thotë:

“Shqipja është një gjuhë indoevropiane, që për nga rrënjët e fjalëve afrohet shumë më tepër me latinishten se sa me greqishten”.

Ka vënë në dukje gjithashtu se “Ky popull aq i lashtë ende nuk shkruan gjuhën e tij...”.

Po ashtu: “Shqiptarët e malit asnjëherë nuk i janë nënshtruar kujt”. Më tej: “Sot, shqiptarët njohin autoritetin e Portës, por jetojnë sipas qejfit. Formojnë klane, farën apo çetën, fjalë që kanë kuptimin e rrethit familjar...”

Alber Dymon spikat edhe këto fjalë: “Vendi është i ndarë në klane që administrohen sipas dëshirës, ose më mirë që jetojnë sipas dëshirës nga që fjala administrohen nuk shkon në këtë rast”.

Zhak Elizé Reklys (1830-1905) (Jacques Élisée Reclus) ka qenë një gjeograf i famshëm francez, por edhe anarkist po aq i njohur.

Pjesëmarrës në revolucionin e Komunës së Parisit, më pas shok i ngushtë me bolshevikun Sergej Bakunin, ai hartoi, përveç shumëvëllimëshit “Gjeografia e Re Universale” (“Nouvelle Geographie Universelle”, edhe botime mbi anarkizmin. Reclus ishte i bindur se komunizmi prej natyrës së tij qe anarkist, popull dhe njerëz të lirë pa asnjë qeveri. Njerëzimi, ngulte këmbë ai, tërë jetën ka ndjekur dy qëllime të tij kryesore: lirinë ekonomike dhe politike.

Pikërisht ky gjeograf shumë i njohur në botë dhe që për pikëpamjet e tij anarkiste dhe subversive pati qenë i burgosur vazhdimisht, ka shkruar për popullin tonë.

Dy nga formulimet e tij janë: “Shqiptarët dallohen në përgjithësi për mprehtësinë dhe finesën e shpirtit, për qartësinë e mendimit dhe forcën e karakterit”.

Po ashtu: “Të varfër nëpër male, disi më në gjendje në fusha, katolikët në Veri, muslimanët drejt Qendrës, ortodoksët në Jug, të tërë janë jashtëzakonisht të lidhur me tokën e vendit të tyre, duke ruajtur ashpërsisht ndjenjën e nderit”.

Spikat: “Mikpritës, të përkorë e të qëndrueshëm, këta janë në përgjithësi shqiptarët, popullsia e të cilëve, e shpërndarë mbi një territor gati sa ai i Zvicrës, nuk i arrin të një milion banorët. Po prapë, hijeshia e Shqipërisë nuk qëndron thjesht në bukurinë e pejsazheve dhe në karakterin simpatik të shqiptarëve”.

Réné Pinon (René Pinon), shkrimtar, historian dhe analist, në vitin 1911 shkruante se “Qoftë vezir i madh në Stamboll apo çoban në

vetminë e Pindit, skipëtari-kështu e quan ai veten-është një aristokrat, një njeri i lirë, një fisnik. Bullgari, në fushat e Maqedonisë, kërruset në ugarin e vet dhe punon tokën e turkut, kurse shqiptari është mbret i maleve; gjuetar, bari, ushtar apo kaçak...ai i bindet vetëm zakoneve të tij dhe fatin e lidh me pushkën që mban. Roli i tij historik është i lidhur ngushtë me natyrën e vet dhe kjo me atë të vendit të tij”.

Njëkohësisht Pinon është shprehur se “Pengesa midis Adriatikut dhe Maqedonisë, nuk është shkëmbi, është njeriu: është inercia turke dhe veçanërizmi shqiptar”.

Pastaj saktëson: “Vetëm shqiptari, nga tërë popujt e Evropës, ka përshkruar historinë dhe ka mbetur i ngjashëm me vetveten”.

Sipas tij “Iliria nuk ka histori të veçantë, por njerëzit që lindin në të janë të famshëm për energjinë e tyre disi brutale, aftësinë e tyre për luftë dhe për funksione publike...”

Vë në dukje po ashtu: “Me vdekjen e Skënderbeut, turqit, zotër të qyteteve, tregjeve dhe fushave, arrijnë më në fund nënshtrimin e Shqipërisë, por jo skllavërimin e saj; ajo pranon të ketë fisnikë mbi vete, por jo kryezotë...”

Në vazhdim René Pinon shprehet: “Si shumë popuj malësorë, shqiptari, duke qenë pak bujk, jeton nga shteti apo protektori i tij si pasues”.

Prandaj edhe thekson se “homo albanicus” “ka, instinktivisht, konceptin e klientelës...”

Pinon është i mendimit se “Temperamenti i tij aristokratik nuk mund të përshtatej për t’u pleksur me rajanë; musliman, ai ruajti pushkën, simbol i fisnikërisë dhe i lirisë së tij, mjet për hakmarrjet familjare, ruajtëse e shenjtë e nderit të vet...”

Njëkohësisht shkruan: “Atëherë, njeriu i maleve zbret drejt qyteteve; i papajtuëshëm në shtëpi të vet, bëhet mrekullisht i manovrueshëm mes qytetarëve; u përshtatet të gjitha llojeve të jetës, mjaft të gjejë për të fituar”.

Vijon: “I shkathët për të arritur caqet e nderimit dhe të përfitimit, është njeriu i vendosmërisë dhe i pasurisë”.

Thekson po ashtu: “Ka instinktin e thellë të solidaritetit, të ndihmës së përbashkët ndër bashkatdhetarët”.

Réné Pinon mendon se shqiptari është “Kondotier në shërbim të atij që e ka marrë në shërbim, por, në kujtesën e tij të thellë, në të

keq a në të mirë, mbijeton dashuria për atdheun e vogël, për luadhin e lindjes rrethuar nga shkëmbinj të ashpër, për fshatin e varfër, për këngën e netëve të gjata të dimrit, për fisin dhe gjithë njerëzit e dashur që ka lënë atje. Kjo dashuri është burim poezie e idealizmi dhe në të malësori rikalitet gjatë jetës së tij nevojtare dhe “fituese”; aty gjen çlodhje, pas betejës së ashpër që bën larg vatrës për të jetuar a vënë diçka mënjane”.

Pinon është i bindur se “Mjeshtër në trimëri, si dhe në intriga, shqiptari bën karrierë të shkëlqyer në shërbim të sulltanëve të Stambollit”.

“Ndjenja fetare, shkruan ai një çast, duket e dobët tek shqiptari. Jo rrallë sheh fshatra të tërë të kalojnë nga kristianizmi në muslimanizëm dhe e kundërta, sapo vihen në lojë interesat apo traditat e tyre”.

Réné Pinon shprehet edhe kështu: “Toskët kundër gegëve, të krishterët kundër muslimanëve, arnautët kundër helenëve dhe serbëve, historia e Shqipërisë është e mbushur me luftëra të tilla që i përçajnë vendasit, për dobinë më të madhe të osmanliut. Në këtë shpërbërje të radhës dhe në këto zënka të brendshme shpërdorohen energjitë e popullit shqiptar, por përpara rrezikut të përbashkët, arrihet uniteti, divergjencat harrohen, gjakmarrjet pezullohen: shfaqet kombi shqiptar”.

Baroni Pol d’Esturnel dë Kostan (1852-1924) (Paul d’Estournelle de Costant), senator e mbi të gjitha i vlerësuar me çmimin “Nobel i Paqes” në vitin 1909, i ndodhi që në 1914 të udhëhiqte një mision ekspertize në Ballkan. Për mbrojtjen e të drejtave të shqiptarëve në arenën ndërkombëtare ai bashkëpunoi shumë ngushtë me mikun e madh të popullit tonë, bashkëkombësin e vet Zhysten Godar (Justin Godart).

Senatori Pol që i bindur se “E pasur, piktoreske, punëtore, paqedashëse dhe e respektuar, Shqipëria do të jetë Zvicra e Gadishullit Ballkanik”.

Por këtë vit, 1914, në 15 mars, ditë e diel, në faqen e parë gazeta “Le Petit Journal” botoi editorialin “Pashallarët favorizojnë banditizmin...” Opinioni i redaksisë për shqiptarët ishte ky: “Kjo është racë energjike dhe e fortë, fatet e të cilës ndoshta do jenë të shkëlqyeshme në të ardhmen nëse qytetërimi i dobishëm vjen fatmirësisht për të ndryshuar karakterin dhe zakonet e tij”.

Zhak Burkar (1891-1965) (Jacques Bourcart) mendon se antropologjikisht “Shqiptarët janë hiperbracefalë, me një shtat shumë më të lartë nga mezatarja, ata vijnë në Evropë pas skocezëve. Flokët dhe sytë e zinj janë karakteristike për një shumicë të gjerë, lëkura e lebyrtë,

e zeshkët, mjekra dhe mustaqet të rralla, muskulatura e hollë. Hunda përgjithësisht e drejtë, mjaft herë e kërrutë, koka relativisht e vogël.

Këto cilësi i përqasin shumë me malazezët, me boshnjakët dhe me hercegovinasit, madje edhe me popullsitë greke që jetojnë në perëndim të Pindit”.

Profesori Ëzhen Pitar (Eugene Pitard), i shumënjohur si mik i palodhur i shqiptarëve, ka përshkruar këtë pamje antropologjike të “homo albanicus”: “...shumë mund të thuhet se toskët, sidomos ata të fushave, janë me trup më të shkurtër se gegët, tipa leshverdhë, sytë e çelët janë më të shpeshtë; ndoshta kanë mbetur këtu gjurmë të pushtuesve sllavë, si edhe përzierje me popullsitë rumune përherë shtegtare. Racë e lashtë domosdo, por kurrësi racë inferiore: është një nga racat më të bukura të Evropës dhe cilësitë e saj morale, nga më të rrallat në lindje, janë të denja për bukurinë e saj fizike”.

Ai ka ngulur këmbë se tek shqiptarët shfaqet “...kulti i nderit, ndershmëria natyrore, zgjuarsia e hapët dhe krejt perëndimore, veprimtaria dhe cilësitë ushtarake, të tëra këto i kanë të përngjashme”.

Alen Dyseljé (Alain Ducellier), i lindur në 1934, historian dhe profesor në Universitetin e Tuluzës, autor i mjaft veprave shkencore, ku studimet për mesjetën shqiptare zënë shumë vend, ka analizuar raportet e saj kohe me Republikën e Venedikut. Sipas tij në këto mote të hershme “Niveli i tyre shoqëror nuk lë kurrfarë shtegu për të dyshuar: përgjithësisht janë njerëz të varfër, ndonjëherë madje edhe të shpërngulur plotësisht, që vijnë e mbushin radhët e endacakëve, të vjedhësve e keqbërësve venecianë.....mund të mendohet se ekzistonte edhe një numër prostitutash shqiptare”.

Dysjelé mendon se teksa Venediku rekrutonte mercenarë shqiptarë, këta të fundit, “nga gjendja e tyre e natyrshme e mosnënshtrimit, ndonjëherë edhe agresiv, kalonin në gjendjen e vënies në shërbim të Republikës...”

Ai vëren se “Shqiptarët kërkonin edhe punë të tjera publike, por gjithnjë pa shumë pretendime (si kasnecë, në distanca të vogla, po ashtu kanë shumë që kryejnë shërbimin e rojës së natës, mjekërruajtës të shumtë)”.

Alen Dysjele thotë: “Shtojmë po ashtu se shqiptarët, gati të gjithë poliglotë për shkak të gjendjes gjeografike dhe politike, ishin shumë të dobishëm në marrëdhëniet e Venedikut me princërit e Ballkanit...”

Profesori i historisë së mesjetës në Universitetin e Parisit X të Nanterres, specialist për çështjet e Mesdheut dhe drejtor i Qendrës së Historisë Shoqërore të Kulturave për Perëndimin, Henri Bresh (Henri Bresc) në vitin 1939 është shprehur: “E megjithatë ndjenja e origjinës dhe e veçantisë së tyre mbetet shumë e fortë; nuk ngatërrohen as me grekët, as me sllavët fqinjë”.

Natali Klejë (Nathalie Clayer), aktualisht studiuese e specializuar në Qendrën e Historisë të Studimeve të Larta në Shkencat Shoqërore në Paris, vështuar historikisht, ka këtë opinion të palëkundur për shqiptarët: “Nuk ishin servilë, ishin të guximshëm dhe parapëlqenin zanatin e armëve”.

Zhilber Gard (Gilbert Gardes), historian i artit, ish-sekretar i Përgjithshëm i Qendrës Kërkimore Kombëtare Shkencore, Drejtor i promovimit të Kulturës së Shoqërisë Bashkimi Shqiptar, autor në 1995 i librit “Udhërrëfyes për Shqipërinë” (“Guide per l’Albanie”), botimi më i plotë dhe më i shitur i këtij profili për vendin tonë, shpall se “Shqipëria nuk është vendi më i varfër i Evropës”, por një vend i pasur i varfëruar.

E pasur nga toka e nëntoka, e pasur me trashëgimi kulturore origjinale”.

Po ashtu tërheq vëmendjen e çdo lexuesi se “Shqiptarët nuk janë hordhi leckamanësh të uritur e të krisur, që lypin dyerve të Evropës. Shqiptarët janë një komb me diasporë të përhershme, që gjithmonë i ka dhënë gjallëri vendeve që kanë përfituar. Ndershmëria, respektimi i fjalës së dhënë, mikpritja, siguria në marrëdhëniet e ndërsjella, vlera tradicionale që arrijnë kulmin më të lartë në qytetërimin shqiptar janë përherë të rrënjosura në shtresat e thella të popullsisë”.

“Shtëpia e shqiptarit, ngul këmbë Zhilber Gard, është vatra e mikut dhe e udhëtarit”.

2009: Një botim në Shkodër

Identitetet dhe karakteristikat e popujve janë të ndryshme, madje edhe kur ndodhen afër, si ne me grekët, sllavët dhe italianët, por edhe kur gjendemi larg si me francezët, britanikët, gjermanët apo spanjollët, arabët, rusët ose japonezët.

Për të krijuar sadopak një ide të dallueshmërisë do të ndihmohemi prej një libri të përgatitur nga Elida Boshnjaku. E ka titullin “Etika e komunikimit në biznes” dhe vitin e botimit 2009, Shkodër.

Atje mëson se tek austriakët titujt janë shumë të rëndësishëm, se femrat me njëra-tjetrën mund të puthen në faqe, porse meshkujt jo. Informohesh se ky popull tregon respekt për njerëzit me autoritet.

Austriakët pëlqejnë t’i drejtohen njëri-tjetrit me titujt akademikë si edhe me mbiemër. Mes tyre shkallët e hierarkisë janë mjaft të rëndësishme. Tashmë po e anashkalojnë, por më parë, po të hyje në shtëpinë e një vendasi duhet të hiqje këpucët. Ato, madje, duhet të jenë të lustruara mirë. Me austriakët nuk këshillohet të hapësh biseda për fenë, jetën private, familjen, moshën dhe paratë.

Ndërkohë në rast se ke lënë takim me një gjerman dhe parashikon të vonohesh duhet ta telefonosh menjëherë, duke i dhënë një shpjegim bindës. Në të nuk duhet të shkosh as më shpejt dhe as më vonë. Kur për të kryer takimin hyn në një sallë duhet t’u shtrëngosh duart të gjithëve.

Ndërsa u drejtohesh gjithsecilit është e nevojshme patjetër t’i përdorësh titujt. Nuk duhet bërë shenja OK si amerikanët. Nëse dhuron lule ato nuk duhet të jenë me ngjyrë lejla, sepse këto përdoren vetëm për funerale. Gjermanët pëlqejnë t’u dhurosh trëndafila të verdhë. Para se të marrin një vendim ata e shqyrtojnë çështjen deri në hollësitë më të vogla. Po e morën vendimin nuk e kthejnë. Kur me ta je duke ngrënë patjetër të duhet ta nisësh ushqimin vetëm kur të të thonë “Të bëftë mirë!”. Po ashtu gjithçka çfarë ka në pjatën që të kanë vënë përpara, duhet ta konsumosh.

Në Francë, nëse të duhet të qëndrosh disa kohë për të zhvilluar një marrëdhënie biznesi dhe me këtë rast vendosesh në një apartament, është e sjellshme të përshëndeten fqinjët. Francezët përgjithësisht janë

shumë të edukuar dhe të shoqërueshëm. Ata e kanë pasion ushqimin. Lulet dhuratë duhet të jenë tek, kurrë me numrin 13 sepse e kanë shumë ters.

Nuk duhet të jenë karafila të kuq, sepse shprehin keqdashje.

Francezët vishen me shumë shije. Kur takohesh me ta për të diskutuar, kurrë nuk duhet bërë trysni për të marrë vendime. Këto kërkojnë kohë. Po ashtu nuk duhen zmadhuar gjërat. Francezët nuk i vlerësojnë hiperbolizuat.

Për njerëzit e biznesit jepet këshilla që anglezët janë shumë të rezervuar, privatësia është mjaft e rëndësishme për ta. Nuk i pëlqejnë pyetjet personale, nuk përdorin gjestet kur flasin. Kur fyhen në përgjithësi nuk reagojnë dhe as shprehja e fytyrës nuk u ndryshon. Anglezët pëlqejnë t'i zbavitin miqtë në shtëpitë e tyre. Edhe pse vlerësojnë përpikërinë në orar i ftuari mund të shkojë deri edhe me 10-15 minuta vonesë. Por kjo përjashtohet kur janë ftuar në një restorant. I mirëseardhur në shtëpi nuk mund të shohësh mjediset e saj. Ata i mbajnë dyert e dhomave të mbyllura. Po që se shkon i veshur me një këmbishë me xhepa nuk duhet të vendoset asgjë në to. Kollaret nuk pëlqehen me disenjo me viza, kurse këpucët duhet të jenë me lidhëza.

Ndër irlandezët përshëndetja bazë është shtrëngimi i duarve dhe pastaj një "Tungjatjeta!" Janë të ngrohtë dhe shumë miqësorë. Gjithnjë të drejtohen me emër. Konsiderohen mjeshtër të komunikimit. Janë plot humor dhe të zgjuar. Ata nuk kundërshtojnë hapur. Po ashtu e kanë të vështirë të japin një përgjigje negative. Irlandezët i shmangen konfliktit.

Mund të thonë se nuk janë dakord, por kurrë nuk përdorin "po" ose "jo". Këto dy fjalë irlandishtja nuk i ka. E vlerësojnë shumë modestinë dhe dyshojnë tek njerëzit që flasin me zë të lartë ose mburren.

Një takim pune me ta mund ta caktosh edhe në fushën e golfit, lojë që e pëlqejnë shumë. Në një darkë në shtëpinë e tyre duhet të paraqitesh i gatshëm, pas ngrënies, të ndihmosh të zonjën e shtëpisë në pastrimin e tryezës. Kur irlandezët të bëjnë një dhuratë është e hijshme të refuzohet herën e parë.

Në Belgjikë kur një femër hyn në dhomë, meshkujt ngrihen në këmbë. Po ashtu në këtë vend duhen dhuruar lule, por kjo duke respektuar një rregull: numri i tyre në buqetë të jetë tek, por jo 13.

Në Holandë forma më e zakonshme e përshëndetjes është shtrëngimi i duarve. Pastaj vendasit thonë mbiemrin e tyre. Kur janë miq

të ngushtë dy holandezë mund të puthen në faqe tri herë, duke filluar me faqen e majtë. Gjatë një bisede gjestet e ekzagjeruar nuk i pëlqejnë, as sjelljet emocionale. Pushimin e fundjavës e kanë të paprekshëm, si edhe pasditen pas punës. Nuk mund tua marrësh. Holandezët konsiderohen si tregtarët më të suksesshëm në Evropë. Vendimet i marrin në bazë konsensusi dhe nuk i ndryshojnë. Kur të ftojnë në shtëpi u duhet bërë dhuratë një pako me çokollata, një vazo me lule, një libër ose lule për zonjën e shtëpisë. Këto nuk mund të jenë zambakë të bardhë, sepse zakonisht përdoren për funerale. Po ashtu as me numrin 13, i cili konsiderohet fatkeq. Në një darkë në shtëpinë e tyre dollinë e para e ngre e zonja e shtëpisë. Në rast se i ftuari lë ushqim në pjatë, kjo konsiderohet fyese. Nuk duhet, qoftë edhe për nevoja personale, të ngrihesh nga tryeza e bukës.

Danezët, kur i përshëndet, kërkojnë t'u buzëqeshësh. Darkat e tyre janë të gjata, zhvillohen ngadalë dhe mund të zgjasin 4-5 orë. Kur u hyn në shtëpi duhet të heqësh këpucët. Mund të kërkosht tu vizitosh ambientet e saj, sepse këtë gjë e kanë me qejf. Kur je duke ngrënë duhet të hash çdo gjë që të kanë vënë në pjatë dhe të falënderosh vazhdimisht. Në Danimarkë, në rast se nuk ke kravatë, ka të ngjarë të mos të të lejojnë të hysh në një restorant. Trëndafila të bardhë nuk duhet të dhurosh kurrë, sepse përdoren vetëm për raste vdekjesh. Danezët ngjyrën më të pëlqyer kanë të kuqen.

Tek fqinjët e tyre, estonezët, nuk duhet kërkuar të shohësh mjediset e shtëpisë, sepse atë e kanë rreptësisht të private.

Mes finlandezëve duhet folur me zë të ulët dhe nuk duhen bërë veprime për t'u tërhequr vëmendjen. Ata janë të qetë dhe nuk flasin shumë, veç peshën e fjalës e nderojnë. Për këtë arsye ata thonë hapur atë që mendojnë si edhe e vlerësojnë shumë fjalën e të tjerëve. Në kulturën finlandeze "fjala e njeriut është garancia e tij". Ata po ashtu janë mjaft punëtorë, besojnë në meritokraci dhe në punë kanë stil individual. Njihen si populli që pi më shumë kafe në botë. Edhe në shtëpinë e finlandezit, kur hyn, duhet të heqësh këpucët.

Zvicranët, të konsideruar si më të përpiktit në botë, përgjithësisht janë modestë dhe të rezervuar, shumë të sjellshëm në komunikim.

Qartësia konsiderohet e barabartë me sinqeritetin. Janë shumë mikpritës.

Tek çekët fundjava është pushim i shenjtë, i paprekshëm.

Po njëlloj janë muajt korrik-gusht si edhe në ditët e punës koha pas orës 17.30, moment kur përfundon orari zyrtar. Ata kërkojnë shumë përpikëri. Ndërkaq e vlerësojnë mjaft mikpritjen. Nuk janë konfrontues dhe në komunikim tregohen jo të drejtpërdrejtë. Kur ulesh pranë tyre nuk pëlqejnë t'u avitesh shumë. Në çastin e hyrjes në shtëpi duhet të heqësh këpucët. Në dhënien e luleve mund të tregohesh i kujdesshëm pasi njerëzit mbi moshën 35 vjeç shpesh i shohin ato si shprehje romantizmi. Lulet nuk duhet të jenë 13. Çekët i kushtojnë rëndësi këpucëve. Ata përdorin këpucë të tjera në zyrë dhe të tjera jashtë saj.

Me hungarezët përpikëria në orar është thelbësore. Po u vonuat merrni menjëherë në telefon dhe shpjegohuni bindshëm. Si meshkujt dhe femrat përshëndeten fillimisht duke shtrënguar duart. Ata krenohen për mirësjelljen e tyre. Dyshojnë tek njerëzit që janë fjalëpakë. Po ashtu nuk dëshirojnë të ndajnë me të tjerët çështje personale. Hungarezët përdorin shpesh shaka, anekdota dhe ngjarje për të vërtetuar ato që thonë. E flasin hapur atë që mendojnë. Janë negociues shumë të talentuar. Po qe se hungarezët e ngrenë zërin gjatë bisedimeve nuk duhet të japësh shenja nervozizmi. Ata nuk pëlqejnë as konfrontimin me fjalë. Kur ju ftojnë në shtëpi mund të ndodhë t'ju kërkojnë të hiqni këpucët dhe me këtë rast nuk është e lejueshme t'u kërkojë të vizitohen mjediset e saj. Mikpritjen hungarezët e masin me sasinë dhe larminë e ushqimit të shërbyer. Po qe se ky është vendosur mbi tavolinë duhet provuar i gjithë. Nëse je i ngopur mund të lësh pak ushqim në pjatë. Po qe se e ha të gjithë pjatën kjo do të thotë se dëshiron më. Në restorant duhet të lësh 15 për qind bakshish. Lulet dhuratë duhet të jenë tek, por jo 13, aspak zambakë të bardhë, lule krizantemë ose me ngjyrë të kuqe.

Ndërsa ukrainasit dyshojnë tek njerëzit që nuk pinë dhe dhurata më e pëlqyer janë biletat për teatër ose opera, spanjollët të shikojnë dhe vlerësojnë nga këmbët. Për ta këpuca është më e rëndësishmja e veshjes dhe e vetë personalitetit të një njeriu.

Me rusët përshëndetja tipike është një shtrëngim i fortë duarsh.

Kur meshkujt këtë gjë e bëjnë me femrat ky shtrëngim është më i lehtë. Gjatë komunikimit me ta mund t'u drejtohesh vetëm me mbiemër. Nëse dy femra që njihen takohen, puthen në faqe tri herë, kur këtë e bëjnë dy meshkuj përqafohen dhe i bien njëri tjetrit në shpinë.

Rusët vlerësojnë sinqeritetin dhe duan kohë të të besojnë.

Takimet dhe negocimet me ta zhvillohen ngadalë, sepse ata nuk nxitojnë në veprimet e tyre. Rusët respektojnë moshën dhe pozicionin.

Pëlqejnë, gjatë bisedimeve, të takohen me persona të të njëjtit rang. Me ta nuk duhet buzëqeshur sepse konsiderohet mungesë sinqeriteti. Ata nuk besojnë tek negocimet fitim-fitim, por vetëm fitim ose vetëm humbje. E quajnë pikë të dobët kompromisin. Rusët përdorin kohën si taktikë presioni, një marrëveshje mund ta ndryshojnë për të arritur qëllimin e tyre. I trajtojnë të ftuarit me respekt. Për të kryer një vizitë në shtëpinë e një rusi nuk duhet të vishesh vetëm serioz, por edhe mjaft bukur. Kjo tregon respekt për të zotin e shtëpisë. Kur hyn në të duhet të heqësh këpucët si edhe, për të shtruar tryezën, t'i ofrosh ndihmë të zonjës së shtëpisë. Rusët shpesh e refuzojnë dhuratën, sepse kjo mënyrë sjelljeje konsiderohet etike.

Për të arritur një marrëveshje me bullgarët duhet kohë. Ndërkohë ata janë shumë mikpritës. Kur je i ftuar në shtëpi të tyre dhe të kanë shtruar për të ngrënë duhet të fillosh të hash vetëm pasi të kanë thënë “Të bëftë mirë!” Patjetër edhe pasi ka nisur e zonja e shtëpisë. Në raste të tilla të zotëve u bëhet qejfi të hash sa më shumë.

Tek rumunët të huajt nuk mund të puthin dorën e një femre. Mes vendasve këtë gjë mund ta bëjnë vetëm disa të moshuar. Gjatë takimeve rumunët kanë një protokoll strikt. Nëse si i huaj, gjatë bisedimeve, dëshiron të heqësh xhaketën, duhet të presësh që këtë veprim ta kryejë drejtuesi më i lartë i palës rumune ose duhet të kërkosht leje. Ata krenohen për etikën e tyre dhe kërkojnë që edhe të tjerët të jenë të sjellshëm me ta.

Rumunët janë negociues të fortë, shprehen hapur dhe zakonisht u thonë të tjerëve çfarë mendojnë dhe farë dëshirojnë të dëgjojnë. Nuk pëlqejnë të jenë të drejtpërdrejtë dhe nuk duan të konfrontohen. Në rast se ftojnë në një darkë miku duhet të mbërrijë në kohë dhe i veshur serioz.

Kur të hyjë në shtëpi patjetër të shohë nëse ka këpucë tek pragu i derës. Në restorant është e domosdoshme të lësh 5-10 për qind bashkish. Lulet, kur i dhuron, duhet të jenë tek. Me numrin çift përdoren për funerale. Trëndafilat dhe karafilat pëlqehen shumë, po ashtu edhe një dhuratë e vogël për fëmijët. Kur bisedon me rumunët nuk duhet ngatërruar gjuha e tyre me atë sllave, nuk pëlqehet të lidhet ajo me atë hungareze, turke apo shqiptare. Po ndodhi, kjo konsiderohet shumë fyesë.

Me turqit, kur takohesh, është zakon të shtrëngosh duart. Kur ndahesh mund edhe të mos e kryesh këtë veprim. Të moshuarve u puthet dora e djathtë dhe vendoset balli mbi dorë. Përqafimet dhe rrahjet në shpatull janë normale. Gjatë bisedimeve turqit nuk mbajnë distancë. Zakonisht vendimet i marrin ngadalë dhe duhet të tregohesh i duruar. Pëlqejnë mjaft të hanë. Shumë bisedime kryhen drejtpërdrejt në restorante. Kur hanë ata bëjnë shpesh pushime për të pirë cigare ose ndonjë pije. Ushqimi në pjatë nuk lihet. Rrobat nuk duhet të jenë të ngushta dhe këmbët e krahët nuk duhet të duken.

Grekët nga natyra janë të ngrohtë dhe mikpritës. Në formë afeksioni shokët mund t'i rrahin njëri-tjetrit shpatullën. Për të zhvilluar marrëdhënie me ta duhet kohë. Firmat e tyre të biznesit janë hierarkike dhe karakterizohen nga nepotizmi. Grekët janë negociatorë të mirë dhe pëlqejnë të bëjnë pazar. Në bisedë me ta, për të aprovuar një ide, koka duhet lëvizur lehtë nga lart poshtë, ndërsa për të mohuar nga poshtë lart.

Grekët i përdorin shumë drekat dhe darkat. Po të ftuan në shtëpi duhet të shkosh në kohë. Me këtë rast këpucët duhen hequr para se të hysh dhe patjetër duhen bërë komplimente për banesën. Mikun në shtëpi grekët e trajtojnë si mbret. Tek ta mund të hash gjithçka dhe të kërkosh të hash sërish. Ata vallëzojnë shumë. Vallja e tyre është kolektive, në rresht. Tek grekët dhuratat nuk duhet të jenë të kushtueshme dhe kur u bën një dhuratë ata e kanë zakon që ta rikthejnë me një dhuratë tjetër.

Me ta nuk duhet bërë shenja amerikane OK, sepse konsiderohet shenjë vulgare.

Me italianët përshëndetjet janë entuziaste, me domosdo me një shtrëngim duarsh dhe një buzëqeshje. Ata i japin rëndësi dukjes, veshjes. Rrobat janë të rëndësishme, tregojnë statusin. Shprehja “bella figura” ose imazhi i mirë janë kryesorja për italianët. Gjatë komunikimit me ta duhet t'u drejtohesh me titull dhe mbiemër. Patjetër është e domosdoshme të prisni deri sa t'u lejojnë t'u drejtoheni me emër. Italianët i besojnë intuitës dhe përshtypjes së parë. Pëlqejnë kontaktin ballë për ballë. Janë elokuentë, emocionalë, demonstrativë, shumë ekspresivë, kanë stil komunikues dhe e përdorin mjaft mimikën dhe gjestet, sidomos, kur flasin, lëvizjen e duarve. Për ta hierarkia është e rëndësishme. Respektojnë pushtetin dhe moshën. Bisedimet me ta zgjasin dhe gjatë tyre mund të lindin debate të nxehta. Me italianët mund të bësh lehtësisht pazarllëk. Konsiderohet normale ndërprerja e bisedës ose disa që flasin

njëherësh. Shpesh e ngrenë zërin shumë, por jo sepse janë të inatosur. E bëjnë që të dëgjohen. Pas një takimi agjendat e shkruara mund të mos ndiqen dhe zbatohen. Në to nuk merren vendime.

Nëse je i ftuar për darkë mund të shkosh deri 15 minuta me vonesë dhe deri në 30 minuta po që se je i ftuar në një mbrëmje. E zonja e shtëpisë është e para që ulet në tryezë, e para që ngre dollinë, e para që fillon të hajë dhe e fundit që ngrihet. Miku i ftuar duhet të lerë pak ushqim në pjatë. Kur dhurohen lule ato nuk duhet të jenë krizantema, sepse këto përdoren në vdekje. As lule të kuqe, sepse tregojnë fshehtësi, as lule të verdha sepse konsiderohen shenjë xhelozie. Dhuratat nuk duhet të mbulohen me ngjyrë lejla nga që kjo simbolizon fatin e keq.

Kroatët fundjavën e kanë të paprekshme prej çështjeve të punës.

Ajo i takon familjes. Nuk dëshirojnë tua zësh kohën edhe pas orarit zyrtar, i cili përfundon në 17.00. Fillimisht takimet me ta janë formale dhe të rezervuara. Duhet t'u drejtohesh me titull dhe mbiemër. Bisedimet me ta janë të gjata, pëlqejnë taktin dhe fjalorin e përshtatshëm, po ashtu edhe sjelljen diplomatike. Me ta nuk duhet të irritohesh. Respektojnë shumë nivelin profesional të bashkëbiseduesit.

Nuk e pëlqejnë kritikën, pasi janë shumë krenarë dhe fyhen shpejt. Kroatët nuk duhen krahasuar kurrë me serbët.

Sllovenët e admirojnë modestinë, janë të sjellshëm, të rezervuar dhe dinë të respektojnë të tjerët. Nuk e ngrenë zërin dhe nuk e ndërpresin tjetrin kur flet. Janë shumë tolerantë dhe nuk të kritikojnë. Po ashtu nuk ankohen për të tjerët në publik. Kanë tendencë t'u devijojnë bisedimeve dhe nuk japin shpjegime. Zakonisht nuk japin përgjigje negative sepse nuk duan të konfrontohen. Kanë sens të mirë humori. Nëse je i ftuar për vizitë në shtëpinë e një slloveni duhet të vishesh me rrobat e zyrës dhe tek pragu i derës të heqësh këpucët. Në shumicën e rasteve, për t'i veshur, të japin pantofle. Nuk e tolerojnë po t'ua konsiderosh vendin e tyre si pjesë të Evropës Lindore. E quajnë tërësisht të Evropës Perëndimore.

Në Maqedoni deri sa të krijohet në marrëdhënie miqësore komunikimi, vendasi është i ftohtë dhe i rezervuar. Kur duan të japin një përgjigje negative i shmangen konfrontimit. Po të dëshirosh t'u lësh një përshtypje të mirë duhet të mësosh disa fjalë maqedonisht. Ata kanë kulturë hierarkike. Të gjithëve u japin shansin të shprehin mendimin e tyre. Janë negociues të fortë. Po që se një maqedonas të ka ftuar në shtëpi kjo do të thotë se je me status të veçantë miku dhe konsideroheni

personi më i rëndësishëm i atyre çasteve. Në restorant duhet të lësh një bakshish prej 15 për qind. Pëlqehen dhuratat e bëra vetë si reçel apo verëra shtëpie. Me maqedonasit nuk është mirë, gjatë bisedës, të ngresh zërin apo të qeshësh me ton të lartë.

.

SHQIPËRIA JONË

Secili bashkëkombës, po të qe e mundur të shkruante disa radhë si e njeh popullin e tij, do të jepte një kontribut të pazakonshëm për njohjen dhe kuptimin e vetvetes.

Me një dëshirë të tillë autori i këtij libri, në faqet e mëpasshme, do të mundohet të japë ndihmesën e tij.

Piketat që kemi hedhur për të shkruar deri në realizimin e kësaj sprove modeste ndodhen të vendosura në tre rreshtime tematike:

1. Imazhi ynë, një histori dhe dinamikë e tij.

2. Trembëdhjetë ndër cilësitë kryesore të “homo albanicus”, duke filluar nga temperamentit protagonist dhe karakteri individualist, mendësia anarkiste, nacional-shqiptarizmi i tij, krenaria krekosëse, shumëfetarizmi, kultura e mikpritjes, besa dhe sa besnik jemi në të vërtetë, a jemi realisht trima, fryma jonë e fortë konservatore, tipari i vrazhdësisë, jemi vitalë apo edhe vetëshkatërrues, të mprehtë apo të zgjuar, të politizuar apo përcipësisht të doktrinueshëm.

3. Kombi shqiptar, shteti i tij, shoqëria dhe klasa politike përfaqësuese, elitat. Po Shqipëria a do të bëhet një ditë siç e duam apo kjo gjë nuk ka për të ngjarë?

Midis kapitujve për tiparet më kryesore të shqiptarëve do të gjeni informacion të mjaftueshëm për të kryer çdo krahasim mes nesh dhe popujve që kanë ndikuar tek ne:

-Latino-italianët, heleno-grekët, osmano-turqit, sllavët dhe serbët.

-Gjermanët, francezët, anglezët dhe rusët.

Pse nga arbër u bëmë shqiptarë

Të gjithë popujt dallohen edhe së jashtmi, por njohja e tyre mund të kryhet në mënyrë të sigurt vetëm së brendshmi. Shqiptarët nëpër siujdhesën e tyre, në kontinentin mëmë, por edhe më tej këtyre hapësirave, nuk feksin shumë nga pamja, se sa prej sjelljes. Në këtë përmasë ata nuk janë të zbehtë, por përkundrazi, “shkëlqejnë”. Madje kanë bërë famë. Nami i tyre është i përhapur në të gjithë botën, fat që nuk e kanë ndonjëherë edhe etni shumë më të mëdha numerikisht.

Dukshmëria e shqiptarëve është tepër më e madhe edhe se sa e disa prej fqinjëve tanë ballkanikë.

Pra, mirë a keq, jashtë vendit ne jo vetëm e kemi një imazh, por ky është edhe i spikatur. Duke qenë i tillë, në rastin pozitiv do ta ndihmonte mëmëdheun të rritej e fuqizohej. Në variantin negativ nuk mund të presësh veç pasojën e padëshiruar, të kundërtën.

Ja pse, për të mos përdorur formulime kategorike apo të skajshme, termi më i kuptueshëm për pamjen tonë jashtë vendit do të qe fjala “problematik”.

Silueta e shqiptarëve tek të huajt është tërë kontraste, plot me vija të bardha dhe gri, po ashtu me njolla të zeza të shumta. Larush, me pak fjalë. Duke mos u gjykuar si vetëm të mirë apo tërësisht të këqij ne gjithsesi për sytë e botës kemi fatin të jemi “interesantë”.

Shkaktojmë kërshtërinë e tyre.

Tërheqja e vëmendjes është pasioni dhe kuturisja numër një e shqiptarëve.

Ka të ngjarë që këtë sjellje ne e kryejmë posaçërisht për të lënë këtë mbresë, për të gdhendur në kujtesën rajonale, evropiane apo globale një gjurmë të fortë.

Tre brezat e tanishëm, pra këta që ende janë në këtë jetë, mbajnë të ruajtur në kujtesën e tyre dy shenja të dukshme të imazhit tonë jashtë vendit. “Homo albanicus” i dy diktaturave, asaj zogiste dhe periudhës enveriste, qe relativisht pozitiv. Theksohej si e vazhdueshme prapambetja e tij (e krahasuar me popuj të tjerë). Po ashtu varfëria, fryma properëndimore, toleranca fetare.

Pas vitit 1990 u rishfaq nëpër kontinent e glob një pamje tjetër e shqiptarëve: përveç cilësive të mëparshme, bashkëngjitur, madje në krye të kartelës paraqitëse, tërhiqnin vëmendjen e të huajve niveli dhe veprimtaria e lartë i kriminalitetit të tyre, prishja morale.

Skeda e re, e përkeqësuar, ndodhi në një moment të pafat: kur jo vetëm vepronin gazetatat me tirazh qindramijë kopjesh dhe po ashtu interneti, por mbi të gjitha televizioni.

Shqiptari i fundshekullit të shkuar, në prag të vitit dymijë, ra në grackën e ekranit të vogël.

Nëpër kontinent dhe përtej tij ai ndodhej kudo, pothuaj në çdo shtëpi.

Kështu u përhap dhe u ngjis fama e tij e keqe, çfarë nuk do të kishte ndodhur në rast se koha e ekranit të vogël do të kishte funksionuar shumë dekada më parë, atëherë kur dy diktaturat, më butë e para dhe shumë më egër e dyta, e mbanin shtrënguar njeriun shqiptar në disa rregulla të rrepta të të sjellurit jashtë vendit.

“Homo albanicus” ende me imazh negativ dhe dekurajues, këtë fat të mbrapsht të fundit, të shkaktuar kryesisht prej rrethanash jashtë vullnetit të tij, mbase do ta kuptonte më mirë në rast se do të informohej që në historinë e tij ka gëzuar edhe një moment të anasjellë, shumë të lumtur.

Qe një epokë kur ai u zbukurua, u vizatua më i mirë nga ç’ ishte.

Kjo i ngjau jo se qenë mote të romantizmit, por Evropa e krishterë ia rriti posaçërisht kultin shembullit të luftës kundër Perandorisë Osmane dhe fesë së saj zyrtare, muslimanizmit.

Kjo fatlumturi e imazhit frymëzues të shqiptarëve, një lloj modeli politik, ka ngjarë më shumë se një gjysmë mijëvjeçari më parë dhe ka burim çerek shekullin e Gjergj Kastriotit. Në të vërtetë Skënderbeu dhe vepra e tij janë prodhuesi më i madh në historinë tonë të deritanishme i një imazhi tepër pozitiv. Aq i fuqishëm, unik, por edhe i vetëm qe ky rast, sa që edhe gjatë Rilindjes Kombëtare, kur Evropa Perëndimore kishte mjaft interes që në trojet tona të formohej një shtet-bazë e saj, nuk e arriti dot më kulmimin e mëparshëm.

Disa shekuj me shenjë të mirë në “horoskopin” e kontinentit nuk qenë pak për të grumbulluar dhe ruajtur energji pozitive për të gjithë njëqindvjeçarin e njëzetë dhe akoma më tej, për dekada të tëra në fillim të mijëvjeçarit të tretë.

Por, siç dihet, kjo nuk ndodhi. “Pasuria” e mëparshme u prish, u harxhua.

Pamjen heroike dhe të përkryer trimërisht të shqiptarit Evropa e kishte stisur për nevojat e veta të brendshme të qëndresës ndaj rrezikut shumë të madh të ekzistencës së saj, atij osmano-musliman, i cili deri sa shkoj gjer tek portat e njëqindvjeçarit të tetëmbëdhjetë, ia mbushi me ankth jetën.

Ndërkohë që prej bëmës së Gjergj Kastriotit deri në zbutje dhe pastaj fikje të kanosjes antikrishtere, midis Evropës dhe trojeve tona ka ngjarë një gjë e pazakonshme. Bashketnikët tanë ndërruan emrin.

Nga arbër u thirrën siç sot jemi mësuar të vetëquhemi: shqiptarë.

Por kjo çudi ndodhi vetëm brenda territorit tonë vendbanues, asnjë çap më tutje.

Duke kaluar kufirin shtetëror të Shqipërisë, përjashto kombësit e njëjtë në Kosovë, Maqedoni, Malin e Zi apo Çamëri, për popujt e ish-Jugosllavisë quhemi arbanas, për grekët arvanitas, për turqit arnaut, për italianët albanesi, për francezët albanaïs, për botën e madhe anglosaksone albanian. Nëpër hartat e tyre po ashtu vendi ynë quhet Allbanija, Arvania, Arnautllëk, Albania, Albanie.

Ka vetëm një rast kur na quajnë “shiptar”, por ky është term mjaft përbuzës. Këtë tallje e lëshojnë nga dhembët disa mjedise radikale sllave në ish-federatën e dikurshme fqinje.

Porse, edhe pse dikush afër, emrin e ri etnik, shqiptar e neverit, ne e kemi shumë të dashur. Aq fort e kemi për shpirt sa që tashmë kemi harruar, prej mjaft e mjaft brezash, se në të vërtetë emërtimi ynë i vjetër dhe autokton ka qenë arbër. Madje qe me famë, të bënte krenar.

Albania, me të cilin ende na thërret bota (dhe këtë rregull nuk ka për ta ndërruar kurrë edhe pse ne kemi vetëm tre-katër shekuj që vetëquhemi shqiptarë), ka pasur si burim emrin albanoi (apo arbanoi), fis ilir në hapësirën ku sot janë ish-kryeqyteti historik Kruja dhe ai modern Tirana. Qenë banorët e kësaj treve, arbitrit, që i dhanë histori formimi tërë kombit tonë. Po ashtu edhe formave të ndryshme të administrimit të territorit si “Principata e Arbërit” (viti 1190-1255), e cila thirret nga historianë edhe “Shteti i Arbërit”.

Termi “Dheu i Arbërit” shëtit gojë më gojë gjithë shekullin XV e ca më tej. Në vitin 1703 një Këshill Peshkopësh, që u mblodh në viset

tona me nxitjen e Papës me origjinë nga populli ynë, Klementi XI, u quajt “Kuvendi i Arbnit”.

Por përse, tamam pas këtyre ngjarjeje kulmore, e braktisëm emrin origjinal, kaq të bukur e shumë të njohur, të mbuluar me lavdi dhe që lidhej tërësisht me nismën e Evropës për të na lavdëruar nëpërmjet krijimit të një imazhi pak a shumë të qëndisur?

Si u hoq dorë prej tij pikërisht kur frytet e këtij investimi gati kontinental duhej të përdoreshin edhe më?

Kjo që ka ndodhur, habit këdo.

Është vërtet çasti kur rreziku osmano-musliman për të depërtuar deri në zemrën e kontinentit nis e shuhet. Por kjo nuk do të thotë aspak që Evropa na kish hedhur pas shpine. Ajo e vijoi mbështetjen dhe nuk sipërmori asnjëherë ndonjë nismë për të na harruar, ca më pak për të na djallëzuar imazhin, siç këtë punë e bënte me qejf për turqit.

Aq shtangës është ndryshimi radikal i emërimit tonë etnik nga arbër në shqiptar sa që edhe tani, me gjithë mundimin e tërë gjuhëtarëve, historianëve dhe studiuesve të shoqërisë, ata nuk ja kanë dalë dot ta shpjegojnë në mënyrë bindëse. Kanë thurur mjaft hipoteza, por realisht duke e shumëzuar konfuzionin.

Veç këtë katrahurë e kanë shkaktuar jo sepse e pëlqejnë pasqarimin. Dëshirojnë sinjerisht krejt të kundërtën.

Ka ndodhur kështu aspak sepse është çështje e koklavitur apo i mungojnë analizës së tyre elementët e duhur të logjikës. Thjesht nuk arrijnë ta shpjegojnë dot.

Po të qe diçka e projektuar me kujdes që herët, kjo përpjekje një gjurmë do ta kishte lënë diku, të paktën në një skaj dokumenti të kohës.

Mirëpo ka vijuar hapësira e zbrazët. Prova e një gjesti të ndërgegjegësuar, i pagjetur nëpër shkresa kancelerish, nuk ka mbetur as prej ndonjë kuvendi popullor. Nuk e gjen as nëpër vargje këngësh, ndërsa këtu ndesh pambarimisht të fiksuar deri edhe trima fshatrash apo lagjesh.

Mosshpjegimi bindës, vërtitja e hipotezave nga fjala shpatë, shqiponjë apo trajta ndajfoljore “shqip” (flas troç), dëshmon se, më e pakta, riemërtimi ka ngjarë për arsye utilitare, nevojë shumë të domosdoshme. Procesi duhet të ketë qenë pragmatist dhe spontan, pa kryer gjeste formale, mënyra të dukshme organizimi, veprime shpalljeje.

Kjo ndodh vetëm kur të gjithë janë dakord, heshtur dhe pa ja deklaruar këtë gjë njëri-tjetrit.

Gjest i kryer për t'iu shmangur kundërveprimit të fuqisë shtetërore që i kishte pushtuar dhe të cilës as fama e emrit arbër nuk i voliste.

Për autorin e këtyre radhëve dikush në trojet amtare e ka bërë këtë gjetje të re emri, si shumë të tjera, të inkurajuara të mbijetojnë ose të dënuara me braktisje.

Jemi në fillim të shekullit 1700, kur fuqia e madhe që trembte edhe Evropën, Perandoria Osmane, nisi të tkurrej dhe ora e saj të ecte mbrapsht. Në kontinent morën frymë dhe u çliruan prej një makthi të gjatë. Doemos, në rrethana të tilla, lavdia e emrit arbër nuk tërhiqte investimet e mëparshme të imazhit, edhe pse për Evropën gjithsesi që i dobishëm.

Në trojet tona, çfarë është më e mundura, por pa e përjashtuar hamendjen se shkëndija e shpikjes së emrit të ardhshëm etnik të ketë lindur edhe tek adhuruesit në kontinent të qëndresës tonë antiotomane, dikush e ka krijuar atë pikërisht këtë çast kapërcyelli. Për të mos lënë të binte e të rrënohej, për t'i dhënë shtysë të ngrihej akoma më lart.

Ja pse, më së pari për nevoja politike qëndrese ndaj osmanëve dhe si protestë e heshtur kundër pushtimit, si një vijim ndryshe i periudhës skënderbejane, por së dyti edhe si ledhatuese për sedrën protagoniste të arbërit, ndopak edhe për ngrefosje, mburrje, nofka e re etnike lindi si vetëmërtim.

Në rrethana të tilla ajo nuk mund të kishte burim tjetër veç fjalës “shqiponjë”. Ose, më saktë, për kohën kur u sendërtua, fjalën “shqipe” ose “shqype”, siç realisht emri i këtij shpendi të fuqishëm dhe krenar gjendet në fjalorin e Frang Bardhit, hartuar në vitin 1635.

Atje, kanë vënë re studiuesit, nuk gjendet fare forma ndajfoljore “shqip”, me kuptimin “flas hapur”.

Në fillim të viteve 1700 dhe në motet që erdhën më pas, tek arbit nuk mund të ketë pasur ndonjë realitet që të mund ta shtynte etninë për të kryer këtë përzgjedhje. Cilësitë karakteristike të popullit tonë nuk e kanë fare merak dhe përparësi të folurin hapur. Kjo ndodh jo sepse nuk janë të natyrshëm, por rrethanat e mbijetimit e kanë mësuar dhe ushtruar

ta mbajë fshehur mendimin e vërtetë. Por edhe interpretimi “flas shqip”, pra si gjithë banorët e tjerë të këtyre trevave, nuk ka rrënjë, sepse arbërit nuk qenë vetëm autoktonë, por edhe tepër të ngjeshur e homogjenë në viset e tyre. Përse duhej të vetëdalloheshin?

Kjo tezë prejardhjeje, mendojmë, është teknokrate.

Nuk ka pse të jetë e ngjashme me shembullin e fqinjëve tanë jugorë, të cilët së jashtmi thirren grekë, emërtim i vjetër latin, dhe së brendshmi, në intimitet, si helenë.

Edhe hungarezët e njohur me këtë emër nëpër botë, veten e tyre, mes njëri-tjetrit, e quajnë magjarë.

Edhe finlandezët vendin e vet nuk e thërresin kështu, siç bëjnë të huajt, por “Suomi”.

Ndërkaq zogu krenar i shqiponjës, mund të arsyetohet, ndodhej edhe nëpër vargmalet e shumtë majëlartë të Malit të Zi. Më tej, drejt veriut të gadishullit, po ashtu. Në jug, njëkohësisht, në trojet epirote, banuar nga arbër dhe përherë e më shumë prej helenëve.

Ja pse të parët tanë, në operacionin e ri të imazhit, nuk kishin për referim këtë zog si shpend, por shenjën, vizatimin e tij në flamurin e Gjergj Kastriotit. Pikërisht ajo shqipe me dy krerë, historikisht e ardhur nga simbolet e Perandorisë Bizantine, i kishte bërë të famshëm jo vetëm nëpër Evropë, por edhe përtej oqeanëve. Shqipëria vërtetë e vetëshpalli pavarësinë e saj shumë më vonë nga fqinjët e saj, por me këtë rast valviti në erë para syve të të gjithëve flamurin që kishte zgjedhur.

Qe ai i Skënderbeut.

Ndërkaq edhe sllavët në veri e patën shpallur mjaft dekada më parë këtë shenjë shqiponje në flamurin e tyre shtetëror, veç e kishin pendëbardhë.

Kjo histori e fundit tek disa ka krijuar iluzionin se ne, në publikimin e këtij imazhi shqipeje, patëm qenë mjaft më mbrapa dhe mbase thjesht imituesë.

Jo, qemë shumë më përpara nga fqinjët e veriut. Ndodheshim në mes të viteve njëmijë e katërqind, kur u shtyp me forcën e perandorisë më të madhe të globit, përpjekja më e spikatur e etnisë tonë për të krijuar shtet.

Arbrit kishin parasysh këtë shenjë të tyre të kahershme, e cila i nderonte dhe me të ishte formatuar në kontinent imazhi i tyre i shumëlëvdur, kur ndërgjegjshëm, por pa grumbullime masive njerëzish dhe pa kuvende të bujshme, nga njëri tek tjetri, gojë më gojë, përcollën gjetjen e re gjeniale: të kishin emrin sinonim të shqiponjës.

Qenë shqiptarë, pra bij të këtij zogu madhështor dhe të shpenguar, zotërues kryelartë i qiejve të lirë.

Ishte si një parullë politike. Kapërceu pa u ndalur male e lugina, lumenj dhe fusha.

Qe si stafetë, kaloi dorë më dorë, duke vrapuar pa u penguar kund.

Arbërve u duhej një autoreklamë, një ripërdorim i imazhit ekzaltues që u pati dhënë Evropa: njerës-shqiponja.

Sepse më pas apo edhe njëkohshëm, edhe pse kontinenti mëmë nuk hoqi dorë prej emrit të mëparshëm, nuk e refuzoi të dytin. Duke qenë se ai edhe në shqiptim qe tepër i vështirë dhe mbase këtë gjë shpikësit në viset e tyre nuk e kishin pasur parasysh, i gjetën jehonë dhe miratim me togfjalëshin “vendi i shqipeve”. Kështu e interpretuan territorin gjeografik me emrin e ri Shqipëria, deri sa u shpall i mëvetësuar shtetërisht.

Por edhe më pas, gjer në kohët e sotme, jo vetëm nuk e kanë braktisur këtë shprehje, por shumuar. Kjo dëshmon se që në fillim e patën kuptuar ndërrimin e emrit etnik në formën “shqiptarët si shqiponja” dhe aspak nën ndonjë mbulesë tjetër.

Kështu ndërsa në pasaportat tona, me të cilat hyjmë pa viza në vendet e Bashkimit Evropian, krahas tekstit në shqip ndodhet edhe ai në anglisht “Republic of Albania”, me identitetin kombëtar rreptësisht të pandryshuar, të dy emrat tanë rrinë pranë pa qenë asnjëri i tepërt.

Ishim Evropa dhe ne që e bashkërenduam këtë aksion të madh, tepër të rrallë për jo pak popuj të tjerë.

Histori e trazuar imazhi

Me një portret të ngrefosur mes nesh dhe një imazh gjurmëlënës jashtë, doemos që ne e dimë mirë se ky i dyti ka rëndësi të dorës së parë për mëkëmbjen tonë. Nga që kjo e vërtetë është e lakuriqtë partitë që prej më shumë se dy dekadash kanë zotëruar pluralizmin shqiptar dhe administruar qeverisjen e vendit, kanë shpallur herë pas here përpjekje zyrtare për ta përmirësuar imazhin shtetëror dhe kombëtar jashtë.

Për fat të keq më të shumtat kanë rezultuar sponsorizime të autoportreteve të shefave të tyre.

Kjo ka qenë edhe një nga shkaqet përse nuk ja kanë dalë. Veç nuk është kryesori. Në fund të fundit një investim për pamjen ndërkombëtare të një politikani mund t'i shërbejë edhe vendit, siç është edhe e kundërta.

Që imazhi i shqiptarëve nuk po përmirësohet ka një arsye kryesore edhe më të thjeshtë.

Ai është i vjetër.

Ndërkaq politikanët e viseve tona, me mënyrat e ushtrimit të luftës për pushtet, janë ndër kontribuuesit më të mëdhenj të gjendjes kronike të pamjes së përkeqësuar.

Por nuk janë të vetëm.

Pa dëshirën e tyre dëmi ndaj atdheut bashkohet me mjaft televizione të huaja, si edhe faqe gazetash apo titra filmash. Me bollëk ky dëmtim imazhi ka ardhur edhe prej së brendshmi, nga faqet e para të disa të përditshmeve dhe lajmeve nëpër ekrane.

Për dramën tonë të keqimazhit, të përsëritur gjer në fatkeqësi, zhvillimi duket sikur ka vrapuar matanë nesh, larg, si një fat që ne nuk mund ta kishim e gëzonim. Kur të tjerët qenë përpara jo aq dallueshëm dhe fytyra jonë nuk ishte fort larg shëmbëlltyrës së tyre, për shembull vitet tridhjetë të shekullit të shkuar, nuk ishte shpikur fabrikuesi e tregtari i madh i figurave: televizioni. Në rast se do të kishte ngjarë të na regjistronte kamera në vitet e mësipërme, ndërsa vinim borsalina në kokë dhe mbi supe kostume e pallto njëlloj si në Vjenë apo Paris, do të ndodhte të qe fuqizuar imazhi ynë aspak i shkëlqyer, por normal. Çdo përkeqësim që do t'i ndodhte më pas, do ta kishte efektin rrënues ca më të paktë.

Sepse një shqiptar i dy shekujve më parë, falë edhe vargjeve të njohura të Lord Bajronit, ishte një qenie mjaft interesante, romantike, shpesh edhe një njeri i jashtzakonshëm e plot virtute tradicionale nga ato që Europa në proces industrializimi e kapitalizimi, po i humbte me shpejtësi. Edhe pse ende në periudhë parashvillimi, njerëz të mëdhenj të botës na adhuronin, gjë që është krejtësisht e pamundur dhe e harruar tanimë, në këtë galop të mijëvjeçarit të tretë. Tipike për këtë të shkuar inkurajuese mbetet edhe kjo shprehje e publicistit danez Peter Oluf Brondstet, i cili në vitet 1810-13 vizitoi pashallëkun e Janinës: “Shqiptari është i matur dhe i urtë, është i shkathët dhe aktiv në tërë punët dhe dinamikën e jetës, manovron me një inteligjencë dhe me mençuri që buron natyrshëm nga brenda tij. Ai është besnik dhe i devotshëm, i palëkundur, këmbëngulës dhe me siguri në vetvete për kapërcimin e situatave. Është i thellë dhe zotëron aftësinë të shfaqet ndryshe nga ç’ndjehet.

Përpara armiqve të tij ai lëshohet si tigër i tmerrshëm dhe mizor”.

Kur u shter e mbaroi fryma romantike e penave të mëdha të Evropës, me pasion e vetëdije atdhetare për ta evidentuar portretin tonë u përkushtua vetë letërsia rilindëse amtare. Ajo zgjodhi rrugën e vetëvlerësimit. Këtë e kreu jo aq shumë për të frenuar ndonjë fushatë përkeqësuese të imazhit, por për motive të qarta të frymëzimit patriotik. I duhej dhënë fund pushtimit të gjatë dhe shkurajues osman. Prandaj rilindësit zgjodhën si mënyrën më të efektshme idealizimin e imazhit të shqiptarit, me pak fjalë u morën me zbulimin e tij.

Sigurisht që ky ishte një lloj manipulimi.

Porse me këtë frymë që dakord edhe Evropa e krishterë, përparuese në zhvillimin e ekonomik dhe në sistemin shoqëror e politik.

Ajo dëshironte gjeostrategjikisht një “vend shqipesh”.

Romantikët shqiptarë, shkrimtarë e poetë, veprimtarë politikë e hartues tekstesh shkollorë, ideologë e dijetarë, këtij operacioni imazhi i dhanë përparësi jo sepse dëshironin të mashtronin veten, popullin e tyre dhe opinionin publik ndërkombëtar. Pamja e arrirë e shqiptarit ishte forca e vetme për t’ia ndryshuar realisht fatin dhe të ardhmen.

Kjo sipërmarrje nuk lypte vetëm abetare, vjersha dhe fjalime, por edhe luftën me armë.

Që të jepej jeta, Shqipëria e nesërme, shtet dhe popull i mëvetësuar, duhej përshkruar si ëndërr. Nëpër këtë proces kalojnë periudha të përafërta apo të njëjta.

Por ky “nusërim” i Shqipërisë vazhdoi edhe më pas, duke u bërë hile, mashtrim për sytë e botës. Ideologjia komuniste shkoi shumë më larg në ngjyrosjen manipuluese të imazhit.

Kur diktatura që ajo solli me vete, ra, lëvizja kundërkomuniste për disa vite, deri sa pësoi një traumë nga trazirat e vitit 1997, kreu të njëjtin veprim zbukurues të një Shqipërie të lulëzuar nga një mirëqenie dembele.

Vetëm në fillim të viteve dymijë, me shkallë-shkallë ndërgjegjësimin e opinionit tonë publik dhe zbehjen e rolit tejndikues të politikanëve, nisi koha e një fryme më realiste.

Për të dalë në një të ardhme me ndërgjegjësim të plotë në domosdoshmërinë e njohjes reale të vetvetes dhe me këtë rast nxitjen e brendshme për ndryshim pozitiv, brezave të tanishëm e ca më shumë të tjerëve më pas u duhet të përballen me pasojën negative të imazhit të ekzagjeruar si rezëllimtar. Ky tashmë është ngurosur, i shndërruar në bronc dhe beton, i bërë si ikonë.

Ngjan si me një emër të shenjtorit. Bën mëkat po të vësh dorë.

Në vitet tridhjetë, periudhë ku vendi ynë paraqet një shtet në përpjekje për t’u formësuar, çast kur në të qarkullojnë lirisht kulturat e qytetërimet e ndryshme dhe shqiptarët udhëtojnë lirisht jashtë vendit e studiojnë mes kombesh të zhvilluar, u shfaq për herë të parë ideja dhe dëshira e të vetëkritikuarit.

Ky akt kurajoz e që dëshmonte shenja pjekurie për shoqërinë e kohës, një nivel të pranueshëm e shpresëdhënës për civilizimin e evropianizimin e saj, u ndesh menjëherë me korrentin e fuqishëm tradicional e idealizues, në krye të të cilit printe një klerik e intelektual i shquar, po ashtu nacionalist i spikatur, Gjergj Fishta.

Megjithatë pamja e imazhit rozë, statuja e tij butaforike, nisi të shkalafitej nga pak. Mbi siluetën e tij nisi të binte dalta e kujdesshme e realiste e Migjenit, por edhe dora e rendë dhe jo rrallë edhe snobe e Faik Konicës.

Sidoqoftë, siç dihet që ndodh me regjimet autoritare, në rastin në fjalë ai i monarkut Ahmet Zog, në thelb këtij nuk i pëlqente të zhgarravitej mbi portretin e vendit të tij. Në vitet që pasuan 2010-tën, periudhë ku bie në sy një përpjekje më e gjerë për shqyrtimin e bëmës së politikanit të njohur republikan që u vetëshpall mbret, shtypi ynë i hapi vend dukshëm modelit të pasaportës në kohën e tij. Në kapakun e brendshëm të saj kishte pesë rekomandime, të cilat ishin doemos edhe rregulla shtetërore. E para thoshte: “T’a dijshe dhe të jesh i sigurtë se fatbardhësija dhe lumturia e jote gjindet në Shqipni e cila t’ep nder e të fal emnin Shqiptar”. Porosia e dytë komunikonte: “Ruaje mirë karakterin komtar dhe kryenaltësin shqiptare; bindju ligjvet dhe urdhnave të vendit kudo që të jesh”. E treta shkruante: “Çdo shqiptar është vëllau i Yt: nderoje kurdoherë dhe ndihmoje kur të ket nevojë”. Këshilla e katërt vinte në dukje: “Mos e përbuz gjuhën e nënës s’ate tue folë në gjuhë të huej kur nuk asht nevoja”. Rekomandimi i pestë tërhiqte vëmendjen:

“Ndero flamurin e atdheut tand: kush nuk e nderon Shejin e komsis, s’nderon veten e vet”.

Në fund të këtij teksti udhëzues, veçuar, tre radhë të tjera kishin këto fjalë: “Dashunija për atdhe ndihet më tepër në mërgim, prandaj këtë dashuni ruaje edhe kur të kthejsh në vendin t’and”.

Pas shpalljes së pavarësisë në 28 nëntor 1912 kjo gjetje inteligjente e Ahmet Zogut është përpjekja e parë më e fuqishme, pas aksionit të rilindësve, për përhapjen e imazhit pozitiv të “homo albanicus”. Siç shihet modeli i ndërtuar është mbështetur mbi disa nga cilësitë reale të shqiptarit: dashuria për atdheun dhe kombin, për gjuhën dhe të qenit krenar.

Duke u vendosur në dhjetëra e dhjetëra mijëra kopje pasaportash, pra për çdo qytetar, sigurisht kjo sipërmarrje hyn në masën e një kampioni të vërtetë tirazhi. Ndikimi dhe efekti i saj konstruktiv kalon çdo botim libri dhe prodhim filmi.

Një përpjekje e tillë e dytë, pas 7 prillit 1939 e këtej, deri në ditët e sotme, nuk u përsërit më.

Kur ndodhi Lufta e Dytë Botërore, kohë kur jeta normale e një shoqërie të përfshirë në të u reduktua, u gjymtua dhe u devijua në kufijtë e ekzistencës, u bë njëkohësisht e natyrshme që të shtohet edhe doza e vetidealizimit. Jo vetëm komunistët, por ca më shumë kundërshtarët e tyre, nacionalistët ballistë dhe mbretërorët, shkëlqyen në garën për ta

riminizuar njeriun shqiptar. Kjo u lypej jo vetëm për ta grishur në luftën çlirimtare, por u duhej edhe për ta rreshtuar secili në anën e vet.

Fillimi i 1945-tës e gjeti Shqipërinë në fillimin e një procesi të gjatë, plot dyzetë e pesë vite, të superidealizimit të banorëve të saj.

Regjimi komunist shkoi aq shumë larg në butaforinë e re sa e bëri të paqortueshëm jo vetëm sistemin e tij shoqëror, por edhe vetë shqiptarin. Ideologjia enveriste e shpalli për mision të parë ndërtimin e një shoqërie të re komuniste dhe të njeriut të saj të ri, madje kjo do të qe një shëmbëlltyrë e paparë lumturie mbi glob. Shqiptari duhej të shndërrohej në një qenie të krijuar nga fillimi, krejt ndryshe nga çfarë deri ato çaste pati qenë.

Do të ishte një krijesë e mahnitshme, një prodhim i jashtëzakonshëm njerëzor, një model njeriu për tërë botën.

Kjo përmendore e racës humane e sendërtuar në “vendin e shqipeve”, në këtë laborator të mbyllur prej ndikimit të “ideologjisë kapitaliste dhe revizioniste”, nuk mund të vihej në dyshim. Prestigji i “shqiptarët të ri” nuk mund të çekej dot as me fjalë dhe as me dorë, ndryshe goja të mbyllej dhe dora të pritej.

Për të dyja këto ndëshkime të garantonte pa mëdyshje teoria e praktika e Enver Hoxhës. Njeriu i ri shqiptar ishte shpikje e tij, krijesë e ideve të tij. Ata duhej të qenë patjetër klonime të tij, “enveristë”.

Ja pse ngjyrosja totale, nga koka gjer tek këmbët, u bë për shqiptarin detyra e të gjithë shtetit dhe e shoqërisë së komanduar prej vetëm një partie. Kështu bashkëkombësi ynë, në thelb një qenie e thjeshtë njerëzore plot cilësi të mira e të mbrapshta, u shndërrua në një imazh tërësisht fals. Forma e tij e re, e shpikur në mitrën e marksizëm-leninizmit dhe e konservuar në enën ideologjike të kohës, përfaqësonte, në të vërtetë, një kulm mashtrimi, veprimi absurd, por edhe shëmtimi human.

Përpjekjet e organizuara të regjimit jo për “homo albanicus”, pra njeriun që në qindra e qindra vjeçarë etnia jonë e pati formuar dhe trashëguar, por për projektin e tyre ideologjik, sajësën e “shqiptarit të ri”, diktatura punoi shumë, tepër intensivisht.

Për të krijuar një ide të përafërt do të rrëfejmë për lexuesin tri shembuj në kohë të ndryshme të diktaturës së

proletariatit, siç quhej ai sistem shoqëror e politik në kushtetutë.

Në vitin 1950 u publikua broshura me 40 faqe “Shqipëria atdheu ynë”. Qe botim i Partisë së Punës. Pas kapitullit “Përshkrimi gjeografik”, “Pasuritë natyrale” (bujqësore, të nëntokës, ato kulturale), vinte ai i fundit, “Konkluzion”. Në mbyllje të tij PPSH shpallte: “Stërgjyshët tanë na kanë lënë trashëgim shumë tradita të çmuarshme.

Populli ynë i ruan gjithmonë këto tradita, burrërinë, ndjenjën e lirisë dhe të dashurisë për Atdheun, papërkulshmërisë kundrejt armiqve.

Këtë patriotizëm të flakët e ruan dhe e zhvillon Partija jonë e Punës... Është detyra e anëtarëve të Partisë pra që të punojnë sa më shumë për të ngritur gjithmonë më lartë patriotizmin e masave tona punonjëse. Ata duhet tu bëjnë të njohura masave atdheun tonë të dashur, pasuritë e vendit tonë, kulturën e popullit tonë të vjetër dhe historinë e tij heroike, t’u tregojnë masave perspektivat e shkëlqyera të vendit tonë. Antarët e Partisë duhet të shtojnë gjithmonë e më shumë në masat e popullit dashurinë për Bashkimin Sovjetik dhe Stalinin e madh, që është themeli i patriotizmit të popullit tonë sot... Duke marrë dritë dhe jetë nga Kremli dhe nën udhëheqjen e Partisë së tij me në krye birin e madh Gjeneral Armate ENVER HOXHËN, populli ynë do të ndërtojë me siguri socializmin dhe do të bëjë që të lulëzojë Atdheu i ynë”.

Në vitin 1963 Komiteti Qendror i Bashkimit të Rinisë së Punës së Shqipërisë publikoi me tirazh masiv librin “Njeri, sa krenare tingëllon kjo fjalë!” Në përmbajtjen e 134 faqeve të tij u radhitën njëri pas tjetrit kapituj të tillë si “Personi dhe shoqëria në socializëm”, “Kushtetuta e R.P.SH. mbron lirinë dhe të drejtat e plota të personit”, “Mbi zhvillimin e gjithanshëm të personalitetit”, “Edukimi i karakterit të njeriut”, “Individualizmi borgjez dhe personi në shoqërinë kapitaliste”, “Ç’është kolektivi dhe solidarësia shoqërore?”, “Kolektivi-shkollë aktive e edukimit komunist”, “Thjeshtësia zbukuron njeriun”, “Ç’është shoqëria dhe miqësia?”, “Po dashuria?”, “A janë binjake dashuria dhe xhelozia?”, “Ç’është martesë dhe familja? Cili është karakteri i tyre në kapitalizëm dhe cili në socializëm”, “Disa rregulla për sjelljen e kulturuar të rinisë”, etj.

Që në rreshtat e para të thirrjes së Komitetit Qendror të Bashkimit të Rinisë së Punës të Shqipërisë, hartuesit të këtij libri normativ, shkruajnë: “Maksim Gorki fjalën njeri e shkruante me germë të madhe. Për të, ajo, mishëronte karakteristikat më të përkryera,

cilësitë më pozitive dhe vetitë më të harmonizuara, të përmbledhura në jetën njerëzore. Ai ishte njeriu i virtyteve të larta, njeriu i botës së re, i farkëtuar në zjarrin e revolucionit. Ai ishte njeriu i pajisur me moralin e ri në luftë të pashembullt me armiqtë e klasës së vet”.

Menjëherë më pas: “Një njeri të tillë ndërtonjës të socializmit, luftëtar për çështjen e paqes dhe të atdheut, rrit dhe edukon me dashuri partia jonë e shtrenjtë”.

Ja si nis edhe paragrafi i fundit i thirrjes së Komitetit Qendror të Bashkimit të Rinisë së Punës së Shqipërisë: “Në këtë libër, ju lexonjës do të mësoni si rritet e edukohet njeriu i ri në jetën tonë, i paisur me vetitë e moralit komunist”.

Po cilat janë vetitë që Enver Hoxha dhe partia e zotëruar prej tij kërkonte të edukonte tek i riu shqiptar, qenia më e lehtë për t’u përpunuar dhe më e sigurt për t’u shndërruar në të ardhmen në një enverist?

E para veti duhej të qe “mbizotërimi i interesave shoqërorë mbi ato personale”. Në pamje të parë kjo ngjan si një cilësi mjaft progresive, shumë e efektshme për zhvillimin e një vendi dhe të një shoqërie, tepër tipar demokratik, por hartuesit e librit me interesa shoqërorë kuptonin socializmin, mënyrën komuniste të të punuarit dhe të të jetuarit.

Kështu si parime kryesore të shoqërisë socialiste përcaktonin patriotizmin, kolektivizimin dhe humanizmin. Në vazhdim teksti 134 faqesh i librit-bocet politik si duhet të jetë njeriu i ri shqiptar, saktëson: “Liria shpirtërore e personit garantohet nga e drejta e shprehjes së lirë të mendimeve dhe të gjykimeve të tij, që synojnë forcimin e sistemit socialist dhe nga e drejta për kritikë dhe autokritikë.

Armiqtë e socializmit orvaten të paraqitin sistemin tonë socialist si një sistem “totalitar”, ku gjoja ekziston dhuna mbi mendimin, ku bëhet “standardizimi” i mendjeve, etj”.

Në nënkapitullin “Edukata morale”, fq. 31, nënvizohej: “Tipari kryesor i moralit komunist është patriotizmi socialist, d.m.th. edukimi i dashurisë për atdheun socialist,...”.

Kjo donte të thoshte “të urresh me gjithë forcën armiqtë e atdheut”.

Në këtë kategori, siç dihet, hynin armiqtë e jashtëm dhe “armiqtë e brendshëm”, realisht mosdakortësit me diktaturën e proletariatit.

Më pas në librin “Njeri, sa krenare tingëllon kjo fjalë!” shkruhej: “Tipari tjetër i rëndësishëm është edukimi i ndjenjës së punës dhe

i marrëdhënieve socialiste ndaj punës”. Në ecurinë e shpjegimit të mëtejshëm të kësaj pikëpamjeje këmbëngulej me këto fjali standarte: “Paprekshmëria e pronës shoqërore është një nga vetitë kryesore të njeriut me moral të ri. Disiplina e vetëdijshme është një tipar tjetër tepër i rëndësishëm i moralit komunist...Disiplina e vetëdijshme mbështetet në bindjet komuniste. Tipari tjetër i moralit është edukimi i brezit të ri me ndjenjën e humanizmit socialist...Detyrë shumë e rëndësishme është edukimi i brezit të ri me ndjenjën e kolektivitetit”.

Ndërsa tiparet e shqiptarit të pas vitit 1944 duhej të qenë të gjitha komuniste dhe socialiste, tek kapitulli “Edukimi i karakterit të njeriut” mësohej tek ngulitja e këtyre cilësive të përgjithshme si vendosmëria, këmbëngulja, iniciativa, burrëria (sipas autorëve të tekstit këtu hyn edhe rezistenca e trimëria), njohja e njerëzve të vullnetshëm (“Dua të jem si Lenini, si Stalini., si Marksi”).

Edhe në këtë rast të gjitha këto tipare të përgjithshme kishin të bënin me edukatën komuniste.

Ndërkaq libri-manifest për “shqiptarin e ri” (“Njeri, sa krenare tingëllon kjo fjalë”) nuk nxjerr në pah apo paraqet si objektiv kritike dhe korrigjimi të meta ose defekte.

Në fund të fundit për diktaturën shqiptare të proletariatit shembulli i keq i “homo albanicus” që bashkëkombësi mospajtuës me ideologjinë komuniste, i quajtur armik i klasës.

Këtë shpikje ideologjike, këtë “shqiptar të ri”, regjimi bëri përpjekje shumë të mëdha ta përhapte nëpër botë.

Sërish e kreu këtë aksion nëpërmjet botimeve të disa librave të letërsisë së realizmit socialist, shfaqjes së kufizuar të disa filmave apo dhurimit individual të revistave (si “Shqipëria sot”), shpërndarjes së organizuar prej ambasadave tona, por edhe miqve të vendit dhe grupeve marksiste-leniniste, edhe të librave të përkthyer në frëngjisht, anglisht, por edhe gjuhë të tjera, të Enver Hoxhës, teorikë qofshin këta apo dokumentarë dhe memorialistikë.

Nuk munguan, me këtë rast, edhe botime të posaçme nga autorë të huaj, si “Shqipëria, tokë e njeriut të ri” (“Albanie terre de l’homme nouveau”) i francezit Zhilber Myri (Gilber Mury).

Për herë të parë ai u publikua në Paris në 1970. Dy vite më vonë u ribotua i plotësuar. Në shqip u përkthye dhe iu paraqit publikut në vitin 1974. Në gjuhën franceze kopertina titullin dhe emrin e autorit,

madje edhe të përkujdesëses, Franshi Myri (Franchis Mury), i kishte në sfond të një pllakati, ku qëndronin puthitur njëra pranë tjetrës shqiponja dykrerëshe me kazmën dhe pushkën.

Në shqip botimi kishte një ballinë të thjeshtë dhe me ngjyra të buta, me një disenjo të popolitizuar, pa asnjë gjurmë stili pllakatesk.

Sipas parathënies hartuesit shqiptar, Zhilber Myri që mik i vendit tonë për shkak se ai ishte dakord me sistemin shoqëror komunist dhe, për të shkruar atë libër, pati ardhur këtu disa herë. “Ka udhëtuar në shumë qytete dhe fshatra, ka biseduar me njerëz të profesioneve të ndryshme, ka studiuar dokumentet e partisë sonë dhe veprat e shokut Enver”, thuhet në tekst. Më pas theksohet se “Ashtu siç thuhet edhe në titull, strumbullari i të gjithë librit është lufta dhe puna e madhe që bëhet nga Partia e Punës e Shqipërisë për edukimin e njeriut të ri”. Në vazhdim: “Zhilber Myrinë nuk e ka interesuar shumë numri i fabrikave dhe madhësia e tyre. Fabrika dhe uzina, bile mjaft të mëdha, ka edhe gjetkë. Atë e ka interesuar një anë tjetër e jetës shqiptare, ana më e rëndësishme dhe, pra, më e vështirë-edukimi dhe formimi i njeriut të ri.

Dhe këtë transformim, siç e pohon edhe vetë autori, është në gjendje ta bëjë vetëm një shoqëri me të vërtetë socialiste, e udhëhequr nga një parti me të vërtetë marksiste-leniniste”.

Megjithëse Zhilber Myri, siç edhe që e vërteta, ishte një filozof sociolog, në të dyqind e tridhjetë e dy faqet e librit të vet të përkthyer në shqip, tek i lexon dhe sërish i rishfleton, gjen fare pak analizë të shoqërisë si edhe të vetë shqiptarit. Ai kryesisht, pasi përshkruan historinë e Shqipërisë (kapitujt “Lindja e një kombi” dhe “Një tokë e re”), nis të rrëfejë episode të jetës së përditshme (“Maqinat dhe qytetet”, “Dora dhe truri”, “Kontrolli punëtor”, “Larg uzinës”) dhe para se krijimin e tij politik ta përfundojë me kapitullin “Populli dhe Partia”, ka një të titulluar posaçërisht “Njeriu i ri”.

Janë pothuaj dyzetë faqe, çfarë do të thotë dhjetë për qind e librit.

Botimi, si për të dëshmuar përse që bërë dhe si ishte shkruar, mbyllet me këtë frazë të gjatë: “Tokë e popullit të bashkuar dhe e luftës së klasave, e Partisë udhëheqëse dhe e masave sovraane, vend i Enver Hoxhës, të cilit i shprehim aq shumë admirim dhe miqësi, po asnjë kult, ti Shqipëri, ku vdesin shqiponjat që të jetojnë njerëzit, ke në gjithë Evropën shumë miq që të duan me dashuri vëllazërore, sepse je bërë vendi i shpresës”.

(Libri “Albanie terre de l’homme nouveau” mund të gjendet lirisht në internet, në frëngjisht, në një format elektronik prej 104 faqesh. Është realizuar në atë formë prej Vinsent Gujs (Vincent Gouysse) dhe paraqitur në website-n me titull “Marksizmi Francez”).

Kur dy duzina vitesh më parë vendi ynë u hap, kjo sajese, “njeriu i ri shqiptar”, ishte jo vetëm një qenie anakronike, por edhe gati e harruar nga bota, e zhytur në një gjendje ekonomike të mjerë, plotësisht e traumatizuar, e rrënuar shpirtërisht gjer në ekstrem. I dalë nga regjimi i mëparshëm në një dekadencë më të rëndë se edhe prej një pushtimi, ky “homo albanicus” i pasdiktaturës nuk ishte gati të ndërmernte e duronte një operacion të dhimbshëm të rikthimit në normalitet.

Ca më shumë nuk qe as i gatshëm: shumë prej shqiptarëve ndjenin brenda vetes se u kishte ndodhur një gjymtim i madh. Panë se për afro një gjysmë shekulli, për tre breza me radhë, jo vetëm nuk qenë vetëpërsosur, por u kishte ngjarë e kundërta: së brendshmi ishin përkeqësuar.

Vunë re (shumë me dëshpërim, por një pjesë edhe me gëzimin e një turme të hazdisur, të dalë nga kontrolli i shtetit, nga rregullat e shoqërisë dhe vetëpërmbytja personale) se ishin bërë llafazanë e përfolës, hundfutës në punët e të tjerëve, politikisht demagogë, tepër të prirë për të përdorur gënjeshtren, të egërsuar tej mase ndaj pronës së përbashkët, mosbesues të papërmbytur përballë shtetit, plot indiferencë për jetën e bashkështetasve të tjerë. Ata kuptuan se në regjimin e mëparshëm veset u qenë shumëuar e u patën kapërcyer të gjitha kufijtë e trashëguara nga shekujt e mëparshëm: jo pak prej tyre ishin bërë edhe më shumë përtacë dhe ankues së koti.

Pse jo edhe hajdutë.

Si edhe të gjithë, pa përjashtim, shumë, shumë të varfër.

Pra, pati ndodhur jo ringritja e njeriut, por rënia e tij, jo ndërtimi, por prishja.

Në verën e vitit 1990, në korrik, me të quajturën “ngjarje të ambasadave”, këtë “njeri të ri” shqiptaro-socialist bota, kur zbriti në tokën e saj, e pa me mëshirë dhe keqardhje. Qenë afro pesë mijë e pesëqind të tillë, të cilëve propaganda zyrtare e Tiranës u ngjiti nga pas nofkën “jashtëqitja e kombit”.

Përveç të pavërtetës, shpifjes, fyerjes, kjo qe edhe një gafë e madhe politike.

Për një gjysmë njëqindvjeçari ai sistem shoqëror, i vetëthirrur më demokratiku dhe më i afti për të rindërtuar shpirtin njerëzor si edhe ribërë fringo “homo albanicus”, ajo parti e vetme në pushtet që ishte mburrur se pati inxhinjeruar një njeri të përsosur, po e etiketonte një pjesë të saj për të kundërtën.

Pra pranoi se të paktën disa mijëra nuk ja kishte dalë dot t’i rinovonte.

Kur putha dorën e italianes Rosela Luçiano

Në prag të publikimit në italisht të librit “Rai & Albania”, kryeredaktorja e botimeve letrare të shtëpisë së njohur botuese ERI, zonja Rosela Luçiano, në broshurën reklamuese të librave më të mirë të sezonit, që do t’i shpërndahej të gjithë rrjetit librar në vend e në diasporë, përveç biografisë time shumë të shkurtër pati shkruar edhe një tekst prezantues për tematikën e tij.

Qe hartuar me mjaft dashamirësi për vendin tonë.

Kryeredaktorja, pasi bënte një rrëfim të shkurtër e intrigues të subjektit, më në fund e mbyllte shënimin me këtë frazë: “L’opera costituisce un’interessante occasione per conoscere meglio un paese geograficamente vicinissimo ma culturalmente et etnologicamente lontano, un popolo che continua a bussare ai nostri confini e del quale abbiamo visto solo una faccia, quella dei disperati, mentre é poco conosciuta la sua elite culturale, la forza dissidente, la parte cosciente della necessità di un cambiamento”. (“Vepra përbën një rast interesant për të njohur më mirë një vend gjeografikisht shumë afër, por nga ana kulturore e etnologjike të largët, një popull që vazhdon të trokasë në kufijtë tanë dhe prej të cilit kemi parë vetëm një pamje, atë të të dëshpëruarve, ndërkohë që është pak e njohur elita e saj kulturore, forca e saj disidente, ndërgjegjësimi për të bërë ndryshimin”).

Ky opinion u fut jo vetëm në disa mijëra kopje broshure propagandistike, por më pas u planifikua edhe për t’u publikuar në kopertinën e faqes së prapme të librit “Rai & Albania”.

Kjo nuk mund veç të refuzohej nga unë.

Në libër, një dëshmi e rolit shpresëdhënës për demokraci e Radiotelevizionit italian gjatë diktaturës komuniste në Shqipëri, nuk kisha paraqitur asnjë fakt që provonte distancën tonë kulturore, çfarë nënkupton dallimet në mendësi. Pata realizuar ndërgjegjshëm të kundërtën: përshkrimin e afri së mes dy popujve.

Edhe sikur të mos kishte këtë kundërshti mes misionit të librit dhe fjalëve distancuese “un paese geograficamente vicinissimo ma culturalmente et etnologicamente lontano”, ky opinion nuk mund të shpërndahej e përhapej nëpër Itali nëpërmjet librit të një autori shqiptar.

E sjellshmja Rosela Luçiano e bëri lëshimin vetëm kur, për shkak të përfundimit të mandatit, isha në ditët e fundit të qëndrimit tim si diplomat në Romë. Ndërsa pritej që shënimi i redaksisë të hidhej përfundimisht në kopertinën e pasme të librit, ajo ma zgjati tekstin e shkruar të prezantimit me fjalët “Ndërhyni si t’ju duket më mirë!”

Ia ktheva tekstin e korrigjuar në fund të javës së pragikjes.

Rosela e lexoi me një frymë dhe e pa që nga teksti qenë hequr vetëm fjalët “por nga ana kulturore e etnologjike i largët”.

Pastaj tha: “Ua dhashë tekstin që të hiqnit pikërisht këtë gjë”.

I puttha dorën, sepse iu ndjeva shumë mirënjohës.

Me ata që kemi marrë e dhënë: latino-italianët, heleno-grekët, osmano-turqit, thrakët, sllavët dhe vllehët

Prania e latinëve të gadishullit Apenin në jetën e “homo albanicus” ka qenë gati si një “perpetum mobile”. Nuk ka pushuar kurrë dhe nuk ka lënë asnjë çast e hapësirë bosh.

Ajo nuk ka shkaktuar mosdashje apo refuzim të ndërsjellët. Jo vetëm kur ishim ilirë, në një pothuaj mijëvjeçar të bashkëjetesës nën zotërimin e Perandorisë Romake, por edhe më pas, kur u shndërruam në arbër e në vijim shqiptarë.

Nuk u krijua asnjë humbellë në periudhën bizantine, por as në Mesjetën e mëvonshme, kohë kur qëndresa antiosmane e princërve shqiptarë dhe e më të shquarit të tyre, Gjergj Kastriotit, u krye me mbështetjen politike të shteteve italiane.

As më vonë, gjatë pushtimit të gjatë osman, nuk u ndërpreu lëvizjet e njerëzve, të mallrave dhe të kulturës mes dy hapësirave etnike, edhe pse në Stamboll kjo dëshirohej.

Gjatë shekullit të njëzetë kontakti mes dy popujve që aq fort intensiv sa që e nisi dhe e mbylli të gjithë njëqindvjeçarin me ushtri pushtimi dy herë dhe më pas me ndikimin nëpërmjet valëve televizive.

Kur në mes vitin 1990 në Shqipërinë e mbyllur nisi hapja e kufijve e deri sot, ndërsa kalimet nga njëra hapësirë njerëzore tek tjetra janë tërësisht të shpeshta e të lehta, në Itali ndodhen të sistemuar me dokumente të rregullta një gjysmë milioni shqiptarë, një në pesë banorë të shtetit amë dhe një në nëntë të të gjithë etnisë në trojet amtare.

Mund të thuhet se asnjëherë si tani afërsia e dy popujve nuk ka kulmuar kaq shumë.

Ja pse latinët e vjetër e modernë kanë ndikuar dhe kanë shkëmbyer me ne mjaft gjëra të përbashkëta, vlera kulturore apo shprehje të mënyrës së jetesës, mendësi e gjykime, urtësi e deri fjalë ose shprehje të ndryshme, zakone dhe rregulla të familjes apo edhe të qeverimit të një shoqërie.

Iliro-shqiptarët janë ndikuar në mënyrë të ndërsjellë edhe me grekët e lashtë si edhe ata të rinj. Nga kjo bashkëjetesë e vazhduar, jo vetëm duke qëndruar gjithsecili në territorin e vet, por edhe falë hapësirave të ndërmjetme, dygjuhëshe, kanë mbetur dukshëm gjurmë të antikitetit, pjesërisht edhe të mijëvjeçarit të dytë, motit të emigrimit të arbërve, të cilët mes helenëve u thirrën arvanitas.

Më pas “homo albanicus” qe aq fort i pranishëm saqë shkoi gjer në të drejtën të ishte e folura e tij gjuha e dytë zyrtare e parlamentit.

Tani në Greqi vetëm masa e shqiptarëve të emigruar gati një çerek shekulli më parë shkon disi më tepër se ajo e bashkëkombësve të tyre të vendosur në Itali.

Në shkëmbimet mes dy popujve ka një thesar të madh, sidomos kulturor dhe shpirtëror, të ardhur prej lashtësisë, prej asaj kohe kur helenët, duke krijuar qytete dhe zhvillim, zhvendoseshin pothuaj paqësisht në trojet e të tjerëve dhe pranoreshin po ashtu lirisht prej tyre.

Atëherë qenë të mirëpritur sepse sillnin një civilizim të madh.

Në paramesjetë çfarë u dha dhe u mor me grekët, nëpërmjet bashkëjetesës në Perandorinë Bizantine, ende qe shumë e vogël. Nisi të pakësohet më vonë.

Duke shkuar njëqindvjeçarët dhe vitet ardhur në kohët moderne ky shkëmbim përherë e më shumë u vogëlua.

U mpak ai i zemrave, edhe pse kontakti kufitar e shtonte gjallërinë e tij në favor të tregtisë dhe të sherreve.

Pastaj hyri në mes ultranacionalizmi, një histori e shpikur për troje greke në të gjithë Shqipërinë e Jugut. Që prej këtij çasti dhënia e marrja shpirtërore pothuaj u zerua. Këtë boshllëk e zuri politika, edhe pse duhet thënë se qe kjo e fundit që i dëboi dhe i zbrazti lidhjet e vjetra shpirtërore.

Kështu bota helene, shumë e shumë shekuj më parë ndikuese e rëndësishme në formatimin e “homo albanicus”, sot nuk ka asnjë peshë mbi të.

Në zakonet e të jetuarit apo në krijimtarinë folklorike, deri edhe tek virtytet apo të metat e mendësisë dhe të temperamentit, fuqia e tretë që ka ndikuar më ngulmët tek “homo albanicus” është ajo osmano-

turke. Gjysmëshekulli otoman, edhe pse në pamje të parë një kulturë jo shumë e asimilueshme për shqiptarët, rezultoi me një forcë të heshtur depërtuese përtej imagjinatës.

Të katërtit për nga aftësia e shkëmbimit të vlerave dhe defekteve me “homo albanicus” janë vllahët.

Thrakët, që trashmë janë shuar, njihen historikisht si pjesëtarë e protagonistë të rëndësishëm të Ballkanit. Në rastin e shqiptarëve nuk është fikur kurrë ajo teori e disa studiuesve të huaj, sipas të cilës “homo albanicus” nuk rredh prej ilirëve, por vetëm nga thrakët.

Po sllavët?

Në toponomi në shumë nga trojet tona ata kanë imponuar hegjemoni. Në ndonjë rregull administrativ po ashtu, janë ndjerë. Nëpër folklor gjenden të pranishëm aty-këtu. Në fjalorin që përdorim, nuk janë duarjashtë. Prej tyre kemi marrë deri edhe fjalën e rëndësishme “shkolla”.

Më tepër nuk ka rrjedhur asgjë.

Ndikimi i tyre tek “homo albanicus” ka ndeshur në një mur gome.

Në rast se dallohen pesë apo gjashtë etni të tjera që kanë ushtruar influencë tek ne dhe për pasojë kanë qenë të detyruara edhe të marrin nga iliro-arbër-shqiptarët, do të na duhet të vëmë në dukje edhe forca të tjera ndikuese.

Këto nuk janë territore shtetërore apo hapësira kombesh, por sipërfaqe gjeografike.

Më së pari është Ballkani.

Një përmasë e dytë, plotësuese, është territori ku përveç gadishullit tonë përfshihet edhe ai Apenin.

Mjedisi gjeografik i dytë për nga fuqia e depërtimit deri tek “homo albanicus”, tejet ndikues, është Evropa Perëndimore, hapësira ku tashmë ndodhen shtetet më të zhvilluar të BE.

Sipërfaqja e tretë depërtuese, e shfaqur vetëm një shekull më parë, janë territoret e botës anglosaksone, në të cilën qendra më e madhe

influncuese deri edhe në sjelljen shoqërore dhe private të shqiptarit, janë Shtetet e Bashkuara të Amerikës,.

E përfshirë nën këto tre breza që si tre palë dallgë rrahin brigjet shqiptare, “homo albanicus” është një pleksje e ilirit, që nuk ka vdekur kurrë brenda tij, e arbrit dhe e gjysmës së botës.

Toka e “shejtanëve”

Në rast se për një çast do të bëjmë një rilevim fotografik të të gjithë Ballkanit dhe pastaj do të veçojmë në fokus vetëm Shqipërinë do të konstatojmë lehtësisht se këtu ka diçka që nuk shkon: në terren gjenden shenja të sigurta të një zhvillimi më të ulët se fqinjët ose të paktën tepër më të vonë.

Ndërkohë duket qartas se ai është i dëmtuar rëndë, se mbi të shkatërrimet kanë kaluar ciklikisht dhe pa e kursyer. Nëpër të ka me tepri gjurmë të njëlloj situatë të quajtur rëndom “tokë e djegur”.

E njëjta gjë vihet re edhe pa pasur nevojën e këtij rilevimi nga lart.

Mjafton që një prej nesh të kapërcejë me vetëm disa hapa kufirin tonë shtetëror dhe menjëherë, i gjendur jashtë Shqipërisë, para tij gjelbëron më i begatë e më i sistemuar pejsazhi, ai është më i qetë dhe shlodhës, rrugët e asfaltuara hapen e zgjerohen, infrastruktura funksionon tepër mirë.

Kanë tjetër pamje shtëpitë e parcelat në fshatra, pamje ndryshe përfaqësojnë qytetet.

Të duket madje sikur edhe ajri është më i lehtë dhe aromatik.

Patjetër që rrëmuja e këtejshme dhe rregulli e sistemimi i përtëjkufirit duhet të kenë ndonjë lidhje të drejtpërdrejt me të qenurit shqiptar, grek apo sllav.

Mes nesh mbetet ende aktive përpjekja për të mos folur shumë mbi këtë gjendje dallimi të dukshëm me popujt fqinjë të gadishullit dhe në vetëmbrojtje apo justifikim janë shpallur si autorë të prapambetjes tonë të zhvillimit qytetar sulmet e pareshtura të armiqve të jashtëm e sidomos të shteteve përreth apo sabotimet e tyre.

Po ashtu midis nesh janë sforcuar ata bashkëkombës që e argumentojnë këtë të metë me faktin se mbi vendin tonë ka vepruar një intensitet i lartë pushtimesh të huaja dhe se ne si popull u kemi bërë ballë invazorëve të shumtë që në çastin e parë.

Sipas kësaj logjike, duke mos bërë kompromise me ta, për rrjedhojë luftën për liri e kemi kryer me pasoja të rënda. Pra “toka e

djegur” na është krijuar nga tymi dhe flaka e kësaj lufte heroike, jo nga veset tona të brendshme.

Sigurisht nëpër shumë shekuj të historisë, sidomos në pesëgjash të fundit, nuk kemi pasur ndonjë fat të mirë. Nuk është i madh fati të gjendesh në një hapësirë tradicionalisht shpërthyesë siç është Ballkani dhe nuk përbën aspak një favor të ndodhesh në buzë të ndarjeve të thikta, të humnerave të mëdha midis botëve shumë të ndryshme ideologjike e fetare apo në skaj të ndarjeve të influencave të më të fuqishmëve.

Por këtë pozicion nuk e kanë pasur më të favorshëm, të paktën, fqinjët tanë. Për pasojë ata nuk kanë pësuar as pushtime më të ëmbla.

Madje ndonjëherë të duket se mes gjitonëve ka pasur drama e tragjedi më të mëdha kombëtare se ato që kanë rënë mbi shpatullat e shqiptarëve.

Për këtë e shumë arsye të tjera nuk ngjan aspak realiste të gjykuarit se kjo gjendje ndryshimi për keq, të cilin e kap syri i udhëtarit në të katër anët e kufirit të Shqipërisë me vendet e tjera pranë, ka ardhur kryesisht nga ndëshkimi i veçantë që na ka bërë fati historik.

Patjetër kjo prapambetje nuk na ka ndodhur se populli shqiptar zotëron gjenetikisht prirje drejt regresit.

Shqipëria, përveç ndonjë rasti të imponuar nga rrethana gjeostrategjike tepër madhore, nuk ka shkuar kurrë ndërgjegjshëm drejt prapambetjes. Ajo përherë ka bërë hapa përpara, madje këtë hop nuk e kishte të vogël edhe në periudhën më fatkeqe të saj, përgjatë diktaturës komuniste. Shqipëria është e vazhdon të mbetet e prapambetur në krahasim me fqinjët, ca më shumë me Evropën Perëndimore, për shkak të ritmeve të saj të vogla të ecjes përpara.

Për ta stigmatizuar këtë qenie energjike që ecën përpara ngadalë (sepse harrxhon shumë kohë me të shkuarën), në bisedat tona qarkullon një lloj anekdote, sipas të cilës Perëndia, pasi populloi rregullisht të gjitha hapësirat e botës, vuri re se i mbetën në të njëjtën kohë një grusht njerëzish me shumë të meta si edhe bosh një rrip i hollë toke.

Atëherë Zoti nuk kishte rrugë tjetër për të zgjedhur veç t’i parashutonte nga lart njerëzit plot cene e t’i hidhte pikërisht në hapësirën e mbetur zbrazët.

Kështu u formua Shqipëria.

Kjo anekdotë rrëfhet për vete edhe nga disa popuj të tjerë.

Sidoqoftë tek shqiptarët trajtohet si vetëshaka, si një autokarikaturë miqësore.

Në fund të fundit “shejtan” mes nesh do të thotë edhe njeri i shkathët.

Një portret antropologjik i “homo albanicus”

Dijetari bashkëkombës Ibrahim Kelmendi që në vitet pesëdhjetë të shekullit të shkuar u përpoq të përhapë në vendet e Perëndimit një imazh të ilirit parashqiptar të viseve tona.

Sipas tij ata qenë shtatlartë, me muskulaturë të pakët, me inteligjencë të dukshme, plot energji dhe luftëtarë mjaft të mirë. Flokët dhe sytë zakonisht i kishin të zinj.

Një portret tjetër antropologjik i paraardhësve tanë shumë të hershëm është kryer prej një qendre të huaj kërkimore. Sipas saj lëkura e tyre që si një membranë e ngjeshur dhe e përthyeshme, e ngjashme me të një gjarpri. Pra si copëza që lidhen në mënyrë të përsosur me njëra-tjetrën, duke u bërë kështu një masë e vazhdueshme dhe e njëjlojshme, e pandashme. Sytë e këtyre ilirëve pothuaj përherë qenë të zinj, me bebëzën pothuaj të padallueshme.

Mjaft rrallë sytë e tyre kanë ngjyrën gri, blu të errët apo edhe gështenjë.

Ky portretizim shkon më tej, kur qendra e huaj studimore thotë se trupi i një iliri para shqiptar ishte shtatulët dhe i hajthëm, me këmbë pak më të shkurtra se përmasa e zakonshme e çdo qenie njerëzore.

Muskujt i kishin jo shumë të zhvilluar si në vëllim ashtu edhe në dendësinë fibrore.

Ajo vëren se kjo karakteristikë e fundit dallohet edhe tek shpejtësia e veprimit të ilirit parashqiptar, tek forca e rezistencës së tij, tek aftësia për të koordinuar.

Me gjithë këtë, vëzhgon kjo qendër studimore e huaj, këta zotëronin një aftësi të madhe ndjeshmërie me anë të senseve, e cila që shumë e mirë në të gjitha drejtimet. Sipas saj ata kishin si dhunti aftësinë për të reaguar mjaft shpejt.

Po ashtu zotëronin një karakteristikë të përbashkët: përshtatjen e shkëlqyer me mjedisin armiqësor, duke filluar me temperaturat, sasinë e oksigjenit, rezistencën ndaj helmimeve.

TREMBËDHJETË

KARAKTERISTIKAT KRYESORE TË SHQIPTARIT

1. Individualizmi protagonist

Në librin e tij “Shqipëria-Kopshti Shkëmbor i Evropës Juglindore dhe shkrime të tjera” Faik Konica thotë: “E vlen të vihet në pah se askush në këtë galeri vëzhguesish, me sa duket, nuk e ka gjetur karakteristikën më kryesore të shqiptarëve e pikërisht atë, pa njohjen e të cilës historia e tyre do të mbetej një mister, pra individualizmin e tyre”.

Këtë ai, fillimisht, para se të ndërhyjë vetë, e argumenton me një gjykim të studiuesit gjerman dr. Herbert Luis (Herbert Louis). Në librin e tij “Shqiptarët” (“Albanien”), të botuar në Shtutgard në vitin 1927, ky pati shkruar, siç e kemi bërë të ditur edhe më parëm këtë opinion: “Një nga përshtypjet më të forta që më ka lënë kontakti i gjatë me popullsinë shqiptare, është me siguri kjo: që te çdo shqiptar ka një njeri me vetëbesim. Çdo individ, qoftë i zgjuar apo budalla, ka një aftësi të habitshme për të vendosur vetë dhe e vë në kartë pasurinë e gjakun e tij në një mënyrë prej biznesmeni. Në një situatë të paqartë, kushdo pa asnjë kufizim, qoftë i madh ose i vogël gjykimi i tij, merr pjesë në mënyrë të ndjeshme e ndërkaq secili është gati të marrë një nismë të fuqishme.

Shkurt nuk ka masa indiferente në Shqipëri”.

Sipas mendimit tonë shembulli që sjell i dituri Konica nuk provon aq shumë karakteristikën e natyrës individualiste të “homo albanicus”, por më tepër atë të tiparit të tij protagonist.

Karakteristika kryesore, thelbësore, i shqiptarit është kjo e fundit.

Individualizmi mund të rreshtohet i dyti.

Me pak fjalë, në rast se do të bënim një përpjekje për të qenë sa më realistë, cilësia më e spikatur e popullit tonë është protagonizmi individualist.

Jo individualizmi protagonist.

Në fund të fundit vetëm cilësia e protagonizmit të krijon mundësinë të jesh edhe individualist, kurse duke qenë individualist nuk do të thotë që automatikisht je edhe protagonist.

Individualizmi fsheh brenda vetes shumë motive për t'u tërhequr mënjanë dukshmërisë publike, për shembull për të ngritur mirëqenien dhe rehatin privat. "Homo albanicus" i shpërfill të gjitha këto në rast se një përfitim ekonomik apo sukses në çdo fushë tjetër nuk i rri mirë me qejfin që këtë ta dinë të gjithë si zotësi dhe epërsi të tij.

Filozofi italian Enio Flaiano (Ennio Flaiano) në 1956, tek "Diario notturno" ("Ditar i mbajtur natën"), shkruan "Askush më mirë se italiani di të pajtojë individualizmin me konformizmin". Ndërkaq Leo Longanesi në vitin 1957 tek libri "La sua signora" ("Zonja e tij"), vëren se "një popull individualist si ky yni humbet besimin tek vetja dhe në institucionet që e drejtojnë, imoraliteti bëhet një formë e të jetuarit dhe mediokriteti përmyt çështjen publike".

I sollëm këto dy shembuj mes mijërave që dëshmojnë se edhe vetë italianët ndihen të bindur që janë një popull individualist.

Në SHBA, sipas njohësve të këtij vendi, "Njerëzit janë shumë individualistë. Duan veten para gjithkujt tjetër". Madje këtë veti të fundit të tyre e quajnë "kodi amerikan".

Ndërkaq shënojnë: "Kjo nuk do të thotë që nuk janë humanë dhe shumë përfillës për të tjerët, solidarë".

Individualizmin e gjen masivisht edhe tek mjaft popuj të tjerë, madje shoqëritë e njëqindvjeçarit të shkuar dhe të fillimit të këtij shekulli e kanë vaditur e bërë të blerojë këtë cilësi. E shpjegojnë këtë dukuri në zgjerim si shprehje të egoizmit karakteristik njerëzor si edhe të mënyrës së jetesës në një shoqëri konsumiste.

Që ne shqiptarët jemi një popull po ashtu individualist, ku më së pari secili është për vete, e pranojmë pothuaj të gjithë. Të paktën nuk e kundërshton kush.

Gjatë gjysmëshekullit të saj të qeverisjes ideologjia komuniste e godiste fort aforizmin "Secili për vete, Zoti për të gjithë", por pas ikjes së saj të dështuar ai citohet sërish prej shqiptarëve.

Porse pohimi që jemi individualistë shpesh vjen edhe si përgjigje e tërthortë për mohimin e shpejtë dhe total që i bëhet pyetjes pickuese mos kemi prirjen e anasjellë: Jemi popull kolektivist?

Në këtë rast të fundit përgjigja nuk ka asnjë mëdyshe. “Jo”-ja është kategorike.

Në të vërtetë shqiptari përherë e më tepër ndihet jo kolektivist.

Nuk duket se i shkon të mendje t’ia zbutë sadopak qoshet e ashpra kësaj vetie. Për pasojë gjithnjë e më mirë ai e përjeton dhe e shijon veten si individ.

Çfarëdo periudhe historike të vijë e të iki, shekull, dekadë apo epokë, sistem shoqëror dhe mënyrë organizimi shteti, gjendje e brendshme qeverisjeje apo situatë anarkie, ai mbetet po njëlloj: individ.

Shpresat se mund të ndryshojë, qoftë edhe një fije, mbeten të kota. Ai thjesht përshtatet kohëve, periudhave historike. Domethënë vetëm ndërron xhaketen, kravatën apo llojin e kapelës mbi kokë.

“Qylafi” i të qenit individualist nuk i ikën nga koka. E ka të njëjlojtë si simbolin e vet nacional: plisin e bardhë.

Ja pse me “homo albanicus” bashkëjetohet e bashkëpunohet vetëm duke e llogaritur atë si një Njësh.

Bëhet fjalë për një njësh, por jo si vetmitar. Absolutisht.

As për një njësh të dobët. Kurrë.

Njëshi shqiptar është “institucion” më vete, pra edhe fuqi përfaqësimi.

Komunizmi si ideologji dhe sistem shoqëror në vendin tonë qe të paktën dyfish kolektivist nga sa vetë dogma marksiste-leniniste e propozonte dhe në vendet e tjera të Evropës Lindore u praktikua.

Enverizmi ishte hiperkolektivizëm.

Ai, duke kapërcyer çdo cak çindividualizimi, në mënyrë spontane apo të vetorganizuar, të fshehtë në më të shumtën e herëve dhe të tërthortë e të hapur në disa raste, u refuzua masivisht nga populli.

Kjo u realizua me mosvënie në jetë.

Në fund të fundit binte ndesh me natyrën e shqiptarit dhe tiparin e tij thelbësor.

Por edhe pa qenë ultrakolektivist, pra edhe të qe veshur e ngjeshur me kostumin e një komunisti liberal siç e shpalli menjëherë pas çlirimit Sejfulla Malëshova, njëlloj do të bëhej copë e thërime.

E përsërisim arsyen përse ka ndodhur e do të ngjajë njëlloj edhe në të ardhmen, po u riprovua, qoftë edhe në formën më të butë të mundshme, prej ndonjë pushtetushtruesi. Ne shqiptarët ndihemi mirë si persona dhe përparojmë po nuk na vure në vështirësi këtë energji motorike vetjake. Fuqia jonë me individualizëm i fryn velat e anijes së jetës.

Popull që fizikisht nuk vihemi kurrë në rresht, edhe kur për këtë, me dhunë, na kanë detyruar dje apo mund ta provojnë edhe nesër, ne sërish, me shpirt dhe mendje, nuk jemi bashkë.

Për rrjedhojë, kur një popull nuk ka shpirt bashkësie kolektive, një pasojë do ta këtë të drejtpërdrejt dhe të sigurt: të qëndruarit mënjane në rastet kur shoqëria ka nevojë për të gjithë. Këtë gjë, mospërzjerjen me të tjerët kur duhet bërë e kundërta shqiptari e ka individualizëm tipik.

Ai tek grupi sheh shfuqizimin e tij, jo të kundërtën.

Do të ishte mjaft e trishtueshme që, tek mënyra e tij e të jetuarit, ky tipar të qe kapilar, i shtrirë në çdo veprim. Mirëpo për fat kjo nuk ndodh. Individualizmin shqiptari nuk e ka si qëllim më vete, pra patjetër dhe vetëm si mënyrë të jetuari.

Nuk e ka aspak edhe si ideologji, çfarë, në fund të fundit, do të qe fatale.

Individualizmi i “homo albanicus” është mënyra e tij për të fituar forcë e mirëqenie në kohën më të shkurtër, pa pasur nevojë për “burokracinë” e ndërhyrjes së shoqërisë, e cila bashkë me shtetin, jo rrallë vonon dhe pengon, të zvarrit, të lëshon në dorë vetëm thërime të mbetura.

Porse shqiptari si temperament, por edhe si mendësi, nuk pret.

Ai nuk ka kohë të presë.

Nxiton, edhe pse nuk ngutet.

Ja pse individualizmit të tij pragmatist, hiperaktiv, i ka ardhur në ndihmë tipari tjetër e mënyrës së të jetuarit: protagonizmi.

Një francez protagonizmin vetjak e kupton si pjesë të protagonizmit të një grupi, bashkësie apo edhe i të gjithë shoqërisë e kombit. Pikërisht për këtë arsye francezi më parë se të jetë një njesh i vetes, është një qytetar, pra pjesë i të tërës.

Ndërkohë shqiptar qytetar nuk mund të gjesh dot. Madje ai përkatësinë e mësipërme nuk e kupton si aftësi për protagonizëm

shoqëror kolektiv, por thjesht nëse është apo jo banor i ndonjë lagjeje qyteti.

Protagonizëm-individualizmi ynë është trangu prej ku dalin të gjitha degët e tipareve të tjera të shqiptarit.

Për të hyrë sa më natyrshëm në këtë temë kurioze, mjafton të vëzhgojmë të folurën tonë. Në shumicën dërmuese ne përdorim përemrin “unë”, shumë pak “ne”.

Kjo nuk ka të bëjë me paralelen e njëjtë, ti dhe ju, ku të dytën, që e kemi shenjë të respektit, e konsumojmë rrallë. Kjo ndodh jo aq sepse jemi të paedukuar, porse nga që tjetri për ne është një më pak se një i njëjtë.

Ai nuk mund të jetë më lart. Më lart është vetëm “Unë”.

Në të folurën shqiptare ky përemër, shenjë as vetëm e individualizmit dhe as vetëm e protagonizmit, por e “koktejit” mes tyre, është i gjithgjendur. Në vetën e parë ne përdorim mjaft folje për veprime të ndryshme që kryejmë. Për shembull “ha” apo “shoh”, “fle” apo “luaj”, “iki” apo “vij”. Në këto raste si edhe të tjera, në të cilat nuk ka asnjë arsye për të spikatur veten, përemri “unë” nuk përdoret.

Krejt ndryshe ndodh kur duam të kryejmë gjeste dukshmërie. “Unë” bashkëngjitet menjëherë me foljen: “Unë i thashë”, “Unë e kundërshtova”, “Unë e fala”, “Unë e bëra”, “Unë ia kalova”, “Unë nuk pranova” etj, etj.

Shihni: kur është fjala për të thënë se “mbeta prapa”, përemri “unë” shmanget.

Në “Fjalorin e gjuhës shqipe”, botimin e tij më të madh deri tani (2273 faqe), të kryer në vitin 1980, zëri “Unë” zë nëntë radhë, çfarë është shumë pak për shumëkuptimësinë që ka. E megjithatë prej shpjegimit që i bëhet, kupton peshën e tij për të manifestuar epërsi dhe protagonizëm. Interpretimi i parë është me “Unë vetë, pikërisht unë”. Pastaj si ilustrime janë “Unë dhe ti”, “As ti, as unë”, “Unë fola”, “Unë e njoftova”, “Vetëm unë isha”, “Do të shkoj edhe unë”, “E di unë”, “E presin nga unë”.

Në një fjalor të gjerë italian, për shembull “DeAgostini”, 1990, me 2289 faqe, përemri “Io” (Unë) ka 33 radhë dhe shpjegimi nis me shënimin që “unë” shtohet vetëm kur dëshiron të vësh në dukje se je ti

që po e kryen një veprim dhe aspak një tjetër i pranishëm. Pra në këtë rast nuk bëhet fjala për të theksuar epërsi, por për të kryer një saktësim.

Po ashtu “DeAgostini” si arsye të dytë për përdorimin e “unë” ka kur dëshirohet të vihen përballë dy veprime të kundërta (por jo persona). Për shembull: “unë qaj dhe ti qesh”. Të kësaj natyre janë edhe shpjegimet e mëpasshme në këtë zë. Asnjë prej tyre nuk ka atë shqiptim të thekshëm “uni” si në shqip.

Që mes shqiptarëve, veçanërisht në disa krahina, gjen me shumicë shembuj kur edhe persona të ditur publikë shprehen gjithë kohën në vetën e parë dhe të paktën çdo paragraf fjalimi (apo edhe rrëfimi), e nisnin me një “unë”, kjo është gjë e ditur. Një lloj të papriture, në kuptimin se ky cen i “homo albanicus” e paska kufirin e mospërmbajtjes deri edhe në absurd, shkaktoi në vitin 2006 një ministër i qeverisë së kohës, shkrimtar me emër. Një shpjegim të tij për opinionin publik, nga fillimi deri në fund, ai e thuri me “unë dhe Berisha” dhe asnjëherë “Berisha dhe unë”. Bëri përshtypje se të dytin e vënë pas tij e kishte jo vetëm kryeministër, por edhe më të madh në moshë.

Mënyra si e përdorim përemrin “unë”, këtë mjet të qartë gjuhësor për të shprehur protagonizmin tonë fillikat, plotësohet nga si veprojmë me sivëllanë e tij, binjakun “ti”.

Tek libri “Kujtime 1885-1925”, botuar në Tiranë, në vitin 2003 (“Lebenserinnerungen”, Munchen 1973) Eqrem Vlora ka shkruar: “Si të të gjithë popujt primitivë edhe te shqiptarët përdoret “ti”. Me këtë fjalë mund t’i drejtohesh mbretit, ministrit, çifligarit dhe mikut të ngushtë.

Tek “ti” shqiptari gjen jehonën e vetë ndjenjave të tij të vluara dhe të vetënderimit të tij”.

Kjo mbifuqi e “unit” që zbrazet mbi tjetrin, “ti”-në, dallohet lehtë jo vetëm në frazeologjinë shqiptare, ku këta dy “sherrxhinj” ndodhen gjithnjë përballë njëri-tjetrit dhe jo në krah, por edhe në një libër të ftohtë, siç është një fjalor.

Ndërkohë një udhëzues për kulturën shqiptare hartuar në Universitetin e Barit në Itali bën shënim se në vendin tonë nga “ju” në takimin e parë me një të huaj apo bashkëkombës që nuk e njeh, kalohet shumë shpejt në “ti”. “Por kjo nuk duhet parë si formë e mungesës së respektit, por më së shumti si shenjë miqësie”, rekomandon guida.

Në fjalorin francez, “Micro Robert” “toi” nuk nënkupton një tjetër të ndryshëm, të cilin e ke përballë dhe duhet t’i drejtohesh me një të thatë dhe distancuese “ti”, por për një shumë të afërt, me të cilin ke lidhje të ngrohta. Madje pa të të duket se nuk i del dot deri në fund një pune.

Përkthyesi i njohur i letërsisë ruse, Shpëtim Çuçka, na shpjegoi njëherë se si populli, mes të cilit për disa vite ai ka qenë edhe ambasador i Republikës së Shqipërisë, nuk shprehet asnjëherë në formën “unë dhe ti”, por në të anasjellë, “ti dhe unë”. Në rast se janë më shumë se dy persona, të parët rreshtohen të tjerët dhe ai që po i citon, veten e shqipton në fund. Edhe kur thurin apo interpretojnë këngë dashurie, ku sigurisht ka vetëm dy vetë, për të dashurën a të dashurin, secili kur e këndon, nuk ka “ja i ti” (unë dhe ti), por “ti i ja” (ti dhe unë).

Përemrin “ti” rusët e përdorin vetëm mes miqsh të ngushtë, kurrë në publik. Përballë bashkësisë, opinionit, ata drejtohen vetëm me “ju”. Kaq të rreptë e kanë këtë rregull sa që edhe nëpër emisionet e lajmeve, kur nga studio lidhen me korrespondentët, kolegut të tyre, kur i kërkojnë informacionin, i shprehen vetëm me “ju”.

Kush ndjek edicionet e lajmeve të televizioneve shqiptare, në raste të tilla, i gjen me bollëk jo vetëm thirrmat “ti”, por edhe forma të shprehuri si “Hë, na thuaj!”, të cilat konsumohen rëndom nëpër kafene.

Për francezët një “toi” vetëm gjuhësisht është një përemër që përcakton njeriun të cilit i drejtohesh, pra është thjesht gjendje e vetës së dytë të “moi”. Në shprehjet e shumta ku ndodhet, aspak të krahasueshme deri edhe numerikisht me përdorimin në gjuhën shqipe, “ti” i tyre thekson fort rëndësinë e një tjetri. Ja pse “moi” e “toi” në frëngjisht nuk janë aspak “unë” dhe “ti” në shqip. Këtë distancë e diferencë, këtë largësi dhe hendek mund ta ndjejnë sadopak ata që i njohin këta dy popuj.

Gazetar-reporteri i “France 3 Televizion”, bashkëkombësi prej afro dy dekadash me banim e punë në qytetin Bordo (Bordeaux), Vasil Qesari, në një nga shënimet që për këtë temë i dërgoi privatisht autorit të këtij libri, është shprehur saktësisht kështu: “Në shoqërinë franceze përdorimi i përmrave vetorë “unë” dhe “ti”, ka një domethënie të veçantë. Në aspektin gramatikor, sigurisht, i qëndrohet strikt përdorimit të tyre, ndërsa në aspektin social dhe etik, këta dy përemra kanë veçori të tjera e mund t’u nënshtrohen një analize të veçantë. Për rrjedhojë,

përdorimi i “uné”, bëhet tepër i rezervuar dhe kryhet në ato raste, kur është shumë i nevojshëm për të përcaktuar një gjendje apo situatë të veçantë për personin që rrëfen apo dialogon me dikë tjetër.

Për më tepër, edhe në këto raste, “uni” francez është më tepër i nënkuptueshëm, se sa i prononcueshëm.

Kjo, për arsye se nuk është etike dhe as e hijshme që ky përemër të përdoret vend e pavend e më keq akoma, në mënyrë të shpeshtë. Ky rregull etik, bile, pasqyrohet edhe në mënyrën e të shkruarit, qoftë atë letrar, zyrtar apo epistolar. Në të tilla raste gjejmë vetëm një “uné” e më pas, në vijueshmërinë e të shkruarit, “uni” nënkuptohet, por nuk zihet më në gojë.

Përse ndodh kjo? Franca, për arsyet që dihen, ka kultivuar në shoqëri një mënyrë komunikimi fin, etik dhe me shumë politesë. A është kjo mirësjellje diçka që ndodhet dhe shprehet shpirtërisht dhe realisht në thellësi të shpirtit të personit që e përdor atë, kjo është një çështje tjetër, por norma mbetet që përemri “uné” të kufizohet dhe të përmbahet “brenda vetes”. Ky rregull zbatohet rigorozisht për shkak të barazisë e respektit ndaj bashkëfolësit si edhe përmbajtjes së tij, disi mburrëse, gjë e cila mund të japë, për rrjedhojë, imazhin e njeriut egocentrik e që kërkon të duket.

E njëjta gjë mund të thuhet edhe për përemrin vector “ti”. Duhet të them se, pikësëpari, “ti”, në përdorimin e të folurit, të komunikuarit shoqëror, ka në më të shumtën e rasteve, një tingëllim, i cili lë menjëherë një shije të keqe. E, kjo, bile dhe në komunikimin mes miqsh e të njohurish prej kohe. Një nga shprehjet e njohura e të përdorura rëndom në Francë, e cila, në një farë mënyre shpreh pikërisht ndrojtjen, rezervën, kujdesin për përdorimin e “ti”, është pyetja e njohur: “Je peux vous tutoyer?” (“A mund t’iu flas me “ti”?”).

Normalisht, në gjuhën e shkruar, në çdo rast e funksion të përdorimit të saj, përemri apo drejtimi me “ti” është kategorikisht i papërdorueshëm. Por, kjo, ndodh dhe cilësohet krejt normale, jo vetëm në rastin e komunikimit të gjerë shoqëror e familjar, jo vetëm me shtresa a grupe njerëzish të “kultivuar”, por edhe në rastet më të zakonshme, ato të jetës së përditshme. Bie fjala, me “ti” nuk mund t’i drejtohesh as një lypësi në rrugë e asnjë arkëtareje në një shitore të madhe (supermarché).

Në rastet e komunikimit intim, miqësor, sigurisht “ti” përdoret pa ndonjë nëntekst të keqkuptimtë, por gjithsesi, edhe në mënyrë “instiktive”, kjo gjë kufizohet, përdoret me masë dhe me kujdes.

Për rrjedhojë, si “unë” edhe “ti”, përveç se përemra vetorë të domosdoshëm të komunikimit gjuhësor, përmbajnë pa mëdyshje ngarkesa dhe nuanca të tilla, të cilat të shtrëngojnë të jesh i kujdesshëm në përdorim. Tek “unë” ka rëndësi të mos shpaloset uni, mendjemadhësia, mosbegenisja, egoizmi apo arroganca e, tek “ti”, të mos shprehet distanca, mospërfillja, indiferenca apo përbuzja”.

Protagonizëm-individualizmi ynë, përveç kuptimësisë shqiptare të përemrit “unë”, shprehet edhe një gjest tjetër. Kur flasim për një popull tjetër ne themi më lehtësisht “gjermani”, “amerikani”, “italiani” apo “greku” e kështu për të gjithë. Pra përdorim parametrin tonë të njëshit.

Në këtë formulim mund të dallosh lehtë se si bashkëkombësi shqiptues i një të shprehuri të tillë me këtë mënyrë vë në dukje një ndjenjë barazie të përzierë fort me epërsi.

Ndërkohë gjermanët apo italianët, si edhe mjaft popujt të kontinentit tonë, në rastin e njëjtë përdorin vetëm shumësin. Ata thonë “shqiptarët”.

Rusët, për të marrë një shembull tjetër, nuk e njohin fare fjalën dhe konceptin e “Njëshit”. Ata përherë, madje pa bërë asnjë lëshim figurativ përveç rasteve kur përdorin teknikën shprehëse të sinekdokës, nuk shprehen “suedezi”, “amerikani”, “francezi”, “bullgari”, por vetëm në shumës: suedezët, amerikanët, francezët, bullgarët.

Rusët nuk formulojnë “mjeku rus” apo “ushtari rus”, por “mjekët rusë” dhe “ushtarët rusë”.

Respekti për kolektivin tek ta zotëron epërsi të plotë.

Pothuaj një shekull më parë Vladimir Majakovski në pikun e ekspansionit të modelit të revolucionit bolshevik sovjetik, ku individ i prijës i turmave revolucionare mori tejspikatje, në një poemë të tij ka shkruar fare qartë dhe prerë se “njëshi është një zero dhe një fyl”.

Kam një libër në bibliotekën time. Autor ka një italian: Luixhi Barxini (Luigi Barzini), i riu, (1908–1984).

Bir i një publicisti të shumënjohur, po ashtu edhe vetë gazetar i shtypit amerikan dhe atij italian, për shumë vite edhe deputet, Luixhi mes shumë librave ka edhe një të titulluar “Italianët, 53 milionë protagonistë” (“Gli italiani, 53 milioni di protagonisti”. E ka publikuar, fillimisht në 1964, shtëpia e madhe botuese Mondadori.

Vetëm brenda katër viteve të para ky libër pati shtatë botime.

Madje publikimi i tij i fundit është kryer në vitin 2008. Titullin e ri e ka “Italianët. Virtytet dhe veset e një populli” (“Gli italiani. Le virtù e i vizzi di un popolo”).

Zëvendësimi i të mëparshmit “Italianët, 53 milionë protagonistë” nuk ka të bëjë me tërheqjen e autorit prej kësaj pikëpamjeje, pra që bashkëkombësit e tij janë protagonistë individualistë të thekur.

“Shumë protagonizëm i italianëve, duan të vendosin për gjithçka” ishte titulli i një artikulli në “Corriere della Sera” në 12 nëntor 2003. Korespondenti i saj nga Parisi i tërhiqte vëmendjen lexuesit në pikëpamjen se “Mania e protagonizmit e italianëve është tashmë një gjë e njohur prej kohësh”.

Protagonizëm plus individualizëm i thekshëm ka qenë edhe dhuntia e ilirëve parashqiptarë për të pasur perënditë e veta.

E kryen këtë pavarësim mitologjik dhe pse jetuan pranë dy superqytetërimeve botërorë, civilizime që e përfshinin të gjithë autoritetin për të imponuar zotërit dhe mitet e tyre.

Ndërkaq protagonizëm-individualizmi ynë i trashëguar prej thellësisë së shekujve dhe mijëvjeçarëve mund të dëshmohet edhe nëpërmjet rolit të femrës paraarbëre. Profesor Ibrahim Kelmendi i mëshon pikëpamjes se në shoqërinë ilire i qe rezervuar një konsideratë e lartë dhe pushteti i saj nuk mbetej vetëm brenda familjes.

Duke iu referuar mbretëreshës Teuta, një nga simbolet më të spikatura të së shkuarës historike të shqiptarëve, ai mbron pikëpamjen se kjo përbën një provë mjaft të rëndësishme për faktin që femra ilire zotëronte edhe pushtet politik në shoqëri.

Prania e nderuar në historinë tonë e mbretëreshës Teuta, e mbetur në kujtesë për gjestin krenar të refuzimit të dërgatës arrogante romake, madje edhe të arrestimit të anëtarëve të saj, do të qe zbehur gjithsesi në rast se mes nesh, në popull, në mënyrë të ndërgjegjshme, por edhe instiktive, nuk do të ekzistonte prirja e përgjithshme për vlerësimin e protagonizmit.

Po qe se do ta kishim traditë të kundërt, me që ishte femër, Teutën dhe veprimin e saj të bujshëm do ta kishim davaritur dhe përhumbur nëpër terrin e historisë.

Duke ndjekur shtegun e historisë, le të kthehemi tek veshja shqiptare si një dëshmi tjetër e frymës së lartë të protagonizëm-individualizmit tonë.

Kostumet më të bukura popullore i takojnë femrës. Janë edhe më të shtrenjtat, madje kur fuqia ekonomike e një familjeje qe shumë më e ulët nga mundësia financiare për t'i bërë.

Fillimisht kjo sipërmarrje e çuditshme mund të ngjajë me një kapardisje, por në të gjithë folklorin shqiptar nuk gjendet qoftë edhe një shenjë e vogël që ta dëshmojë këtë prirje. Kostumi shumë i bukur dhe i shtrenjtë i femrës shqiptare është pohim i drejtpërdrejtë i rolit të saj të epërm.

Për ta mbështetur këtë pikëpamje do të guxonim edhe më tej.

Kostumi i saj mban mesazhe përtej historisë së shqiptarëve, më herët se ajo e arbërve, thellë e më thellë ilirëve, mbase deri atje ku ka mjegull dhe disa dijetarë ngulin këmbë se gjenden pellazgët.

Poetja dhe studiuesja Luljeta Dano, mes librave të saj është autore edhe e “Perëndesha Athina dhe simbolet të tjera Kozmogonike”.

Aty ka një dëshmi mahnitëse. Një dekadë më parë, kur sapo kishte marrë me qira e çelur në Tiranë një dyqan mobiliesh antike, pikturash dhe orësh të vjetra, një koleksionist i njohur i kishte ofruar edhe dy xhubleta grash mirditore. Atë natë me dy xhubletat e rënda futur në një thes, ndërsa binte shumë shi dhe rrugët e “Bllokut”, për ku me një taksi i duhej të kalonte, qenë në rregullim e sipër dhe për pasojë në rrëmujë, ajo nuk e dinte se do t'i ndodhte një zbulim i madh. Ai qe aty, në atë thes aq të rëndë, sa që nën peshën e tij, kur zbriti nga makina, për pak ra përmbys në një gropë-pellg.

Në shtëpi, ndërsa mes dhomës së ndriçuar fort prej llambave të një shandani po këqyrte një për një pjesët e dy xhubletave, i mbetën sytë jo tek masa e madhe e zbukurimeve, tek rruazat prej argjendi, gjithsesi një mrekulli, por në vizatimet e tyre, në mënyrën se si qenë kompozuar, në “tekstin” që thurnin.

Përjetoi menjëherë magji.

Dy ditë më pas udhëtoi për në Krujë dhe në tregun e saj karakteristik bleu dy përparëse dhe një çorape kostumi të vjetër popullor femëror. Tani që mësuar çfarë të zgjidhte: “tekstin” e fshehtë të qëndismave.

Kur disa ditë më pas ftoi në shtëpi një etnologue të njohur sytë e kësaj mbetën në njërën nga pamjet mbizotëruese. Qe një figurë pa krahë dhe këmbë, me kokën në formën e kukuvajkës, me sytë të kërcyer dhe të ndritshëm, me rrethin e kërthizës dhjetë herë më i madh se rrethi i gjirit.

Ishte ajo, Athinaja e Zezë.

Për t’u qëndisur në ato rroba femërore grash që jetonin në fshatrat e thella të Mirditës apo Dukagjinit kishte udhëtuar të paktën mbi tre mijë vjet. Këtë perëndeshë studiuesit e botës e kishte gjetur të vizatuar në rreth 22 mijë rrotulla balte, por i pari i takimit historik me të qe vetë zbuluesi i qytetit të Trojës, Shliman.

Që nga ky çast zbulimi vetjak për Luljeta Danon, por shumë kohë më parë edhe për disa etnologë shqiptarë të kualifikuar, nëpër xhubletat e malësoreve, pra kostumet e femrave në fshatrat e veriut, kanë vazhduar të gjenden të qëndisura edhe simbolet epirotase si gjethja e lisit, katër gjarpërinjtë e Pirros, brirët e dhisë së shenjtë, shqiponja.

Madje deri edhe silueta të piramidave të Egjiptit.

Ndërkaq sociologu Zyhd Dervishi në librin e tij “Nëpër degëzime të kulturës shqiptare” shkruan për dendurinë e lartë të nënkulturave tona. Ai, referuar edhe thënies së një udhëtari të huaj, mbështet mendimin se trojet e shqiptarëve janë pothuaj republika të vogla kulturore.

Ai mes të tjerash thekson: “Këngët iso-polifonike që janë kënduar ndër shekuj dhe këndohen ende me origjinalitet të papërsëritshëm kryesisht nga banorët e Shqipërisë Jugore, ndryshojnë shumë nga këngët liriko-simbolike të kënduara përgjithësisht me aq melodiozitet nga banorët e Shqipërisë së Mesme. Të dy këto tipologji këngësh ndryshojnë aq shumë nga këngët epike të shoqëruara me lahutë, çifteli ose sharki, të

kënduara nga banorët e Shqipërisë Veriore, sa që çdo muzikolog i huaj, që nuk e njeh mirë larminë nënkulturore të kulturës shqiptare, nuk do të pranonte që këto tri tipologji këngësh janë pjesë e vetëdijes muzikore të popullit shqiptar, i cili numerikisht është një ndër popujt më të vegjël të botës”.

Siç dihet kënga jonë folklorike zakonisht nuk interpretohet në grup, por prej një personi. Mund ta këndojnë edhe disa, por ai muzikalisht është thjesht një veprim shumëfishimi mekanik.

Forca e saj origjinale, në veri apo në jug, në kapërcyell të këtyre zonave po ashtu, mbetet monopol dhe e drejtë e individit.

Edhe kur në viset e Shqipërisë së Poshtme shoqërohet me një grup (kor), ky bën vetëm ison, mbështetjen. Ai që luan është sërish vetëm një individ.

Ballkani mbetet akoma një territor ku folklori jeton i gjallë, madje lulëzon. Shqiptarët nga ky mjedis nuk mund të bëjnë përjashtim.

Veç yni është krejt tjetër, siç ndryshe është edhe ai sllav apo grek.

Porse në këta dy popuj edhe kënga, edhe vallja interpretohen në grup, tek ne kryesisht prej individit.

Folklori shqiptar po ashtu, edhe pse krijim kolektiv i një rreshti të tërë fillikatësh, në vend që të shterë e të dalë nga koha, të ikë, për t’u ruajtur nëpër arkiva, ende mbahet gjallë.

Kjo mbijetesë i blatohet si meritë fshatit, ndërsa qyteti disa studiuesve u duket si varreza e tij. Veç nuk është tamam kështu. Jeta urbane dhe koha e televizionit dhe e internetit e kërcënon, por nuk ka për ta bërë të vdesë.

Ato thjesht e kufizojnë, ia ngushtojnë hapësirën.

Kjo mbijetesë ndodh jo vetëm sepse individ shqiptar është i fortë, por edhe sepse krijimet e tij, veshja popullore, kënga dhe vallja, kjo harmoni “treshe”, buron prej ndjenjës së fortë identitare të individualizëm-protagonizmit.

Asnjë qytet i vogël dhe i madh nuk ka çfarë t’i bëjë këtij tipari gjenetik të tij.

Ai rron edhe me kravatë, edhe me celular, edhe me veturë.

2. Anarkizmi

Prej binomit individualizëm-protagonizëm anarkia shqiptare ndihet më rehatshëm, vepron më guximshëm dhe sidomos më dukshëm.

Ndryshe nga popujt me anarki të brendshme, të padukshme në vështrimin e parë, ne atë e lëmë të rrijë në sipërfaqe.

Në historinë tonë që prej ngjarjeve më të vogla deri në ato më të mëdhatë, kur nisin, kur kulmojnë e përfundojnë, shenjat e anarkisë u rrinë në ballë. Në ditën e zgjedhjeve politike më të fundit, ato të qershorit 2013, ende tek votuesit ndihej i fortë ankthi se mos shpërthenin turbullira të rendit publik.

Në të vërtetë anarkia mund t'i shoqërojë edhe popujt kolektivistë, siç nuk mund të jetë pasojë e domosdoshme e shoqërive me mënyrë jetese të kundërt, individualiste. Mes shqiptarëve anarkizmi harliset si në oborrin e shtëpisë së vet jo sepse “homo albanicus” është i fillikatshëm, disi i veçuar nga shoqëria, dhe as se ky njësh është i zotë për t'i zgjidhur vetë problemet e mbijetimit personal apo të familjes së tij. Aspak.

Anarkia shqiptare shkaktohet prej individit të saj sepse ky është shumë protagonist, me tepri i tillë. Ai është gotë që mbushet plot e nis të derdhet, uthull e fortë që thyen enën e vet.

I pajisur po ashtu me plot vitalitet, ai ka energji të bollshme të përzihet edhe në punët e të tjerëve. “Unë në shtëpinë time bëj hesapin tënd” thotë, për ta karakterizuar këtë mendësi, një shprehje e jona.

Me këtë rast shqiptari dëshiron të trazohet në to thjesht për të marrë vesh mos po ja kalojnë. Bashkëkombësi ynë tipik mund të rrijë pa brengosje të madhe prapa zhvillimit, por kurrë pas një shqiptari tjetër që del më përpara tij.

Nëse dëshiron që atë ta lëvizësh nga vendi, tregoji të paktën deri ku është ngjitur karriera apo mirëqenia e fqinjit të tij, e bashkëqytetasit apo bashkëfshatarit.

Për t'u vënë në sedër me ndonjë popull tjetër as që e ha meraku.

“Homo albanicus” e blen një plaçkë më të mirë në shtëpi, sigurisht për nevojë të kohës apo domosdoshmëri jetese, por pothuaj në të gjitha rastet edhe pse e ke blerë edhe ti.

Një mik më të rëndësishëm e zë saktësisht edhe për shkak të kësaj logjike.

Ja pse ky individualist i çuditshëm, i cili nuk mësohet të rrijë më shumë me vetveten, trazohet me punën e të tjerëve. Veç këtë përzierje të tij, e cila për popuj e kultura të tjera mund të duket si veprim i paedukatë, nuk e bën sepse ka këtë ves.

Duke mos qenë, megjithatë, virtyt, kjo mënyrë veprimi mbi të gjitha është kërshtëri dhe jo intrigë, as aksion përdhunimi apo më keq, sabotimi i jetës së tjetrit. Është një xheloz.

Sepse shqiptari ka “unë”, por nuk ka ego.

Ai nuk ka smirë, por zili po.

Këto dy fjalë shumë prej nesh në viset tona mund t’i bëjnë si të njëjta në kuptim, porse dallohet që në rastin e “homo albanicus” ato mes njëra tjetrës kanë jo pak ndryshim.

Zilia, në një farë mënyre, është një e mirë pasive, e thartë por e butë, që nuk të lëndon e nuk të plagos shumë.

Përzierja e shqiptarit në punët e shqiptarit tjetër ka një shfaqje mjaft të dukshme dhe të bujshme: thashethemin.

Fjalënaja e “homo albanicus”, e cila fillimisht të duket zakon i ardhur prej fshatrave apo qyteve të vegjël, vendbanime tradicionale dhe historike të tij, me krijimin e qyteteve të mëdhenj, ku edhe Tirana e ka tejkaluar masën e treçerek milioni banorësh, nuk është pakësuar. As fikur, doemos.

Është shtuar.

Zakoni, prej pragportave të shtëpive të veçuara, shkallëve të pallateve shumëkatësh, kafeneve të lagjes, ka depërtuar në faqet e para të gazetave.

Mund t’i gjesh edhe nëpër rubrikat e televizioneve.

I gjen thashethemet deri në vendimet e një ministri, partie apo edhe qeverie.

Kështu ndërhyrja, qoftë edhe për arsye kërshtërie, e shqiptarit tek shqiptari, edhe pse duket punë jo shumë e dëmshme, madje në disa raste ngjan si stimul për të ecur përpara, në të vërtetë nuk përbën gjest përparimi. Ajo nuk prodhon nxitje për zhvillimin e një bashkësie, por pengim të saj.

Ajo shkakton anarkinë, virusin më të madh dobësues të një shoqërie.

Ja pse anarkia tek ne duke u bërë mënyrë të jetuari, zakon popullor, nuk mund të shpërbëhet, të asgjësohet, të zëvendësohet nga rregulli.

Anarkia shqiptare vetëm mund të administrohet.

Për mirë apo për keq.

Në rrugëzgjdhjen për ta administruar mirë dhe sadopak në mënyrë të efektshme, në historinë e njëqind e ca viteve shtet i mëvetësuar, ne deri tani kemi dështuar. Pothuaj shtatëdhjetë prej tyre i kemi kapërcyer nëpërmjet diktaturave të brendshme, pesë të tjerë nga diktatura të jashtme, pushtuese.

Përderisa në moshën e shtetit tonë periudha e funksionimit si shoqëri e hapur ndaj pluralizmit nuk ka mbërritur masën e pesëdhjetë e një përqindëshit, sipas një rregulli të thjeshtë matematikor fizionomia e tij mbetet ende e prirë ndaj një sistemi autoritar.

Jo rrallë disave u duket se me një bashkësi etnike të mbushur cep më cep me individë mospranues për t'u futur “në rresht”, siç disa rregulla normale të një shoqërie i kanë të domosdoshme, vetëm regjimet e forta me kufizim të lirisë janë zgjidhja e vetme, edhe pse jo më e mira.

Nuk kanë guxuar ta bëjnë tezë për rastin e Enver Hoxhës, por me modelin e qeverisjes së Ahmet Zogut ka një grup historianësh që mbrojnë pikëpamjen se vetëm diktatura e tij (ndonjë i ka vënë edhe epitelin “e ndritshme”) ka qenë atë kohë rrugëzgjdhja më e mirë dhe më e dobishme.

Njëqind e ca vitet tona si shtet i mëvetësuar kanë dëshmuar se, mbase, për të bërë thjesht një hipotezë, do të jepte ca frute në rast se dora e hekurt në krye të popullit tonë do të qe, për shembull, një anglez, një francez apo një amerikan, por kurrësi një shqiptar.

Njëshi ynë në krye nuk lejon të ketë si zëvendës jo më një të dytë, por as edhe një të pesëdhjetë. Ai, i dashuruar pas pushtetit personal, rreth vetes sheshon gjithçka.

Njëshi ynë nuk afron, nuk mbledh rreth vetes përveç ndjekësit dhe vazhduesit e tij personalë, që të gjithë posaçërisht të zgjedhur të jenë shumë më të pazotë se ai.

Këta duhet të mos lënë pas asnjë gjurmë.

“Mal” të mbetet vetëm Ai.

Në një farë mënyre ky stil veprimi i individualist-protagonistit shqiptar (morëm si shembull vetëm politikën) ka prodhuar stina të ftohta autoritarizmi gjatë edhe moteve ku ka lulëzuar shumëpartitizmi, madje përfshi edhe pas nëntëdhjetën.

Ky tip Njëshi i “homo albanicus”, për pasojë, nuk mund të nxisë edhe zhvillim vizionar. Ky do të jetë vetëm spontan, i kryer për inerci, nga vetë njerëzit e thjeshtë.

Diktaturat shqiptare janë vijime të anarkisë me mjete të tjera.

Mënyrat autoritare të qeverisjes së shtetit, të institucioneve, qeverive, partive apo të bashkësive më të vogla, të qyteteve e më tej, duhet të jenë të refuzueshme edhe sepse realisht anarkinë tonë karakteristike, nga e dukshme, ato e kanë bërë të padallueshme për një vështrim të përciptë. Pra, ato e kanë transferuar. E kanë fshehur.

Kështu edhe jo lehtësuar, por rënduar.

Ndërsa diktatori i parë, Ahmet Zogu, njeriu që me një xhandar (i cili në krah mbante një pushkë dhe në xhep një vezë të zierë) vuri rregull gjithkund, deri në fshatin më të largët, gjithsesi nuk ja doli ta vërë nën kontroll këtë anarki. Iu shfaq menjëherë që në 6 dhe 7 prill 1939, kur ende nuk ishte larguar jashtë kufirit.

Tirani i dytë, Enver Hoxha, në një shtet ku gjithsecilit i dihehin edhe sa lugë kishte në shtëpi, me doktrinën ideologjike të ultrastalinizmit jo vetëm nuk e frenoi, por e thelloi këtë anarki tradicionale.

E quajtura “luftë e klasave” nuk ishte gjë tjetër veç zbatim i skajshëm i saj.

Ndërkohë vitet 1920-1924 dhe ato të pas 1990-tës, të një periudhe jo totalitare, janë të pleksura gjithsesi me raste flagrante të rishpërthimit të paqëndrueshmërisë së rendit publik.

Kjo provon se individualist-protagonisti “homo albanicus” për lirinë ka konceptin anarkist të saj.

Duke qenë se trazirat e brendshme të rendit publik prej disa vitesh nuk po funksionojmë më, vesi ynë i të jetuarit rehatshëm nëpërmjet veëtërazimit, nga sipërfaqja e pamjes po depërton në thellësi, po e depoziton vesin e vet në të gjitha enët e gjakut të shtetit dhe të shoqërisë shqiptare.

Formuluesi i parë më i plotë i karakteristikës sonë të mësipërme ka qenë Fan Noli. Në një rrethanë disi të shtrënguar nga lufta e brendshme politike, në vitin 1924, ai u shpreh publikisht në parlament se “në vendin tonë mbretëron konfuzioni i pesë anarkive”.

Sipas tij ato qenë: “E para, anarkia fetare: katër fe të ndryshme që s’kanë zënë rrënjë në zemrën e një populli pagan. E dyta, anarkia sociale: këtu s’ka as klasë bejlerësh, as klasë bujqish, as klasë burxhoazie.

Këtu bujku është më bej se beu, beu më bujk se bujku... E treta, anarkia morale: këtu qeni s’njeh të zotin; këtu karakteret qulloren dhe ndërrojnë forma dita ditën si në kaleidoskop. Këtu ambiciet janë pa fre e pa kufi.

Këtu i padituri i di të gjitha dhe i pazoti është i zoti për të gjitha.

E katërta, anarkia patriotike: këtu brenda në një ditë, si me magji, trathëtori bëhet patriot dhe patrioti trathëtor. Këtu shohim përpara syve tanë të kapardisen si patriotë të mëdhenj.

E pesta, anarkia e idealeve: këtu idealet e errëta, të shtrembra e të mumifikuara të Fanarit e të Buharës përfyten e përleshën në një luftë për vdekje me idealet e gjalla, elegante dhe të ndritshme të Perëndimit”.

Pesë anarkitë e Nolit janë akuza të mëdha e të rënda për të gjithë sistemin shqiptar të mënyrës së të jetuarit.

Ndërkohë ky analizues i shkëlqyer i saj nxiti dhe udhëhoqi një kryengritje, të quajtur revolucioni demokratiko-borgjez i qershorit, e cila, përveç objektivave politikë të shpallur, në procesin e realizimit të saj mbizotërohet prej modelit anarkist.

Në vitet tridhjetë ka edhe një libër mjaft interesant të mendimtarit Branko Merxhani, “Organizimi i kaosit”. Atje thuhet: “Shqipëria jonë e sotme është një Botë kaotike e vogël. Në rumbat t’ona rrjedhin shumë hidhërime dhe helme, gjurma të prishjes, të robërisë, të një tronditjeje historike-shoqërore të pakapëshme. Trazimi dhe anarkia, që mbretërojnë sot në gjuhën t’onë, nuk janë veç se vetëm një pjesë, një pamje, një fazë e prishjes s’onë historiko-shoqërore. Gjithë ky trazim, gjithë kjo anarki mbretërojnë edhe në të gjitha çfaqjet e tjera të dynamismës s’onë qytetëronjëse. Në idetë dhe tendencat t’ona shoqërore, ca më shumë në kuptimet t’ona mbi formën dhe esencën e instituteve t’ona shoqërore.

Është një anarki, e cila ka thëthitur të gjithë po thua jetën t’onë. Ideale s’kemi”.

Por, ndërkohë, tek populli ynë fqinj, kulturalisht më ndikues tek ne, italianët, gazetari Bepe Severgnini (Beppe Severgnini) në librin “Koka e italianëve” (“La testa degli italiani”), vuri në dukje se “italianët qeverisen secili sipas kokës së vet”.

Ishte Roberto Xhervazo (Roberto Gervaso) që në vitin 2005 botoi librin “Italianët, delet anarkiste” (“Italiani, pecore anarchiche”).

Kur vumë në dukje se shqiptari më shumë se “ju” përdor një “ti” të drejtpërdrejtë dhe pa asnjë hapësirë të vogël distance etike, kjo donte të thoshte edhe se ai nuk dallon dhe as dëshiron ndonjë lloj hierarkie në shoqërinë e vet.

Por në qoftë se kjo mendësi mund t’i mos keqkuptohet kur është fjala për imponime individësh, shtresash apo klasash të privileguara, e kundërta ndodh në rastin kur kjo logjikë rrafshuese shkon deri në mohimin e hierarkisë së vlerave.

“Homo albanicus” nuk është kundër një njeriu të vlefshëm, mbase as edhe kundër ndonjë grupi të tyre, por në thelb vlerat nuk i njeh për cilësi të epërme. Duke mos shkuar gjer në mosrespektim, ai nuk i quan ato aspak gjë me rëndësi. Për pasojë nuk i përfill, nuk i ka kriter gjykimi.

Shoqëria shqiptare është shoqëri pa shkallë. Të gjithë ndihen se janë në qiell, edhe pse në të vërtetë mund të ndodhen fare përdhe.

Për “homo albanicus” nuk duhet të ketë një njeri që është ngjitur sipër dhe një tjetër që po vjen nga poshtë për të zënë vendin e të parit e kështu cikli i lëvizjes dhe i qarkullimit dinamik të vlerave të vazhdojë.

Mbase është disi i skajshëm, por kjo mosnjohje hierarkish në mjaft raste në historinë tonë është shoqëruar me veprimin e kundërt të ngjitjes lart: atë të flakjes poshtë të shqiptarit nga shqiptari. Të paktën të pengimit të njëri-tjetrit.

“Lufta e klasave”, e vënë në jetë edhe në vende të tjera komuniste të eurolindjes, nuk gjeti kurrë atë përfshirje dhe pasion ashpërimi si në Shqipëri. Kjo ndodhi sepse ishte pjellor për të karakteristika e rafshimit të vlerave, e uljes së tyre për t’u ndjerë vetë i ngjitur.

Në fund të fundit një shoqëri pa shkallë që ecin përpara dhe jo rrethrotulohen në vend, pra pa hierarki vlerash, mbetet një bashkësi pa themele rregulli.

Në 17 janar 2013 Them Perri, Sekretari i Përgjithshëm i Federatës së Gjuetarëve në vendin tonë, dha një intervistë të gjatë për një të përditshme me shumë tirazh. Ai e informoi opinionin publik me dy shifra të rëndësishme. Tha se shoqata e tyre kishte 17 mijë anëtarë dhe se armë gjahu në qarkullim qenë plot 150 mijë.

Sipas një llogaritjeje të thjeshtë kjo do të thotë: secili gjahtar legal në Shqipëri ka pothuaj 9 armë.

“Të pajisesh me armë gjahu, bëri të ditur funksionari i lartë i kësaj shoqate, është gjëja më e thjeshtë. Vetëm të shkosh në një komisarjat policie, të plotësosh një formular, për afro një javë mund ta blesh atë armën e gjahut e të shkosh të gjuash. Në shtete të tjera ka një rregull të jashtëzakonshëm. Së pari duhet të jesh i trajnuar pranë shoqatave të gjuetarëve. Duhet të njohësh shumë mirë biologjinë e shpendëve dhe kafshëve të egra. Duhet të njohësh po ashtu shumë mirë përdorimin e armës dhe të jesh testuar në poligonet e qitjes...”

Njëqind e pesëdhjetë mijë çifte në vetëm tre milion e pak banorë, kur siç pohon Sekretari i Përgjithshëm i Federatës së Gjuetarëve pas vitit vitit 1990 nuk është bërë asnjë punë edhe për ruajtjen e rezervateve të mëparshme, mund ta bëjnë të kthjellët çdo mendje për të kuptuar një nga pamjet e shumta të anarkisë shqiptare (Them Perri: “Janë zhdukur ose janë në rrugën e zhdukjes thuajse të gjitha llojet klasike të gjahut si kaprolli, dhia e egër, derri i egër, thëllëza e fushës, fazani etj...shkatërrim i papërgjegjshëm që u është bërë pyjeve, kullotave dhe lagunave që janë mjedisi natyral i faunës së egër...”

Sipas tij “Ka një lloj bombardimi të jashtëzakonshëm gjatë gjithë ditëve të javës, pavarësisht se gjuetia lejohet vetëm të premte, të shtunë dhe të diel. Qëllohet mbi gjithçka dhe mbi çdo gjë, me sezon e pa sezon gjuetie”.

Shtatë muaj më pas, në korrik 2013 romancieri dhe vëzhguesi i zogjve migruar, Jonathan Franzen shkroi për revistën “National Geographic” një artikull mbi masakrimin masiv të tyre në Shqipëri. Vendin tonë ai e gjykonte si të pozicionuar në rrugëkalimin e këtyre zogjve që vinin nga pjesë të tjera të globit. Shqiptarët pasi shfarosnin shpendët e tyre, me anë të gjuetisë së ndaluar dhe pa asnjë kriter, pra ku secili me armë në dorë bënte si t’i shkrepse koka, masakronin edhe ato të botës.

Shkrimin, plot shtangie e revoltë, Jonathan Franzen e titulloi “Shqipëria, ferri i zogjve shtegtues”.

Gazeta që në Tiranë e botoi, “Shekulli”, në fund të tij çeli një anketë për të vëzhguar se si ndiheshin shqiptarët nga kjo gjë. Si rrallë në raste të tilla të trishtuarit qenë njëqind për qind.

Aq e vijueshme, tradicionale, e zakonshme dhe e natyrshme është kjo masakër e zogjve të egër, sa që e gjejmë të fiksuar edhe njëqind vite të shkuara. Në librin e tij “Kujtimet” Eqrem Vlora shkruan: “Pa qenë alpinist, as gjahtar, në vitet 1906, 1908 dhe 1909 unë kam ndeshur arinj në Bokë (në vargullin e Çikës) në Tomor dhe në Gramoz, kam parë gjurmë rrëqebulli në pyllin e Kuçit, në grykën e Bënçës dhe në Shpat, në Tërbaç (Maja e Zezë) kam parë gjela të egër, kam trembur derra të egër, kaproj, dhi të egra në kope dhe kam ndeshur baldosa, mace të egra, vidra dhe ujç; në Liqenin e Prespës, Lurë dhe Martanesh kam adhuruar drerët. Me mijëra kanë qenë shpendët shtegtarë, këngëtarë dhe ujqorë të Shqipërisë. Kam parë me zemërim thasët e mbushur me të përbrendshme kafshësh të një karvani në Dardhë (Tomor) më 1906. Ato çoheshin në Durrës dhe shiteshin për disa piastra copa. Ç’kasaphanë e panevojshme është kryer mbi faunën shqiptare atëherë, por edhe më vonë, për të kënaqur etjen e njerëzve për të vrrarë e për të fituar”.

Vesi i demonstrimit të epërsisë, fitili që ndez individualizmin e skajshëm shqiptar, e ka shndërruar vendin tonë deri edhe në model të anarkisë botërore. Kjo ndokujt mund t’i duket e tepërt, por autori i këtyre radhëve është i shtrënguar me këtë rast të rikujtojë për lexuesin librin “Shqipëria, laborator i përmbysjes”, botimi i të cilit përfundoi në janar të vitit 1998 në të quajturën Shtypshkronja e Përgjithshme e Shatijonit mbi Senë, Francë.

Ky, i botuar në disa gjuhë evropiane, u shpërnda me të shpejtë, tamam si një manifest i një ideologjie në revansh, në mjaft vende të kontinentit dhe më tej tij.

Në kapitullin “Rebelimi dhe kundërrebelimi në Shqipëri, kronikë janar-gusht 1997”, hartuar nga kjo qendër e anarkizmit botëror saktësisht më 11 mars 1997, tamam në kulmin e anarkisë sonë, thuhet: “Shqipëria sot është një laborator i gjerë...Rëndësia për të çelur një refleksion mbi një gjendje që mund të bëhet shpërthyes, nuk duhet t’i

shpëtojë asnjë revolucionari. Njohja sa më shpejt që të jetë e mundur e natyrës dhe e përmbajtjes së kryengritjes së armatosur në Shqipëri, nisja e diskutimeve të thella që shërbejnë për të vlerësuar konkretisht mundësinë e një ndërhyrjeje teorike dhe praktike, revolucionare-ky është propozimi që u bëjmë të gjithë luftëtarëve për liri dhe të gjithë individëve, të cilët në revoltën kundër Shtetit dhe kapitalit vijnë të shohin të vetmen rrugë që mund të ndjekin për një çlirim të vërtetë”.

Ata e mbyllnin manifestin me fjalët “...duhen kërkuar në Shqipëri elementët e përbashkët (të shprehur në mënyrë embrionale në sulmin e drejtpërdrejt, në plaçkitjen e dhunën kundër rendit) për një revoltë të mundshme botërore...”

Por shqiptarët, vetëm tre ditë më pas nga formulimi i ngazëllyer i programit të ri të lëvizjes anarkiste botërore, i zhgënjyen ëndërrimtarët e Parisit: nën trysinë ndërkombëtare dhe rrokullisjes rrezikshëm të ngjarjeve nga brenda, krerët e partive firmosën marrëveshjen e përbashkët të krijimit të një qeverie pajtimi kombëtar, duke nisur procesin e rikthimit të vendit nga anarkizmi i ashpër në atë të butë, “normal”.

Kështu Shqipëria shpëtoi në fije nga një marrëzi analoge që e kishte përjetuar për një gjysmë shekulli, kur vendi i vogël autarkik, ekonomikisht, mendërisht dhe politikisht shumë më mbrapa nga mjaft vende të kontinentit, që shpallur si fanari ndriçues i marksizëm-leninizmit në të gjithë botën.

Anarkistët parisianë më kot kishin shpresuar në një “fanar” të ri shqiptar.

Ata nuk e njihnin, sigurisht, vendin e çuditshëm të shqiptarëve, të mbyllur për dhjetëra vite prej syve të botës. Në Francë dhe vende të tjera të Perëndimit anarkizmi njihet historikisht si filozofi politike e kahershme, e cila i kundërvihet organizimit të shoqërisë në formën e shtetit. Këtë të fundit e gjykon si institucion të panevojshëm, madje tepër të bezdisshëm. Anarkistët janë për një shoqëri pa shtet, bazuar në marrëdhëniet e lira të njeriut me njeriun, në një bashkëpunim të tyre vullnetar, pa ndërmjetës, pa rregullues të tretë.

Kjo lëvizje botërore, e cila ka ideologët dhe udhëheqësit e saj, po ashtu edhe ekzekutuesit, ndjekësit, shkoi gjer në një kontakt të lumtur me të quajturin “komunizmi i lirë”.

Duke e vënë në dukje se mes nesh nuk ka pasur ndonjëherë ideologji të mirëfilltë kombëtare proanarkiste, por thjesht “nuk dua njeri mbi kokë”, theksimi që ne po i bëjmë kësaj karakteristike, nuk ka të bëjë aspak me ndonjë konkluzion të nxjerrë e të provuar se kemi qenë e mbetemi një popull i mirëfilltë anarkist.

Është mirë të vihet në dukje e kundërta: ne prodhojmë anarkizëm në një formë rudimentare, subkoshenciale, gati instiktive, vërtetë kulturë jetëgjatë në historinë tonë, por në asnjë mënyrë që tenton të shndërrohet në platformë për ndonjë parti apo struktura të tjera udhëheqëse.

Për këtë qëllim mund t'i referohemi një fakti: lëvizja demokratike për rrëzimin e regjimit komunist jo vetëm që paqësore, por me përmasën e moskonfliktimit të armatosur me kundërshtarët vepruan edhe grupi i fundit i politikanëve enveristë, po ashtu edhe mekanizmat e tyre të stërvitur për ta mbrojtur shoqërinë e vjetër me përdorim të drejtpërdrejt dhune.

Për herë të parë në historinë e shtetit të pavarur shqiptar ndodhte që ndryshimi radikal i sistemit shoqëror (nga diktatorial në plotësisht të hapur) dhe i shtetit (nga strukturë politike komuniste në strukturë liberale) realizohej pa përdorim dhune.

Megjithatë anarkia u shfaq dhe u përdor politikisht.

Duke qenë se regjimit realkomunist i ishte dukur se me teorinë dhe praktikën bolshevike kishte vënë rregull mes shqiptarëve, pra ua kishte rrafshuar dhe shuar shpirtin protagonist dhe individualist, me të rënë ai, vesi anarkist ridoli sërish në sipërfaqe me ato që ngjanë: dyqane, magazina e depo të plaçkitura, ndërmarrje të shkatërruara, fabrika dhe hekurudha po ashtu, madje edhe piramida kufiri.

Për fat të keq, duke i kundruar nga afër disa ngjarje të historisë sonë të vjetër e të re, konstaton se gjeratoret e anarkisë e kanë nisur vorbullën e tyre të përpirjes saktësisht kur lufta për pushtet brenda vendit ka mbërritur kulmin. Po ashtu kur gjendje ndërkombëtare të afërta apo relativisht jo shumë të largëta kanë synuar ndryshimin e rendit në gadishullin tonë.

Të dyja situatat janë sinkronuar aq qartë me njëra-tjetrën, sa, edhe kur nuk kanë pasur ndonjë lidhje të organizuar, kanë lënë pas vetëm këtë bindje.

Edhe një detaj tjetër: në fjalorin e partive politike shqiptare, kur janë në opozitë, e gjen me bollëk fjalën “revoltë”.

Pra për të rrëzuar qeverinë provokojnë anarkinë.

Por shqiptari që ndihet më mirë në anarki, asnjëherë masivisht nuk i ka ndjekur pas këto grishje rebelimi. Ai e ka të rregulluar këtë defekt në përmasën që i intereson.

Kurrë siç e kanë ëndërruar filozofët e anarkizmit në Paris apo shpërdoruesit e saj në Tiranë.

Tani shumë “anarkistë” shqiptarë kanë dyqane, aktivitete private, bëjnë udhëtime jashtë vendit, zotërojnë kursime të futura në banka dhe prandaj politika duhet të mësohet t’u përshtatet pa e skërmitur atë fjalë që nuk mobilizon asnjë: revoltë.

Të paktën të kuptojë se “homo albanicus” jo vetëm është shumë i zgjuar për të mos cënuar mirëqenien e vet, por as është anarkist “prej vërteti”, pra mjaft serioz.

E ripërsërisim: ai thjesht dëshiron të jetë i pari. Kaq.

Madje as për këtë nuk ka shumë hall. Thjesht lyp që të mos ketë njeri mbi kokë.

Kur e komandojnë për të dalë masivisht në sheshe dhe kryer “revoltën”, pra përmbysjen me forcë të qeverisë së radhës, ai pikërisht se është anarkist i llojit të vet, nuk bindet.

Shqiptari nuk futet në rresht, por as në turmë.

3. Nacional-shqiptarizmi

Sot kudo në vendet e zhvilluara bëjnë kujdes në përdorimin e termit “nacionalist”, sepse e kaluara e kësaj fjale në Evropë është mjaft e trazuar dhe e zymtë, po ashtu përgjegjëse për shkaktimin e një lufte të tërë botërore, siç qe e Para.

Nacionalizmi ishte lëndë eksplozive edhe në parullat propagandistike të fashizmit, prej të cilit nisi Lufta e Dytë Botërore.

Në emër të nacionalizmit me sipër një cipë të llakuar internacionaliste, nëpër glob u përpoq të qëndronte në këmbë edhe komunizmi.

Nacionalizmi ka prodhuar përgjakje të rëndë dhe destabilitet sidomos në Ballkan, deri edhe dy-tri dekada më parë. Për pasojë gadishulli mban akoma erë barot.

Gjatë diktaturës realkomuniste tek ne nacionalizmi interpretohej si “ideologji dhe politikë reaksionare e borgjezisë së një vendi, e cila i vë interesat e veta të ngushta klasore mbi gjithçka, duke i paraqitur si interesa të të gjithë kombit” (“Fjalori i gjuhës së sotme shqipe”, Tiranë 1980). Ndërkaq po ky fjalor shpjegon edhe kuptimin e saj të dytë: “Lëvizje kombëtare kundër pushtimit dhe shtypjes së huaj, ndjenja kombëtare”.

Po kështu, kur përshkruhet kuptimi i fjalës “nacionalist”, i pari interpretim përcjell mesazhin e “nacionalistit borgjez” dhe i dyti të “atdhetarit...nacionalistit të ndershëm”.

Kjo çudi, që e njëjta fjalë përcjell thelbe të kundërta, në rastin shqiptar të para vitit 1990 dëshmon ndikimin e ideologjisë së kohës.

Gjatë Luftës së Dytë Botërore në viset tona nacionalizmi nuk ishte aspak aq famëkeq sa ç’gjykohej për gjendje të njëllojta në qendër të Evropës. Në organizatën politike të Ballit Kombëtar pjesëtarët e saj e quanin veten, hapur dhe me krenari, nacionalistë. Shqiponja e zezë në qylofin e bardhë apo në jakën e xhaketës ose palltos civile apo ushtarake, madje edhe mbi gunë, qe shenja e tyre kryesore.

Për bashkimin e trojeve kombëtare në një shtet të vetëm ata bënë çdo manovër politike apo lojë diplomatike, duke shkuar deri në

bashkëpunim me dy pushtues totalitarë, fashistët, të shpallur armiq të njerëzimit dhe të demokracive perëndimore.

Kjo e komprometoi pastërtinë e dikurshme të termit “nacionalist”.

Ndërkohë ata bashkëkombës që në luftën konsekuente çlirimtare antifashiste pëlqyen të udhëhiqeshin nga Partia Komuniste Shqiptare, një parti tiranike, por që fillimisht nuk e pati zbuluar maskën e saj politike, vetëthërriteshin me sinjeritet nacionalçlirimtarë.

Por edhe nacionalizmi i tyre, për dëmet që i solli vendit gjatë pasluftës, u kompromentua.

Ndodheshim në një vend gjeografik ku ishte streha e nacionalizmave më anakronikë në kontinent, foleja gumëzhitëse e tyre.

Ja pse në Shqipëri motet e fundit ata që duan t’i shmangen çdo keqkuptimi me këtë term, e quajnë dukurinë me një fjalë të re: “kombëtarizëm”.

Megjithatë, në fund të fundit, rëndësi nuk kanë formulimet.

Ato, për të përcjellë të njëjtin koncept, mund të jenë edhe të tjera. Për shembull Lordi Hobhauz, i cili kishte shoqëruar në Shqipëri Lord Bajronin, shkruante në fillim të shekullit XIX, lidhur me popullsitë prej të cilave përbëhej Perandoria Otomane se “Vetëm shqiptarët kanë ndjenjën e kombësisë, gjithë popujt e tjerë të Perandorisë s’njohin grupim tjetër veç atij të fesë”.

Ndërkaq, siç e dimë të gjithë, Vaso Pasha thuri një formulim tjetër, “shqiptaria”, të mbetur tashmë lapidar në shprehjen e tij: “Feja e shqiptarit është shqiptaria”.

Termi “kombësia”, fort elegant, gjithsesi nuk është aq shumë gjithëpërfshirës sa “shqiptaria”. Mendojmë se kjo është edhe fjala më e saktë dhe më e drejtë për t’u përdorur.

Duke ardhur prej thellësisë së shekujve, të paktën që nga koha e ilirëve, shqiptarizmi ynë aktual nuk është gjë tjetër veç rrjedhojë e drejtpërdrejtë e karakteristikës së të parëve tanë për t’u ngulitur në territor.

Duke mos pasur prirjen për hapje dhe zgjerim, por ndërkaq edhe mosdëshirën për t’u ngushtuar, “homo albanicus” nacionalizmin tij e ka të llojit mbrojtës.

Këtu ai ndryshon thelbësisht prej atij serb dhe grek.

Ka qenë agresiviteti i tyre zgjerues, kur krijuan shtetet e pavarura në Ballkan, që e ka mbajtur gjallë dhe shumë të ndjeshëm për kundërveprim nacional-shqiptarizmin tonë. Nuk ka qenë kurrë e anasjella.

Deri dy-tri shekuj më parë kjo ndjenjë (dhe karakteristikë e rëndësishme e “homo albanicus”) ka mbijetuar si domosdoshmëri dhe dashuri për truallin ku ai jetonte. Kur nën udhëheqjen e Gjergj Kastriotit arbit luftuan kundër pushtuesve osmanë dëshmuar pikërisht këtë cilësi të tyre.

Studiues dhe historianë të ndryshëm kanë dhënë shpjegimet e veta për një fakt që shpesh në opinionin tonë publik anashkalohet lehtësisht, me vetëm ndonjë frazë propagandistike: rezistenca skënderbejane i ka kushtuar popullsisë arbë në territorin e kryengritjes, përmasë gjeografike që ishte përafërsisht sa një e treta e hapësirës etnike, shkatërrime dhe humbje jetësh në dimensione të jashtëzakonshme.

Si e tillë ajo vërtet mbeti e nderuar në historinë tonë dhe të kontinentit, veç prej shumë kohësh ata që e kritikojnë Gjergj Kastriotin për teprim të masës së sakrificës së njerëzve të thjeshtë nuk janë pakësuar.

Për një mos apo keqkuptim e ardhmja do t’i shtojë.

Autori i këtyre radhëve, i cili është krijues i tre librave për Skënderbeun, pra që në një farë mënyrë hyn në grupin e njohësve të jetës dhe të veprimit të tij politik dhe ushtarak, ka ngulur këmbë se këtë ndjenjë blatimi arbit nuk e kishin sepse ua imponoi, me hir dhe pahir, Gjergj Kastrioti.

E kishin të vetvetishme, shtysë të natyrshme.

Do të ishin kundër vetvetes po të vepronin ndryshe.

Kjo sjellje vinte pikërisht prej karakteristikës ilirase të ngulitjes në territor, të mosshkuljes prej tij.

Për pasojë ai vetësakrifikim i pashembullt, luftë gjer në pikën e fundit të gjakut, që sipërmarrje e lirë, ishte vetëdije.

Ndërkohë dihet që sulmi është mbrojtja më e mirë dhe fqinjët grekë e serbë këtë e kanë ditur fare qartë përderisa, që në fillesat e tyre për shtete të pavarur, hartuan platforma shtrirjeje në territor, veçanërisht në drejtimin e trojeve të banuara nga shqiptarët.

Prej kësaj mënyre agresive dhe në thelb antishqiptare asgjë pasojë e rëndësishme nuk u ka ndodhur (përveç serbëve në vitin 1999).

Janë shtete akoma në këmbë, madje të parët, helenët e rinj, me kohë si anëtarë të Bashkimit Evropian dhe të NATO-s e të dytët, ish-jugosllavët, duke shkuar me shpejtësi drejt të njëjtit status.

Ata në fillim të shekullit të shkuar, por më parë dhe më pas, për aq sa mundën, iu imponuan rregullave të së drejtës ndërkombëtare dhe megjithatë u pranuan prej shteteve të mëdhenj. Në rast se u kanë ndodhur sprapsje apo humbje, kjo ka ngjarë thjesht për shkak të efektit goditës të fenomenit “bumerang”: e kanë lakmuar shtrirjen territoriale më shumë nga sa kanë pasur zotësi ta ruajnë.

Por edhe sepse kanë ndeshur në një popull, siç janë shqiptarët, që nuk të lëshojnë asnjë pëllëmbë tokë të tyre.

Ata as të marrin dot tokë dhe as të lënë t’u marrësh.

Kjo nuk do të thotë se në historinë tonë të shkuar, të sotme apo të ardhshme, do të na duhet të ndryshojmë mënyrë sjelljeje dhe të ndjekim modelin e kahershëm të dy shteteve fqinj ballkanikë, tipikë si hapësirëkërkues.

Madje edhe sikur të duam, nuk mund ta bëjmë. “Homo abanicus” pengohet nga gjenetika e tij.

Këto radhë po i shkruajmë jo për t’i bërë bashkëkombësit kuriozë ndaj kësaj karakteristike të tyre, por shumë të vëmendshëm fqinjët në veri dhe në jug të gadishullit.

Të mos investojnë atje ku nuk do të kenë asnjë mundësi fitimi

Historiania dhe sociologia franceze e shekullit të shkuar, Elena Cassin, ka shkruar se “Dy faktorët kohezivë të bashkësive arbëreshe janë feja dhe gjuha”. Ndërkaq Fatos Dingo në librin e vet “Identitetà albanesi” mendon se “Për arbëreshët, me kalimin e shekujve, është venitur gradualisht ideja e një bërthame konkrete të atdheut, të një toke, të një vendi. Atdheu është shndërruar në një “jo vend” utopik kulturor dhe i shkëputur prej një territori konkret”.

Kështu, thekson Dingo, “Atdheu i tyre...bëhet gjithnjë e më shumë virtual”.

Ndërkaq, siç dihet, kur më shumë se pesë shekuj më parë arbrit kapërcyen detin, morën me vete si simbolet më kryesore të identitetit të tyre fenë e krishterë dhe gjuhën.

Para pushtimit osman ne ishim një etni me ato parametra që kishin edhe fqinjët tanë helenë dhe sllavë. Besimi tek Krishti, shumë tek interpretimi i tij sipas ritualit bizantin dhe jo pak edhe atij katolik, që vetëdijë homogjene, duke u shndërruar kështu në simbol të parë të përkatësisë në hapësirën e madhe të gadishullit dhe më tej, në vetë Evropën.

Pastaj vinte gjuha, e cila ishte përkatësi jo në tërësinë e vet kontinentale, por në dimensionin e dytë, të veçantisë lokale.

Që këto tipare identitare themelore të parashqiptarit, pra arbrit, mbeten edhe sot të tilla, mjafton të vizitosh në Itali viset me fshatrat e qytezat arbëreshe, veprim që shumica dërmuese e bashkëkombësve tanë nuk e bëjnë fare. Territoret e banuara prej paraardhësve tanë në Itali janë më të vizituara prej anglezëve dhe gjermanëve, madje edhe prej italianëve, por treguesit më të ultë i kanë prej pranisë së rrallë të shqiptarëve.

Në këto vendbanime kleriku fetar dhe kisha përfaqësojnë një institucion të vërtetë të mbrojtjes së identitetit arbër. Sot përmasa e autoritetit dhe për pasojë, e ndikimit, të një kleriku fetar shqiptar në trojet etnike me atë të një homologu arbëresh në Itali nuk ka asnjë krahasim.

Aq shumë identitare është edhe gjuha jonë saqë paraardhësit tanë të emigruar në gadishullin apeninas pesë e më tepër shekuj më parë sot ende nuk lëkunden, kur i pyet, prej këtij shpjegimi kuptimplotë që japin se gjuha shqipe është gjuha e zemrës.

Kur, për të mbrojtur identitetin, fenë e krishterë dhe bashkë me të edhe gjuhën (ku ndodhej “çipi” i trashëgimisë, e tërë arkiva historike dhe kulturore), arbrit qenë detyruar të bënin edhe më të padëshiruarën prej tyre: qenë ndarë, ishin shkëputur, patën ikur nga trualli.

Qenë shkullur prej andej.

Kjo ishte një dhimbje mjaft e madhe, pothuaj kozmike. Qe e tillë sepse dhunonte vetë “ADN”-në e tyre, themelin e kodit të mbijetimit.

Kjo do t'i mundonte për shekuj me radhë. I bën të vuajnë edhe tani, tek sa ende një foshnjeje të porsalindur ia vënë fytyrën me drejtimin ku janë detet Adriatik dhe Jon, toka e të parëve.

Kur arbitri migruan kontinenti i evropianëve dhe e tërë bota kishte gjithfarë lloj shtetesh, me në to pjesë të veçuara nga territori i të njëjtit popull apo hapësira ku qenë përzierë dy ose më tepër etni, por nuk ekzistonin ende shtetet-kombe.

Për pasojë nacionalizëm nuk mund të kishte, as të mirë dhe as të mbrapsht, as të ndezur dhe as në fikje, as agresiv, as të matur dhe as të tërhequr.

Qindra vite më pas toka që lanë, u bë fillimisht komb dhe më pas u shpall shtet. Duke qenë se këtë shndërrim arbëreshët nuk e përjetuan, u duk sikur ndjenja e lidhjes së pandërprerë me truallin e të parëve, u mbeti e megjullt, gati-gati e përhumur. Bashkë me këtë fat pritej të qe i trishtë edhe ai i ndjesisë më të përhapur mes popujve: i atdhetarizmit.

Veç nuk ndodhi tamam kështu.

Në periudhën e Rilindjes sonë arbitri e ikur doli se nuk qenë larguar.

Prej tyre mund të pritej natyrshëm qëndrimi pasiv, por ata kryen veprimin e kundërt: u bënë shtytësit e parë të zgjimit të madh kombëtar.

Qenë që nga Italia frymëzuesit dhe mbështetësit, përhapësit nëpër Evropë, të dëshirave shqiptare për çlirim nga turqit dhe krijimin e shtetit të pavarur.

Mbijetimi i mallit për trojet e të parëve edhe mund të kuptohej, sado që kishin pothuaj pesë shekuj që ishin ndarë nga dheu mëmë, por veprimi dhe madje më shumë se kaq, mobilizimi dhe rreshtimi në pararojë të aksionit të shpëtimit kombëtar, ngjan me një akt mahnitës.

Pesëqind vite janë një kohë e mjaftueshme të shfarosin çfarëdo kujtese. Edhe njëqind të tillë, pra tre breza, do të mjaftonin për shuarjen e ngadaltë të kujtimit për truallin e të parëve, ca më shumë në një kohë kur mundësia e komunikimit qe shkurajuese për çdo përpjekje titanike që mund të bënin për të ruajtur, mes dy brigjeve detare, edhe lidhjet më të vogla.

Kjo mrekulli ndodhi sepse arbëreshët, me kalimin e viteve, të dekadave dhe të vetë shekujve, ndjenjën e ngulitjes, tashmë imagjinare, me trojet e vendlindjes, e patën ruajtur me përparësi totale. Qe aq fort e rrënjosur në identitetin e tyre sa nuk mund të zhbëhej.

Ngulmimi për t'iu bërë krahë vendit të origjinës, truallit amtar, u dëshmuar edhe nëpër dekadat e njëqindvjeçarit të shkuar, duke mbërritur deri në rastin më të thekshëm: Luftën e Kosovës, 1999.

Kështu, ndërsa kur emigruan u duk sikur patën pika të orientimit identitar vetëm fenë e krishterë dhe gjuhën, duke i ruajtur ato me xhelozi edhe sot, arbëreshët realisht kanë pasur dhe kanë edhe një të tretë pikë horizonti: “Morenë”.

Sipas këngës-himn të tyre, “Moj e bukura, Moré”, krahinë e cila ndodhet në Çamëri, vend ku atëherë jetonin një masë e madhe arbrish dhe që një nga drejtimet kryesore të ikjes së tyre për t’i shpëtuar pushtimit osman dhe konvertimit fetar, simbolikisht ky territor është edhe trualli i lindjes së etnisë.

I asaj që sot ne i themi Shqipëri.

Ja pse edhe virtualisht ata nuk e kanë lënë dheun atëror dhe nuk kanë për ta braktisur atë tokë edhe në njëqindvjeçarë të ardhshëm.

Në pamundësi, sipas kodit të tyre për të qenë atje fizikisht, ata kanë bërë një çudi: e kanë marrë me vete.

Dhe e mbajnë në mendje, por edhe në zemër. Tepër thellë.

Gjithnjë sipas kryerregullit iliro-shqiptar: Të jenë të ngulitur në truallin amtar.

Tek arbëreshët kjo histori e jona e fiksuar siç që pesë e më tepër shekuj më parë, është ruajtur qartësisht edhe një tregues tjetër i shprehjes së mëmëdhetarizmit të “homo albanicus”: përkatësia e “gjakut”.

Ndërsa sot mes nesh ky koncept “gjaku” vazhdon brutalisht në dukurinë e gjakmarrjes apo primitivisht të strehohet në shprehjet e tilla si “ai është i gjakut tim” (i familjes apo i të njëjtit fis), tek arbëreshët zotëron krejt një tjetër kuptim: tokën e të parëve.

“Gjaku inë” do të thotë të jesh arbër, shqiptar.

Përpyekja e tyre e madhe dhe e përhershme për të ruajtur identitetin e përkatësisë në këtë dhé, shprehet tërësisht me frenimin që i kanë kryer tretjes dhe humbjes mes popullit dhe identitetit italik.

Këtë rrezik ata e quajnë “gjaku i shprishur”.

Ja përse nuk duhej të jetë e padobishme të kërkojmë e gjejmë të dhëna se ngjyra e kuqe e flamurit tonë kombëtar, e ardhur që nga distanca e njëjtë me atë të emigrimit të arbëreshëve, nuk mund të ketë ndonjë lidhje serioze me komentin propagandistik që i bëjmë atij në njëqind e ca vitet e fundit, duke nisur nga moti i Rilindjes, se me nuancën e mirëfilltë të një gjaku njerëzor dëshmon derdhjen e tij në luftërat tona për liri.

Për liri kanë luftuar e luftojnë të gjithë popujt dhe zor se ka midis tyre një që ua kalon të gjithëve. Etni me shpirt lirie janë edhe fqinjët tanë, sllavët e jugut dhe grekët, trimëria e të cilëve ka rënë përherë në sy.

Ajo e kuqe në të gjithë flamurin tonë, pa i lënë hapësirë një ngjyre tjetër, paraqet gjakun shqiptar si përkatësi etnike.

Jo më kot atë flamur ne e kemi trashëguar prej Skënderbeut.

Por jo nga periudha e veprës së tij si edhe e sakrificave që bënë arbitrit, me të në krye. Ai flamur që i Kastriotëve, më parë se pinjollit i tyre dhe djali më i vogël i Gjonit, Gjergji, të lindte.

Prandaj, të paktën në gjetjen që nga kjo familje e re feudale iu bë atij gjashtë shekuj më parë si edhe prej shqiptarëve gjatë Rilindjes, instinktivisht dhe po aq ndërgjegjshëm, ajo ngjyrë u zgjodh sepse ishte simboli i dëshmisë se gjaku i shqiptarëve që shenjë e hapësirës tokësore të tyre.

Po kjo shtysë e brendshme dhe ky përfytyrim u ka dhënë shkas shumë prej bashkëkombësve tanë që territoret shtetërore dhe etnike, nëpër harta, herë pas here t'i mbulojnë me vetëm ngjyrë të kuqe.

Nuk mund të shpjegohet veçse kështu që kur shqiptarët hedhin themelet dhe ngrenë një shtëpi të re, mbi muret e saj dhe çatinë e saj valëvitet një flamur kombëtar. Shumë, po t'i pyesësh për këtë gjest, të përgjigjen deklarativisht se këtë traditë e kryejnë për kombëtarizëm, porse në thelbin e vet veprimi kupton se ai territor është truall i shqiptarëve.

Po të mos qenë pushtuar nga osmanët paraardhësit tanë arbër do të kishin në fatin e tyre po këtë trajektore zhvillimi që patën të gjithë popujt në qendër dhe në perëndim të kontinentit. Për rrjedhojë do të vijonin ta ruanin identitetin e tyre më së pari nëpërmjet Kishës së Krishterë.

Por erdhi Xhamia dhe detyrimisht statusi i të parës për të qenë institucion kryesor i përkatësisë kontinentale ra.

Atëherë gjuha, karakteristika e dytë, do të zinte vendin e të parës, Kishës, duke u bërë fuqia hegjemone e identitetit. Ca më shumë që ajo në siujdhesën e Ballkanit ishte krejt e veçantë, një nga degëzimet më të vjetra të familjes së gjuhëve indoevropiane.

Perandoria Osmane e dinte fare mirë këtë gjë, prandaj, si edhe popujve të tjerë të sunduar, ndaj shqiptarëve bëri gjithçka për t'ua rrëzuar këtë shtyllë përkatësie.

Projekti i saj për t'i bërë turq kishte vetëm këtë pengesë: gjuhën.

Prandaj për pesë shekuj shqiptarët, për të ruajtur identitetin, bënë të kundërtën: mbrojtjen e gjuhës. Deri, si në një luftë fizike trup me trup, duke dhënë edhe jetën.

Sepse në fund të fundit shqipfolja qe territor.

Jo më kot, kur në fillim të shekullit të shkuar, pas vetëshpalljes së pavarësisë më 28 nëntor 1912, komisionet e fuqive të mëdha morën detyrën e përcaktimit të kufijve të shtetit tonë, kur disa prej anëtarëve të tyre dëshironin të na mbronin prej shovinizmit fqinj, i verifikonin tokat e shqiptarëve jo me harta, por me çfarë të folure përdornin banorët, sidomos fëmijët.

Sot mund të kuptosh, pa nevojën e ndonjë vëzhgimi të posaçëm, se në viset e shqiptarëve, në një fshat apo qytezë, shkolla është ndërtesa më e madhe, më e bukur, më e dukshme. Edhe në qytetet e mëdha ajo sërish bie në sy, ndërtohet me mjaft kujdes dhe respekt, plot elementë arkitekturorë të hijshëm e mbi të gjitha të gëzueshëm.

Kudo pas vitit 1990 tek ne janë rikthyer vrullshëm godinat e faltoreve fetare, ndonjë edhe si ndërtim tepër trupmadh dhe imponues. Megjithatë ato sikur dhjetëfish të bëhen, në të ardhmen nuk kanë për t'ia kaluar dot ndërtesave të universiteteve tona publike dhe ca më shumë, kohët e fundit, edhe atyre private.

Që gjuha shqipe më parë se të jetë mjet i ruajtjes së kujtesës kombëtare, i zhvillimit të kulturës dhe i dijeve, i komunikimit dhe i transferimit të të dhënave, është territor dhe kufi, e dëshmon edhe një provë tjetër.

Ajo është shkruar tepër vonë.

Ky fakt bie ndesh, në pamje të parë, me cilësinë e saj si gjuhë nga më të vjetrat e kontinentit. Mirëpo duke e ruajtur më shumë si të folur se sa të shkruar, gjë që në Evropë e kanë bërë edhe rumunët e lituanët, arbër-shqiptarët i kishin dhënë asaj më së pari misionin e ruajtjes së identitetit të njësisë territoriale.

Gjuha ishte roje kufiri.

Që shqiptarizmi si pikëpamje dhe ndjesi nacionale mbi të gjitha është ngulitje në territor dhe jo dalje përtej tij, gjen argument edhe në jetën politike të trojeve tona.

Tek ne nuk u krijuan dot me sukses partitë nacionaliste. Jo vetëm të tipit ultra si në ish-territorin e Jugosllavisë së vjetër dhe të re, as si në shtetet e saj të veçuar pas vitit 1990.

Partitë për zgjerim të truallit në hapësira kur folësit janë të një përkatësie tjetër etnike, pra ato të tipit shoven, nuk kanë favorizim mes shqiptarëve, të formuar me vetëdijën e ngulimit vetëm në toka ku e flasin me shumicë dërmuese gjuhën e tyre.

Por jo me shumë fat kanë qenë edhe ato formacione politike, të cilat kanë vënë në qendër të veprimtarisë rikthimin e trojeve autoktone të shkëputura pa të drejtë.

Partia më e madhe me këtë mision, në historinë tonë, u krijua gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe qe Balli Kombëtar.

Mbi bazën e një fryme protestuese të trashëguar që nga viti 1913, çast i përgjysmimit të trojeve të shtetit shqiptar të porsamëvetësuar, ky formacion i ri, me një platformë të hartuar me shkrim në javët e para të pushtimit fashist italian, mori formë organizative në nëntor 1942.

Në këtë moment ai zotëroi mbështetës disafish më shumë se Partia Komuniste Shqiptare, e cila kishte një vit që vepronte intensivisht. Mjaft simpatizantëve dhe shkruesve të biografisë politike të BK u është dukur më e besueshme se kjo epërsi e muajve të parë ishte rrjedhim i rolit të saj antikomunist, por në të vërtetë gjithçka ndodhi sepse organizata doli me në ballë shenjën e shqiponjës dhe kërkesë rikthimin e Kosovës.

Komunistët do ta fitonin luftën për mjaft arsye të tjera, por fryma internacionaliste, ajo për të luftuar edhe në çlirim të trojeve dhe popujve të tjerë, nuk përputhej tërësisht me ADN-në e identitetit shqiptar, për të mos lëshuar asnjë pëllëmbë nga toka amtare dhe për të mos kërkuar asnjë gisht truall nga viset e të tjerëve.

Kur më vonë, në mes të viteve nëntëdhjetë të shekullit të shkuar, u krijua Ushtria Çlirimtare e Kosovës, e cila luftoi me shpirt të lartë vetëmohimi për çlirimin e trojeve të veta, nuk u vu ndonjëherë në dyshim fakti se ndër shtytësit dhe frymëzuesit e saj kryesorë qenë edhe komunistët apo të majtët e tjerë të afërt me ta.

Që nuk peshonte ideologjia në këtë çështje, por identiteti kombëtar, shqiptarizmi, u provua edhe me një dëshmi tjetër: trashëgimtarët e përafërt politikë në Kosovë të po asaj fryme nacionaliste që udhëhoqi dikur Ballin Kombëtar, në zbatimin e alternativës së luftës së armatosur kundër pushtimit millosheviçian, qenë të ngadalshëm, hezitues dhe të vonuar.

Nacional-shqiptarizmi aq të themeltë e ka tiparin e kahershëm të etnisë sonë në gadishull për të mos u zgjeruar në toka të tjerëve, por të mbetet i ngulitur vetëm në trojet e saj historike, sa që në vitin 2013 ndodhi një ngjarje e re e kësaj dukurie të vjetër. Në fushatën zgjedhore të qershorit 2013 për Kuvendin e ri të Shqipërisë u formua me pasion dhe bujë një parti e tipit nacionalist: Aleanca Qytetare.

Fillimisht krijoi përshtypjen se nëpër ortekun e fushatës dhe të konkurrimit elektoral do të bëhej një parti e madhe dhe madje rrënuese për dy tradicionalet, PS dhe PD.

Por në kutitë e votimit u zbulua se ajo, brenda fare pak kohe, qe shkrirë si bora në diell.

Faktorë politikë dhe individualë, në këtë dështim, ka plot, por njëri ishte tepër i pushtetshëm: Kosova qe çliruar, madje shpallur shtet i pavarur dhe i njohur prej jo pak vendeve të botës.

Kjo donte të thoshte se, ndërsa e kishin rifituar territorin e tyre kryesor autokton, shqiptarët qenë shumë më të përmbajtur për çfarë ishte zgjidhja më e mirë e trojeve të tjera. Në Maqedoni dhe në Malin e Zi ata ofruan jo alternativën e shkëputjes, por të bashkëjetesës demokratike me popujt e shtetet e këtyre dy vendeve fqinj.

Po t'i kishin sytë të ngulitur përtej kufijve të tyre etnikë, në troje maqedone apo malazeze, do të bënin të kundërtën: nxitjen e turbullirave dhe të paqëndrueshmërisë së brendshme.

Shqiptarët inkurajuan stabilitetin.

Në nacional-shqiptarizmin tonë, siç tek çdo popull, ka sinqeritet.

Veç ka me bollëk edhe foshnjërizëm, naivitet, madje edhe mendësi të shkuar.

Ai manifeston edhe shumë gjendje sipërfaqësore, të vetëm dukjes.

Patriotizmi i vërtetë nuk është ai i tifozalet për flamurin dhe as

i thirrës “Oh, sa mirë me qenë shqiptar!”

Atdhetarizmi modern është i thellë dhe po ashtu vështron shumë larg. Ta duash përkatësinë shqiptare do të thotë të luftosh për të realizuar projekte të mëdha të shndërrimit progresiv të vendit.

Ne këtë cilësi nuk e dëshmojmë.

Patriotizëm i dobishëm është ai që i rrit aftësinë bashkuese popullit dhe elitave të tij, çfarë mes nesh vazhdon të lerë shumë për të dëshiruar.

Kombëtarizëm do të thotë që kapacitetin e kursyer demografik, vetëm në pak milionë njerëz, ta bësh të shumëfishohet në aftësi zhvilluese.

Por as kjo nuk ka ngjarë.

Në historinë tonë vepra atdhetare janë kryer jo pak, madje mund të pohojmë se janë bërë të tilla shumë. Por ndërkohë Shqipëria është vendi ku akuza “tradhtar” është më e shpeshta, më e shumta dhe më e kollajta.

Më e papërgjegjshmja.

Ndërkohë kthyes shpine të atdheut e të kombit ka fare pak. Cili dëshiron t’i numërojë do t’i mjaftonin gishtat e vetëm një dore.

Ata që i përpunojnë shifrat nëpër makina njehsuese politike nisen nga zakoni i mbrapsht për të futur në llogarinë korrente të tradhtarëve të vendit ata që nuk janë dakord me këtë apo atë ideologji, person pushtetushtrues ose klan.

Për fat të keq në trojet e shqiptarëve konsiderohet tradhtues i atdheut edhe ai që braktis një parti e shkon me një tjetër, madje edhe kur nuk vete askund, veç tek vetja e tij.

4. Krenari-krekosja

Në më të shumtën e herëve thirrja “Oh, sa mirë me qenë shqiptar!” fillimin e vet, para se të moderohet ndopak kështu, e ka pasur “Sa krenar me qenë shqiptar!”

Gjithsesi në këtë formë të fundit ende e gjen me bollëk.

Kjo dëshmon sa peshë ka dhe ç’kënaqësi jep mes nesh vetëndjerja e krenarisë.

Po e përdorim këtë fjalë në një lloj mirëkuptimi, por do të na duhet të zhbirojmë nëse pas saj nënkuptohet edhe kryelartësia apo edhe ca më tej: ngrefosja, kapardisja.

Tek “Fjalori sinonimik i gjuhës shqipe”, 2004, botim i Institutit të Gjuhësisë dhe të Letërsisë (Akademia e Shkencave e Shqipërisë) fjala “krenar” gëzon një lulëzim të madh domethëniesh (kryelartë, ngadhënjimtar, ballëçelur, ballëkrenar, ballëlartë, mendjemadh, mendjelartë, kryepërpjetë, hundëpërpjetë, madhështor).

Siç shihet tek fjala “krenari” si nënkuptim të qartë të saj gjen edhe “mburrje” apo “fodullëk”.

Me këtë prirje të fundit, pra që krenaria lë hapësirë të përcaktojë edhe qëndrimin mburravec, popujt e tjerë, sidomos ata në zemër të kontinentit, nuk e kanë kaq të hapët. Tek disa as që edhe e gjen të shthuret deri këtu. Brendia e kësaj fjale, në gjendje të ndryshme të shprehuri nëpër këta popuj, shkon deri tek përmbajtja “arrogant” (Fjalori britanik i Oksfordit apo edhe ai italian DeAgostini).

“Microrobert”-i francez kuptimësinë e parë që i jep fjalës “fiertë” (krenari), e ka “Qëndrim arrogant”.

Ky fjalor i fundit që në fillim, pra që në kuptimin e parë të fjalës “krenar” nuk e sheh atë “me sy të mirë”. Ia shpjegon brendinë menjëherë me “njeri që mbahet me të lartë, që e gjykon veten më të mirë se të tjerët”. Më pas vijon me interpretimin po ashtu negativ “qëndrim përbuzës me të tjerët, mendjemadh”. Vetëm në kuptimin e dytë kjo fjalë nis e afrohet ndopak me misionin që i japim, në të folme, ne shqiptarët (“Person që ka një ndjenjë të gjallë të dinjitetit të tij, të nderit të vet”).

Në shpjegimin e tretë dhe të katërt vlera pozitive e të qenit krenar, për një francez, ngjitet edhe më tepër. Vlerësohet si guximtar.

Siç shihet ne dhe francezët për të njëjtën fjalë e kuptimësi jemi në të kundërt.

Atë që ne e kemi të parën ata e kanë të fundit.

Ndërkohë në të dy rastet, tek britanikët dhe francezët, as që bëhet fjalë për cilësimin “krenar” në përdorim të një vlerësimi etnik. Kjo jo vetëm sepse është një mënyrë konceptimi e papranueshme të quhesh më i mirë për shkak të një përkatësie të natyrshme nacionale, por edhe nga që kjo mendësi shkakton në mjedisin ku konsumohet, përshtypje mjaft të keqe. Realisht ajo nuk e përmirëson, por e dëmton imazhin e një populli.

“Jam franceze e lindur në Francë, shprehej në një debat pak kohë më parë, një studente, por me origjinë jam italiane, nga Piemonti. Duke lexuar vazhdimisht në internet, sidomos nëpër “forume” (siç quhen disa forma për shkëmbim mendimesh online-shënimi ynë), shumë herë kam parë se si italianët shkruajnë “krenohem që jam italian”, “krenohem pse jam sicilian”, por për fat nuk kam ndeshur në shprehjet “krenohem pse jam piemontez apo lombardez” (krahina në veri të Italisë-shënimi ynë).

Debatuesja e vijonte arsyetimin e saj: “Këtu në Francë nuk kam dëgjuar kurrë të thonë “ndihem krenare që jam franceze, bretone apo normane”” (krahina në veri të Francës-shënimi ynë).

Në Shtetet e Bashkuara të Amerikës e quajnë të dëmshme pride-krenarinë, sepse, siç e shpjegojnë, “Kjo nuk të lejon të ndryshosh, të jesh ose të bëhesh më i hapur”.

Sigurisht ne shqiptarët jetojmë në një mjedis gjeografik rajonal ku fjalët “krenar” dhe “krenari” nuk përdoren në mënyrë të përputhshme me popujt në qendër e në veri të kontinentit. Në jug është disi më ndryshe.

Siç edhe ndodh me italianët poshtë Romës, në Greqi ajo përcjell më së pari një pjesë të përmbajtjes që e ka si në shqip. Megjithatë të qenit grek, mes helenëve të rinj një ndjenjë mjaft e pëlqyer, gjithsesi nuk përbën edhe mundësi për të shprehur kapadaillëk.

Ndërkohë, edhe pse e veçuar nga nënkuptimësitë e shumta e të skajshme shqiptare, vetëndjerja krenar për një grek nuk deklarohet apo shpallet me veprimtari masive publike, nëpërmjet partish politike apo

me tituj në faqet e para të gazetave, në emisionet televizive ose mbi kopertina librash. Në vendin fqinj as që mund të mendohet të ketë një lëvizje masive, në grup të organizuar apo edhe turmë, me thirrmen, si tek ne, “Oh, sa mirë (krenar) me qenë shqiptar!”

Kur ata kryejnë një vepër të madhe kombëtare dhe duan t’i gëzohen asaj, shprehen thjesht e drejtpërdrejtë: “Për Greqinë!” Pra, e kanë bërë për të.

Individualisht një grek, kur shkëmben mendime me të, duket më shumë krenar se një bashkëkombës yni. Porse në grup ata këtë ndjenjë e vetëpërmbajnë mjaft.

Ndryshe ndodh me “homo albanicus”, i cili kryelartësinë e tij e manifeston më vete dhe sidomos kur bëhet në grup. E manifeston kudo dhe kurdoherë. Jo vetëm përkëtej kufirit, ku jetojmë shumica, por edhe në trojet e tjera, ku tashmë një pjesë kanë emigruar.

Në rastin e parë të mundshëm edhe nëpër botë një shqiptar tenton të dëshmojë se është më i miri, më i zoti, më i zgjuari, më i shkathëti.

E kishte pikasur këtë karakteristikë edhe Eqrem Vlora kur në “Kujtimet” e tij shkruante “Në brendësinë e tij edhe shqiptari i Greqisë e mbante veten gjithmonë më të mirë se greku. Jo rrallë dëgjohej nga goja e një shqiptari, kur grindej me ndonjë grek, shprehja kërcënuese “unë jam shqiptar”, me demek, ki kujdes çfarë thua e çfarë bën”.

Për shumë vite rresht, një dekadë e ca më parë, në Itali ndeshej një dukuri e tillë: një pjesë e të rinjve të emigruar nga trojet tona bënë në pamje “mafiozin”. Domethënë vinin syze të errëta, ngrinin jakën e palltos, ngrysnin vetullat, të ngulnin vështtrimin, flitnin me aksent napolitan apo kalabrez.

Edhe pse nuk qenë aspak të tillë, madje nuk kishin kryer asnjë shkelje ligjore, këtë gjest e bënë vetëm për t’u ndjerë të veçantë dhe të rëndësishëm.

Me pak fjalë thjesht krekoseshin, luanin krenarinë.

Sidoqoftë në siujdhesën tonë ballkanike të prirë për të qenë kryelartë janë edhe serbët apo kroatët, e ndesh këtë edhe në Malin e Zi.

Me shtatore tepër shtatfryra edhe në Maqedoni.

Patetizmi i tipit “Oh, sa mirë me qenë shqiptar!” ndodhet tepër thellë historisë tonë.

E gjen edhe tek Naim Frashëri, këndonjësi më i madh i krenarisë kombëtare. Vargjet “O malet’ e Shqipërisë e ju o lisat’ e gjatë!/Fushat e gjëra me lule, q’u kam ndër mënt dit’ e natë!/Ju bregore bukuroshe e ju lumenjt’ e kulluar!/Çuka, kodra, brinja, gërxhe dhe pylle të gjelbëruar!/që ju kam në mendje ditë e natë.....”, i dimë të gjithë përmendësh dhe na emocionojnë sa herë që i sjellim në kujtesë.

Mbeten po ashtu mjaft të ndjera dhe të prekëse vargje të tilla:

“Ti Shqipëri, më ep nderë, më ep emrin shqipëtar,/Zëmren ti ma gatove plot me dëshirë dhe me zjarr.../Kur dëgjon zëthin e s’ëmës qysh e le qengji kopenë,/Blegërin dy a tri herë edhe ikën e merr dhenë,/Edhe në i prefshin udhën njëzet a tridhjetë vetë,/E ta trëmbin, ay s’kthehet, po shkon në mes si shigjetë,/Ashtu dhe zëmëra ime më le këtu tek jam mua,/Vjen me vrap e me dëshirë aty nër viset e tua”.

Por megjithatë, pas vargjeshe të tilla të pavdekshme, jemi të shtrënguar të pohojmë se jo çdo e shkruar naimjane, në formë dhe në përmbajtje, është prej këtij floriri.

Ishte një kohë, ajo e Rilindjes, kur edhe një strofë e thurur si bejte, funksiononte, sepse qe, më së pari, gjuha që kuptonte më lehtë populli. Në ato çaste zgjimi të domosdoshëm kombëtar edhe poezia duhej të ishte kushtrim.

Atëherë kishte përparësi dhe qe mjaft e detyrueshme të gjallërohej tek çdo shqiptar ndjenja krenare e përkatësisë etnike. Kjo bëhej jo që të mos humbte ajo e kryelartësisë personale, por të ruhej dhe gjallërohej mbi të gjitha ajo e dinjitetit kombëtar.

Të qenit shqiptar dhe Shqipëri ishin e njëjta gjë.

Veç pas njëqind vitesh shtet kjo frymë është fare e panevojshme.

Shqiptarizmi nuk na duhet më si krenari, si ballnaltësi, ca më pak si kryelartësi. Ai është i domosdoshëm për gjithsecilin vetëm si përrunjësi dhe si detyrë për t’u bërë më të qytetëruar.

Tradita dhe trashëgimia në këtë karakteristikë të identitetit tonë (pra krenari që shkon deri në vetëmburrje), duke qenë problematike dhe këmbëldhëse, sidoqoftë e ka përherë të hapur një shteg korrigjimi: vetëfrenimin.

Por që të ndodhë kjo, të përmbahemi nga dëshira për t’u dukur më të mirët, na duhet të jemi të ndërgjegjshëm për këtë të defekt tonin,

sepse është një e metë që nuk e pikasim dot. Ajo na ka hyrë në gjak, është bërë pjesë e mendësisë tonë, e mënyrës së të jetuarit.

Për të kuptuar këtë virtyt të katandisur në pothuaj ves po rikthehemi një çast tek Naim Frashëri.

Kur në viset tona nisi lëvizja e Rilindjes ajo shpalli si kryesimbol dhe ikonë të vet Gjergj Kastriotin. Për ta bërë sa më të komunikueshme këtë mesazh për popullin, ajo e emërtoi atë edhe Hero Kombëtar.

Shqiptarët e pranuan titullin dhe statusin e tij të ri dhe nuk ia vunë kurrë në dyshim. Kjo vazhdon edhe sot.

Por ende pa fituar pavarësinë, ky vlerësim i lartë zuri vend edhe për Naim Frashërin. Ai u thirr dhe akoma njihet sot, si Poet Kombëtar.

Që atëherë, të njëjlojtë, mes shqiptarëve, nuk ka asnjë tjetër, edhe pse prej etnisë tonë kemi edhe të tjerë shumë të shquar, të gjallë apo që nuk jetojnë më.

Ndërkohë pikërisht Naim Frashëri, ky kryekombëtar, ka thurur edhe këto vargje: “Bota që kur është zënë,/Shqipëria gjallë ka qenë!/ Pellazg’ u thoshin më parë,/Më së fundi shqipëtarë./Gjuh’ që flisnin Perënditë,/Atë flisnin pllazgjitë;/Atë kanë shqipëtarët,/Siç e kishin edhe të parët./Gërqishten ajo e polli,/Latinishtja andej dolli,/Bijtë tanë janë einët/Sikundër edhe llatinët,/Edhe gjithë eropianët,/Që duallë rmanët.

Neve jemi më të parë/Në Evropë nga çdo farë”.

Këtu krenaria sikur jemi qendra e botës dhe e dy qytetërimeve më të mëdha të saj, është pak të quhet kapardisje apo kapadaillëk.

Është marrëzi.

Për cenin kombëtar të krekosjes Fan Noli ka thënë saktësisht: “Ky vend i çuditshëm nuk ka shokë në botë. Këtu shpesh bej mund të jetë një fshatar, fshatari një patric; të gjithëve, nën ato gunat e lypësit iu duket vetja kalorës i barabartë dhe madhështor sa edhe tjetri. Këtu ndryshimi midis të pasurit dhe të varfrit, midis të madhit dhe të voglit, midis të fortit dhe të dobëtit, fshihet nga ndjesia e dinjitetit të barabartë, apo edhe e përshtatjes. Këtu është sinori midis mënyrës evropiane dhe asaj aziatike të jetesës, midis koncepteve sociale gjermane dhe latine, midis etikës së krishterë dhe asaj muslimane, këtu është paleta ku ngërthehen të gjitha ngjyrat dhe dritëhijet, të gjitha reflekset e së kaluarës dhe e të tashmes”.

Krekosja jonë tradicionale ka lënë gjurmë të rënda edhe në sjelljet e mëdyshta e parimet më kryesore të mendësisë, të gjykimit dhe të veprimit kombëtar.

Një mjeke psikiatre, Ledia H., në prag të vitit 2003 ka shkruar këto fjalë “Nuk dihet se kujt i erdhi në mendje të parit, por sot dimë se propaganda jonë, librat tanë të historisë e të letërsisë, janë mbushur me përshkrime qaramane mbi fatet e popullit shqiptar, viktimë gjithnjë e lakmisë, etjes e urisë gllabëruese të fqinjëve, të Fuqive të Mëdha, të aleancave antishqiptare, të aleancave profqinjëve, të aleancave rajonale, gadishullore, kontinentale, superfuqimore, që na kanë ndarë, copëtuar, gllabëruar, shkatërruar, shndërruar, ...uar,...uar...”

Ana tjetër e medaljes së historisë së paraqitur zemërgërvishtshëm e qaravitshëm është edhe frymëzimi i dimensionit të grandiozitetit (sigurisht, ne jemi të lakmuar meqë kemi disa biçim pasurish e vlerash).

Ky grandiozitet naiv pseudonacionalist është pak i besueshëm për brezin e ri, i cili ka mundësinë të shkojë nëpër Evropë e të shikojë Holandën e ngritur më së miri në nivelin e detit pa ndonjë pasuri natyrore si krom, bakër e kallaj...”

Rëndësia e tepërt që i japim vetes në shqiptarët jo vetëm na bën të shpallim fajtorë të gabimeve dhe të dështimeve tona historike të huajt, por nuk na lejon as të autokritikohemi, qoftë edhe butësisht, “me dorashka”.

Të bërit e kacagjelit që rri në majë të gardhit dhe këndon, na pengon të zbulojmë të vërtetin faktor dëmprurës: vetveten.

Ja pse Faik Konica asnjëherë nuk e zbuti deklaratën e tij të tmerrshme se armiku më i madh i shqiptarëve janë vetë shqiptarët.

Vetvetja!

Në çdo popull ky është çelësi magjik i zhvillimit, i ecjes, por edhe i mbetjes mbrapa ose përqark rrotullimit.

Një shoqëri apo shtet e komb mund të mos ketë mjaft dëshirë për të analizuar veten, për ta riparë atë herë pas here, për ta ndryshuar në kohën e duhur apo vonë një të metë. Këto të gjitha ndodhin në këtë botë dhe siç është një popull nuk është një tjetër. Por në rast se një bashkësi apo etni, një grup apo individ i saj, përveç se nuk e ka këtë vullnet, shkakton pasoja më regresive në rast se ka shtesë edhe vesin e mburraveclëkut, shumëfishimin fals të shtatit të tij si edhe të hijes që lëshon mbi dhe.

Krekosja është, për korrigjimin dhe përmirësimin e jetës së një vendi, një pengesë disafish më e lartë se ajo që krijon çdo mendësi tjetër frenuese për gjykimin e vetes.

Në këtë pikë secili prej nesh mund të gjejë shembuj të panumërt dhe mjaft më shprehës, por ne do t'i paraqitnim lexuesit vetëm një tip të tillë, i cili mbetet i llojit tonë, shqiptar.

Aspak në brendësi të fletëve të gazetave tona, por në titujt e faqeve të para të tyre, do të gjejmë përherë formulime të tilla si filani ka çmendur me talentin dhe suksesin e tij jo një qytet apo krahinë të botës së madhe, por një shtet të tërë.

“Shqiptarja që çmend italianët”, formulonte një e përditshme për një modeliste nga viset tona, emër i padëgjuar më parë.

“Reperi shqiptar që “çmend” Italinë”, shpallte një e përditshme nga Tetova, duke bërë fjalë për një repist të ri 22-vjeçar, i cili në vendin fqinj punonte në një dyqan akulloresh.

“Bogdani çmend Spanjën dhe Italinë”, shkruante në vitin 2008 një gazetë e Tiranës, kurse një simotër e saj ngulte këmbë se edhe “Strakosha po çmend italianët”.

Bashkë me këta dy futbollistë që edhe një këngëtare, e cila po luante nga fiqiri një shtet tjetër, këtë herë akoma më të madh: Francën. “Adelina po çmend parisianët”, thërriste në faqen e parë gazeta.

Kurse një bashkëkombës tjetër i viseve tona etnike, Sinan Bytyçi, për një të përditshme simotër, që as më pak dhe as më shumë por “talenti shqiptar i Sitit që po çmend Anglinë”.

Por ndërkohë Britaninë e Madhe po e bënte të fliste me vete edhe një shqiptar tjetër: “Shaqiri çmend anglezët me muskujt e tij”.

Me namin e trupit të vet gazeta publikoi edhe një më të bujshëm: “Patrick Rukai, shqiptari që po çmend Amerikën me foto nudo”.

Ndërkohë SHBA kishte mbetur e pagojë edhe në 28 mars 2014, kur nga një e përditshme e Tiranës opinioni ynë publik u njoftua me titullin “Shqiptarja që po çmend Amerikën”. Që në fillim të shkrimit thuhej se “Nuk janë vetëm Angela Martini dhe Vildane Zeneli, femrat shqiptare që me bukurinë e tyre po “çmendin” amerikanët”, por që edhe një e tretë bashkëkombëse: Bepe Rexha”.

Sigurisht nuk ishin emrat e cituar hartuesit e këtyre shkrimeve dhe titujve, por njerëz që merren me median dhe i njohin vetëm kështu mënyrat më të shpejta të efektit dhe ndikimit publik mes shqiptarëve.

Tani një provë tjetër: kujtoni sa të shumta janë tek ne rastet kur përdoret cilësori “i famshëm”!

Madje dikush ka hartuar edhe një listë, që tërhoqi për mjaft kohë kënaqësinë e shtypit tonë. Në të gjenden “Pesëdhjetë shqiptarët më të famshëm në botë”.

Me pesëdhjetë koka botërore, po t’i kishim vërtet, do të ndodheshim në krye të zhvillimit, por habitesh si kjo dëngël e re nuk është rafinuar të paktën me mbiemrin “më të njohur”.

Sepse edhe Skënderbeu, edhe Nënë Tereza apo Xhim Belushi, janë vërtet emra të njohur në glob, por tek lista pesëdhjetëshe shumica regjistrohen me emra të përmendur vetëm në vendet ku kanë emigruar dhe jetojnë.

Ja pse hartuesi i toplistës me pesëdhjetë shqiptarët më të famshëm në botë, këtë mundim të tij, një punë qëllimpirë, mund ta titullonte si “më të njohurit jashtë vendit”.

Veç mëkati i teprimit nuk ndodhet tek listëbërësi, por tek ne, opinioni ynë publik, vëmendja e të cilëve shkulet nga vendi dhe t’i hedh sadopak sytë vetëm po të jesh i famshëm.

Mes nesh ka edhe një cilësor tjetër që përdoret shumë. Ky është mbiemri “i shquar”.

Kështu në krekosjen tonë më të shumtët janë “të famshëm”, pastaj vijnë “të shquarit” dhe vetëm në fund rrinë “të njohurit”.

Nuk mund të jetë ndryshe në një popull, ku edhe një kapteri i thirret “shef”.

Përderisa ndodh kjo nuk ka pse quhet e jashtëzakonshme që edhe kryetarët e partive politike paraqiten nga shtypi i tyre si liderë. Nga një hetim i shpejtë i disa gazetave aktualisht Shqipëria ka tetë të tillë.

Në fakt na duhet e na mjafton vetëm një, por siç të gjithë e dimë, në këta njëqind vite të parë të shtetit nuk ia kemi arritur këtij fati.

Që kjo mendësi është një e pengesë e madhe për t’u kapërcyer na ka paralajmëruar me kohë Eqrem Vlora: “Shqiptari e ka për natyrë që ta rritë me sa mundë rëndësinë e vet, ai nuk e duron dot përditësinë, normalitetin, ai nuk kënaqet kurrë me të arriturën, por synon prorë të paarritshmen. Përkorësia për të nuk është virtyt, por mungesë vetëdije.

Kush nuk mburret zëre se e ka të djegur shtëpinë... Kush nuk e vlerëson veten, u jep të drejtë edhe të tjerëve që të mos e vlerësojnë shumë edhe atë vetë”.

Krekosja, më shumë se tek “homo albanicus” i thjeshtë, bie në sy si ves tek pretendentët shqiptarë për pushtet politik, ca më tepër tek ata që e fitojnë rolin e të parit të vendit.

Teori të tëra janë ngritur për ta shpjeguar, argumentuar dhe justifikuar zhdukjen që Ahmet Zogu, me të ardhur në fuqi në fund të dhjetorit 1924, i bëri shumëpartitizmit të porsabuisur vetëm pak vite më parë. Sipas tyre kjo që e nevojshme sepse populli ishte i papërgatitur për pluralizëm dhe se përvetësimi i kësaj kulture kërkonte kohën e vet.

Kjo gjë thuhej publikisht, por në rrethe të ngushta Zogu pohonte se nuk mund ta qeveriste ndryshe një popull, ku secili ndihej më i rëndësishëm se vetë shteti.

Kjo që edhe e vërteta, sepse të mendohet, qoftë edhe për një çast, se shumëpartitizmi, edhe në variantin më të keq, atë anarkisjellës, funksionon në të keqen e vendit, është paradoks.

Pluralizmi më i keq është më i mirë se diktatori më i arsyeshëm.

Edhe pse në një çast fillestar ai mund ta cenojë qëndrueshmërinë e brendshme nuk është dora e fortë e njëshit që, pasi e garanton shpejt këtë gjë, pra sistemon nga ana disiplinore të tashmen, siguroka patjetër edhe të ardhmen.

Pikëpamjet për të mbrojtur Ahmet Zogun dhe aksionin e tij në shfarosje të pluralizmit, thurësit i kanë hartuar duke sjellë si shembuj disa deputetë të viteve 1921-1924, të cilët në parlament shkonin me kobure në brez dhe të shoqëruar me roje që mbanin në sup pushkë grykëgjata. Numërojnë po ashtu opozitarët që bënë kryengritje të armatosur apo kryen atentate fizike për likuidimin e njëri-tjetrit. Nuk harrojnë të listojnë edhe shtetet e huaja, sidomos tre fqinjët, që nxitnin rebelimet e brendshme dhe kërkonin ta largonin Zogun nga jeta politike.

Nuk e deklarojnë publikisht, por në rrethe të ngushta ua dëgjon edhe një arsye tjetër: thonë se shqiptarët janë të vështirë për t'u qeverisur.

Pra duke i lënë në shumë liri ata ja marrin autoritetin shtetit dhe veprojnë me mosbindje ndaj tij. Që të ketë një lloj rregulli, këmbëngulin ata, duhet mbrojtur dhe forcuar shteti. Ky fuqinë e merr edhe nëpërmjet vullnetit të një personi.

Duke qenë se kjo logjikë interpretuese përmban edhe një pjesë të së vërtetës, se i gjithë ky duket sadopak arsyetim pa të sharë, pragmatist madje, nuk mund të rrih pa thënë se rregulli dhe disiplina e vënë me këtë mënyrë, prej imponimit të një personi si edhe ligjeve që dalin me

firmën e tij, mbetet me fuqi formale. Ditën që ky njeri nuk do të jetë më mes të gjallëve ose të parëve të vendit gjithçka rikthehet në pikën e fillimit. Madje shumë më pas, sepse gjendjen e ka lënë prapa vetë koha që ka ecur përpara ndërkohë që “njëshi” ynë zbatonte diktatin e tij.

Patjetër që duke ua kufizuar lirinë qytetarëve, pra duke i kthyer ata në thjesht nënshtetas, qeverisja e tyre dhe e vetë vendit bëhet detyrimisht më e lehtë, madje mjaft komode.

Veç detyra e një personi që ka fituar, me hir apo pahir, administrimin e jetës së një vendi, është ta qeverisë atë nëpërmjet lirisë, shtimit dhe zgjerimit të saj.

Shtetet e Bashkuara të Amerikës janë bërë të fuqishëm jo vetëm prej zhvillimit dhe forcës ekonomike, burimit të madh njerëzor që ka, përbërjes së larme dhe harmonike të etnive nga tërë globi, por prej lirisë. SHBA-në të fuqishme nuk e ka bërë gryka e topit, flotat gjigande ajrore në det, tokë dhe kozmos.

Historia e botës e ka dëshmuar që perandori edhe më të mëdha e nga më të armatosurat janë shembur nën peshën e tyre, sepse u ka munguar pikërisht themeli i një shoqërie të natyrshme: liria.

Përpara se kombi amerikan të hynte në Luftën e Dytë Botërore kundër boshtit famëkeq fashist, i cili po gjunjëzonte popujt e sidomos demokracitë perëndimore, presidenti Franklin D. Roosevelt në 6 janar 1941, në mesazhin dërguar Kongresit Amerikan u shpreh se shtylla të demokracisë dhe të qytetërimit të vendit të tyre ishin ato që ne, në faqet e këtij libri po i quajmë “katër liritë”:

Liria e mendimit dhe e fjalës, liria e besimit, liria për nevojat materiale dhe liria për të mos pasur frikë.

“Homo albanicus”, kjo qenie sociale tepër e lodhshme për t’u vënë në harmoni të përhershme apo të paktën në një marrëveshje të përkohshme mes vetes, duhet qeverisur siç është në gjendjen e vet të lirë dhe jo të tromaksur nga dhuna e imponimit me forcë.

Për treçerek shekulli kështu është vepruar, nëpërmjet shtrëngimit të vazhdueshëm të tij dhe jo lirimit progresiv.

Kjo nuk e ka ndrequr mendësinë dhe temperamentin e tij kryeneç, as e ka urtësuar.

Për pasojë ai është bërë më i egër, më mosbindës, më kundërshtues, pra akoma më i vështirë.

Vetë “pionieri” i parë i qeverisësve tanë antipluralistë, Ahmet Zogu, në fund të viteve tridhjetë, si për t’u justifikuar përse vendit të vet nuk i ofroi modelin demokratik, i pohoi, në një bisedë private, kryediplomatit amerikan në Shqipëri, Hugh Grant, se në Shqipëri që i detyruar ta qeveriste vendin me autoritarizëm dhe nacionalizëm.

Qeverisja zogiste e krijoi stabilitetin e brendshëm dhe për pasojë edhe një ripozicionim inteligjent në marrëdhëniet ndërkombëtare, por ndërkohë e shndërroi institucionin monarkik në një krekosës të madh.

Teatraliteti i oborrit mbretëror zogist ra shumë më sy në shtypin e huaj. U ironizuan ballot folklorike, tufa e motrave që i bënë kurimin e imazhit, një memorial i madh për të ëmën, “Nënë Mbretëreshë”, në mes të Tiranës, njëqind e një të shtëna topash për lindjen e djalit trashëgimtar.

Ngjau edhe gjesti më kapardisës: një dekret i monarkut u ndalonte të gjithë nënshtetasve të mbanin mbiemrin Zog, të cilin, natyrisht, nuk e kishte vetëm familja dhe fisi i tij.

Germa “Z”, tejet e dukshme dhe e ngrefosur, ndodhej gjithkund, përfshi edhe si shenjë në strehën e kapelës së të gjithë ushtarakëve të monarkisë.

Personalizimi kapardisës i pushtetit ndodhi tërësisht më skajshëm gjatë sistemit shoqëror të “diktaturës së proletariatit”.

Si edhe për Ahmet Zogun, edhe për Enver Hoxhën po ashtu vijojnë të qarkullojnë doktrina shpjeguese se nën komunizëm ramë për shkak të situatës së ndarjes, në pasluftë, të rendit botëror nga fuqitë e mëdha fituese.

Kaq fort ngulëkëmbëse është kjo përpjekje justifikuese sa ngjan sikur tirania bolshevike që një pasojë fatale dhe mes shqiptarëve nuk kishte asnjë shans, qoftë edhe minimal, një zhvillim tjetër i ngjarjeve.

Në të vërtetë, si të ishte një fije drite e dalë prej një të çare muri, vendi ynë e kishte rrugëzgjidhjen e një të ardhmeje europaerëndimore. Enver Hoxha mund fare mirë të që shndërruar në një faktor ndihmës për këtë.

Kur ai e vuri në dorë rolin e të parit të PKSH-së, nëse e dëshironte në të ardhmen një shoqëri pluraliste, pra me ndarje të pushtetit, kishte hapësirë për të manovruar midis të dërguarve komunistë jugosllavë dhe

atyre britanikë. Menjëherë pas 29 nëntorit 1944 mund ta bënte këtë edhe në prani të atyre amerikanë.

Hoxha ishte një individ i zgjuar dhe strategjik, tepër konspirativ dhe me aftësi diplomatike të jashtëzakonshme. Ai fare mirë mund të shfrytëzonte një rrethanë lehtësonjëse: për pothuaj katër vite rresht të pasluftës sovjetikët nuk u pleksën pothuaj fare me fatin e Shqipërisë.

Mes Federatës së Josif Bros Titos dhe anglo-amerikanëve, po t'i kishte vënë qëllim vetes, Enver Hoxha mund të mëshonte, në ekuilibrin e domosdoshëm mes dy ideologjive dhe mënyrave të organizimit politik e shoqëror, tek këta të fundit.

Por nuk e bëri këtë përpjekje, qoftë edhe në mënyrë të druajtur. Hoxha as e tentoi.

Ai kërkonte ta qeveriste Shqipërinë gjatë, gjithë jetën.

Kështu siç alternativa monarkiste qe për Ahmet Zogun një marifet dinak për të mbuluar pasionin e tij absolutist, ishte komunizmi dhe ideologjia marksiste-leniniste edhe për Enver Hoxhën.

Ja pse, siç u zhvillua situata ndërkombëtare, shqiptari tjetër i stërfuqishëm, ai që e sundoi popullin tonë për një gjysmë shekulli, u bë rasti përsëritës i politikanit të kapardisur.

Nuk e bëri këtë as në të veshur, as në mënyrën e të jetuarit, e cila qe e thjeshtë, por në mbylljen në vathë të hekurt të vendit, duke e shpallur ndërkohë, nën një iluzion, si fenerin ndriçues të të gjithë botës.

Po ashtu edhe në imponimin e dogmës së tij teorike, jo vetëm duke hartuar libra me përmasa tematike çështje globale si të Karl Marksit (shkroi “Imperializmi dhe revolucionin” apo “Eurokomunizmi”), por duke e shtrënguar popullin e vet që çdo muaj, në të quajturat “forma të edukimit politik”, të lexonte e mësonte kolektivisht çfarë shkroi ai në pothuaj njëqind e pesëdhjetë vëllime “veprash”, përmbledhjesh me dokumente, botime kujtimesh që nga fëmënia e rinia e tij, kur u themelua PKSH apo u ngrit Pushteti Popullor, cili qe Stalini, njëkohësisht kush ishin, sipas tij, Hrushovianët dhe Titistët. Ai shkroi libër edhe për naftën shqiptare!

Sikur të mos mbaronte ky detyrim i popullit të vet, pingu me librat e Hoxhës u përkthye në shumë gjuhë të globit dhe me paratë e arkës së shtetit, nëpërmjet ambasadave shqiptare në vende të huaja, u shpërnda kudo.

Para këtij kulmimi absurd deliri, edhe vetë kapardisja, defekti ynë kombëtar, ndihet ngushtë.

Vitet 1992-1997 të pasrënies së diktaturës janë tipiket e një sprove (të dështuar, për fat) për rivendosjes së një regjimi autoritar pseudopluralist. Kjo përpjekje e tretë, e kushtëzuar prej rrethanash të tjera ndërkombëtare nga ato të Ahmet Zogut dhe të Enver Hoxhës, ka për autor Sali Berishën, atëherë president.

Ai opozitën e vendosi nën trysni frymëmarrëse, duke e bjerrë veprimtarinë e saj gjër në kufijtë e mbijetimit. Goditi shtypin e shkruar jo pajtues me të.

Nuk lejoi as pluralizimin e medias elektronike.

Duke vënë propagandën dhe politikën në plan të parë, çfarë që mendësi dhe teknikë manipulimi i opinionit publik nga regjimi i përmbysur komunist, ish-kryetari i shtetit për pesë vitet e para të Shqipërisë së dëshiruar për hapje reale i shkaktoi një dëm kolosal financiar. Të quajturat fondacione huamarrëse, grehina më e madhe mashtruese në historinë e shtetit tonë, në këtë periudhë e dobësuan shumë fuqinë ekonomike të invididit, të popullit dhe të vetë vendit.

Ishte një veprim pothuaj i barabartë me fushatën e ashpër shtetëzuese të pas luftës, që kreu qeveria bolshevike.

Sali Berisha bashkë me qeverisjen e tij, ku spikatnin edhe përpjekjet e pamëdyshta në favor të ekonomisë së tregut, lidhjeve me Bashkimin Evropian dhe NATO-n, mbrojtjen e sovranitetit territorial të Shqipërisë, po ashtu vëmendjes ndaj çështjes së Kosovës dhe të bashkëkombësve tanë në vendet fqinj, zbatoi një strategji frikësimi jo vetëm kundër disa eksponentëve të opozitës, por edhe masave të simpatizantëve të saj. Për këtë ai shpërdori shërbimin e fshehtë të vendit si edhe disa sektorë të policisë.

Në fund të vitit 1996 Shqipëria tashmë e sunduar nga presidenti i saj, i kishte humbur pothuaj të gjitha liritë kryesore. Ruante mirë vetëm atë të pronës. Me liri të pranuar të mendimit, por të shtrënguar të të shprehurit, me liri të papenguar e madje të pakontrolluar të besimit fetar, me liri të mirëqenies ekonomike të dhënë e pastaj, nëpërmjet vjedhjes së fondacioneve huamarrëse, të rënuar, Shqipëria pas pesë vitesh qeverisje

pati humbur edhe garancinë themelore të një modeli perëndimor demokratik: lirinë për të mos pasur frikë.

Ishte kjo shtysa e brendshme që më 9 maj 2014, tek bisedonim për librin e tij të fundit, “Pushtimi”, e pyeta Ilir Ikonomin se me çfarë mjetesh e mënyrash Shtetet e Bashkuara të Amerikës siguronin “lirinë e katërt të Ruzveltit”, atë për të mos pasur frikë nga politikanët e vet.

Mu përgjigj shkurt, si të qe çështje e thjeshtë: mospasja frikë ndaj pushtetit politik tek amerikanët garantohej nga sistemi gjyqësor.

Ai është tërësisht i pavarur dhe me anë të një avokati dhe gjyqi ja del të mundësh edhe më të fortin e SHBA-ve.

Ne në Shqipëri ende nuk e kemi këtë engjëll mbrojtës.

Kjo do të thotë se jemi të pambrojtur prej cenit tonë të kapardisjes, i cili pa qenë kurrë as krenari, tek një pushtetushtrues shqiptar shndërrohet në tirani.

Ja pse prej të gjitha defekteve të identitetit tonë krenari-krekosja mbetet më e dëmshmja shoqërisht.

Kapardisja tek ne është aq e përhapur sa që e gjen tek e veshura e dukshme për të rënë në sy, përzgjedhja e markave të makinave apo mënyra e ngrefosur e ngjarjes së tyre, ndërtimi i shtëpive të mëdha me shumë dhoma (shumica të panevojshme), ngritja e zërit gjatë një bisede të zakonshme apo debati të rëndomtë, organizimi i dasmave në oborret e shtëpive apo, nën ndonjë tendë, ngjitur me to, si të jetë një shfaqje teatrale.

Ndjenja e vetërëndësisë dhe e krekosjes ka shkaktuar një fryrje ekstreme edhe të rolit të “syve të botës”.

Të sillesh dhe të veprosh “për sytë e botës” do të thotë t’i japësh forcë ndikuese dhe autoritet të panevojshëm pjesës mesquine të opinionit publik, turmës së të shumë ngrefosurve të tjerë.

Kjo, po ashtu do të thotë, zvogëlim progresiv i rolit të opinionit të shëndoshë shoqëror, atij që është i ditur, i organizuar dhe bashkëpunues me individin, pra i atij që nuk i peshon njerëzit dhe veprat e tyre prej formës, dukjes, por nga brendësia, thelbi, puna reale.

Ne jemi një popull që besojmë sikur i dimë dhe i kemi bërë të gjitha. Ndërkohë shumë prej kombeve të zhvilluar e kryejnë një vepër në mënyrë të pandierë, të përrunjur, modestisht.

Tek ne, shqiptarët, fjala e koncepti përrunjësi kuptohet si përrulje, ulje koke. Si mund të qe ndryshe interpretimi i një kryelarti dhe kryeneçi?

Madje fjalorët tanë janë shumë të sigurt kur përrunjësisë i japin edhe domethënien e nënshtrimit dhe ca më tej, edhe të poshtërimit.

Ndërkohë kapardisja, duke i dhënë krahë “syve të botës”, krijon klimë mjaft të favorshme për thashethemnajtën.

Guximi për të marrë të tjerët nëpër gojë vjen pikërisht prej saj.

Krekosja jonë është shartimi mes krenarisë normale njerëzore me individualizëm-protagonizmin e pafre shqiptar.

Ushqehet nga ajo “Unë” tipike e jona.

Kjo kapardisje mbështillet e bëhet guaskë nga kompleksi i inferioritetit. Shohim që kombe rreth nesh zhvillohen dhe përparojnë me shpejt, andaj edhe ne e shtojmë rrahjen e gjoksit me grusht.

Nëpër kontinent dhe përtej tij flitet se jemi ndër vendet më mbrapa të tjerëve dhe këtë ne nuk mund ta durojmë dot. I përgjigjemi se jemi më të mirët.

Madje në këtë ngrefosje të fundit na ndihmojnë disa politikanë. Këta në disa fusha na bëjnë më të përparuar se vetë gjermanët, francezët apo edhe britanikët.

Krenaria etnike na ngjan se i mbulon më mirë zhelet tona.

Por në fund të fundit a nuk është fare absurde të ndihesh krenar se je shqiptar, serb, italian, grek apo arab? Është një zgjedhje që nuk e ke në dorë si individ dhe po ashtu as meritë. Do të lindësh në një vend dhe do të kesh vetvetishëm një etni. Nuk është një provim që e ke marrë pasi ke studiuar shumë, një gradë shkencore apo titull publik pas një veprimtarie përkushtuese.

Në rast se krenarinë për përkatësinë etnike e deklaroi si një mënyrë për të shprehur dashurinë e ligjshme për atdheun tënd, atëherë kjo është forma më foshnjore dhe më provinciale e mundshme, më vulgarja, më e keqkuptueshmja, më e devijueshmja dhe më e manipulueshmja.

Por a ka ndonjë lidhje të brendshme midis krenarisë etnike të “homo albanicus” dhe kauzës nacionaliste të quajtur “Shqipëria etnike”?

Në parim kjo tezë e fundit, platformë dhe bindje për mjaft bashkëkombës, grupe të tyre, shoqata dhe lëvizje të ndryshme, e shtrin bojën e kuqe, me të cilën pëlqehet vizatimi i Shqipërisë, që nga Tivari deri në Çamëri.

Ishte një kohë, tre dekadat e para të shekullit të shkuar, kur ky term ishte i pranueshëm dhe i mirëkuptuar. Donte të thoshte shqiptarë në të drejtën e tyre, të vendosur në trojet amtare.

Nuk qe platformë e posaçme për marrjen me armë të tokave të humbura.

Ndryshimi ndodhi në vitet e Luftës së Dytë Botërore, kur rifitimi i tyre hyri në strategjinë e dy partive të armatosura: asaj të Ballit Kombëtar dhe të Partisë Komuniste.

Asnjëra nuk ja doli dot, por ajo që ra më shumë sy kishte të bënte me një pleksje terminologjie që u vu re tek grupi udhëheqës i ballistëve. Një pjesë prej këtyre krerëve e thërritnin “Shqipëria Etnike”, një pjesë tjetër, sidomos nga ata që bënë pjesë në qeverisje, “Shqipëria e Madhe”.

Ky emërtim i fundit ishte i përdorur prej fashistëve italianë dhe gjermanë, atë kohë pushtues realë të të gjitha trojeve tona.

Termi “Shqipëri e Madhe” ishte përpunuar fillimisht prej mjediseve shoviniste serbe dhe greke, në justifikim të lakmisë për të rrëmbyer edhe më troje të tjera.

Në gjysmën e dytë të shekullit të shkuar, po ashtu kur hyri edhe mijëvjeçari i tretë, opinioni publik shqiptar arriti ta neutralizojë efektin e kësaj intrige, ta bëjë pak të ndikueshëm edhe nëpër botë, por ndërsa dyfjalëshi “Shqipëri e Madhe” u përbuz, gjeti përhapje dhe mbështetje formulimi “Shqipëri Etnike”.

Kjo ringjallje e tij veçanërisht vitet e fundit, sidomos pas çlirimit të Kosovës, duket mjaft i sforcuar dhe pa fuqi bindëse për të mobilizuar ndonjë aksion tjetër çlirimtar. Shpesh këto harta, sidomos kur përhapen në rrjetet sociale në internet, ngjajnë me disa kartolina.

Dy arsye ka si shtysë kjo dukuri: diversionin e huaj antishqiptar dhe vesin tonë të kapardisjes.

Përderisa ka Serbi të Madhe dhe Megaloide greke, bluan në kokën e disave arsyetimi, se s'bën ekziston edhe një Shqipëri Etnike, sigurisht me kufij të mëdhenj.

Si siujdhesën tonë pak a shumë ky është edhe një gjest karshillëku.

Ka disa ndjenja që dëshirohen dhe priten me kënaqësi nga të tjerët: dashuria, mirënjohja, respekti, përkushtimi, modestia, solidariteti, humanizmi...

Krenaria irriton.

5. Shumëfetarizmi

Në mes të shkurtit 2012 italiani Paolo Rago, i cili prej 20 vjetësh jeton në Tiranë, ndërsa promovoi librin e vet “Tradita, nacionalizmi dhe komunizmi në Shqipërinë bashkëkohore”, mes të tjerash u shpreh se “Nuk ka asnjë dyshim që shqiptarët janë mbartës të disa specifikave të veçanta, ku më e dukshmeja është bashkëjetesa fetare, një karakteristikë që i dallon ata nga vendet e tjera fqinje”.

Nuk është i pari i huaj ai, as i fundit, natyrisht, që e vëren këtë karakteristikë të “homo albanicus”. Shpesh nga jashtë dallohet më lehtë ajo që tek një popull ka vlerë apo të metë.

Në dekadën e parë të pasrënies së diktaturës, por edhe në fillim të tremijëvjeçarit, kjo cilësi e bashkëjetesës së qetë fetare, në disa raste u interpretua nga brenda nesh si të qe për botën një zbulim i kohëve të fundit.

Në të vërtetë ky tipar është dalluar dhe pohuar me fjalë dhe me shkrim që prej qindrvjeçarësh.

Ai spikaste para se të depërtonte mes shqiptarëve muslimanizmi.

Kishte hedhur shtat që kur nëpër viset e të parëve tanë besohej tek Krishti dhe, më pas, kur ndjekësit e tij u ndanë, më shumë për arsye politike se fetare, në të krishterë katolikë (të Perëndimit) dhe të krishterë ortodoksë (të Lindjes).

Ndërsa ndodhi që besimtarë kryqtarë të zbrisnin prej qendrës së Evropës për të shkuar të kacafyteshin drejt vatrave të islamizmit dhe lufta mes dy besimeve po bëhej jo me citate bible apo me syrete Kurani, por me tehe shpatash dhe maja heshtash, arbitri nuk u përziejnë aspak në këtë katrahurë.

Konflikti fetar nuk qe për ta arsye për të dhënë jetën.

I epërmi kult që ata kishin dhe për të cilin mund të sakrifikonin, qe vetëm e vetëm toka e lindjes.

Aftësia për t’i bërë besimet fetare të bashkëjetonin paqësisht me njeri-tjetrin nuk qe as shprehuri e krijuar kur nisi viti një, i cili u quajt edhe si vitlindja e Jezus Krishtit. Për banorin ilir që do të shndërrohej më pas në “homo albanicus”, dhuntia për të qenë i hapët dhe pranues

ndaj një mendimi tjetër në qenien e tij ka vepruar shumë më përpara, atëherë kur besimet fetare nuk qenë bërë të gjalla përmbi botë, pra kur ai ishte pagan.

Qe tipar i kahershëm i identitetit të tij.

Kur në vitin 1981 Arshi Pipa shkroi për fjalorin francez të mitologjisë zërin për atë shqiptar, vuri në dukje se, ndryshe nga fqinjët, mitologjia jonë “nuk ka zota dhe hyjnitë janë të dorës së dytë”.

Arsyeja e kësaj çudie “albanicus” është tërësisht e shpjgueshme: paraardhësit ilirë të shqiptarëve zot kanë pasur vetëm njërin: vetveten.

Ne, “modernët”, thjesht e trashëguam prej tyre këtë karakteristikë.

“Një tjetër tipar dallues, shkroi Pipa atëherë, është mungesa e një jete përtej-varrit”.

Edhe kjo është e shpjgueshme: fuqia e perëndive ishte se ata zotëronin dhënien e “lejes” për të shkuar, pas botës së parë, në tjetrën, të dytën, të përjetshmen.

Qe në kompetencën e tyre ekskluzive të të futnin në tmerrin vuajtës të ferrit, për pastrim mëkatesh në të sikletshmin purgator dhe për rehat e qejf në parajsë.

Njeriu dhe njëkohësisht kryezoti iliricus-arbër as që kishte ndërmend t’ua jepte perëndive këtë fuqi dhe privilegj.

Mbi të, si person, nuk duhej të kishte pushtet tjetër.

Ja pse nevojitet të llogarisim, në treguesin e bashkëjetesës së qetë ndërfetare, edhe këtë ndikues.

Duke qenë se Zoti i të krishterëve dhe Allahu i muslimanëve nuk qenë më të fuqishëm se shqiptari, ca më tepër të pafortë ishin klerikët e tyre.

Ndërkohë edhe sikur ndonjërit ose një grupi krerësh fetarë t’i ndizej në kokë të përdorte besimin e vet kundër një tjetri, nuk do të kishte pasur asnjë rezultat.

Qenë shqiptarët, të cilët nuk do t’u bindeshin dhe shkonin nga pas.

“Homo albanicus”, kur nuk ka çfarë t’i bëjë atij lart, e ka gati zgjidhjen e tij: nuk tregon asnjë entuziazëm për urdhrat që i vijnë prej andej.

Shqiptari, tip i vështirë për t’u vënë nën kontroll edhe nga politika dhe ushtruesit e saj dinakë, mbetet po i tillë edhe ndaj klerikëve fetarë.

Doemos, në një rast të tillë, një pyetje bëhet vetvetiu: mos bashkëjetesa e feve të ndryshme në viset tona nuk vjen aq fort prej tolerancës si krijesë e kulturës, por buron nga rregulli i thjeshtë, sipas të cilit që të gjithë shqiptarët ndihen të fortë dhe të rëndësishëm?

Për pasojë mospërplasja, shmangia e betejës për të qenë dikush i fituari dhe të tjerët të humbur, a mos është mënyra më e mirë që gjithsecili të gëzojë epërsinë e tij formale?

Moskonflikimi fetar në Shqipëri, rrjedhojë e një tradite të tërë jo përplasëse mes vetes, duke mbijetuar deri sot, duket qartë se do të vijojë po kështu edhe më pas. Në këtë kuptim ajo është një pasuri e madhe për kohezionin e brendshëm etnik, pse jo edhe për sigurinë kombëtare.

Kjo do të thotë se për aq fuqi ndikuese sa tek “homo albanicus” ushtron, feja e ka zgjidhur më përpara se çdo faktor tjetër politik e social çështjen e tërësisë shpirtërore (pse jo edhe, virtualisht, territoriale) të shqiptarëve.

Modeli ultrastalinist i gjysmëshekullit tonë të para nëntëdhjetës, me ndalimin e institucioneve fetare dhe përndjekjen e klerikëve të saj, nuk bëri gjë tjetër veç dëmtoi rëndë jo vetëm identitetin, por edhe vetë sovranitetin kombëtar. Ajo e dobësoi qëndrueshmërinë e brendshme të etnisë dhe duke imponuar kriterin ideologjik se dogma marksiste-leniniste që i vetmi themel i unitetit, i shkaktoi Shqipërisë dëmin e pothuaj një pushtimi të huaj.

Me dhuntinë për bashkëjetesë paqësore ndërjetare kohët e fundit gjithnjë e më shpesh thuhet se kjo cilësi është e zhvilluar edhe më tej se kaq: marrëdhëniet mes feve janë deri edhe në harmoni.

Ky përcaktim i ri duket fillimisht si të jetë një teprim, sepse nuk është e njëjta gjë të bashkëjetosh pa u konfliktuar, pra të ruash raporte paqeje, dhe të ndërtosh marrje dhe dhënie harmonike. Në këtë rast nënkuptohet bashkëpunim i organizuar dhe realizim objektivash të përbashkët. Sigurisht që kjo është një fazë më e lartë e tolerancës.

Me rrezikun e përhershëm se mos vetërendësia karakteristike e “homo albanicus” shkon në mburrje, ka mjaft prova që edhe ky formulim i avancuar, harmonia shqiptare mes feve të ndryshme në vend të shprehjes “bashkëjetesë paqësore ndërjetare” (ose krahas saj), të jetë duke iu afruar të vërtetës.

Por sigurisht që nuk është e gjithë e vërteta.

Kjo cilësi kombëtare e shqiptarëve (le ta ruajmë një çast me termin “bashkëjetesa ndërfetare”), jo vetëm nuk ka kaluar ndonjë proces mitizimi, por përgjithësisht për shekuj të tërë prej nesh as është përfillur.

Mezi mbahet mend edhe i shumënjohuri Faik Konica tek në kohën e vet ka shkruar: “Unë besoj se shqiptarët gjithkund janë tolerantë për besimet e tjera dhe ndoshta ky është i vetmi vend në Evropë ku nuk ka pasur luftëra fetare”.

Karakteristika e bashkëjetesës paqësore fetare nuk është përdorur më vonë, kur u diktua si tipar, madje as për imazh, veç në disa përpjekje të dobëta dhe me efekt të kufizuar, kryer me ngut vitet e fundit.

Ka mes nesh që ngulin këmbë se këtë tipar e kemi sajuar në formën e mitit dhe po e tregtojmë jashtë kufinjve për përfitim imazhi kombëtar të pamerituar.

Sheh këto kohë se si disa të dëshpëruar pse shqiptarët e thjeshtë dhe përfaqësues të njohur të tyre e spikatin këtë cilësi, të shkojnë gjer në shtrembërimin e një fakti historik mjaft domethënës e fort simbolik.

Thënia e Vaso Pashës, e pakritikuara prej kurrkujt bashkëkombës deri tani, se “Feja e shqiptarit është Shqipëria”, vlerësohet prej këtyre “jokonformistëve” si gjest i një nacionalisti intolerant.

Ai po ashtu akuzohet për mungesë sinqeriteti e besueshmërie, përderisa paska qenë njëherësh i krishterë dhe pasha otoman.

Por kjo vërteton, me këtë lloj lehtësie kalimi ndërftar, jo hipokrizinë, por pajtimin e brendshëm që ato kanë, qoftë edhe tek individualiteti i një personi.

Pikërisht sepse Vaso Pasha e kishte të mishëruar në mendësinë dhe qenien e tij ndërftarizmin, i buroi nga zemra thënia lapidare që para atdheut të mos kishte asgjë tjetër, madje as edhe kisha e xhamia.

(Në vitet tridhjetë, kur fryma e nacionalizmit, e dëshiruar nga populli dhe e udhëhequr prej një elite të tërë intelektuale, e mbështetur për qëllime të brendshme politike edhe nga Ahmet Zogu, mori krahë, thënia poetike e Vaso Pashës u paralelizua prej një të ngjashmeje më prozaike.

Atë kohë pëlqehet dhe përdoret mjaft formulimi “Atdheu mbi të gjitha!”

Ky qëndrim i epërsisë absolute të dashurisë për mëmëdheun mbi çdo gjë tjetër, i konsideruar normalisht si shqiptarizëm, ndërsa tenton të ngrihet mbi fetë, përse na qenka ideologji intolerante?

Po t'i dorëzohemi kësaj logjike do të ngjajë si një blasfemi vargu monument i poetit hungarez Shandor Petëf, sipas të cilit “Për dashurinë jap jetën, për atdheun jap dashurinë!”

Po t'i hapim rrugë idesë se ndjenja e kombëtarizmit tek ne shfaqet si intolerancë, kjo do të thotë, pak a shumë, që edhe vetë Rilindja, shtrati i saj, ishte një lëvizje nënshtruese dhe totalitare, të paktën ndaj besimeve të krishtera apo muslimane.

Por, në të vërtetë, kombëtarizmi shqiptar i kësaj kohe nuk bëri diversion dhe nuk u mori pushtetin e ndikimit feve. U rikthye atje ku pati qenë.

Zuri thjesht vendin e vet.

Prej shekujsh “homo albanicus” ishte pak fetar dhe mjaft nacionalist. Ky raport nuk është përbuzje për fetë, mosrespekt ndaj tyre.

Shqiptarët nuk janë fort të dhënë për të qenë fanatik pas tyre, por, siç e dimë të gjithë, madje edhe bota, shumica jonë i feston ditët e shenjta të të gjitha besimeve.

Bëjmë ëmbëlsirë në ditën e Pashkëve kur jemi muslimanë dhe po ashtu në ditën e Bajramit të Madh apo të Ashures, ndërsa mund të jemi të krishterë.

Duke i dhënë më shumë vend besimit tek ideja kombëtare se sa tek fetë, shqiptari ka sipërmarrë dhe zgjidhur strategjikisht çështjen e mbijetesës së tij.

Duhet thënë se është me të vërtetë një formulë optimale.

Toleranca fetare tek identiteti ynë vjen si karakteristikë gjatë tërë historisë sonë. Ajo provën e dha që në fillim, kur në botë, por edhe në viset tona, u shfaq feja e parë: krishterimi.

Besimin e ri tek një person, i cili quhej Jezus, si edhe tek nxënësit e ndjekësit e tij, dishepujt, paraarbërit e përvetësuan shumë më shpejt se popuj të tjerë në gadishull, kjo ndoshta edhe për një arsye thjesht gjeografike: nga territoret e tyre përhapësit e doktrinës së krishtërimit e kishin më të lehtë të shtriheshin në të gjithë siudheshën.

Kur bëri vizitën e tij në Shqipëri në 1993 vetë papa Gjon Pali II e pohoi botërisht se në këtë vend patën predikuar apostujt Pali dhe Andrea. Në shtator 2014 e përsëriti të njëjtën gjë edhe Papa Françesku.

Ja pse krishterimi tek ne nuk u importua prej fqinjëve tokësorë, madje as nga përtejdeti, latinët, të cilët u bënë qendra gjeostrategjike e këtij besimi.

Duke qenë një fe pothuaj autoktone si edhe pioniere në gadishull, nuk kishte asnjë arsye penguese përse të mos shndërrohej në të njëjtën kohë në një seli udhëheqëse të tij, të paktën për popujt në afri të territorit.

Nuk kishte, po ashtu, asnjë shkak frenues përse paraarbërit, ilirët e trojeve tona, të mos bëheshin besimtarët më pasionantë të krishtërit, më fanatikët, pse jo edhe më radikalët e tij.

Por as e para dhe as e dyta nuk ndodhi.

Të mos harrojmë se motive për t'u shpallur si të përбетuar ndaj krishterimit kishim shumë. Autori i "Te Deum Laudamus", himnit të kësaj feje, hartuar në shekullin e katërt të erës sonë, Niketa Dardani ose Niketa i Rimesianës (siç e thërret bota), ishte një nga etnia jonë.

Kështu kalimi nga paganizmi në krishterim u bë i shtruar dhe i butë, pa krijuar të çara të thella. Për rrjedhojë mes paraardhësve tanë nuk është regjistruar ndonjë kacafytje për arsye fetare.

Qe kanosës për këtë pasojë viti 395, kur Krishterimi u nda mes për mes, në gjysmëperandorinë e tij perëndimore me qendër Romën dhe atë lindore me kryeqytet Kostandinopojën. Aq depërtuese qe kjo çarje sa u duk sikur e preu mëdysh territorin e etnisë (lumi Shkumbin si kufi mes veriut katolik dhe jugut ortodoks).

E megjithatë, edhe pse kjo ndarje është shfrytëzuar për t'u thelluar më tej nga të gjitha llojet e lakmive, të disa individëve dhe shteteve, nuk ka ngjarë asnjë përplasje mes dy krahëve të vendit. Madje diferencat kanë pasur prirjen të zbuten, në jo pak tipare, deri në pothuaj mosdallim.

Duke mos rënë viktimë e luftës së brendshme ndër të krishterë stërgjyshërit tanë ia dolën të ruajnë shpirtin e vjetër parafetar, mburojë kjo e sigurt për të mos u doktrinuara nga besimet e reja.

Shqiptarët sot, sikur të mos kenë kaluar fare dy e më shumë shekuj si edhe disa fe, ruajnë një rit pagan të rëndësishëm: Ditën e Verës.

Ky, ndërsa krishterimi paralelisht kishte dhe ka edhe një kalendar të çdoditshëm me emra shenjtorësh që duhen nderuar, jo vetëm nuk u shua por tashmë ka arritur kulmimin e vet.

Dita e Verës hyn në një ndër festimet kombëtare më kryesore të shqiptarëve, dekretuar zyrtarisht edhe si ditë pushimi.

Në shekullin e pesëmbëdhjetë, kur perandoritë romake të Perëndimit dhe Lindjes nuk ekzistonin më, arbitri i dhanë krishterimit Jan Kukuzelin, një nga kompozitorët dhe teoricienët më të mëdhenj të muzikës kishtare, këngëtar virtuoz gjithashtu.

I dhanë edhe Gjergj Kastriot Skënderbeun, mbrojtësin më të paepur ushtarak të këtij besimi fetar, një nga frenuesit e depërtimit në kontinent të muslimanizmit.

Përderisa feja e re po vinte me pak vullnetarë dhe me shumë forcë ushtrie dhe me këtë rast paraardhësve tanë u rrëmbeu lirinë e mëparshme të besimit, feudalëve edhe pronat, që një rast i shkëlqyer, po të qenë arbitri një popull me intolerancë fetare, të mbanin ndehur ndaj turqve, si teh thike, një betejë të tipit të kryqtarëve evropianë, pra me në krye të njësive luftarake, mbi flamuj, mburoja dhe gjokse, vetëm simbolet e kryqit të krishterë.

Por jo! Ngritën flamujt e prijësve të tyre lokalë dhe njohën si më përfaqësuesin Skënderbeun, kryengritësin një çerek shekullor. Po ashtu pranuan edhe flamurin e tij të kuq me një shqiponjë të zezë në mes.

Asnjë fjalim, letër apo çdo tjetër dokument, që citon ose edhe nënkupton ekzistencën e një lufte fetare të tij, nuk ekziston.

Edhe vetë në Romë, ku ndikimi i Selisë së Shenjtë është maksimal, mbi piedestalin e monumentit të madh të Gjergj Kastriotit në Piazza Albania janë gdhendur vetëm fjalët se ai “luftoi për të mbrojtur qytetërimin perëndimor”.

Ardhja e fesë muslimane në viset e arbërve që përgjithësisht e butë dhe depërtuese si shiu i hollë që duket sikur nuk të lag.

Paraardhësit tanë me shpirt pagan dhe me dy fe, katolike dhe ortodokse, por me një udhëheqës shpirtëror, Krishtin, nuk lanë mundësi të thashethemohej ndonjë mister si do të silleshin ndaj besimit të ri.

Me të dy të parët qenë dëshmuar të hapët dhe pa u konfliktuar, me të tretin nuk kishin si vepronin ndryshe nga natyra e tyre.

E pranuan muslimanizmin dhe i dhanë, në territor dhe mes popullsisë, pjesën e vet. Aspak të tërën, kurrsesi veten.

I lëshuan ndikim islamizmit aq sa ishte e nevojshme dhe

thelbësore për kryesoren: mbijetimin etnik. Ai nuk duhej të rrezikohej, madje patjetër të ruhej edhe më mirë.

Pluralizmi fetar doemos i kishte të dy tehet dhe mund të priste indet e buta të identitetit të tij. Ja pse arbi përdori kodin e vet të mosngasjes së sherrit, të mosacarimin, mosdhënien e besimit dhe të fuqisë tek vetëm njëri besim.

Përdori mjeshtërinë intuitive të ndarjes së pushtetit dhe të baraspeshimit mes të fortëve.

Pa harruar, si gjithnjë, që në qendër të të gjithave të ishte ai, zoti i zotërve, “homo albanicus”.

Me praninë e fesë së tretë, e cila do të sillte më pas edhe një të katërt, bektashizmin, shqiptari nuk humbi të vetin superbesim: përkatësinë etnike.

Si mjet mbrojtës të kësaj kishte territorin dhe gjuhën.

Por që të dyja perandoria osmane u përpoq t’ia fshinte nga hartat zyrtare, nga shkresat, bisedimet qeveritare, nga librat e deri prej kujtesës së arkivave. Shqipëria ishte Rumeli, siç me këtë fjalë thirrreshin të gjitha territoret dhe kombet e Perandorisë Osmane që ndodheshin në pjesën kontinentale të Evropës.

Shqipëria që po ashtu një hapësirë etnike e ndarë në katër vilajete, posaçërisht për ta mbajtur të copëtuar. Shqiptari zyrtarisht konsiderohej turk.

Kur nuk ishte musliman, që patjetër grek.

E shkruara shqip u pengua të krijohej, u ndalua kur u përpoq vetë të mëkëmbej.

E megjithatë ka akoma bashkëkombës, studiues apo edhe deri historianë, që besojnë se Perandoria Osmane ishte një supershtet tolerant, sidomos ndaj besimeve fetare.

Kjo është e çuditshme!

Një gjë mund të thuhet me siguri: ajo perandori, për shumë kohë më e madhja e botës, nuk ishte aspak intolerante.

Në të kishte vend të bashkëjetonin të gjithë, muslimanë dhe të krishterë. Mund të ngrinin kisha dhe xhamija, të formonin klerikët e tyre, të shtypnin Kuranin dhe Biblën, të festonin secili ritet e fesë së vet.

Por duke mos qenë intolerante, ushtruese e dhunës fizike ndaj besimtarëve të feve të tjera, Perandoria Osmane nuk do të thotë se ishte edhe tolerante. Këtë virtyt administrata e saj nuk e kishte.

Ajo ia hoqi të drejtën të thirret si e tillë që kur vuri në themel të shoqërisë së saj shumëkombëshe të njëjtësojë e rrafshojë identitetin etnik të popujve përbërës.

Perandoria shkoi edhe më tej: zbatoi strategjinë e krijimit të njeriut otoman, “homo islamicus”, i cili duhej të qe nënshtetasi tipik.

Brezat e pafund të sulltanëve u ndaluan të krishterëve të gjitha të drejtat politike. Në katet e larta dhe të ulëta të nëpunësisë së shtetit lejoheshin të shërbenin vetëm muslimanë. I tillë duhej të qe deri edhe tellalli i qytetit, madje edhe rojet e fshatrave.

Në rrethana të tilla nuk mund të thuhet se Perandoria Osmane ishte vendi i tolerancës politike. Për pasojë kjo ndikonte tek përmasa e frymëpajtimit fetar.

Ja përse kemi gjithë të drejtën të mos e besojmë atë shpjegim sipas të cilit, frymën paqtuese të besimtarëve shqiptarë gjatë pesë shekujve të perandorimit turk e formoi ky pozitivitet osman.

Ja pse ne kemi edhe një të drejtë tjetër: të paraqesim tezën se islamizimi gradual dhe pothuaj i ngadaltë i një pjese të popullsisë arbë (më pas shqiptare), pas të cilës vepron një strategji inteligjente sundimi e Stambollit, qe më shumë pasojë e rezistencës së heshtur të “homo albanicus”.

Ky iu imponua rendit të ri të gjërave dhe në një farë mënyre vuri kushtet e tij. Jo më kot e pati derdhur gjakun lumë me në krye Skënderbeun.

Me këtë rezistencë të pashoqe kishte vënë çmimin e tij të përfilljes.

Mbetet fryt i kësaj qëndrese për të ruajtur thelbin e pluralizmit fetar shqiptar, këtë tolerancë të brendshme tradicionale, fakti që në fund të shekullit të XVI popullsia e qyteteve dhe e kështjellave të ishte ende e krishterë në masën 62 për qind. Në fshat hapësira e mbetur për muslimanët qe vetëm një thërrime: 3-4 të qindat.

Sipas historianit Petrika Thëngjilli dhe studimit të tij “Përhapja masive e fesë islame në Shqipëri (Shek. XVI-XVIII)” “Mungesa e bindjeve fetare ishte një nga faktorët kryesorë të përhapjes së fesë muslimane në Shqipëri”.

Ky interpretim është disi i diskutueshëm sepse të kesh mungesë bindjesh fetare në thelb do të thotë të jesh dyshues dhe refuzues edhe ndaj çdo feje të re që të afrohet.

Me sa duket ky arsyetim i keqkuptueshëm duhet shpjeguar kështu: shqiptarët pak besues ndaj feve kishin ende vend të lirë për besimin e ri.

Dijetari Thëngjilli ka edhe një gjykim tjetër. Duke iu drejtuar historianit Ferit Duka, osmanolog i njohur, shkruan se “Krahas faktorëve politikë, ekonomikë, kulturorë dhe fetarë, depërtimin e fesë islame në radhët e popullit shqiptar ai e lidh edhe me disa veçori të natyrës etnopsikologjike të tij si krenaria, sedra dhe ambicia për të zënë një pozitë shoqërore dhe materiale, vështirësia për të mos pranuar mospërfilljen, statusin e qytetarit të rendit të dytë, prirjet dhe zotësitë ushtarake të shqiptarëve. Për mendimin tim kjo nuk i përgjigjet realitetit.

Për krenari, sedër, ambicie dhe karrierizëm nuk bien më poshtë popuj të tjerë të Ballkanit, madje në disa drejtime ua kalojnë edhe shqiptarëve”.

Me këtë mospërputhje të dy kolegët e mësipërm, historianë të ditur, i japin fisnikëri të drejtës për debat shkencor, por është e domosdoshme të pranohet se përveç rrethanave objektive, kushteve të ndryshme shoqërore e më tej, arsyes se feja e re islame i mbronte prej hegjemonisë së ndonjë tjetre, në pajtimin me të ka ndikuar edhe temperamenti i vetë qenies “homo albanicus”, karakteristikat e tij tipike: toleranca e pranimit dhe e bashkëjetesës me të ndryshmen.

Duke mos gëzuar imazh të mirë ndërkombëtar ose më saktë, duke pasur një peshim të rënduar të të metave tona në krahasim me vlerat, jo aq për shkak të raportit real që ato kanë në identitetin tonë, por asaj që, në kaos e sipër, ne shpallim dhe nxjerrim jashtë kufijve, përpjekjet e zbehta për ta përmirësuar atë nuk kanë përse përjashtojnë edhe tolerancën ndërfetare.

Ndërkohë si autor i këtij libri do të pozicionohesha edhe më prerë: jo ajo ndërfetare, por vetë toleranca është karakteristikë e të gjithë e popullit tonë.

Këtu propozoj t’i kalojmë me kujdes grackës së një ngatërrimi dhe për pasojë edhe moskuptimi: shoqëria dhe populli nuk janë përputhshëm po e njëjta gjë.

Si popull me cenin e anarkizmit shqiptarët janë shumë më pak shoqëri se mjaft popuj të tjerë. Për pasojë shoqëria jonë, përgjithësisht e çoroditur ose të paktën pa objektiva të qartë, bashkësi ku individ i fortë mësyn tek shumica dhe i rrëmben asaj me sa të mundë hapësirë dhe autoritet, në sipërfaqe të gjërave shfaq pamjen e një gjendjeje të zhurshmë, të ngarkuar me paqetësi.

Me pak fjalë për një të huaj që vjen e ikën toka e shqiptarëve të transmeton, që në ajër, joqetësi, por tension.

Kështu, përveç atmosferës që ardhësi e sheh vetë, po të lexojë edhe faqet e para të gazetave, ku mbisundojnë sherret politike dhe kronika e krimeve, i kumtohet menjëherë ideja e një mjedisi jo tolerant.

Mirëpo e tëra kjo vjen prej arsyes së nivelit të ulët të të qenit shoqëri. Është pasojë e mungesave të brendshme të vetërregullimit dhe të funksionimit të saj.

Me probleme të ashpra të formimit të vet, shoqëria shqiptare në të vërtetë lëndën njerëzore, popullin, e ka tolerant.

Vështirimi ynë dallon këtë cilësi atje ku duket më lehtë, ku nuk kërkon asnjë mund për t'u pikasur: tek besimet fetare.

Kështu, duke qenë se na ka hipur zelli për të përmirësuar imazhin tonë në botë dhe në këto përpjekje kemi nisur të valëvisim flamurin e tolerancës ndërfetare, çuditërisht nuk e bëjmë këtë gjë me dëshmi të tjera.

Ato janë edhe më nderuese për ne.

Shënojmë më së pari se historia jonë nuk ka të regjistruar asnjë luftë civile.

Pamjen e ca viseve që mbijetojnë në prag të vazhdueshëm të një trazimi qytetar tek ne e jep vetëm mënyra se si zhvillohet lufta për pushtet, sidomos në historinë tonë ato me armë apo me revolta të simuluar.

Por e para me të dytën, sjellja e shtresave të gjëra të popullit dhe e grupeve të ngushta politike, nuk janë e njëjta gjë. Shpesh janë e kundërta. Këtë të fundit e kanë vënë në lëvizje pakica që ballafaqohen për pushtet, pra që ndeshen për të vënë nën kontroll territorin me të gjitha përfitimet që vijnë prej kësaj.

Shqiptarët kanë bërë, në këto rrethana, minimizimin e pasojave, pakësimin e dëmeve.

Ndërkohë ata që për këtë atmosferë të jashtme jotolerance kanë justifikuar diktatorët tanë, kanë përhapur arsyetimin se “Uji lart buron i pastër, por turbullohet kur shkon poshtë”.

Kështu janë përpjekur t’i shpjegojnë pasojat e rënda të qeverisjes despotike si gabime dhe faje të niveleve të ulta të strukturave shtetërore.

Në të vërtetë ka ngjarë e anasjella.

Ajo që është projektuar lart, e thënë dhe e shkruar, ka qenë shumë më brutale nga sa ka mbërritur dhe është zbatuar mes njerëzve të thjeshtë.

Në këtë perceptim të përgjithshëm nuk duhet të na ngatërrojnë disa raste episodike me pamje të kundërta: radikalizëm më të madh poshtë nga sa që përmasa e dhunës së orientuar prej kreut të superpushtetit.

Pa qenë plotësisht shoqëri e tolerancës, ne jemi përfaqësues të një populli dhe individit tolerant edhe për një fakt tjetër mjaft të rëndësishëm: me fqinjët tanë, edhe pse ndonjë e kemi ende grindavec, nuk kemi shkaktuar asnjëherë konfliktim, luftë ose edhe më ligisht: turbullim të brendshëm.

Në ish-Jugosllavi, për të marrë një shembull, në të gjitha regjimet që ka pasur Tirana, bashkëkombësit tanë në Kosovë apo trevat e tjera të saj, nuk janë përdorur kurrë për ta dobësuar dhe destabilizuar atë shtet.

Në Beograd është gjykuar dhe vepruar krejt ndryshe.

Për të mbajtur nën kontroll Kosovën dhe tokat e tjera shqiptare brenda kufirit të saj, ndërsa i mjaftonte toleranca e brendshme etnike dhe politike, u përdor çdo mjet dhe përherë këmbëngulshim, për ta dobësuar e mundësisht shkatërruar vendin tonë.

Mungesë arsyeje? Gabim kalkulimi?

Jo, në thelbin e saj është thjesht intolerancë e verbër.

Ai që sot, në gjuhën profesionale diplomatike, formulohet si “roli konstruktiv i Shqipërisë në Ballkan”, më shumë se platformë, ide apo risi e politikanëve tanë të ndryshëm, është karakteristikë identitare e “homo albanicus”, e popullit tonë me sjellje mostrazuese me fqinjët.

Sepse kishte dhunti hapjeje dhe pranimi etnia jonë u bë, kur Perandoria Osmane që ende shumë e fortë, streha e një besimi rebel: bektashinjeve.

Të ishte shqiptari sektar ata nuk do ta zgjidhnin vendin e tij si qendrën botërore të fesë së tyre.

Që kapaciteti i shqiptarit për të pranuar shumësinë e opinioneve dhe të besimeve, të ideve dhe të kundërshtive, është tepër i madh, dëshmohet edhe me një fakt tjetër: fe kryesore në trojet tona nuk janë tre (të krishterët katolikë, ortodoksë dhe muslimanët), por plot katër (edhe bektashinjtë). Po të rreshtojmë edhe protestantët lista shkon në numrin pesë. Po të mos harrosh edhe Dëshmitarët e Jahovait, të cilët, që të të bëjnë për vete të ndalin në rrugë apo të trokasin në derën e shtëpisë, pluralizmi fetar shqiptar lulëzon edhe më.

Ndërkohë brenda fesë muslimane në Shqipëri veprojnë disa sekte.

Kjo masë e madhe dhe dyndje besimesh, në fillim, pas rënies së diktaturës, krijoi përshtypjen e vendngushtësisë dhe për pasojë, të mundësisë së nervozizmit të ndërsjellë, në mos edhe të gjendjes së konfliktimit.

Kjo nuk ndodhi. “Homo albanicus” zbatoi ligjin e vet shumëshkullor: nuk i dha liçensën e më të fuqishmit kurrkujt prej tyre.

Një keqkuptim i dukshëm për shkak të mosinformimit apo edhe nga interesa të ndryshme të disa shteteve afër dhe larg nesh, vijnë të ngulin këmbë në pikëpamjen se Shqipëria është një vend musliman.

Më të butët (dhe më inteligjentët) mes tyre e formulojnë këtë tezë me shprehjen se jemi popull “me shumicë muslimane”.

Në vitet 2007-2014, periudhë e ndodhur mes dy ngjarjeve që tërhoqën vëmendje globale, vizitës së presidentit Xhorxh Bush dhe Papa Françeskut, ndërsa u gjallëruan opinionet e mësipërme, ndodhi edhe e anasjella: kundërveprimi.

Një pjesë përherë e më e madhe e shqiptarëve gjykuan se do të që më mirë ta largonin nga vetja epitetin se ishin vendi i muslimanëve dhe se madje edhe shifrat reale qenë disi ndryshe.

Muslimanët ishin qenë vërtet shumica, por jo e popullit.

Ishin e numrit të besimtarëve.

Më të guximshmit, duke u besuar sondazheve të disa studiuesve, ngulën këmbë që masa kryesore e shqiptarëve qenë pjesa mosbesuese e tyre ndaj ndonjë feje.

Shifra e këtyre laikëve dhe ateistëve shkonte prej afro 20 përqindëshit deri edhe më shumë se pesëdhjetë.

Sidoqë të jetë kjo përmasë, në rast se deri tani shumëfetarizmi shqiptar ia ka dalë të paraqesë një sjellje tolerante, përveç kësaj vlere të mishëruar tek besimtarët, meritë ka edhe masa laike.

Gjallërimi i pikëpamjes për rikthim në fenë e të parëve, krishterimin, e cila prej nismëtarëve të kësaj platforme paktohet si ide që na bashkon më shumë me kontinentin amë, Evropën, kryen të kundërtën.

Ajo nuk e rikthen në gjendjen e natyrshme “homo albanicus”, por e denatyrton.

I dhunon strukturën e tij etnopsikologjike, traditën dhe historinë, vetë identitetin e të qenit etni dhe popull i hapët për shumësi.

Pothuaj dy mijë vite me prani në viset tona besimi i krishterë katolik është një pasuri e madhe, e denjë për t’u ruajtur me shumë kujdes dhe dashuri, për t’u mëkuar të mos mpaket kurrë, por “homo albanicus” proces rikrishtërimi nuk ka kryer as kur qe gjallë Skënderbeu.

Siç e kemi vënë në dukje edhe më parë, as ai vetë dhe as populli e luftëtarët që udhëhoqi, nuk u shpallën dhe as u shfaqën ndonjëherë si luftëtarë të kësaj feje.

Dhe kur nuk e bëri Gjergj Kastrioti në kohën e tij, kur vërtet e mbrojti Krishterimin nga mësymja e fesë islame, nuk ka asnjë arsye dhe dobi ta kryejë ndonjë tjetër në këtë fillim të vitit tremijë, në një botë përherë e më shumë të globalizuar.

Kur edhe vetë muslimanët në Bashkimin Evropian, të cilit po përpiqemi t’i bëhemi shtet anëtar, po shumohen.

Ndërsa nuk po pakësohen as në botë.

Kur, mbi të gjitha, nën emrin e kësaj feje, terroristë të llojeve të ndryshëm dhe aspak besimtarë të singertë, i kanë shpallur luftë demokracisë dhe Perëndimit, vendeve të lirë e të zhvilluar.

Kur koha na kërkon të kontribuojmë pikërisht me imazhin tonë të shumëfetarizmit bashkëjetues dhe sidomos, paqësor.

Duke e shpjeguar tolerancën ndërjetare si një karakteristikë na duhet të këmbëngulim se ajo nuk vjen prej ndonjë rafinimi kulturor.

Është thjesht në gjendje “të virgjër”, natyrore, pasojë e kushteve historike nëpër të cilat ka ecur fati i shqiptarit.

Doemos kështu ndodh me të gjithë popujt. Virtytet apo defektet e çdo etnie nuk vijnë si fryt i ndonjë përpunimi të programuar apo aksioni edukimi, as prej funksionimit të ndonjë shkolle ose ndikimit shtrëngues të ndonjë dekreti qeverie a vendimi parlamentar.

Ato janë karakteristika të vetë qenies njerëzore, cilësi që i formohen në përballim të rrethanave jashtë saj.

Një shoqëri e zhvilluar ka aftësinë t’ia përpunojë edhe më shumë tiparet e virtytshme, t’ia bëjë kulturë të vërtetë të sjelluri, zakon të jetuari. Ne, shqiptarët, ende nuk hyjmë në njerëzit që e kemi këtë zotësi.

Prandaj edhe është shfaqur mes nesh edhe ai tipari mburravec, sipas të cilit shumëfetarizmi ynë duhet të jetë model për popujt e tjerë, pse jo edhe për të gjithë botën.

Na ka shkuar edhe kjo çudi në mendje! Si në kohën e realkomunizmit, kur Enver Hoxhës iu bë bindje se në fushën e marksizëm-leninizmit ishim fanari ndriçues i tërë globit.

Para pak kohësh një studiuese bashkëkombëse e feve shkruante kështu: “Toleranca dhe dialogu duhet të përfaqësohen në vendin tonë në mënyrën më të mirë dhe të jemi përsëri shembull për mbarë botën, ashtu si në të kaluarën tonë”.

Në fillim të muajit qershor 2014 presidenti i Shqipërisë, i ftuar në një konferencë me temë raportet e Shteteve të Bashkuara të Amerikës me botën islamike, tha mes të tjerash “Besimet fetare muslimane, ortodokse dhe katolike, të cilat bashkëjetojnë në harmoni, janë shndërruar për ne në një vlerë të çmuar identifikuese dhe një shembull, nga i cili mund të mësojnë edhe kombe të tjera të zhvilluara”.

Pluralizmi ynë ndërjetar nuk përbën kurrfarë modeli. Ai nuk ka asnjë meritë të jetë i tillë, të eksportohet, të “ushqeje” të tjerët, t’i mësojë.

Vlerë spontane, siç është, ajo ka vetëm këtë parim përhapjeje dhe sadopak shërbimi për popujt e tjerë: kur të vijë i huaji, miku, turisti apo gazetari, artisti ose udhëtari, studiuesi apo tregtari, dashakeqi ose ai që na respekton dhe na do, le ta shohë me sytë e tij këtë traditë të mirë që kemi krijuar.

Po ashtu vetë, në rast se dëshiron, mund ta mbartë për atje ku duhet dhe ka realisht nevojë.

Serbët, grekët, italianët dhe turqit: disa fjalë për identitetet e tyre

Radomir Kostantinoviç (1928-2011) ka një libër të titulluar “Filozofija palanke”. Pas një publikimi në vitin 1969 ai u rishtyp edhe në 2010 nga shtëpia botuese “Otkovorenje”, Beograd.

“Palanka” në serbisht quhet një vend i vogël i banuar, fshat apo qytezë.

Ajo është pa shumë lidhje me botën e jashtme.

Sipas interpretimit të Kostantinoviç serbët janë figurë e gjallë e një “mentaliteti epik” dhe luftarak, i cili përherë është përpjekur të gjejë vendin e tij në një botë, e cila, për nga mentaliteti, ishte më përpara.

I shtyrë në ngjarje të mëdha, në rrymat e shpejta të historisë botërore (lufta kundër Perandorisë Otomane, Lufta e Parë dhe ajo e Dytë Botërore), njeriu serb, pa ndonjë eksperiencë historike, ka këmbëngulur t’i përmbahet vazhdimisht formateve të njohura të “trimërisë”, të “patriotizmit”, të “besnikërisë” (ndaj udhëheqësit).

Këtij formatimi i ka dhënë akoma më shumë shtysë, si organizimi i ngushtë i jetës (në Polanka), ku mund të jetohej vetëm duke demonstruar përherë bindje pa kushte ndaj “voxhës” (udhëheqësit), i cili në vendbanim ishte përgjegjës për të gjitha fushat e jetës.

Ashtu edhe Kisha Ortodokse serbe, e cila nuk e ka “elasticitetin politik” të Kishës Katolike. Në mjediset rurale serbe shpesh herë prifti ishte edhe “voxha”, pra jo vetëm udhëheqës shpirtëror, por edhe politik e ushtarak.

Serbët janë një popull jo tolerant ndaj popujve të tjerë. E ka treguar historia.

Pasi e fituan autonominë nga Turqia u “kujdesën” të largojnë të gjithë muslimanët që atëbotë jetonin nëpër qytete, megjithëse në dokumentin e autonomisë shkruhej se principata (tashmë autonome) serbe merr përsipër të mbrojë pakicat fetare dhe etnike.

Dhe këtë dëbim e bënë “më mirë” se asnjë popull tjetër në Ballkan.

Në maj 2014 diplomati shqiptar Xhelal Fejzo, me banim për shkak të shërbimit, me vite të tëra, në Ljubjanë, Zagreb dhe Beograd, por që njëkohësisht është edhe një përkthyes nga sllavishtja në shqip i disa librave interesantë për historinë e Ballkanit, pas lutjes së autorit të këtij libri që të shprehte disa fjalë për karakteristikat më thelbësore të serbëve, dërgoi këto radhë:

“Janë njerëz liridashës. Kjo vjen nga mentaliteti i tyre luftarak.

Kjo tezë përforcohet akoma më shumë po të kemi parasysh historinë e tyre luftarake. Kundër Perandorisë osmane, më vonë asaj Austro-Hungareze dhe, pse jo, edhe asaj sovjetike (pas vitit 1948).

E duan dhe e respektojnë shumë ushtarakun. Për ilustrim: ekziston një këngë serbe “Rado ide srbin u vojsci” (“Me gëzim po shkon Serbi në ushtri”), ku i thuren lavde ushtarit. Ka edhe këngë të tjera si “Zhene vole oficire” (“Gratë duan oficerët”) etj.

Mund të themi se sipas mentalitetit serb të derivonshëm, ai fis (serb sigurisht), që nuk ka një anëtar të tij ushtarak karriere (mundësisht ndonjëfarë komandanti), është i turpëruar.

Prandaj oficerët e lartë të ish Ushtrisë jugosllave ishin kryesisht serbë.

Mentaliteti luftarak më duket mua se nuk shkon shumë me mentalitetin e njeriut punëtor. Prandaj edhe serbët nuk shquhen për njerëz punëtorë. Në ditët e sotme konsiderohet “plagë” braktisja e fshatit nga ana e fshatarëve dhe largimi i tyre drejt qyteteve. Janë me qindra fshatrat në mbarë Serbinë (edhe në Vojvodinën e pasur e të begatë), të cilët ose janë depopulluar, ose jetojnë vetëm banorë pleq”.

Karakteristika të serbëve marrë nga burime të ndryshme:

-Kanë një femër vendimmarrëse në familje dhe një burrë që krekoset si gjel jashtë shtëpisë;

-Me institucionin qendror të tyre “Kafenënë e lagjes dhe gotën e rakisë”;

-Trima dhe fitimtarë në beteja, por humbës në paqe;

-Shpeshherë në histori u pëlqen më shumë gjëja e huaj se sa e tyre;

-Grabitqar për nga natyra;

-Mosdurues ndaj fqinjëve kushdo të jenë ata.

-Meshkujt i urrejtnë si burrat ashtu edhe gratë e popujve fqinj;

Eleana Zhako, minoritare, e cila pas vitit 1991 prej Shqipërisë (qytetit të Beratit) u vendos në Greqi, aktualisht është specialiste për të Drejtën e Ambientit dhe të Energjisë. Në zgjedhjet për në Parlamentin Evropian më 25 maj 2014 që në këtë vend kandidatë për eurodeputetë me Partinë “Greens” (“Të Gjellbërit”).

Opinionin e saj i mëposhtëm, i kërkuar posaçërisht prej autorit të librit, është shkruar në 3 qershor 2014:

“Greqia ose Hellas! Gruaja e Perëndimit dhe dashnorja e Lindjes, sipas shkrimtarëve vendas. Ajo çka bën të ashtuquajturin “fenomen grek” është “rrethprerja” e dy civilizimeve të famshme, atij të qytetërimit antik grek dhe trashëgimisë greko-romake me atë bizantin, për të krijuar atë që sot njihet si “neohelenizëm”.

Sikurse shkruan Kostas Akselos, filozof që ka jetuar në Paris, ekziston Greqia e shumë fytyrave.

Ekziston Greqia rurale dhe bukolike që përthith një pjesë të sentimentalizmit patriotik; Greqia e marinarëve dhe peshkatarëve që përshkohet nga tone lirike; Greqia e njerëzve statikë që sorollaten nëpër kafene dhe taverna; Greqia qytetare ku klasa qytetëse e saj do donte të ishte qytetare dhe evropiane dhe Greqia që do të ketë një rol më dinamik në skenën ndërkombëtare.

Në dallim nga grekët e lashtë, të sotmit shfaqen më tradicionale dhe botëkuptimi i tyre fetar, i trashëguar nga perandoria bizantine, përbën një pjesë të rëndësishme të mënyrës së të jetuarit. Elementi fetar ka luajtur një rol të rëndësishëm në lidhje me perceptimin strategjik dhe gjeopolitik të aleancave me botën ortodokse.

Orientimi drejt shteteve-kombe ortodokse shpjegohet në një farë mënyre me mungesën e një kombi me identitet etnik të ngjashëm dhe gjuhë të ngjashme në rajonin e afërt.

Është pikërisht kjo ndjenjë izolimi dhe diferencimi nga fqinjët, që i bën grekët të perceptojnë vendin e tyre si tokë e bekuar, e cila mbart farën e qytetërimit perëndimor dhe në të njëjtën kohë shërben si urë lidhëse midis Perëndimit dhe Lindjes.

Veçantësinë e identitetit ata e përfetojnë përmes lidhjes me detin dhe ishujt; ngjyrën blu të tij që është e pranishme kudo, që nga ngjyrat e shtëpive ishullore deri tek flamuri bardhë e blu; dritën e diellit, kuzhinën mesdhetare sajdisur me merakun dhe pasionin e tyre; muzikën tradicionale që mbart tingujt e grekëve të Azisë së Vogël dhe

të kulturave mesdhetaro–lindore dhe vetëndjerjen mbi karakterin unik të gjuhës greke.

Ndjenja e atdhedashurisë që karakterizon shumicën e grekëve, është kryesisht rezultat i kombinimit të mësipërm dhe këndvështrimit që të huajt kanë mbi veçantësinë e historisë së zhvillimit të qytetërimit helen.

Grekët shquhen gjithashtu edhe për karakterin e tyre luftarak, aq sa Churchill ka thënë dikur për rezistencën e pashembullt të grekëve gjatë luftës kundër fashistëve italianë që “këtej e tutje nuk do themi që grekët luftojnë si heronj, por heronjtë luftojnë si grekët”.

Por ata, përveç shpirtit të tyre luftarak, njihen edhe për dinakërinë, me referencë më të hershme atë të luftës greko–trojane. Shprehja “kali i drunjtë” vazhdon të përdoret rëndom, sa herë që emri i grekëve lakohet në marrëdhëniet diplomatike mes vendeve fqinje, ku ndërmjet ende ekzistojnë çështje të pazgjidhura. Çka i dallon ata prej vendeve fqinje është gjuha diplomatike që përdorin dhe një lloj dykuptimësie në deklaratat e tyre.

Kjo i bën më të rafinuar dhe të krijohet njëkohësisht përshtypja se “ekziston një hile në këtë mes”.

Por nëse janë më shumë apo më pak “hileqarë” se komshinjtë, kjo është e vështirë të konstatohet statistikisht mbasi forca dhe zakoni i mendimit stereotipik mbi ta ndikon negativisht në formulimin e një opinionit më të baraspeshuar.

Megjithatë dinakëria është më afër temperamentit të grekëve dhe ndihet kryesisht në rafinimin e dialogut dhe të komunikimit me tjetrin.

E njëjta gjë mund të thuhet dhe në lidhje me elementin e intrigës, që ndeshet si në jetën e përditshme, ashtu dhe në atë politike të vendit.

Nëse në të përditshmen është vështirë të përgjithësohet si shfaqje e identitetit kombëtar dhe ka më tepër karakter social, në skenën politike bizantinizmi dhe elementi i intrigës karakterizojnë klasën e saj që shumë herët. Kjo gjë pasqyrohet në stabilitetin e brishtë politik të vendit dhe në mungesën e transparencës politike, ekonomike dhe demokratike përgjatë një periudhe të gjatë kohore.

Fakti që Greqia është anëtare e Bashkimit Evropian që në vitin 1981, por pavarësisht anëtarësimit të saj të hershëm, vazhdon të ketë probleme të ndryshme, jo vetëm në sektorin ekonomik, por edhe në sferën

e të drejtave sociale dhe demokratike, sado kontradiktore të tingëllojë, është rezultat i mungesës së një tradite të konsoliduar demokratike.

Grekët, ashtu sikurse shumica e popujve ballkanikë, shquhen për respekt të kufizuar ndaj shtetit ligjor dhe atij të së drejtës.

Nomenklatura dhe lidhjet klienteliste përbëjnë një fenomen politik dhe kohor me shtrirje të gjerë, me rrënjë të thella në strukturat shtetërore dhe shoqërinë helene.

Ndjenja e rebelimit që vazhdon të jetë ende e gjallë tek grekët, herë shfaqet për ruajtjen e status quo—së të modelit ekzistues të organizimit dhe herë duket si një forcë e madhe lëvizëse dhe përmbyësë.

Anarkizmi nuk shfaqet aq si prirje kompakte, sesa si forcë spontane dhe “kronikë e paralajmëruar” e gruppesh dhe e të rinjve, të cilët shprehin revoltën e tyre politike përmes çmitizimit dhe përmbyesjes së rendit politik dhe social ekzistues.

Grekët, sikurse shumica e popujve jugorë, janë popull gjaknxehtë.

Kryeneçësia dhe pezmi përfaqësojnë pjesë të temperamentit të tyre ballkano—mesdhetar dhe është një shfaqje që ndeshet rëndom, nga shoferët e taksive deri tek nëpunësit e administratës publike.

Kjo sjellje është kryesisht rezultat i mentalitetit antiligjor që është ngjizur ndër vite ku ligji konceptohet më tepër si instrument imponues nga lart sesa si obligim qytetar.

Përveç karakteristikës kundërshtuese grekët njihen historikisht edhe për natyrën tregtare. Ata që në lashtësi përmes kolonive të tyre zhvilluan një rrjet të pasur marrëdhëniesh të tilla. Madje edhe gjatë perandorisë bizantine dhe asaj otomane, grekët kishin një aktivitet të zhvilluar tregtar.

Krahas tregtisë, ata njihen dhe për shpirtin udhëtar dhe kërkues për të njohur vende të reja dhe krijuar ngulimet e tyre.

Filozofia ka qenë gjithmonë pjesë e rëndësishme e botëkuptimit grek, prandaj edhe konsiderohen si krijuesit e filozofisë së sotme perëndimore. Ende edhe sot tek ta ruhet shkëndija filozofike e paraardhësve. Kjo ndihet në tonin mendimtar të bisedave dhe në dëshirën për t'i shpjeguar gjërat nga një këndvështrim filozofik.

Nga ana tjetër, grekët shquhen dhe për shpirtin e tyre poetik dhe dashurinë për muzikën. Nuk është e rastësishme që numri i poetëve në Greqi është shumë më i madh se i prozatorëve. Falë poezisë epike dhe asaj lirike si edhe thesarit të saj gjuhësor, Greqia e kontrasteve ka arritur

të përfaqësohet si një identitet unik, që udhëton në të gjitha skajet e botës.

Temperamenti erotik dhe lodrues i jep fizionomisë së tyre mesdhetare dhe ballkanike një notë të ngrohtë dhe kalorësiake. Shquhen si “poetë të dashurisë”.

Falë grekëve të ardhur nga Azia e Vogël, muzika e tyre mori një frymëmarrje tjetër. Grekët e Azisë së vogël sollën një gamë të pasur tingujsh muzikore dhe tekste këngësh, si edhe instrumente të reja (buzuku është vegla më e njohur).

Rëndësia që grekët i kushtojnë argëtimit muzikor duket në numrin e madh të qendrave zbavitëse të natës dhe të këngëtarëve, çfarë nuk e has në këtë masë në vendet e tjera.

Ata, sikurse dhe shqiptarët, e ruajnë ende gjallë virtytin e mikpritjes. Mikpritja është një traditë që konservohet akoma me përkushtim të madh në shumë pjesë të Greqisë, kryesisht në Kretë. Ashtu sikurse në Veriun e Shqipërisë, kretasit kanë ligjet e tyre të pashkruara për nderimin e mikut.

Helenët kanë edhe një mënyrë bujare të jetuari. Shprehja e tyre “Varfëria “harrohet” duke kaluar mirë” është treguese e filozofisë epikuriane, sipas së cilës qëllimi i njeriut duhet të jetë shmangia e dhimbjeve dhe shijimi i një jete të paqte.

Duke qenë se grekët kanë pasur gjithmonë privilegjin e të qenit në epiqendër të perandorive të ndryshme si edhe zotërimin e një sistemi gjuhësor, kulturor, politik dhe arsimor më të zhvilluar, dominimi dhe depërtimi i tyre ka qenë gjithmonë i theksuar në Ballkan dhe sidomos në Shqipërinë e sotme.

Ndërkaq grekët dhe shqiptarët janë popujt që ngjasin më tepër në gadishull.

Kjo është pasojë e bashkëveprimit të gjatë ndër shekuj dhe e pikëtakimeve të tyre përgjatë sundimit të perandorive të ndryshme si edhe zhvillimit si shtete-kombe.

Mikpritja, folklori, kuzhina, elementi ortodoks, shprehitë e ngjashme, shpirti luftarak, gjaknxehtësia dhe mijëra shfaqje të ngjashme nga jeta e përditshme e të dy popujve janë vetëm një pjesë e nyjeve lidhëse.

Ndryshimet ndihen kryesisht në impulsivitetin më të rrëmbyer të shqiptarëve, në karakterin e tyre më të ashpër dhe paksa më të vrazhdë,

në përkushtimin më të madh që tregon shqiptari ndaj familjes dhe traditës, në izolimin e gjatë dhe prapambetjen ekonomike, por që tiparet e sipërpërmendura të natyrës sociale janë më tepër rezultat i rendit shoqëror-politik, ku jetuan shqiptarët, sesa i natyrës së tyre të mirëfilltë etnike.

Pavarësisht ngjashmërive mes grekëve dhe shqiptarëve, sikurse ndodh dhe me popujt e tjerë të vendeve të ish Jugosllavisë, mania ballkaneske e të perceptuarit të realitetit historik si bardh e zi, shkakton dhe deformimin e informacionit dhe atë të perceptimit negativ mbi tjetrin. Kjo frymë zmadhohet kur tjetri ndodh të jetë më i dobët dhe në pozitë më të disfavorshme, siç është rasti i shqiptarëve.

Një shprehje e përbashkët e të dy kombeve thotë “Njerëzit dallohen në kohë të vështira”.

Era e ndryshimeve ka filluar me kohë dhe duket më e mbarë për afrimin”.

Për të gjithë botën populli italian njihet dhe pranohet si krijues, bashkë me helenët, i themeleve të qytetërimit modern perëndimor, të paktën i të drejtës juridike.

Ky është një kapital i madh për prestigj global.

Kësaj fame botërore i bashkohen edhe dy gjykime të tjera për italianët. Vendi i tyre, me pejsazhin e vet, konsiderohet aq i bukur sa kudo thirret “Bel paese”.

Për ta karakterizuar me pak fjalë anën e tyre të këndshme, gjithkund pranohet shprehja se janë një popull shenjtorësh, poetësh dhe lundërtarësh.

Italia, shkruajnë studiuesit e identitetit të saj, është një komb i përbërë nga qytete, fshatra dhe familje. Kjo do të thotë, sipas tyre, tërësi jo e ngjizur fort.

Shpesh, edhe pse në Romë administrata shtetërore është përpjekur të mbajë në dorë çdo fren të mundshëm të kontrollit mbi territor, bota lokale peshon më shumë në çështje të ushtrimit të pushtetit. Mjedisi vendor përpiqet të mos rrijë shumë afër shtetit dhe institucioneve të tij qendrore.

Edhe pse konsiderohet popull me ndjenjë të dukshme nacionalizmi, madje edhe me përmasë të lartë krenarie identitare, çështja a ka një “homo italicus” përbën vazhdimisht debat.

Në përshëndetjen e tij për vitin e ri 1980 presidenti i vendit, Sandro Pertini, mes të tjerash tha se “Italiani do të jetë një prodhim i Italisë, ndërkohë që Italia duhej të qe një produkt i italianëve”. Me këtë donte të thoshte se më së pari duhej të ishin bërë italianët që këta më pas të bënin Italinë. E kundërta nuk mund të funksiononte dobishëm.

Njihet masivisht në të gjithë Evropën, por edhe më tej, thënia që i autorizohet politikanit Masimo D’Axelio (Massimo Taparelli marchese d’Azeglio), gjysma e dytë e shekullit të nëntëmbëdhjetë, kohë kur u shpall bashkimi i Italisë.

Kjo shprehje thotë “Italinë e bëmë, tani të bëjmë italianët”.

Studiuesi gjerman Wilhelm Mühs në botimin “Aformizmat e reja të një ciniku” (1994), publikon një thënie të njohur të botës politike të vendit fqinj, ndonjëherë të paraqitur edhe si opinion të Benito Musolinit:

“Të bësh italianët nuk është e vështirë, thjesht është e padobishme”.

Ndërkaq për të dhënë një pamje të përgjithshme të fizionomisë socio-psikologjike të tij në vitin 1957 dijetari Leo Longanesi në librin e vet “La sua signora” (“Zonja e tij”), shkruan: “Italiani është totalitar në kuzhinë, demokrat në parlament, katolik në shtrat dhe komunist në fabrikë”.

Eqrem Vlora, i cili ka jetuar për një kohë të gjatë mes tyre, në “Kujtimet” e tij ka thënë: “Italianët janë diplomatë shumë të hollë, por edhe simpatikë si njerëz...Më shumë se armiq, janë miq të pasigurt”.

Për shkak të frymës së hatërllekut që kanë vetëquhen “vendi i nipërve dhe i kunetërve, i rekomandimit dhe i burokracisë”.

“Kur italianët ankohen, ka shkruar në vitin 1900 dijetari Ferdinando Martini, kjo do të thotë se janë mirë”.

Po ashtu historia e tyre nuk është e mbushur vetëm me ngjarje që kanë ndikuar në zhvillime botërore, por edhe me të tilla që në dukje, në imazh, shpalosen me një bukuri tërheqëse, pasion dhe shpirt aventure të jashtëzakonshme.

Kjo do të thotë se italianët zotërojnë dhunti të mëdha të shndërrohen në model.

Në shekullin e shkuar, kur eksportuan nëpër glob picën apo spektaklin televiziv, ata shpërndanë edhe fashizmin, si doktrinë teorike dhe si realitet. Nazizmi gjerman qe degëzim i kësaj shkolle.

Ose modeli i tyre për mafien, po ashtu ka bërë xhiron e botës.

Kur del e nevojshme që me pak simbole të shprehen virtytet dhe veset e italianëve, përmenden “katër G-të” dhe “tri I-të”. Në rastin e parë janë genio, gusto, gioia e generosità (gjenialiteti, shija, gëzimi dhe shpirtmadhësia), në të dytin inciviltà, immoralità, irresponsabilità (paqytetërimi, amoraliteti dhe papërgjegjësia).

Rrallë ka mes njerëzimit një popull që të jetë bartës i vlerave dhe antivlerave më të skajshme, siç janë italianët.

Këtë shpërpjesëtim karakteristik midis polit pozitiv dhe negativ në një rast autorit të këtij libri ja ka shprehur kështu bashkëkombësja Mira Xhiku, në vendin e vet pedagoge e njohur e anglishtes dhe në Romë punonjëse për shumë kohë në ambasadat e Shqipërisë pranë shtetit italian dhe Selisë së Shenjtë në Vatikan.

Opinionin e saj u shpreh kështu: “Kam ndeshur italianë llafazanë, zhurmëmëdhenj, të sipërfaqshëm, grindavecë, të padisiplinuar, të ç’organizuar, që përpiqen të shkelin ligjin, që nuk dallohen për sensin e identitetit kombëtar dhe që kanë edhe një shtresë të mirë hipokrizie.

Ndërkaq kam njohur edhe italianë që më kanë bërë t’i admiroj për fantazinë, intuitën, shpirtin krijues dhe dhuntinë e imagjinatës, altruizmin e humanizmin e tyre...Italianët kanë karakter të ngrohtë, janë njerëz shumë të butë e mjaft të sjellshëm. Këtë të fundit e kanë tamam në ADN. Ruajnë, po ashtu, sensin e familjes. Janë pasionalë, entuziastë dhe gazmorë”.

Sipas anglezëve tre shenjat përfaqësuese më klasike të italianëve janë pica, mandolina dhe mafia.

U spikatin edhe mikpritjen, po ashtu vlerësimin për familjen.

I cilësojnë racë fizikisht e bukur dhe njerëz që ndihen romantikë dhe kulturalisht të pasur.

Nëpër Evropë nuk gjen pak bashkëkontinentas, të cilët e kanë mësuar veten me përfytyrimin se italianët janë njerëz që u bëjnë bisht pagimit të taksave, që sillen si dashnorë të përjetshëm, pra si Don Zhuanë, dhe mbeten të lidhur shumë me mamanë (familjen prindërore). Në Itali këtë dukuri e shprehin me fjalën “mammone”, çfarë realisht do të thotë se fëmijë të veçanërisht meshkujt, nuk pëlqejnë të shkëputen

nga familja deri në moshë të madhe, përgjithësisht edhe për të përfutur ndihmë ekonomike.

Këtë popull tre janë forcat që e mbajnë të bashkuar: familja, atdheu dhe kisha katolike.

Ndërkohë në rast se do të pyetet një gjerman se çfarë mendon për një italian, ky pak a shumë do të vizatojë këtë portret: në bar apo restorant dëshiron të ofrojë vetëm ai; kur takohen me njeri-tjetrin, edhe pse mund të mos jenë miq të ngushtë, puthen dhe përqafohen; shtrihen si llastiku: një “jo” e tyre mund të bëhet edhe “po”; kur i kthen një kërkesë apo dëshirë të tyre përgjigjen “jo”, ata ngulin këmbë vazhdimisht në to, sepse mendojnë që refuzimi bëhet thjesht për arsye mirësjelljeje; hanë me orë të tëra: antipastë, pjatën e parë, të dytën, ëmbëlsirën, pinë kafën; kur nuk hanë flasin për gjellët; për ta pamja e jashtme është kryesorja, veshjet duhet të jenë “firmato” dhe kjo gjë duhet bërë që të duket; italianët vazhdimisht telefonojnë: në makinë, në kinema, në autobus; flasin me zë të lartë kudo ku ndodhen; oraret e tyre janë fleksibël: kur thuhet 10.00 nënkuptohet edhe 10.30.

Gjatë muajit mars 2014 në një sondazh të emisionit debatues “Bollaro” të Rai Tre, mes vlerësimeve të italianëve për kryeministrin e ri të tyre Matteo Renzi (Matteo Renzi) rreth 17 për qind përcaktonin pozitivisht tiparin e tij “furbo” (“dredharak”).

Kjo mendësi inkurajimi e vesit për t’ia hedhur tjetrit shihet, në mos si virtyt, si veti e domosdoshme karriere.

Roberto Xhervazo (Roberto Gervaso) në 1983 ka shkruar: “Italiani nis të luftojë për një gjë vetëm kur është i sigurt se e fiton”.

Cilësi e pandryshueshme e tyre konsiderohet aftësia për t’iu bashkuar fitimtarëve.

Shembulli më i shpeshtë për ta ilustruar sillet ai i Luftës së Dytë Botërore, kur qenë fuqia fashiste e shkaktimit të saj dhe në fund të ngjarjes së përgjakshme, u bashkuan me dikur kundërshtarët e tyre, anglo-amerikanët.

Në fillim të prillit 2014 bëra një bisedë telefonike me vajzën time të dytë, Besianën. E pranishme në rrethe artistike të Romës ajo përherë ka ngulur këmbë në një cilësi pozitive të shqiptarëve: është e bindur se ne jemi popull me natyrë intelektuale.

Gjatë këtyre bisedave, herë pas here, pata pasur përshtypjen se me fjalën “intelektuale”, në thelb, Besiana ka nënkuptuar vetinë për të qenë të zgjuar.

Sidoqoftë në fillim të prillit 2014 shkëmbyem në telefon këtë dialog:

-Ne shqiptarët jemi individualistë. Tek ne “unë” është thelbi i çdo raporti komunikimi me të tjerët. Mendon kështu?

-Kur shqiptari thotë “unë”, këtë e bën me një vetëvlerësim të dukshëm. Megjithatë edhe italiani “unin” e ka mjaft të fortë. Tek ta pastaj vjen “ti”. Nuk mendoj se shqiptarët e kanë më të thekshme se ata këtë “unë”. Italiani është pak autoreferencial. E përkëdhel veten, e merr me të mirë. Por ndërkohë është kompetitiv me tjetrin, por duke qenë edhe pengues ndonjëherë. Italiani në disa raste është “unë kundër ty”. Edhe pse duket sikur e ka një shpirt kolektiv, ai niset gjithmonë nga vetja, pastaj shikon tjetrin. Edhe kur e ndihmon këtë ai e bën edhe në këmbim të një ndjenje mirënjohjeje. Që të ndihet ai i fortë. Pra unë po të ndihmoj ty që je i dobët, por në këtë mënyrë unë vë në dukje se jam i fortë.

-Që unë jam mbi ty?

-Që jam mbi ty, sigurisht.

-Dhe kur ti, tjetri, një ditë bëhesh i fortë...

-Atëherë mund të lindin xhelozira.

-Sepse dëshirojnë ta kenë të sunduar?

-Jo tamam. Italianët e kanë shumë të domosdoshme ndjenjën e njohjes, të vlerësimit, të pranimi të tyre. Duan patjetër tua njohësh vlerën. Tua theksosh vazhdimisht të mirën që bëjnë.

-Janë edhe protagonistë?

-Më shumë se shqiptarët. Në çdo lloj situatë janë të gjithë protagonistë të vegjël. Duan të duken me domosdo.

-Bëjnë shumë spektakël?

-Shikojnë edhe në këtë drejtim.

-Familjen e kanë në qendër të jetës së tyre?

-Shqiptarët janë “unë dhe familja ime”, ata kapen më fort pas saj. Kurse këtu italianët po humbasin terren në ndjenjën e familjes.

-Po ndaj gruas?

-Janë njëlloj si shqiptarët.

-Bëjnë vetëreklamë?

-Flasin shumë, por nuk është e vërtetë që të gjithë atë që thonë, e bëjnë.

-Pse ka dalë kjo shprehje “italiani brava xhente”?

-Sepse në thelb mes kësaj bote italianët janë njerëz të mirë.

-Janë simpatikë?

-“Brava xhente” saktësisht do të thotë njerëz të mbarë, njerëz me zemër të pastër, njerëz që punojnë. Ata janë shumë punëtorë. Puna që bëjnë, i ndan në shkallë. Vlera sociale tek ta ka rëndësi të madhe. Italianët nuk thonë “unë bëj avokatin”, por shprehen “unë jam avokat”. Pra jo “unë punoj si avokat”, por “unë jam avokat”. Domethënë puna i cilëson edhe si njerëz. Kur nuk punojnë, kur nuk kanë punë, ndihen keq edhe si njerëz, ndihen të humbur. Humbasin vlerën sociale, që e kanë të shtrenjtë.

-Me sa duket prandaj janë populli i vetëm në botë që në kushtetutën e tyre e kanë shkruar se republika italiane është krijuar nga puna.

-Puna në Itali është e lidhur drejtpërdrejt me identitetin e personit.

-Domethënë nuk mund të mendohet një italian dembel...

-Ka plot italianë dembelë, por ata e kanë shumë të nevojshme të kenë punë. Papunësia për ta është poshtërimi më i madh. Jo aq shumë nga që gjenden pa të ardhura ekonomike, por mbi të gjitha sepse shpërfillen shoqërisht. Puna për ta është vetë nderi, grada që kanë në jetë. Pikërisht për këtë vlerë që i japin asaj, nuk duan të bëjnë punë të ulëta. Duan të gjithë të kenë një titull më të lartë nga sa vlerë reale kanë. Italianët po ashtu janë optimistë, por shpesh këtë e bëjnë sepse nuk duan ta shohin në sy realitetin. Është një optimizëm jo i shtirur, por i vetimponuar.

-Po ndoshta është më mirë kështu, sepse e kalojnë krizën më lehtë.

-E kapërcejnë, por në të njëjtën kohë nuk mësojnë nga ajo.

-Pse italianët hyjnë në ata popuj që nuk mësojnë nga historia?

-Mbase kjo është karakteristikë e të gjithë popujve.

-Ku është burimi i energjisë së një italianit? Ose cili është tipari kryesor i tyre?

-Në rast se shqiptari shfaq si tipar të parë protagonizmin, italianit ka rikonshimenton. Pra ndjenjën që e njohin, që shoqëria i jep një dorë, i jep një shkallë.

-Më ke shpjeguar njëherë që ata kanë hierarki, madje janë mjaft delikate në respektimin e saj, të ndjeshëm ndaj shkallëve që ajo ka.

-Italianët janë edhe shumë kreativë, ata kanë artistë, kanë poetë.

Traditën dhe të shkuarën e kulturës së tyre e kanë të madhe, por nuk e përdorin shpesh si burim përparimi. E ushtrojnë pak diturinë e tyre.

-Janë të zgjuar nga natyra?

-Janë shumë të zgjuar.

-Po në krahasim me shqiptarët?

-Italiani është më i zgjuar. Më saktë është më dinak. Italiani është shumë dinak dhe dinakëria e tyre ka një vlerë në shoqëri, shikohet si plus. Aftësia për të bërë dredhi për ta është zotësi, pra zgjuarsia.

-Po çfarë cilësie tjetër vlerësojnë ata?

-Bukurinë fizike. Bukuria është shumë e rëndësishme për ta.

-A është trim italian?

-Normal. Italiani është trim i matur, nuk hidhet tepër.

-Çfarë epërsie ka mbi ne?

-Zhvillimin. Ka pasur më shumë mundësi se shqiptari për t'u zhvilluar.

-I japin tepër rëndësi vetes?

-Po, i japin. Shpesh sepse druhen që nuk e kanë atë epërsi. Kanë nevojë të duken.

-Por ky mund të jetë kompleks inferioriteti?

-I tillë është.

-Mos ndoshta kjo ka prodhuar një shpirt kolonialist të italianëve.

-Duan të imponohen, por nuk e kanë atë fuqi.

-Po raporti i tyre me publikun?

-Italianët janë të autocentruar. Vetja e tyre është gjëja e parë.

Megjithatë përpiqen të kenë raport të fortë me kolektiven. Veç në këtë drejtim bëjnë shumë zhurmë.

-Duan t'i ndryshojnë gjërat?

-Edhe kur thonë e duan vërtet t'i ndryshojnë, nuk i ndryshojnë.

-Janë të nënshtruar?

-Pak a shumë të butë. E kanë të gjithë zërin të lartë, madje edhe brenda turmës, por kjo ndodh jo sepse duan të kryejnë transformimin e madh shoqëror.

-Atëherë italianët qenkan shumë konservatorë.

-Janë në kuptimin se i kanë frikë gjërat që nuk i njohin.

-U vënë ndonjë nofkë veseve të popujve të tjerë?

-Jo, nuk merren me veset e kombeve të tjerë. Italianët ndihen dhe janë një popull mirëfilli perëndimor. Bëjnë edukatë.

-A janë ndopak impulsivë si shqiptarët?

-Dinë edhe të përmbahen. Ata, ndryshe nga ne, janë alergjikë ndaj rutinës, ndaj përditshmërisë. Duan të jetojnë gjithmonë emocione të mëdha.

-Ngjajmë shumë? Mos është e vërtetë ajo që tek ne ka thënë Edi Rama, pra që italianin nuk është gjë tjetër veç një shqiptar i veshur me Versaçe?

-Shqiptari është tepër krenar, veç këtë të fundit e ka në një masë të pajustificueshme. Mbase sepse është i tillë i duket se të tjerët janë kopje të ngjashme të tij.

Për turqit përshtypja e bashkëkombësit Drini B., i profilizuar për shërbime inteligjente, posaçërisht për këtë libër është ky:

Ashtu si ne shquhen për mikpritjen, respektin për të moshuarin, lidhjen e fortë me familjen e fisin, temperamentin e nxehtë, kaotizmin urban, rregullin në shtëpi, bashkëjetesën e modernes me tradicionalen, frikën ndaj pushtetit, autoritetin atëror, idolizimin e nënës.

6. Mikpritja

Sot, kur flitet për të gjitha llojet e turizmit dhe i mëshojnë mjaft atij popullor apo elitar, jo pak edhe profilit kulturor të tij, për shqiptarët do të qe mirë ardhja e të huajve për ta njohur atë si psikologji dhe temperament, si identitet shumë i veçantë në Ballkanin tepër karakteristik.

Në të qenit ndryshe, jo rrallë edhe stërprapthi, në siujdhesë ne jemi si qershia mbi tortë.

Por ky lloj turizmi specifik as që u shkon në mendje agjencive, sepse janë të lidhura fort me modelin e traditës, ku rregulli themeltar është ai i njohur: plazhe të pastër e të qetë, male me ujëra e klimë të shëndetshme, udhëtime nëpër objektet antike, ngrënie të shijshme dhe relativisht të lira, muzeu Gjergj Kastrioti Skënderbeu në Krujë...

Turizmi për të parë nga afër “homo albanicus” dhe si e organizon ai jetën, pra nxitja dhe organizimi i ardhjes masive të të huajve për të parë “shqiptarin në botën e tij të çudirave”, do të qe një një popullarizim tjetër për ne. Pozitiv, sigurisht.

Sepse në opinionin publik ndërkombëtar vlerësohet çdo përpjekje për të pranuar defektet, sidomos kur ato janë kurioze.

Ambasadori Bashkim Pitarka, diplomati që në vitet 1985-1991 punoi si drejtues i Misionit tonë pranë Kombeve të Bashkuara dhe nga ai pozicion kreu detyrën që i dha Tirana zyrtare për rilidhje të marrëdhënieve zyrtare me SHBA, na pohoi një ditë se një funksionari të lartë të një shteti perëndimor i pati hipur në kokë që Shqipëria, “dominoja e fundit” e kampit socialist të shembur përfundimisht në 1989, të përjashtohet nga ky fat. Kjo duhej bërë në mënyrë të komanduar, prej vetë fuqive të mëdha demokratike. Vendi ynë, sipas tij, qe e nevojshme të mbetej në Evropë me sistem shoqëror realkomunist.

Qëllimi: pothuaj turistik.

Nga tërë kontinenti dhe globi të vinin për të parë se si, në rrethanat dogmatike marksiste-leniniste, katandisej njeriu.

Turizmi për të njohur nga afër jo vetëm plazhet tona (ende larg standardeve), malet (aspak më të bukur se tek fqinjët), restorantet

apo hotelet (që i kemi me mbishumicë bezdisëse), por mbi të gjitha personin e shqiptarit, lehtësohet edhe prej një karakteristike të tij: ai është mikpritës.

Kjo karakteristikë u bie në sy gjithë të ardhurve nga jashtë, jo vetëm studiuesve, historianëve apo udhëtarëve profesionistë.

Me mikpritje tek ne ata nënkuptojnë një natyrë të ngrohtë të “homo albanicus”, të cilën ky e shfaq veçanërisht në marrëdhënie me çdo të huaj.

Shpjegimet që i janë bërë këtij tipari nisin që me idenë se është përgjithësisht shfaqje e primitivizmit apo edhe e nevojës instiktive të mbijetimit, kërkimit dhe gjetjes, si për çdo popull të vogël, të sa më shumë përkrahësve dhe garantuesve. Pastaj këtij arsyetimi të fundit i shtohen edhe rrethanat e një mjedisi etnik sllav, i cili ka dashur ta zerojë, apo grek, që ka synuar ta përlejë deri në Shkumbin.

Me pak fjalë “miku” për një shqiptar ka qenë një “pushkë” e dytë mbrojtëse.

Duke besuar se në mikpritjen e “homo albanicus” për të gjithë dhe në veçanti për të huajt kanë ndikuar edhe faktorë të tjerë, kujtojmë se kjo karakteristikë ishte mjaft e përhapur në qytetërimin antik helen, po ashtu edhe në atë romak.

Grekët e lashtë fjalën “mik” dhe “i huaj” e kishin të njëjtë: xénos.

Sipas kodit të lashtë moral grek i zoti i shtëpisë çdo miku që i detyruar t’i siguronte për të ngrënë dhe pirë, për t’u larë dhe veshur. Për të fjetur i jepej dhoma më e mirë. Nuk konsiderohej shenjë edukate t’i bëje pyetje veç në rastin kur ai ta lejonte vetë këtë gjë.

Duke qenë se mendohej se pas çdo miku fshihej një perëndi ose të paktën atë e mbronte kryeperëndia, vetë Zeusi (emri i të cilit donte të thoshte “mbrojtësi i miqve”), me të nuk mund të keqsilleshe. Ndryshe do të të zbrazej mbi kokë zemërimi qiellor.

Në rit vepronin edhe rregulla të tjera: gjatë qëndrimit në shtëpi ardhësi duhej të bënte të ditur emrin e vet dhe prej nga vinte, prej cilës familje ishte. Ai duhej të rrëfente çfarë pati parë rrugës, në çdo vend e krahinë ku kishte kaluar. Kështu ai që edhe një medium informativ me rëndësi të madhe.

Miku mund të rrinte sa për të të që e nevojshme, pra sa të donte, dhe kur më në fund rimerrte rrugën, atij i jepej një dhuratë, çfarë ishte shenjë e qartë se i zoti i shtëpisë pati qenë i nderuar nga ajo prani. Kjo

dhuratë, e cila duhej të ishte me vlerë të veçantë (veshje, gurë të çmuar, armë e deri edhe kuaj apo verë shumë e mirë) nuk mund kurrësi të refuzohej prej mikut.

Kjo miqësi e zënë kishte edhe statusin e ruajtjes dhe e të trashëguarit nga brezi në brez.

Në Greqinë e lashtë institucioni i mikpritjes që edhe përpjekja më serioze për të ndërtuar marrëdhënie ndërkombëtare me bashkësi të tjera dhe me këtë rast për të dalë nga dimensionimi lokal dhe izolimi, për të zhvilluar komunikim dhe tregti, çdo lloj bashkëpunimi.

Tek ne, shqiptarët, mikpritja e ka ende këtë pamje, edhe pse zakonet dhe rregullat e jetës së njerëzimit kanë ndryshuar mjaft dhe një udhëtar (turisti) për të kaluar natën nuk i bie rruga tek një qytezë apo shtëpi banimi. Tani ka hotele të shumtë e të sigurt, komodë, si edhe mjete udhëtimi që e bëjnë të vijë dhe të iki brenda një dite.

Sidoqoftë kur rasti e sjell të ndodhë si në të shkuarën e vjetër, “homo albanicus” kryen këto veprime: i jep ushqim me gjërat më të zgjedhura dhe fjetje me jastëkët, dyshekët dhe mbulesat më të mira. “Të mikut”, siç i thuhet. Nëpër shtëpitë tradicionale, sidomos në fshatrat e thella, akoma ekziston edhe “dhoma e mikut”, e cila është detyrimisht më e rehatshmja.

Ajo që në veri ka qenë më karakteristikja dhe mesa duket në Ballkan vetëm shqiptarja, ka të bëjë me një gjest tjetër: udhëtarit i sigurohet në besë kalimi nëpër territorin e bashkësisë, ku ka bujtur, duke e përcjellë deri në kufirin tjetër.

Institucion i qëndrueshëm, jo më kot për mikpritjen Eqrem Vlora tek “Kujtime 1885-1925” ka shkruar: “Në Shqipëri çdo fshat, çdo shtëpi që e respekton sadopak veten, e pret dhe e përcjell mikun me shkrehje pushkësh dhe sa më i rëndësishëm të jetë ai, aq më shumë fishekë harxhohen”. Apo: “Shqiptari e ka të vështirë ta lerë në baltë mikun”.

Në këtë kuptim mund të thuhet se mikpritja e “homo albanicus”, e bashkëjetuar me atë greke të lashtë, duhet të ketë qenë pjesërisht edhe krijesë e mëvetësishme, autoktone. Sepse është e tillë, pjesë e rrënjëve etnike, ngjan e padobësuar nga koha.

Vetëm në shekullin e shkuar shqiptarët dhanë dëshmi të plota për këtë mosbjerje të mikpritjes. Gjatë Luftës së Dytë Botërore ata pritën dhe mbrojtën me qindra e qindra hebrenj dhe nëpërmjet qeverisë së tyre

bashkëpunuese me gjermanët e rregulluan që mbi ta të mos binte asnjë program ndjekje dhe persekutimi.

Shumë e veçantë dhe shprehëse, tepër kuptimplote për rëndësinë që ende ka tek “homo albanicus” vetia e mikpritjes, ishte strehimi dhe mbrojtja e mijëra ushtarakëve italianë pas kapitullimit të vendit të tyre.

Qenë pushtuesit për katër vjet.

U patën shkaktuar të vrarë dhe të internuar, shtëpi dhe fshatra të djegur, përdorim të territorit për të pushtuar popujt fqinj e deri u hoqën më të shtrenjtën që shqiptarët kishin: pavarësisë.

Në maj-qershor 1999, gjatë ndërhyrjes së NATO-s në ish-Jugosllavinë e mbetur, bashkëkombësit e përkëtej kufirit shtetëror pritën për javë e muaj, më të shumtët në shtëpitë e tyre, mbi 600 mijë shqiptarë nga Kosova.

Ja pse karakteristika e mikpritjes sonë, e cila është traditë e kohëve të shkuara dhe nevojë e ditës, nuk mund të teprohet duke e deklaruar si virtut të rrallë.

Mikpritja hyn në cilësitë kryesore të njerëzimit dhe të të gjithë popujve. Dallimet janë vetëm në formë.

Në zemër të Evropës dhe në veri të saj, si rregull, vendasit ndaj çdo të huaji lënë një kohë të mjaftueshme “distance” për ta njohur më mirë. Kur ky verifikim përfundon dhe janë të sigurt se më në fund kanë gjetur një njeri të mirë, një zviceran, austriak, gjerman apo francez e britanik, të bën mik për kokë dhe nuk ndërron mendje.

Të paktën ne shqiptarët, duke e zënë mikun më shpejt dhe më lehtë, po ashtu i këpusim raportet me të po aq rrufeshëm.

Tek ne Miku dhe Armiku janë fare afër.

Shndërrohen njëherësh në të kundërtin, sa të hapësh e mbyllësh sytë.

7. Besa dhe sa besnik është shqiptari në të vërtetë

Përse mikpritjen shqiptari e shtrin deri tek kodi i tij i besës?

Në thelb edhe kur greku apo turku, italiani apo serbi e malazezi, sigurisht edhe kushdo tjetër, e fut një të huaj në shtëpi, këtë e bën edhe për t'i siguruar jetën. Me pak fjalë e merr në mbrojtje.

Vazhdim i natyrshëm i këtij raporti është edhe ruajtja sa më gjatë e kësaj miqësie.

Atëherë çfarë ka më tepër prej etnive të tjera “homo albanicus” që e tingëllon kaq shumë, bashkë me mikpritjen, edhe një rit tjetër, të cilin thotë se e ka ndryshe nga popuj të tjerë: besën?

Madje kaq të rëndësishme e ka këtë saqë bota ia cilëson si karakteristikën kryesore dhe jo të shtatën, siç, jo me ndonjë qëllim nënvleftësues, e kemi rreshtuar në këtë libër.

Në ritin e vet të mikpritjes shqiptari, ndryshe nga të tjerët, edhe fqinjët, zotohet se kalimtarin e porsanjohur vendas apo të huaj, e merr në mbrojtje jo vetëm kur e strehon në banesën e vet, por edhe gjatë kalimit në territorin e bashkësisë së tij. E përcjell fizikisht, që të mos cenohet prej askujt, deri në kufirin e një tjetri komunitet, ku ai nuk ka asnjë të drejtë më të ushtrojë autoritet apo të mbajë një premtim të dhënë.

E shndërruar në rit, me pak fjalë në një kod moral, kjo, Besa, lyp një karakteristikë njerëzore: të qenurit besnik.

Sepse në fund të fundit fillimisht ka qenë virtyti i besnikërisë që ka lindur institucioni i Besës dhe jo i pari ka pasur shtrat e mëmë të dytën.

Prej këtij shtegu e kemi të zgjedhur më drejt rrugën për t'i shkuar dukurisë sa më afërt dhe të kryejmë një vëzhgim nëse Besa si rregull, detyrim, urdhër e kod moral, u krijua sepse shqiptarët për nga vetitë e tyre qenë natyra besnike apo në më të shumtën e herëve ndodhte që shfaqnin të kundërtën, prandaj edhe duhej ndërhyrë për ta kufizuar mosbesnikërinë?

Sepse mund të ketë ngjarë njëlloj si me gjakmarrjen, ca më tepër që ky rit vepron fort në po atë territor të Shqipërisë së Veriut ku edhe institucioni i Besës është më i spikaturi, të paktën më i deklamuari.

Në “Fjalorin Enciklopedik Shqiptar” të vitit 1985 tek zëri “Besa” bëhet ky shpjegim: “Mbajtja e fjalës së dhënë për diçka me rëndësi ose fjala e nderit për të zbatuar medoemos një detyrim të marrë përsipër, gjithashtu për zbatimin e rregullave të marrëdhënieve të bashkëjetesës në krahinë, në përputhje me doket dhe zakonet e vendit. Historikisht ka përfaqësuar dy anë të lidhura: një virtyt moral dhe një institut të së drejtës dokësore të trashëguar. Besa si virtyt moral e ka zanafillën nga lashtësia, si nevojë për solidaritetin në bashkësinë fisnore. Mbështetëj në kultin e fjalës së dhënë, e cila sipas mendësisë primitive ishte akt hyjnor i pathyeshëm. Me zhvillimin e shoqërisë me klasa mori edhe tipare të qenësishme të detyrimit juridik popullor. Ruajtja e tipareve morale dhe juridike të Besës gjatë Mesjetës e deri në shek. XX është e lidhur me kushte të veçanta historike të zhvillimit të shoqërisë shqiptare. Ishte mjet për të vënë rregull në marrëdhëniet vetjake, familjare, krahinore e ndërkrahinore në rrethana të bashkësive patriarkale të fshatarësisë ndër male, zakonisht të vetëqeverisura, ku mungonin ligjet e rregullat nga ana e administratës shtetërore, pasi ajo u përkiste pushtuesve të huaj, me të cilët malësorët ishin në ndeshje të vazhdueshme. Fjala e dhënë ka qenë mbështetja e marrëdhënieve për veprime të përbashkëta. Historia e popullit njih shumë besëlidhje krahinore dhe ndërkrahinore që u kanë shërbyer kryengritjeve për çlirim kombëtar e shoqëror. Funksione të posaçme ka pasur Besa lidhur me gjakmarrjen, si rrugë për të zbutur veprimin e pakushtëzuar të këtij zakoni të egër. Besa në këtë kontekst ishte zotimi që shtëpia e një të vrari i jepte familjes së vrasësit për të mos e marrë gjakun prej tyre për një afat të caktuar, duke u dhënë atyre mundësinë të rregullonin çështjet ekonomike e shoqërore më të domosdoshme. Ky pezullim i përkohshëm shtrihej edhe midis fiseve e katundeve të tjera në rrethana të përbashkëta, të vështira. Mbrojtjen me Besë e gëzonte edhe miku tek mikpritësi sa kohë qëndronte tek ai ose gjatë udhëtimit deri në një kufi të caktuar.

Në mendësinë popullore mbajtja e Besës barazohej me burrërinë, me nderin, me trimërinë... Besa ishte formë detyrimi për të ruajtur nderin, “fytirën”, për të mos u veçuar, përndryshe malësori humbte burrërinë, përbuzej nga shoqëria e miqtë. Me këtë kuptim ajo u quajt “Besa Shqiptare” dhe bashkë me konceptimin ka hyrë si fjalë në gjuhë të tjera të Ballkanit...”

Në “Fjalorin Enciklopedik Shqiptar” të vitit 2008 është hequr ndonjë frazë me mendësinë e dikurshme ideologjike të kohës, por teksti dhe logjika interpretuese ka mbetur e njëjtë, pa ndonjë rinovim pikëpamjesh apo këndvështrimi.

Ndërkaq tek “Fjalori sinonimik i gjuhës shqipe”, 2004, me rrënjë formuese lemën “besa” kanë lulëzuar shumë e shumë të tjera: besatar, besëkeq, besëkotë, besëlidhës, besëprerë, besëqen, besëshkalë, besëshkelës, besëtar, besëtyt, besëthyes, besëmirë...

Të kësaj pjellshmërie gjuha shqipe ka edhe mjaft fjalëformime me dukurinë jo të ruajtjes së fjalës së dhënë, por të mosmbajtjes së saj.

Kjo, edhe pse ta shton ngasjen e dyshimit, nuk do të thotë patjetër se ky fenomen i fundit që më i shpeshtë.

I besuesëm është edhe zhvillimi tjetër: prej neverisë ndaj atyre të paktëve që nuk i qëndronin premtimit të dhënë, opinionin publik, pra fjalëmbajtësit, i shumonin shprehjet përbuzëse kundër tyre.

Sidoqoftë ky tipar për të cilin vetë shqiptarët mburren, por që edhe bota lë të kuptojë se ia vlerëson posaçërisht, i shndërruar në institucion, me kalimin e dekadave dhe prej shekullit në shekull, nuk është vyshkur, por e vijon bulëzimin. Kjo mbrothësi e famës së saj përparon që nga fundi i njëqindvjeçarit të nëntëmbëdhjetë, kur me titullin Besa u botuan edhe revista e gazeta, u shkruan dhe u luajtën drama, u vunë masivisht emra shqiptarësh dhe u krijuan dekorime.

Sot me këtë fjalë gjen të emërtuara skuadra dhe stadiume futbollit, radio dhe televizione, qendra mjekësore, ka emër rruge në Tiranë, ekzistojnë studio fotografike dhe hotele, jepen çmime nderues.

Ka me titullin “Besa” deri edhe një shtëpi botuese në Leçe të Italisë, të drejtuar nga bashkëshortët vendas Simona dhe Livio Muçi (Livio Muci). Ajo publikon letërsi jo vetëm nga autorë italianë dhe shqiptarë, por edhe prej Ballkanit e tërë asaj Evrope Lindore, e cila dikur, para vitit 1989, që pjesë e të quajturit kamp socialist.

Me Besën tradita popullore vijon të mbajë aktive jo vetëm bollëkun e sinonimeve dhe të emërtimeve, por mbi të gjitha një tog të tërë me fjalë të urta: “Besa e burrit, pesha e gurit” (Shqipëria e Veriut), “Besa asht ma e fortë se vdekja” (Krujë), “Ai që s’tundet me fjalë, s’tundet as me pushkë” (Kosovë), “Besa e dhënë, puna e bërë”, “Muri luan, besa s’luan”, “Ku është shpresa aty është edhe besa”, “Besa është më e fortë se deka”, “Jepe jetën, mos e the besën”, “Besa jepet me fjalë

e lahet me gjak”, “Shqiptari kryet e pren dhe besën s’e then (Kosovë), “Besë e shqiptarit si purteka e arit” (Shqipëria e Jugut)...

Ja edhe më tronditësja dhe më e pashpirta shprehje (figurative) për rolin e fjalëmbajtjes: “Shqiptari kur jep fjalën, therr djalën”.

Në poemën “Bagëtia e bujqësia” Naim Frashëri shkroi: “Dua të dal majë malit, të shoh gjithë Arbërinë, / Vëllezërit shqipëtarë, që venë në pun’ e vinë, / Burrat trima me besë dhe shpirtmir’ e punëtorë, / Dhe fushatë gjithë lule e malet me dëborë”.

Tek thurte këto vargje me siguri në mendjen e zemrën e poetit nuk qe aspak një bashkëkombës, i cili fjalëmbajtjen e kishte kaq zakon tiranik sa në emër të saj do t’i merrte jetën (me thikë, si të qe një berr), djalit të vet, trashëgimtarit të familjes, vazhdimit të jetës.

Kjo vrazhdësi, por në thelb edhe paurtësi, ka brenda saj jo vetëm një të pavërtetë, sepse, siç do ta shohim më pas, ne nuk jemi aspak ndonjë popull special për mbajtjen e fjalës së dhënë, por provon se midis nesh, me pëlqimin romantik dhe propagandistik të disa mjediseve të huaja, zyra shteti apo qarqe që duan të na përdorin për interesa gjeostrategjike në rajon, besa është nxitur të paraqitej si kulti ynë më suprem.

Por që ta ndjesh një veti identitare si kult, si altar, duhet më së pari të kesh një tempull.

Neve ai na mungon.

Kemi institucion të gjakmarrjes, por jo të mbajtjes së fjalës së dhënë.

Ky thjesht është i shpikur, krijesë e mitizuar.

Nëpër dy shekujt e fundit, kur kjo legjendë e Besës Shqiptare ka nisur rrugë, kemi krijuar disa besëlidhje, por që të gjitha të prishura në mes. Njëmijë faktorë mund të kenë ndërhyrë, përfshi edhe nga ato jashtë dëshirës së shqiptarëve, por rezultati mbetet i njëjtë. Besëlidhja e Lezhës, e cila nën një personalitet të fortë si Skënderbeu, është më e lashta dhe më e famshmja ngjarje e dhënies së fjalës, mbajti mjaft pak. Librat e historisë në shkollat tona nuk e thonë këtë gjë, pra që kjo sprovë për të mbajtur fjalën e dhënë kishte vdekur që në motet e para të lindjes dhe se në 1467, pak muaj para vdekjes së papritur (këtë librat e mërmërisin pa e sqaruar), Gjergj Kastrioti do të ribënte një Besëlidhje Lezhe të dytë.

Ajo nuk u realizua sepse heroi ynë i madh ndërroi jetë prej etheve të malaries, por, edhe të qe gjallë, një dhënie e dytë fjale po ashtu, si më parë, do mund të thërrmohej.

Si edhe një e tretë, po të tentohej.

Më pas historia jonë fillon e “mbillet” me akte të tilla, madje janë quajtur kështu për vullnet të frymëzimit tonë nacionalist. Besëlidhjet, këto institucione kuvendarë, ku shkohej për të rënë dakord, janë vënë në lëvizje vetëm në rastet kur territori i etnisë është kërcënuar.

Kjo provon se fusha e veprimit të saj ka qenë e rrallë në çështje të jetës së përditshme, sado të rëndësishme të ishin ato.

Që dhënia dhe marrja e fjalës, e besës, fillesën e ka tek miku, pra tek individ dhe vetëm më pas u zgjerua dhe u shtri brenda shoqërisë si një veprim kolektiv, si besëlidhje, madje duke shkuar deri tek kombi dhe shteti, mund të provohet nga një detaj: e kemi vendosur në Himnin e Flamurit, të krijuar diçka më tepër se një shekull më parë.

Atje është edhe vargu “Të lidhim Besën për shpëtim!”

Sidoqoftë historia e Shqipërisë, jo e pragpavarësimit, por ajo e pasmëvetësisë, i ka të bollshme rastet kur besëlidhjet kombëtare janë të rralluara dhe që të gjitha të pafata, të rënuara.

Marrëveshja e Mukjes dhe prishja e saj është ndër to dramatikisht më e shquara.

Në kapërcyejt e shndërrimeve cilësore të vendit, në vitet njëzetë, në ato dyzetë dhe në vitet nëntëdhjetë, rivaliteti i brendshëm politik ka shkuar deri në nxitjen e përdorimit të përsëritur të forcës dhe madje të armëve. Kur mbërrihet deri këtu nuk mund të thuhet se tek shqiptarët virtyti i besës dhe ca më pak kultivimi i saj ka shkuar gjer në krijimin e një karakteristike kombëtare.

Nuk e shpëton këtë edhe një truk që është kryer, kur në përkthimin shqip të Biblës nuk u përdor më fjala ‘Testament’, por ‘Besëlidhje’.

“Homo albanicus”, duke jetuar për një kohë të gjatë midis qytetërimit helen dhe atij romak, duke marrë dhe dhënë me to, u veçua, u dallua prej tyre, sidomos në raportin me gjuhën, me të folurën, me fjalën.

Grekët antikë dhe romanët e vjetër (por edhe sot pasardhësit e tyre), fjalën e kanë shkruar që herët, shqiptarët jo.

Këtë e kanë bërë shumë vonë.

Dy popujt e parë aktin e premtimit gjithnjë e hedhin në letër, duke edhe e firmosur. Kjo dëshmon seriozitet, jo vetëm formal.

Ne e shqiptojmë dhe e ruajmë vetëm si “fjalë të dhënë”.

Kështu na duket se e nderojmë më shumë.

Por italianët dhe grekët nuk ndihen të detyruar ta mbajnë një zotim, një sipërmarrje, një plan, një ide apo edhe një ofertë. Ata e ndryshojnë pa nguruar shumë, duke u orientuar për interesat e tyre më fort se shqiptari. “Rrëshqitës” apo të lakueshëm më shumë nga sa e pranon një lloj etike apo morali tek ne (i cili mund të jetë tepër i ngurtë dhe provincial, pra që nuk merr parasysh shoqëri shumë dinamike e të ndryshueshme), fakt është që dy popujt fqinj, të cilët kanë mbartur me vete civilizime të mëdha, në konceptin shqiptar të këmbënguljes më të tepërt për ta ruajtur fjalën e dhënë, ngjajnë si mosmbajtës të saj.

Prandaj shqetësimi nëse kjo mendësi e jona e quajtur Besa përbën një respekt real për tjetrin apo akt protagonist për veten, se është një dok i lashtë i konservuar apo në kohët moderne i vlerësuar më tepër nga ç’duhet, se është korektesë morale dhe shprehje besimi të sigurt tek pala tjetër apo thjesht atavizëm, është pashkathtësi për të përfutur nga çasti apo në të kundërt, largpamësi, do të mbetet përherë i mbajtur pezull në një diskutim të përhershëm.

Megjithatë një gjë nuk mund të vihet në dyshim: si natyra individuale shqiptarët janë njerëz besnikë.

Në familje apo nëpër shoqëri të ngushta fjalën ata e kanë “peshërendë”, aspak “të lehtë”.

Nuk hamendësojmë këtu për fjalën në përgjithësi, në çdo kuptim dhe mision tjetër të saj, sepse “homo albanicus”, duke qenë temperament emotiv i ka të shpeshta rastet kur “fjalën e fundit ta thotë të parën”.

Mbeten fakte të njohura jashtë kufijve tanë, jo sajime prej nesh, se me shqiptarë janë krijuar në mjaft shtete fqinje e deri në Francë njësi ushtarake besnike të mbretit apo të perandorit. Venecianët u besuan shqiptarëve ruajtjen në të gjithë bregdetin helen të kështjellave-porte të tyre, një strukturë e tërë jetike ushtarake dhe ekonomike për Republikën e tyre të Detrave, një shtet nga më të fuqishmit e kohës.

Vëmë në dukje se betimi individual i “homo albanicus” “Për besë!” është shumë më i fuqishëm se “Për Zotin!”

Në fund të fundit tipikja e shqiptarit mbetet kjo: është besnik si njeri, por jo si shoqëri.

Ajo është vazhdimisht e pangjizur, e pazonja të kryejë veprime kompakte, të marrë një zotim dhe atë fjalë ta mbajë.

Atje ku Besa është reklamuar si supreme, e gjithëfuqishme, shkëlqimtare, mbresëlënëse, shumë e rrallë, befasuese, e autoritetshme, në zonën veriore vendit, në Mirditë e Dukagjin, me pak hapësirë gjeografike më sipër dhe më poshtë, ka edhe tepër fryrje të së vërtetës, fshehje të saj, të paktën mospranim publik.

Atje Besa është e një niveli jo më të lartë se tek e gjithë hapësira jonë etnike.

Me këtë nuk flasim për praninë e të kundërtës, pra të pabesisë, por në këtë djep të konservuar edhe të gjakmarrjes, Mirditë-Dukagjin, fjala e dhënë është mbajtur më pak sidomos në çështjen e raportit jetë-vdekje.

Princi Lekë si riformulues i paketës së plotë (sepse me siguri të urtët e popullit i kanë hedhur themelet e Kanunit shumë kohë më parë se ai), e vuri në zbatim të rreptë për ta detyruar banorin vendas të mbante fjalën, të mos i bënte bisht asaj.

Që bashkëkombësit tanë të këtyre krahinave, gjithnjë duke mos folur fare për një shumicë, por për një pakicë, edhe në ritin e rregulluar të marrjes gjak, megjithëse me paralajmërime të hapëta dhe tolerancë lejesh të përkohshme, në këtë zakon të tyre të tmerrshëm kanë edhe një gjest të papranueshëm: vrasjen e viktimës në një pritë të fshehtë.

Veprimi është i pabesë, sado që justifikuesit e këtij akti ngulin këmbë se personi që duhej të shlyejë gjakun, është njoftuar e në mos nuk i ka mbërritur lajmi, e di, sipas Kanunit, çfarë e pret. Ai, thonë këta argumentues, lëviz vjedhurazi, nuk ndjek shtigje të njohura dhe as i shkon ndër mend të ekspozohet në vende publike. Në një situatë të tillë edhe gjakmarrësi nuk ka mënyrë tjetër sjelljeje veç vrasjes në klandestinitet.

Por megjithatë nuk është fshehtësia karakteristika e dukshme e këtij akti, bie në sy paburrëria.

Gjithkund në kontinent, në shekujt e shkuar e deri vonë, i njëjti veprim, marrje jete për arsye fyerjesh apo gjithfarë kodesh mesjetare kalorësiake, e zbatonte vrasjen nëpërmjet duelit.

Gjithçka kryhej ballë për ballë, në prani të një komisioni rregullator dhe në sy të dëshmitarëve, pra para opinionit.

Të tërheq vëmendjen një propagandë e herë pas hershme që bëhet për të mbajtur të ekzaltuar një institucion të përbashkët, të lidhur e të përforcuar prej tre elementesh: Besa, Burrëria dhe Nderi.

Ato shihen si pjesë dhe vazhime të njëra-tjetrës.

Në parim ashtu edhe janë, nuk mund të ndahen. Po ashtu nuk bëhet keq që këto tipare dëshirohen të bëhen edukatë tek të gjithë shqiptarët dhe jo vetëm ndër malësorët e veriut, ku edhe prej përhapësve të këtij triniteti lihet përshtypja se cilësitë e mësipërme janë më të arrira.

Në platformën e ekzaltuesve burrëria shihet se pika kryesore e takimit të shqiptarit me botën, është vetë imazhi i tij. Prandaj, mendojnë ata, përshëndetja dhe vlerësimi i parë që ndër ne i bëhet një personi është “A je burrë?”

Sipas tyre kjo shprehje jo vetëm nuk gjendet nëpër gjuhë të gjalla apo të vdekura, por as nuk mund të përkthehet e të kuptohet edhe në të folurën më të zhdërvjellët të globit. “...shqiptari përmbledh në të gjithçka mund të ketë e mund të veprojë një mashkull i rregullt.

Domethënë përmbledh qëndresën, bujarinë, guximin e çdo virtyt njerëzor, që e bën burrin burrë e gruan, burrëreshë” (“Virtytet kryesore të shqiptarit”, www.famulliabinqes.com).

“Fjala ”nder” në mendje të shqiptarit, vazhdon platforma e mësipërme edukative, përmbledh një mori ndjesish të veçanta, që kanë lidhje me gjithçka e rrethon e i përket drejtpërdrejt a tërthoras: njeri, familje, gjak e gjini, vatër e vendlindje e, sidomos, doket e të parëve. “Dy gisht nder në lule të ballit na i ngjiti Zoti i madh. Në traditën shqiptare, njeriu është nder-humbur e i koritur, në se ndokush, faqe burrave në kuvend, i thotë se gënjen, në se e pështyn, i matet, e shtyn a i bie kush; në se ia prish ndërmjetësinë e ia thyen besën; ia dhunon gruan a ia bën të iki nga shtëpia, ia turpëron armët e krahut a të brezit, ia dhunon bukën, duke ia ngacmuar mikun e punëtorin; ia thyen shtëpinë, vathin a kotecin në oborr, nuk ia kthen huanë, ia luan gurin e kufirit a rrasën e vegshit në

vatër, i merr rendin e larjes së duarve, kur ulet në sofër për të ngrënë në ndonjë dasëm, festë a mort, etj etj.... Tradita tregon se shqiptari e ruan nderin me të gjitha forcat, se nuk duron t'i preket nderi i tij, as i njerëzve e i shtëpisë së tij...”

Pastaj logjika e mësipërme ngul këmbë se edhe “në kohën digjitale nderi mbetet po ai që ishte në vathin e bagëtive. Nderrojnë format, por jo thelbi!”

Sigurisht nderin apo edhe çdo veti tjetër të njeriut nuk e jep dhe as e heq koha. As nuk e formon vetëm një epokë apo sistem shoqëror, ca më pak një vit i caktuar. Ai është pjesë e identitetit të një individi, ngjizur fort në një kompleks rrethanash.

Problemi është se në vitet tremijë nderi, burrëria apo besa nuk mund të interpretohen si ca shekuj më parë. Kjo nuk kryen asnjë efekt pozitiv, në mos shkakton krejt të kundërtën.

Dhe e kundërta, e dëmshmja, nuk bën shaka. Një ndër rastet e fundit të ruajtjes së nderit në mënyrë atavike bëri që një malësor i verilindjes tonë në fund të majit 2014 ta vriste bijën e vet jo me një, por me shumë plumba.

Arsyeja: vajza kishte mbetur shtatzëne me atë që donte pa dijeninë e prindërve.

Në polici dhe në gjykatë ky mbartës i “burrnisë”, i papenduar, pati deklaruar se vrasjen e kishte bërë “për nder”. I biri i tij, “burri” tjetër, u pohonte gazetave se nuk mund të qante dot për të motrën, nga që, po të derdhte qoftë edhe një lot, fshati do të mendonte se po i vinte keq për turpin e kryer.

Pikërisht për një tip “nderi” të tillë në parlamentin shqiptar në mes të viteve nëntëdhjetë të shekullit të shkuar një deputet shtiu me armë për të vrarë një tjetër.

Ky, për një rrethanë fatlume që lidhej me aftësinë shenjëmarrëse të kolegut, shpëtoi me vetëm një plagosje.

8. Trim apo edhe ca konformist?

Po t'i bësh një bashkëkombësi pyetjen nëse mendon se shqiptari është trim, në më të shumtën e herëve, deri në dhënien e përgjigjes së parë, ai krijon një pauzë. Mendohet ose të paktën verifikon shpejt, para se ta thotë, gjykimin e tij.

Doemos kjo ndodh jo sepse nguron nga që mendon se jemi frikacakë.

Madje popuj të tillë, frikacë, nuk ka.

Në mendësinë e disave prej nesh kanë mbetur si afërsisht të kësaj natyre, më tepër si zemërlëshuar, vetëm italianët. I referohen dy luftërave botërore, kur ata hynë ushtarakisht në trojet tona. Nuk u quajtën të tillë, për shembull, në një rast të tretë: gjatë ndërhyrjes së NATO-s për çlirimin e Kosovës.

Gjithsesi ky gjykim për ta është një përshtypje e sipërfaqshme, një vlerësim i gabuar. Shqiptarëve, të cilëve u ndodhi të ndesheshin me armë me ta në fillim të viteve dyzetë të shekullit të shkuar, u jepte idenë e “frikacakut” thirrja e tyre e dhimbshme, kur binin në prita: “Mama mia!” (“O nëna ime!”).

Duke qenë nga natyra të vrazhdë këtë shprehje dhimbjeje shumë njerëzore të italianëve vendasit e merrnin për dobësi, si shenjë paniku dhe si dëshmi kapitullimi. Kur bashkëkombësit tanë të viteve dyzetë panë nga afër në luftime edhe gjermanët, të cilët nuk i tronditje dot me asgjë dhe as u shkonte ndërmend t'i mënjanoreshin vdekjes për hir të mallit dhe dashurisë për nënën, krijuan edhe më tepër një opinion, sipas të cilit “italianët nuk qenë për luftë”.

Në të vërtetë fqinjët tanë të siujdhesës së Apenineve janë normalisht të pafrikësueshëm si edhe kombe të tjerë. Ata thjesht e ruajnë jetën shumë. Kjo ndodh jo sepse e duan ndryshe nga çdo popull, por nga që e respektojnë.

Nuk janë të njëlllojta ta duash dhe ta respektosh një jetë. Atë mund ta duash kur është jeta tende, por jo kur është e një tjetri. Vetëm kur e respekton jetën vlerëson atë të vetes dhe atë të të gjithëve.

Ja pse italianët (si edhe mjaft popuj) e vlerësojnë jetën më shumë se ne. Nuk e japin për një gërvishtje makine apo për një copë gardhi.

As për të marrë ndonjë gjak. Në burgjet italiane, në Shqipëri apo në zonat e internimit në vendin e tyre, bashkëkombësit tanë të dënuar për rezistencë antifashiste trajtoheshin dhjetëra herë më butësisht nga sa ndodhi me mospajturesit e komunizmit gjatë diktaturës sonë staliniane.

Mes fqinjëve tanë, të njohur jashtë kufijve të tyre si trima të spikatur, janë sllavët, posaçërisht serbët, kroatët dhe malazezët. “Luftonin në këmbë”, mu përgjigj njëherë një oficer i lartë i shtabit të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, pjesëmarrës disa herë, në pranverë-verë 1999, në luftime të drejtpërdrejta me armatën e Beogradit.

Ndërkohë boshnjakët në motet e rrethimit të Sarajevës, mes viteve nëntëdhjetë, u shfaqën si heronj legjendash.

Grekët, të cilët janë shijues të famshëm të jetës, përballë armikut nuk e lëshojnë kurrë veten, ndeshen dhembë për dhembë edhe me fuqinë më të madhe të botës. Të aftë për kompromise, në ndodhtë që para zaptuesit nuk ka rrugë tjetër, lufta e tyre bëhet duke mos e kursyer fare vetveten.

Pas një çerek shekullit të rezistencës antiosmane të Skënderbeut në të gjithë kontinentin dhe më tej tij, shqiptarëve iu përhap fama e kryetrimave. Më pas pak nga pak nami ynë u zbeh për t’u gjallëruar në periudhën politike të Rilindjes Kombëtare.

Ndërsa shpallja e pavarësisë që, më tepër se rrjedhojë e një lufte me armë dhe sakrifica të mëdha, rezultat i një aksioni diplomatik, viti 1920 me dëbimin e italianëve nga Vlora ishte një epike trimërore.

Ndoshta që kjo përshtypje kur në vitin 1922 qeveria amerikane, ndërsa vendosi ta njihte shtetin tonë, me gjestin e saj shkaktoi ndikim tek gazeta “The Christian Science Monitor”. Në artikullin e saj përshëndetës për këtë njohje thuhej “shqiptarët janë një popull liridashës, trim dhe energjik”.

Historia e vendit tonë nuk ka të regjistruar akte frike dhe ca më pak kapitullimi. Në 7 prill, data më e njohur për t’u akuzuar si e tillë, u shpartallua Ahmet Zogu dhe shteti i tij personal, jo populli. Ky u paralizua posaçërisht dhe u braktis nga ai që, në ato çaste të rënda duhej t’i qëndronte pranë.

Kur populli shqiptar u mobilizua prej udhëheqësve të tjerë, gjatë Luftës së Dytë Botërore, kreu një betejë të denjë për t'u cilësuar nga bashkësia ndërkombëtare si vetëçlirim. Pra, jo me ndërhyrje ushtarake të drejtpërdrejtë të vendeve të tjera.

Gjithsesi, në rast se bëjmë një krahasim formal të cilësisë së trimërisë mes grekëve, sllavëve dhe nesh, në sytë e opinionit të huaj dhe në interpretimet e historiografisë ballkanase dhe asaj evropiane ne qëndrojmë pas tyre.

Por edhe kjo përshtypje, që është kryesisht e dukjes, nuk ka saktësinë e një analize dhe konkluzioni të peshuar mirë. Popujt janë trima njëloj. Në thelb asnjë nuk mund të jetë më shumë se tjetri.

Dallimet që vihen re, nuk janë posaçërisht dhe vetëm fryt i këtij tipari individual njerëzor.

Ka persona të guximshëm dhe aspak të tillë, por kurrë popuj të shquar e më pak të dalluar në këtë cilësi.

Serbi ngjan më shumë trim, sepse ai në traditën e vet identitare ka kërkuar të zotërojë të tjerët, etni dhe troje. Duke qenë i motivuar kështu, përherë në sulm për të kontrolluar sa më shumë territor, ai është edhe dukshëm agresiv. Ndërsa ka edhe dhuntinë e shpirtit dhe të organizimit kolektiv, serbi nuk ndihet i vetmuar në asnjë sipërmarrje apo aksion të tij. Ai kurdoherë është i mbështetur prej të tjerëve, bashketnikëve, sidomos shtetit të vet.

Shpesh ka në krah edhe familjen e madhe shumëkombëshe, të sllavëve.

Këto rrethana çdo trimëri e inkurajojnë.

Duke iu referuar po të njëjtit burim, oficerit të lartë pranë shtabit të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, serbëve në luftime, po t'u vritej ndonjë nga të vetët, krijonin menjëherë me artileri dhe breshëri armësh këmbësore një “mur zjarri”. Pastaj bënin gjithçka ta tërhiqnin shokun e tyre.

Ja pse ka mjaft shkaqe përse shqiptari pyetjes së drejtpërdrejtë nëse jemi trima apo jo, i mendohet një çast. Atë e ka lodhur propaganda e vazhdueshme e të gjithë qeverisësve të tij, të cilët e kanë pasur dhe e kanë ende në majë të gjuhës togun e fjalëve “populli ynë trim dhe i pamposhtur” apo “populli ynë i lashtë, liridashës, trim e bujar”. Ose “punëtor, trim dhe i guximshëm”.

Janë pa fund kombinimet e tyre, njëri më tingëllues se tjetri, më bërtitës, por edhe më i zbrazët nga kuptimi dhe e vërteta.

Por përse shqiptari e ka kaq shumë të lidhur veten e tij me pushkën?

Sa trimëri të jep ajo dhe sa prej këtij imazhi të merr?

Pushka dëshmon guxim apo edhe krekosje?

Mbetet proverbial raporti i shqiptarit me pushkën, i shumëcitur gjithandej, i kudopërmendur.

Doemos që “homo albanicus”, si qenie individualiste dhe kryesisht me veprim vetmitar, nëpër fshatra të imtë majë maleve, mbi shpatet e tij apo i futur në lugina, rrëzë fushave, e ka pasur shumë të nevojshme, me forcat e veta, të mbrojtë veten, familjen, banesën, si edhe tokën e pakët, kullotat.

Armët, shpatë, kur doli baroti dhe pushkën, ai e ka mbajtur së pari për vetveten.

Shqipëria ka qenë e dyta. Sepse në fund të fundit ajo atëherë jo vetëm nuk ekzistonte, por nga si zhvillohej jeta e tij, qe ai i kërcënuari më i parë.

Kjo ngjizje shpirtërore dhe fizike me armën ka qenë dhe mbetet kaq ngulmuese sa sot nuk mund të dihet me siguri që, në rastin sikur të ishim një etni me shpirt kolektiviteti, duke jetuar në të njëjtat kushte të rreziqeve të jashtme, a do të lidheshim kaq fort me të.

Sigurisht prania e saj nuk është patjetër shenjë e të qenurit trim.

Pse jo, mund të hapë edhe shtegun e dyshimit se mbahet krahaqafë për shkak të mungesës së guximit real.

Ismail Kadare shqiptarit ja ka përshkruar këtë karakteristikë me metaforën, sipas të cilës pushka është vazhdim i shtyllës së tij vertebrale.

Kjo nuk është thjesht një figurë poetike e sendërtuar në kohën e të kaluarës komuniste të vendit, kur propaganda frynte nacionalsocializëm dhe autori krijoi poemën e bukur “Përse mendohen këta male”.

Pushka si vazhdim organik i “homo albanicus” përbën pothuaj një tipar të lashtë të tij.

Ndërkaq në imazhin e përgjithshëm është krijuar përshtypja se shqiptari me pushkë dëshmon jo tipin gjithëkombëtar, por vetëm malësorin e veriut. Ose edhe popullsi lokale në disa krahina të jugut si

Labëria, Kurveleshi apo Kolonja.

Tiranas, korçar, durrsak apo beratas me armë krahaqafë as që përfytyrohet.

Porse kjo ndodh sepse këta e marrin atë në duar vetëm kur ka kohën e saj, jo të varur në sup nga mëngjesi në darkë. E përdor kur ia imponon një luftë dhe jo kur bën dasmë e dërgon apo pret karvanin e krushqve.

Çetat rilindëse që përgatitën shpalljen e mëvetësisë sonë shtetërore, vinin prej qyteteve të mëdhenj, ata që në 1920 krijuan epopenë e Vlorës ishin prej fushave dhe maleve. E njëjta gjë ndodhi gjatë viteve të pushtimit fashist.

Në vitin 1997 u duk edhe më shumë se e gjithë qenia “homo albanicus”, nga veriu në jug, prej kufirit lindor apo bregut perëndimor, është e prirë për të bashkëjetuar me armën.

Bëhej fjalë për treçerek milioni pushkë, automatikë, mitraloza dhe pistoleta, si edhe për plot 15 miliard fishekë.

Çarmatosja më pas u krye fare ngadalë dhe nuk përfundoi e plotë kurrë.

Shqiptarit ia ndalon apo pengon pushkën, ai ble çiften.

Rikujtojmë një shifër që kemi cituar më parë në këtë libër: 17 mijë gjahtarë të regjistruar dhe çifte të shitura nëntëfish me shumë.

Karakteristika shqiptare e pushkëmbajtjes është interpretuar jo vetëm prej nesh, por edhe nga mjedise të huaja, dashamirëse, si dëshmi e dëshirës së tij për të luftuar për liri. Madje përherë shpjegohet vetëm si liridashje.

Por këtu ka pasaktësi.

Luftën për liri nuk e kryen arma e hekurt, tyta dhe plumbi i saj, por më së pari mendja. Në një kokë të përçartur e të mjegullt pushka në krah është edhe një shkak i sigurt për ta dëmtuar vendin dhe vetë lirinë. Në “Kujtimet” e tij Eqrem Vlora, ndërsa shprehej “Për lidhjen shpirtërore të shqiptarit me pushkën”, shkroi po ashtu se “armëmbajtja nga popullsia në Shqipëri ka qenë shkak kryesor i trazirave në vend”.

Përmasa e armatimit, e cila në çdo kohë ka mbajtur dhe ruajtur “homo albanicus”, ka qenë shumëfish më e madhe se vëllimi i luftës për liri kombëtare dhe sociale që ai ka kryer.

Po të llogarisim sa i ishin të mjaftueshme për këtë qëllim, dalin pushkë e plumba të tepërt me dhjetëra e dhjetëra mijëra.

Sepse një pushkë ka shtënë për liri dhe katër a pesë për kur lindëte djalë apo thjesht për qejf. Sigurisht edhe për anarki.

Dhe, fatmirësisht, pothuaj asnjë për të vrarë qëllimisht njëritjetrit, shqiptari-shqiptarin.

Kur intriga të huaja apo lufta e brendshme politike për pushtet e ka shtyrë të bjerë në këtë greminë, shqiptari ka shkuar gjer tek gryka e saj, mu tek buza, por pas hutimit të parë, është tërhequr. Nuk ka rënë brenda humnerës.

Sepse pushka e shqiptarit nuk ka qejf të nxjerrë plumb për të vrarë, as vendasin dhe as të huajin. Madje edhe me pushtuesin bën kujdes dhe vetëpërmbajtje. Në të gjitha trojet tona, ndërsa sunduesit nuk e kanë frenuar zellin e tyre për ta shtypur “homo albanicus”, pushka është nxjerrë nga vendi i fshehur apo në mur varur, vetëm kur ishte tentuar çdo mjet e mënyrë tjetër rezistence.

Në historinë e Shqipërisë si shtet kanë qenë ciklike të quajturat “demonstrata të bukës”. Vetëm shumë më pas ndodhnin atentatet, vrasja e ndonjë funksionari shpirtzi apo spiuni të rrezikshëm.

Në jetën e Kosovës, deri sa u çlirua dhe u bë shtet i pavarur, para se përfaqësuesit e parë të Ushtrisë Çlirimtare të dilnin me uniformat e tyre karakteristike dhe në dorë pushkën, nëpër rrugët e Prishtinës nuk kishin të mbaruar demonstratat “me shëtitje”, me fletë të bardha letre që i tundnin në duar apo me nga një bukë të ngritur lart si parullë proteste.

Ibrahim Rugova dëshmoi kulturë pacifiste, duke u bërë tërheqës për median dhe opinionin publik evropian dhe botëror, sepse kishte në krah një popull paqësor. Nuk qe ajo shpikje politike e tij.

Shqiptari, kudo ku ndodhet, është i tillë: paqësor me pushkë në krah.

Ja pse nga arma e tij mund të mos trembesh, përveç kur e detyron të jetë në orët e këqija të vetëmbrojtjes jetike.

Shqiptarin e mësoi jeta të bëhej një individ i fortë.

Një individ i fortë që nuk bëri kurrë një Shqipëri të fortë.

Gjithherë që iu desh të mbrojtë trojet e veta amtare pushkës së vet “homo albanicus” i dha një mision të madh. Kjo i shërbeu në çdo kohë, dhe sot.

Pa dyshim do t’i jetë e dobishme edhe për nesër.

Megjithatë nga që agresorët e tij qenë më të fuqishëm dhe më të bashkuar, por edhe sepse vetë ishte një popull tepër i përçarë dhe mosmarrëveshës, shqiptarët në tokat e tyre erdhën gjithnjë e më shumë duke u tkurrur.

Nuk është një dështim, por shenjë dobësie patjetër.

Me sa duket pushka në duart e “homo albanicus” herë pas here është edhe stoli.

Shteti i fortë e ka themel ruajtjen e territorit, por ky sovranitet, në kohët e sotme, është fare pak. Kufijtë, tashmë të hapët, ruhen me zhvillim të madh ekonomik e kulturor, me shkëmbime aktive me botën, duke i marrë asaj vlera me bollëk, por edhe duke i dhënë me shumicë.

Këtë bilanc ne e kemi të varfër, jemi kulturalisht e ekonomikisht shtet, shoqëri dhe komb debitor.

Ndërkohë të mëdhenjtë e kohës tonë si Gjergj Kastriotin, Nënë

Terezën apo Ismail Kadarenë i bëri më shumë bota se ne. Guximi i tyre u çmua dhe u inkurajua jo prej nesh.

“Homo albanicus” ka edhe një mungesë tjetër: nuk e ka të ndjeshme trimërinë e faljes për një gabim, të pendimit për një faj.

Kjo nuk është çështje temperamentit, as pasojë e vrazhdësisë.

Përbën defekt të mendësisë.

Por dihet që falja e duhur është më shumë se trimëri.

Shqiptarit i mungon trimëria sociale. Ai guxon të sakrifikojë më shumë për partinë apo kryetarin e vet se sa për një projekt dhe objektiv të të gjithë komunitetit. Kjo vjen prej një shkaku fare të qartë: Shqipëria nuk ka shoqëri funksionale, nuk ka opinion publik aktiv, nuk ka bashkësi angazhuese, ka pak parime të mëdha.

Vëzhguesve të huaj, por edhe vetë shqiptarëve, u ka bërë përshtypje se si nuk ka pasur veprime kundërshtuese kur, për shembull, është rritur çmimi i bukës.

“Homo albanicus” nuk lëviz në grup edhe po t’i rrisësh pagesën e korentit, ta heqësh nga puna, t’i ulësh rrogën.

Vetë shqiptarët, që e njohin këtë të metë të tyre, pëlqejnë të tregojnë një episod, i cili mund të jetë sa i vërtetë aq edhe i sajuar, por qëllimi i formimit të tij është mbartja e mesazhit. Protagonisti i kësaj rrëfenje është amerikan i Harri Fulc, i shumënjohuri si drejtori i Shkollës Teknike në Tiranë.

Sipas kësaj historie ironizuese nxënësve konviktorë të kësaj shkolle iu hoqën nga menyja e ushqimit, gradualisht, njëra pas tjetrës, dy apo tre pjata, duke e lënë vetëm me një të thjeshtë.

Pritej të shpërthenin, por ata nuk u ndjenë deri në fund. Përtypën në heshtje çfarë u dhanë.

Njëshi i fortë shqiptar, në dukje individ kokëngjeshur në të vetën dhe për pasojë trim i çartur, është krejtësisht i flashkët dhe i s’qullët kur përpigjet të veprojë si grup.

Në vend t’ia rrisë, grupi ja heq atij forcën.

Ai forcën e manifeston kur është i vetëm.

Sikur një ditë të ndodhte bashkimi i tyre, do të rrëzoheshin edhe malet.

Duke mos qenë frikacak, por në kokëshkretësinë e vet edhe kurajoz, “homo albanicus” zgjedh një rrugë tjetër të moshumbjes dhe të ruajtjes së prestigjit: konformizmin.

Ky nuk është oportunizëm, ca më pak të jetë servilizëm.

Jemi konformuar historikisht me sundimtarët tanë autoritarë, kemi bërë të njëjtën gjë edhe me shtete të mëdhenj e të fuqishëm.

Një lloj pajtimi kemi kryer edhe me fatin kombëtar. Në vend që ta ndryshojmë herë pas here jemi përpjekur të mësohemi me të ose më saktë, t’i përshtatemi.

Pak a shumë kështu thonë disa analistë të jetës shoqërore shqiptare.

Ka kolegë të tjerë që mendojnë ndryshe, shtjellin të kundërtën e arsyesimit të mësipërm: pra ngulin këmbë që nuk jemi popull konformist dhe se jemi kacafytur me fatin tonë. Ata përpigjen të argumentojnë se në vend të të qenit viktimë tiranësh të brendshëm më shumë kemi qenë pre e situatave të veçanta gjeostrategjike kontinentale dhe rajonale, se në

kemi bërë kompromise të përkohshme këto kanë funksionuar si taktika për të fituar kohë e shpërthyer rebelizmin e radhës.

Pas shpalljes së këtij konkluzioni ata vijnë të paraqesin provat e tyre: kryengritjet aspak të rralla, kokat e prera të rebeluesve, të dërgjorit e tyre nëpër burgje.

Në të vërtetë konformizmi apo antikonformizmi nuk vjen nga ndonjë strukturë e paracaktuar gjenetike e njerëzve, sigurisht qoftë kjo edhe e vetë shqiptarëve, subjektit që po vëzhgojmë. Të dy nxiten e veprojnë nën shtysën e rrethanave të caktuara historike e shoqërore. Në kontinentin tonë ka popuj, të cilët kanë dëshmuar me shekuj të tërë, se nuk kanë dëshiruar asnjëherë ta rrezikojnë rëndë fatin e tyre individual e kombëtar, të shkojnë përtej një vije, ku edhe lufta për liri jep shkas të kthehet në të kundërtën e vet.

Sepse liria nuk është qëllim jete, por mjeti më kryesor që zgjidhet për të jetuar më mirë.

Pak robëri sot për të dalë tek liria nesër ndonjëherë është më mirë se përpjekja për të mos u pajtuar këmbëngulshëm, kokëfortësisht, me një të keqe të madhe, të cilën nuk e shkul dot njëherësh.

Në historinë e shqiptarëve kanë ekzistuar pothuaj në mënyrë të barabartë, të baraspeshuar, në një ekuilibër gati ideal, pjesa e padëshiruar të bëjë kompromis, pra një armëpushim të shkurtër, me tjetrën, që herë pas here e ka kërkuar këtë.

Tri betejat e mëdha për çlirim kombëtar, Rilindja, rezistenca antifashiste gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe gjysmëshekulli më vonë ajo për çlirimin e Kosovës, këta dy krahë të mendësisë së “homo albanicus” i lanë të duken fare kthjellët.

Rasti i tre vëllezërve Frashëri (Sami, Abdyl dhe Naim), që një nga shembujt kur të dy këta shpirta jetonin brenda një familjeje.

Gjatë luftës antifashiste të viteve dyzetë qëndrimashpririt dhe qëndrimbutët, Balli Kombëtar dhe Fronti Nacionalçlirimtar i prirë nga Partia Komuniste Shqiptare, u dalluan fort prej njëri-tjetrit.

Në Luftën e Kosovës po ashtu qenë dukshëm të ndarë lëvizja dhe partia e Ibrahim Rugovës me atë të asaj mase grupimesh të majta që krijuan UÇK-në.

Mbase ky baraspeshim krahësh ka qenë një mënyrë e mirë për të ndikuar të mos shkohej patjetër gjer në gjakderdhje të tepërt, në gjakhumbje të padobishme.

Gjithsesi pjesa “e butë”, ajo e një kompromisi pragmatist për të mos shkaktuar humbje të shumta të jetëve, përherë ka qenë nisur prej analizës se jemi një popull i vogël.

Sidoqoftë në historinë e shqiptarëve cilësohen të nderuar posaçërisht ata që për atdheun kanë derdhur gjak.

Shqiptarët vërtet nuk veprojnë shumë dukshëm, por megjithatë rezistencë bëjnë. E kanë të brendshme.

Një qytet i tërë historik yni, Shkodra, e shpotiti regjimin stalinist për një gjysmë shekulli, me një durim dhe këmbëngulje të jashtëzakonshme. Për ta sfiduar përdori barsoletën.

Nuk rezultoi punë e kotë. Tentativa e parë në vend e rrëzimit të bustit të Stalinit ndodhi pikërisht në Shkodër. Po ashtu edhe revolta e parë.

Duke mosvepruar dot kolektivisht “homo albanicus” nuk flet edhe tepër. Kur gjatë diktaturës planifikohej nga autoritetet një arrestim politik, i cili u duhej për ta mbajtur aktive atmosferën e përgjithshme të frikësimit, njerëzit e ngarkuar për ndjekjen e kundërshtarëve më shpesh i sajnin akuzat, sidomos ato për “agjitacion dhe propagandë kundër pushtetit popullor”.

Ky veprim nuk qe patjetër pasojë e qëllimit për ta burgosur, sepse autoritetet e regjimit këtë e kishin në dorë edhe pa pasur asnjë arsye. Sajimi kryhej sepse tjetri vërtet pati folur fare pak, por në mendjen e tij i akuzuari kishte dhjetëra herë më shumë pakënaqësi dhe pikëpamje të papajtueshme nga sa pati shprehur.

Arrestimi “për agjitacion dhe propagandë kundër pushtetit popullor” ishte një prangosje me arsye të padyshimtë. Duke mos u thënë ajo ishte menduar.

Të folurit e përmbajtur, kundërshtimi jo me llafazanllëk, përfaqësojnë tiparin e rezistencës së brendshme të një shqiptari.

Qëndresa e brendshme, siç dihet, është e çeliktë. “Homo albanicus” asaj ia di vlerën, sepse nëpër shekuj, kur qe ilir, arbër dhe më pas shqiptar, me anë të saj pati ruajtur tërë identitetin e vet etnik.

9. Konservator, jo reformist

Më shumë se trimëria e shfaqur apo ajo e padukur, më tepër se zhdërvjelltësia e përdorimit të konformizmit, shqiptarët si etni nga më të vjetrat në siujdhesë dhe në kontinent i ka ruajtur nga zhdukja apo tjetërsimi mendësia dhe shpirti i tyre konservator, vendosmëria për të mos ndryshuar zakonet e jetës dhe traditat e veta themelore.

Duke qenë se është po ashtu i kujdesshëm që të mos duket se qëndron prapa të tjerëve, sipërfaqen e tij e rregullon mrekullisht si një bashkëkohor.

Makinën, celularin, aparatit televiziv, gjithçka të re teknologjike, projektin e shtëpisë, pallatin shumëkatësh ku merr apartament, bar-et dhe klubet që frekuenton, plazhet ku pushon e filmat që sheh, muzikën që zgjedh dhe çdo rrobë në veshjen e tij personale, pra gjithçka që e bën të komunikojë me të tjerët, botën, i dëshiron të markës dhe të modelit më të fundit.

Modern dhe po aq kohëshkuar, i ri fringo dhe tejet i vjetër, bashkëkohor dhe njëkohësisht tepër larg ritmit të vërtetë të rrjedhës së saj, shqiptari ka prodhuar në Ballkan një tip konservatori të veçantë.

Kjo etni as konformiste dhe as antikonformiste apo gjysmë ashtu dhe gjysmë kështu, ka një tipar tjetër karakteristik, madje të shtrirë sa gjerë e gjatë mbi mentalitetin e tij: padëshira dhe pazotësia për t'u reformuar. Pra për të ndryshuar së brendshmi dhe së thelli.

Doemos kjo mangësi është pjesë rudimentare, bisht i mendësisë konservatore, por që shtrihet dhe përhapet në një kah tjetër, jo në të kaluarën, por në të ardhmen.

Konservatorizmi dhe mosreformizmi ia bllokojnë “homo albanicus” të dy krahët, duke ia pranguar.

Duke ia bllokuar përparimin me hapin normal, duke e mbajtur me forcë mbrapa dhe moslënë të ikë përpara, në thelb shqiptari mbetet përherë tek e shkuara.

Ja pse jemi një popull i prirë nga revolucionet dhe jo nga evolucionet!

Ja pse anojmë drejt përmbysjeve me forcë dhe nga gjithfarë hilerë elektorale, pa përjashtuar edhe vjedhjen e drejtpërdrejtë të votës! Ne nuk e lëmë një rrethanë politike apo sociale të piquet në një proces formimi të natyrshëm, por e sforcojmë atë, e lindim para kohe.

Ky ves dhe mendësi shtatanikësh pëlqehet dhe ushtrohet jo vetëm në zhvillimet sociale apo politike, por edhe thjesht në ato biologjike. Prej disa vitesh rresht, sapo u mor vesh truku i rritjes së ngutur me hormone, mjaft bimë, zarzavate apo fruta në treg i ndesh të tilla, të stërrritura, të shformuara.

Nuk fshihet këtu thjesht interesi për të fituar shpejt dhe shumë, por edhe mendësia për të ndërhyrë e ngutur gjërat.

Është paradoksale që jemi kaq të nxituar në provokimin e dinamikave të ngjarjeve të brendshme politike dhe shoqërore, ndërsa koha ka provuar se në thelb mbetemi një popull i vonuar. Por nuk mund të jetë dot ndryshe: duke i shtrënguar zhvillimet të kryhen para kohe ne shkaktojmë dështimin e tyre të sigurt.

Kështu në vend të një hapi para, e bëjmë atë dy herë më shpejt mbrapa.

Kjo është arsyeja përse e ardhmja jonë ngjan kaq shumë me një përsëritje të së shkuarës.

Në vitin 1924 revolucioni fanolist i qershorit nuk dështoi sepse Ahmet Zogu ia doli ta shtypte me dhunë. As sepse kjo kryengjarje shqiptare, nga më të bujshmet në Ballkan, u gjend në kushtet e rrethimit politik prej triumfit rajonal dhe kontinental të forcave konservatore monarkiste. Këto veçanti peshuan mbi fatin e tij, por kryesorja e falimentimit të asaj sprove për ndryshim të thellë social që prej mënyrës së parakohshme të shpërthimit. Vrasja e Avni Rustemit nuk ishte dëshmia e qartë se nevoja për ta përmbysur klasën e bejlerëve dhe pushtetin e saj, për t'i hapur rrugë borgjezisë së re, që pjekur plotësisht. Ajo shkaktoi emocion, thjesht e shtoi zemërimin e vegjëlisë.

Ishin prijësit politikë antifeudalë ata që u ngutën për ta përdorur si fitil baroti këtë vrasje.

Edhe sikur të ndodhte që përreth Shqipërisë së vitit 1924 popujt, shoqëritë dhe shtetet, të qenë me lulëzim të forcave qeverisëse liberale dhe Ahmet Zogu të mos ishte aq fort i shkathët dhe i vendosur për ta mundur revolucionin e qershorit, ai gjithsesi do të dështonte.

Pati lindur para kohe, i sforcuar për arsye lufte të brendshme për pushtet.

Me pak fjalë qe revolucion shtatanik.

Kjo do të ndodhte edhe sikur Fan Nolin e ngathët për punë organizative dhe ekzekutuese shtetërore ta zëvendësonte një tjetër prijës i grupit udhëheqës, qoftë ky Luigj Gurakuqi apo sikur vetë Avni Rustemi të ngrihej nga nëntoka.

Kjo situatë u përsërit gjatë Luftës së Dytë Botërore, kur nevoja e mobilizimit popullor për t'u çliruar nga pushtuesit fashistë dhe rifituar sovranitetin kombëtar, u pleks nëpër faktorë ideologjikë: me komunizmin dhe antikomunizmin.

Manovra politike për ta shndërruar gradualisht revolucionin çlirimtar nacional në një revolucion social qe një veprim akoma më i sforcuar. Kështu Shqipëria zgjodhi një model shoqërie që nuk përmbushte asnjë kusht të domosdoshëm, të paktën kryesorin, atë që sipas doktrinës marksiste-leniniste konsiderohej si thelbësori: ekzistenca e klasës punëtore.

U bëmë shtet proletar pa pasur asnjëherë një klasë të tillë.

Madje në hierarkinë e PKSH-së në vitet e para të saj ky model proletari përfaqësohej nga një punëtor llamarine: Koçi Xoxe.

Enver Hoxha doli më i zotë dhe e mundi, por po të ndodhte e kundërta, vendi, deri sa të binte regjimi, do ta kishte në krye tamam një model të mendësisë sonë shtatanike: proletar-teneqexhiun.

Në vitin 1991 zhvillimet tona të brendshme, ku bënte trysni edhe dinamika e rënies së regjimeve komuniste në të gjithë eurolindjen, po ashtu përmbajtën shtrëngim të procesit politik dhe social. Kjo dha efekte spazme dhe dukuri të qarta rikthimi në të shkuarën, të paktën gjer në 1998.

Po të ishim një popull me aftësi dhe dëshirë për t'u zhvilluar nëpërmjet reformimit nuk do të qemë ngutur e njëkohësisht vonuar kaq shumë në çerek shekullin e ndërtimit të shoqërisë pluraliste.

Kjo kohë, e mbushur gjer në fyt me përdorimin e fjalës “reformë”, mision i shpallur jo vetëm kur ndërrohen partitë në qeverisje, por edhe kur këmbehen emrat e kabinetit ministror brenda të njëjtës legjislaturë, nuk ka rezultuar veç heqje dhe vënie personash. Shpesh kjo “reformë” si hile për të sistemuar në pikat kyçe mbështetësit politikë dhe emra

nepotikë, është kryer me anë të “ristrukturimit” deri edhe të ministrive si edhe të institucioneve në varësi të tyre.

Vetëm pazotësia për reformim të vërtetë mund të prodhojë kaq shumë inflacion të termit “reformë”.

10. Temperament i vrazhdë

Eqrem Vlora në librin e tij “Kujtime 1885-1925” shkruan: “Veçoria e pejsazhit shqiptar qëndron në fqinjësinë e ngushtë të kundërtive, të cilat e bëjnë vendin t’i ngjajë një skenari kulimash teatrale të ndryshme e fantastike. Aq sa unë shumë herë e kam pyetur veten-dhe krejt seriozisht,-se mos karakteri i shqiptarëve, tërë kundërshti, shpjegohet me natyrën që i rrethon këta njerëz”.

Shpesh po ashtu për temperamentin e “homo albanicus” thuhet se i ngjan shpërthimit të një kokre misri të hedhur mbi zjarr. Ky menjëherë kërcet.

Shumëkush beson se sjellja jonë jo e rafinuar ka ngjarë nga që brez pas brezi jemi ushqyer me bukë misri.

Ky i fundit është një shpjegim i këndshëm, por sigurisht mjaft naiv. Të arsyetosh se ishte ushqimi ai që bëri shqiptarin dhe jo shqiptari ushqimin, do të qe një lodër zbavitëse fjalësh.

Po ashtu nuk duket bindëse që relievi i ashpër i trojeve tona na ka imponuar dhe ngulitur në karakter vrazhdësinë. Po të qe kështu, pra çështje malesh, kreshtash e thepash shkëmborë, ndër më të pagdhendurit në kontinent do të ishin zviceranët, kurse në Ballkan malazezët.

Apo, po të vendoste relievi, mes nesh do të qenë më të kultivuar në etikë sjelljeje lalët, banorët historikë të fushës së madhe të Myzeqesë.

Pse jo edhe bashkëkombësit e Fushë Kosovës.

Vrazhdësia jonë karakteristike, e cila është thjesht cipë dhe jo brendësi, duhet të vijë prej arsyeve dhe shkaqeve më të thella dhe më të vjetra, nga ato të gjenezës sonë.

Etika nuk formohet prej pasurisë dhe as bjerret dhe rrënohet nga varfëria. Ajo ndikohet prej shkallës së qytetërimit. Ndërkaq civilizimi i një populli nuk mund të vijë veç prej zhvillimit.

Por ky tregues nuk përfaqësohet patjetër nga pallatet e betonuara apo furia e madhe nëpër rrugë e makinave personale. Ka zhvillim ekonomik, i cili nuk të çon patjetër në qytetërim.

Ky i fundit përfshin një kompleks faktorësh, zhvillimin ai e kërkon përparues jo në xhepat, por në mendjet e njerëzve.

Vetëm zhvillimi progresiv ndikon në mënyrën e përgjithshme të sjelljes publike apo individuale të një populli.

Pikërisht ky zhvillim i gjithanshëm u ka munguar përherë shqiptarëve, vazhdimisht, që prej shekujve kur jetuan varfërisht deri pas mbylljes së vitit dymijë dhe nisjes së mijëvjeçarit të tretë, kohë kur mirëqenia ekonomike nisi të japë shenja optimiste qytetëruese.

Duke mos qenë drejtpërsëdrejti as varfëria ekonomike dhe as gjendja e mirë e saj, as terreni gjeografik i ashpër dhe relievi tepër i thyer, nuk ngjan po ashtu një pikëpamje mbushëmendëse teza se mungesa e përhershme e rrugëve ndërqytetëse dhe ndërkrainore apo e çdo strukture tjetër komunikuese mes njëri-tjetrit dhe botës, e ka mbajtur në gjendje të izoluar, të shkëputur, “të egër” si në një rezervat, “homo albanicus”.

Duke ja kufizuar shumë mundësinë e komunikimit dhe të shkëmbimit me të tjerët. Sidomos me popujt më të civilizuar në etikën e sjelljes publike.

Kur në një çast të librit të tij me kujtime Eqrem Vlora përmend fqinjët tanë të jugut, thotë: “Kështu janë grekët në shoqëri, të sjellshëm, të çlirët, gazmorë dhe të këndshëm, ndonëse pakëz të vrazhdë, për sa kohë që biseda nuk bëhet për politikë”.

Kjo dëshmi e fundit tregon se vrazhdësia është e shtrirë edhe përtej kufijve të etnisë sonë, duke qenë mbase si një tipar transversal ballkanik. Veç të tjerët, përfshi edhe fqinjët, gjithsesi janë shumë më të sjellshëm nga ne.

Ata bëjnë një mundim të vogël: i kushtojnë vëmendje të paraqiturit publik, këtij “tualeti” mjaft të nevojshëm, madje në raportet me bashkësinë tepër i domosdoshëm dhe i detyrueshëm.

Por si mund ta përvetësojmë e shfaqim ne cilësinë e kujdesit për sjellje të kultivuar publike, kur ceni ynë kryesor është pikërisht ai i mospërfilljes së të përbashkëtës?

Këtu, tek mungesa jonë e rëndë e vlerësimit të publikes, struket e fshihet shkaku i vërtetë përse jemi të vrazhdë, të pakujdesshëm të përdorim fjalën dhe sjelljen e zgjedhur, shprehjet “Faleminderit!”, “Ju lutem!”, “Më fal!”, “A mundet?” e gjithë atë fjalor të qëmtuar që konsumojnë vazhdimisht e përditë popujt e tjerë të gadishullit dhe të kontinentit..

Habitshmërisht mes nesh, madje jo vetëm nga të vjetër në moshë, por edhe tek të rinj, dëgjohej të thuhet fjala falënderuese “Rrofsh!”, e cila është mjaft kuptimplote, shumë e ngrohtë dhe njëkohësisht tepër elegante.

Ndërkohë na duhet të pohojmë se rritja e fortë urbane e Shqipërisë, shtimi deri në fryrje e qyteteve, nuk ka bartur me vete ndonjë përmirësim të sjelljes së kultivuar shoqërore. Madje përjashtoj një shtresë të vogël qytetëse, autoktone në rastet më të shpeshta, shumë më të edukuar në komunikimin publik se në qendrat e mëdha urbane janë banorët e fshatit.

Duhet thënë, me këtë rast, se prej një vëzhgimi personal të autorit të këtij libri pështymësit apo gëlbazënxjerrësit, ata që në mes të publikut e hedhin të parën dhe të dytën jo brenda një shamie dore, por drejtpërsëdrejti në trotuar, me një fjalë pothuaj tek këmbët e kalimtarëve, janë më të shumtë në kryeqytetin e shqiptarëve, në Tiranë.

Po ashtu na duhet të kujtojmë se mirësjellje publike dhe detyrim për të qenë të edukuar në familje dhe në bashkësi kishte më shumë në vitet njëzetë e tridhjetë të shekullit të shkuar se sa gjatë periudhës realkomuniste, ku gjithsesi rregullat e komunikimit publik, edhe pse qenë të politizuara, zbatoheshin më tepër se kjo po ngjan pas vitit 1990.

Mirësjellja ose edukata publike shqiptare nuk ka përpunuar dhe shtuar asgjë të rëndësishme në çerekshkullin e tanishëm të shoqërisë së hapur, madje edhe pse nëpër shkolla janë futur si lëndë mësimore tekste të mirë për ta përvetësuar këtë veti.

Nuk duket, njëkohësisht, se ka ndonjë përparim të sjelljes publike edhe pas hapjes së kaq shumë rrugëve të brendshme apo autostradave jug-veri. Shtimi disafish i kontakteve të shqiptarëve me njëri-tjetrin nuk ka dhënë ende ndonjë produkt real në zbutjen e vrazhdësisë tonë tradicionale.

Me sa duket “homo albanicus” ka një reagim refuzues të përhershëm ndaj etikës, ndoshta duke e interpretuar si kortezi të tepërt, të panevojshme, të stisur, si vetëm cipë.

Kjo gjendje paralajmëron se ceni do të vazhdojë të jetë problematik.

Edhe mes të huajve theksohet vazhdimisht mendimi se shqiptarët kanë një natyrë të vështirë për të komunikuar. Pyetjes ku e vënë re këtë defekt, ata më së shumti të përgjigjen: tek karakteri.

Pra nuk janë qortues ndaj temperamentit të shqiptarit.

Për “homo albanicus” ata thonë se ai është i tipit sanguin, emotiv, por kjo karakteristikë nuk i shqetëson fare. Madje për komunikimin me të tjerët u duket si cilësi e veçantë, tërheqëse, gjallëruese, jo një minus, por një plus.

Më të shumtit e të huajve nuk e kuptojnë dot, për shkak të mosnjohjes nga afër, se tipari i njeriut të vështirë tek shqiptari vjen prej vetërëndësisë së tij.

Ja pse ai element që e ngushton shtegun e aftësisë dhe të dëshirës së bashkëkombësit tonë për të komunikuar nuk është temperamentit, por karakteri i tij, formati i tij identitar. Me këtë përcaktim shumë të huaj duan të thonë se është shkak i parë formimi mendësor e kulturor i shqiptarit, impianti i tij edukativ.

Zhbirimin e këtij konstatimi mund ta çosh më tej, sidomos për të deshifruar se çfarë kuptojnë popujt e tjerë me termin “karakter i vështirë”.

Kritika që na drejtohet patjetër nuk bën fjalë për një popull të mbyllur brenda vetes, njerëz që rrinë gojëkyçur në hallet e tyre, komb të rënë në ndonjë dilemë hamletiane apo thjesht të mbërthyer nga sindroma e vetizolimit dhe provincializmit, e qëndrimit larg botës.

“Homo albanicus” ndihet mirë me të tjerët, të huajt. Me zemër dhe mendje është tepër i hapët me ta. Dëshiron miqësi e lidhje, i respekton po ashtu.

Problemin ai e ka me mënyrën për ta shprehur këtë.

Madje e ka edhe me të tijtë e me veten.

Shqiptari ka fare pak vëmendje dhe pasion për të shprehur ndjenja të holla, të cilat përveç mirësjelljes dëshmojnë edhe art apo finesë komunikimi, për pasojë edhe ndikim pozitiv më të madh në mbarëvajtjen e një komuniteti.

Sjelljet e bukura, ato fjalë të kultivuara, të cilat në kombe të tjerë emërtohen si “xhentilencë” dhe personat e mirësjellshëm si “xhentellmenë”, të munguara mes nesh në jetën e përditshme, çuditërisht mund t’i gjesh thellë foklorit tonë.

Për shembull, ndërsa në jetën e përditshme shprehja e dashurisë së një mashkulli për një femër ose e anasjella, dëshmon një varfëri të jashtëzakonshme, në këngët popullore përbën një thesar të vërtetë.

Madje një erotikë shumë ndjenjehollë, gati aristokratike shpesh nuk e gjen vetëm në popullsi lokale të zhvilluara si në hapësirat territoriale korçare apo pogradecare, shkodrane ose beratase, por edhe në rajone që në pamje të parë duken më pak fjalëbutë si ato brenda e përreth Vlorës, në Labëri ose në brezin Peshkopi-Kukës-Tropojë.

Në këto vise të fundit, deri edhe në Mirditë, poshtë një cipe sjelljeje shumë “burrërore” ndesh perla të shprehjes mjaft fine të ndjenjave.

Vërejtja e të huajve për karakterin tonë të vështirë nuk duket se e ka shtysën prej idesë se mendojnë që ne jemi njerëz që vijmë nga pyje të largët dhe për pasojë, të gjendur mes një civilizimi të lartë jashtë vendit, nisin e lëshojmë britma hutimi.

Duke mos menduar se na mungon masa e nevojshme e inteligjencës njerëzore, ata dallojnë se mes shqiptarëve nuk është shumë e pranishme fjala e butë.

Brenda vetes shoqëria shqiptare tradicionalisht është e mbushur me kulturë force dhe në jo pak raste, për pasojë, kjo lë përshtypjen se ajo mund të bjerë në gjendje dhune të përgjithshme.

Një imazh të tillë, sidomos për të huajt, ende të pazbehur në kujtesën e kontinentit e të botës, lanë trazirat e vitit 1997.

Këtë përmasë violence mund ta vëresh lehtë në grupimet më përfaqësuese të përdorimit të saj: tek njerëzit dhe strukturat e krimit.

Sipas pohimeve të mafiozëve italianë, “ndërsa ne e nisim me dialog dhe e përfundojmë konkurrencën me kallashnikov, shqiptarët e nisin me kallashnikov dhe e përfundojnë me një “pazar”.

Po ashtu raportet e policive të kontinentit apo të shërbimeve të tij inteligjente janë të një mendjeje kur konfirmojnë se krimi shqiptar në të gjitha rastet, edhe kur mund t’i zgjidhë punët e veta apo konfliktet e lindura, me rrugë kompromisi e lëshimesh reciproke, përdor masivisht ndërhyrjet brutale dhe likuidimet fizike.

Duhet rikujtuar se varianti ynë i komunizëm-socializmit që dëshmi e kësaj lloji dhune, tepër e hapët dhe masive, të cilës nuk i bëhej qeder dhe as ndjente ngurrim pse e tepronte.

Që ushtrimi i forcës dhe i imponimit fizik më shumë se prirje biologjike tek njeriu është një manifestim sa i psikës së tij aq edhe

pasojë e nivelit të ulët të civilizimit, në rastin e “homo albanicus” mund ta vësh re edhe në një shënim të vitit 1936. Atëherë një vëzhgues i huaj shkruante: “Shqiptari prej natyre nuk është kriminel, fakti që pothuajse të gjitha krimet ngjajnë në gjaknxehtësi për grindje çasti ose çështje nderi. Çeta kriminelësh që për instinkt të merren me vjedhje e vrasje, nuk ekzistojnë fare në Shqipëri...”

Kultura e përdorimit lehtësisht të mjeteve të forcës si të parat që mund të zgjidhin shpejt një konflikt apo të arrijnë një rezultat, konstatohet edhe në një pamje tjetër të jetës së shqiptarëve: tek akti i vetëvrasjes.

Në këtë botë të madhe psika dhe mendësi më të prira për këtë sjellje ka shumë më tepër se tek ne, madje përgjithësisht jemi një komb që nuk dallohem për një prirje të tillë. Ajo që është e veçantë në vetëvrasjet e etnisë tonë ka të bëjë me arsyet përse kryhen, me motivet që e shtynë.

Në 1936 vëzhguesi i huaj ngulte këmbë se shqiptari nuk qe kriminel nga natyra, por në gjaknxehtësi dhe për çështje nderi megjithatë vriste.

Po ashtu ai vetëvritet jo për të shpallur ndonjë protestë sociale.

“Homo albanicus” ia heq vetes për çështje pothuaj të gjitha jashtë vlerës publike.

Në pranverë-verë 2014 një pjesë e të vetëvrasarëve përbëhej prej atyre që pak çaste më parë kishin shfarosur bashkëshorten apo ish-gruan, mbesën e fejuar me kokë të saj, madje edhe një familje të tërë.

Pasi patën përfunduar masakrën, i jepnin fund edhe jetës së tyre.

Me rastin e vetëheqjes së jetës, karakteristika shqiptare mund të dallohet edhe nëpërmjet mjeteve të përdorura: masivisht është arma e zjarrit, plumbi.

Jo thika, therja, mbytja me duar, varja.

Në vitin 2002 Policia e Shtetit publikoi një statistikë, sipas të cilës mes 112 të vetëvrasarëve të fundit shumica qenë vetëhelmuar me fotoksinë. Armët e zjarrit i kishin përdorur vetëm një e treta e tyre.

E shkaktuar prej mendësisë së përgjithshme të reagimit me forcë dhe të sjelljes së vrazhdë, shqetësimi i shoqërisë për këtë dukuri i vjen edhe nga grupet apo individët që ushtrojnë politikë.

Rezulton menjëherë se krimi është shfaqur aktiv saktësisht në periudhat kur politika ka qenë e zullumshme për të zotëruar apo mbajtur

me çdo kusht pushtetin. Për pasojë ajo ka bërë miqësi me dhunën, ka bashkëpunuar me të, e ka përdorur, e ka inkurajuar, duke sjellë destabilizim të përgjithshëm me dhëlpërinë që, bashkë me vendin, të dobësohej e binte edhe rivali.

Ka pasur interpretime justifikuese se viti anarkik 1913, menjëherë pas shpalljes së pavarësisë, nuk është shkaktuar prej politikanëve vendas, por nga ndërhyrje të huaja dhe prej anarshistësh të rëndomtë fshati. Në të vërtetë e mbi të gjitha është prodhim tipik shqiptar, pra rasti i zakonshëm kur ushtrimi i pushtetmarrjes shoqërohet me nxitje të disafishtë të krimit ordiner.

Me pak fjalë historia e Shqipërisë që prej vitit 1913 e deri në 21 qershor 2013 (kur ndeshja politike opozitë-qeveri para godinës së Këshillit të Ministrave u shtur deri në vrasjen me armë zjarri të katër demonstruesve që nuk kishin manifestuar deri ato çaste asnjë akt dhune), ka vërtetuar se politika e ka përdorur dhunën dhe me këtë rast, për pasojë, e ka nxitur krimin.

Kur vendi ka rënë në qeverisje normale, lumpeni i rrugës i ka mbledhur këmbët dhe është tërhequr në strofkullën e vet.

Kur pushtetin qendror e kanë vënë nën fre diktatorë atëherë krimi ordiner është nimitur fare, sepse i kanë mjaftuar dy të varur në sheshet kryesore të qyteteve më të mëdhenj apo disa breshëri pushkatimesh.

Fakt është që politikanët autoritarë apo despotët, të cilët kanë kontrolluar pallatin e pushtetit në Tiranë dhe po aq mirë edhe çdo metër të vendit, e kanë mbytur pa asnjë hezitim dhe pa kursyer asnjë mjet, krimin e trotuarit.

Sigurisht duke e transferuar atë në vetë mekanizmin e aparatit të tyre diktatorial.

Këtu e kanë përpunuar, sofistikuar, forcuar dhe shndërruar në logjikë të pushtetit të tyre.

Midis vrazhdësisë dhe dhunës ka përherë një fill të hollë ndarës dhe gjendja e parë mund të kalojë në të dytën. Megjithatë shqiptari, edhe pse kjo sipërfaqe e gjërave bën të mos i dallohet shpejt e vërteta, nuk kapërcen lehtë nga e para tek e dyta.

Në thelb ai nuk dëshiron ta kalojë këtë kufi të rrezikshëm.

Di të ndalet.

Kjo ndodh sepse “homo albanicus” i ndan mirë të dy sjelljet dhe pasojat që ato bartin.

Jo më kot vëzhgues të huaj, siç kemi pasur rastin ta theksojmë edhe më parë, kanë dalluar tek shqiptari një prirje të brendshme, pothuaj organike, të një shpirti dhe mendësie paqësore.

Prania e kësaj karakteristike nuk është gjë tjetër veç mjeti më i sigurt i përzgjedhur nga “homo albanicus” për të penguar shfrimin e dhunës.

Ja pse, kur manifestojmë forcë, thjesht jemi të vrazhdë, të ashpër.

Gjermanët, francezët, anglezët dhe rusët

Sipas një mentaliteti mesdhetar gjermanët mund të quhen popull i saktësisë dhe i besueshmërisë, i organizimit dhe i sinqeritetit, i profesionalizmit dhe i sensit të shtetit, i respektit të ligjit dhe i përpikmërisë, i ndjenjës së detyrës dhe i tepër seriozitetit, i të qenit mjaft racional dhe i sjelljes së ftohtë, i mungesës së spontanitetit, i të qenit pedant dhe i mungesës së gustos, i vetfrenimit dhe i arrogancës, i autoritarizmit dhe i lakueshmërisë së pakët.

Ëndrrat e çdo gjermani janë të lidhura me punën.

Ata i pëlqejnë dhe i respektojnë titujt.

Janë supersticiozë si edhe maniakë të mëdhenj të pastërtisë.

Gjermanët janë ata që në restorant llogarinë me kamarjerin e bëjnë secili për vete.

Përbëjnë një popull që kur takohen me njëri-tjetrin, nuk puthen kurrë. Po ashtu janë aq tepër kokëfortë sa një “jo” e tyre mbetet gjithnjë një “jo”. Kur një mesdhetar, në një përgjigje mirësjelljeje u shqipton një “jo” të gatshme që me një ndërhyrje tjetër ta kthejnë në “po”, ata përfundimisht e marrin si “jo”. Nuk të japin më shans tjetër.

Gjermanët inatosen me të vërtet kur ti në një takim vjen me vonesë.

Ata, kur flasin, bëjnë shumë pak gjeste.

Presin në semaforin e kuq edhe kur janë në këmbë e në rrugë nuk ndodhet asnjë makinë.

Në restorant apo në tren flasin gjithnjë me zë të ulët.

Birrën e pinë me sasi industriale, me gota të stërmëdha.

Fëmijët e tyre mezi presin të ndahen sa më shpejt nga shtëpia prindërore. Një gjerman në moshën 27-28 vjeçare, i cili rri ende me mamanë dhe të atin, konsiderohet një jo normal.

Gazetari italian Enco Biaxhi (Enzo Biagi), autor i një pakete të tërë librash me analiza dhe rrëfime mbi francezët, rusët, amerikanët, anglezët, italianët dhe gjermanët, në librin për këta të fundit, të botuar në 1976, thotë se çdo pjestar i këtij populli ka katër mosha: kur është fëmijë edukohet të bindet, të jetë i saktë në çdo veprim dhe kur të rritet

të bëhet një hero; në moshën e adoleshencës mësohet të protestojë dhe të rebelohet; kur martohet i priten krahët dhe humbet çdo dëshirë për hove dhe guxime publike; kur nis e moshohet i rikthehet shpirtit të revoltës dhe evazionit ndaj taksave.

Sipas Biaxhit në mesjetë, që me Federikun e Madh, gjermanët u formuan me edukatën se duhej të qenë tepër modestë, rigorozë në punë dhe të ashpër me mungesën e disiplinës, përherë të pasionuar pas rregullit. U bënë dhe janë burokratë shumë të zotë.

Kombi gjerman ka dy lloje individësh tipikë: njeriu i veriut është shtatlartë, tepër krenar, një person i ftohtë, një prusian plot me zell dhe zjarrmi luftarake; njeriu i jugut, bavarezi, është më shtatshkurtër që pi dhe fryhet me birra.

Për të dy llojet, pra për të gjithë gjermanët, fjala më e pëlqyer është “erfolg”, sukses.

Sipas Bertold Brecht-it defektet dhe virtutet kryesore vitale të gjermanit janë servilizmi ndaj të pushtetshmit, udhëheqësit, fyhrerit. Po ashtu dashuria për rregullin, zakoni që çdo njeri të jetë gati, madje edhe më plaka e lagjes apo e pallatit, të të denoncojë për shkelje të ligjit. Brecht ngul këmbë se populli i tij ka bindjen e plotë se secili duhet të gjejë vendin e vet të punës dhe atij t’i shërbejë dhe rrijë në kokë.

Sipas vëzhguesve të identitetit gjerman pjesëtarët e kësaj etnie duan përherë të kenë një njeri të zotë të vendosë rregullin dhe ligjin. Ata nuk mund ta durojnë dot kurrë anarkinë. Për ta mposhtur atë bëjnë çdo sakrificë dhe japin çdo çmim.

Si popull gjermanët kanë një urrejtje të madhe ndaj kujtdo që kanos ekuilibrin e tyre si individë, po ashtu të të gjithë shoqërisë dhe shtetit. Përherë druajnë se ndokush bën punë të fshehtë për ta përmbysur rendin. Për këtë arsye gjermanët janë gati t’i mbajnë sytë hapur ndaj çdo elementi subversiv dhe t’i ndjekin këmba-këmbës për t’i bërë të padëmshëm.

Duke qenë se fjala që përsëritet mes tyre më shpesh është “autoritet” dhe si virtyti politik më kryesor vlerësohet bindja ndaj pushtetit legjitim, ata ranë në grackën e Adolf Hitlerit, i cili, duhet thënë, pushtetin diktatorial e mori me vota. Kulti i bindjes tek gjermanët është aq i madh sa **Lutero** deklaronte dhe përhapte parimin “Më mirë një djalë të vdekur se të pabindur”.

Duke qenë edhe shoqëri e kulturës për të kursyer dhe mos harxhuar kot, ajo gjermane menjëherë pas Luftës së Dytë Botërore, kur u shkatërrua dhe pothuaj u bë hi dhe në 1946 çdo banor pati humbur 6 kilogram, u rindërtua rrufeshëm. Tani është bërë nga më të pasurat në Evropë. Edhe nga më ndikueset.

Gjermanët e pas Luftës kanë marrë vendim të prerë t'i shërbejnë sistemit politik të demokracisë. Ndërsa Adolf Hitleri dëshiroi ta sundojë kontinentin duke e pushtuar ushtarakisht dhe kështu shkatërruar, gjermanët e vitit tremijë duan të bëjnë Bashkimin Evropian. Me shpresë për ta forcuar.

Ndërkohë ata përherë jetojnë me kultin për “Haimat”, pra për Atdheun.

Presidenti Zhorzh Pompidou thoshte: “Shoqëria nuk ekziston, nuk ka individë, është vetëm Franca”.

Sipas popujve fqinj, francezët nuk janë asnjëherë të kënaqur dhe e kalojnë kohën duke u ankuar. Vetëkonsiderohen si të palumtur.

Përherë kanë në krye një të fuqishëm: një mbret, një peshkop apo zotëri lokal.

Kanë një borgjezi të ndjeshme ndaj zhvillimeve dhe të pavarur.

I dominojnë dy fe: katolicizmi dhe marksizmi. “Francezët janë komunistë”, thotë një shaka shpotitëse ndaj tyre.

Janë pak profetë, ironizojnë të tjerë.

Franca përbëhet nga bota e provincës dhe ajo e qytetit.

Çdo fshat ka tre godina dhe simbole kryesore: kishën, bashkinë dhe monumentin për të rënë.

Simbol i pasurisë është kështjella.

Një nga veset nacionale, i pasqyruar shumë edhe në teatër, është kopracia, prirja për të fshehur pasurinë.

Seksi është një pasion kombëtar.

Në Francë, ku pëlqehen shumë aromat, një fjalë e urtë pohon këtë sentencë: “Më thuaj çfarë profumi përdor, të të them kush je”.

Banorët e kryeqytetit, parisianët, ndryshojnë mjaft nga francezët e tjerë. Ata janë snobë, arrogantë, revolucionarë, opozitarë, anarkistë, liberalë, me shpirt krijues, avantgardistë në art, spontanë, interesantë,

egocentrikë, humoristë dhe të obsesionuar pas gjuhës së tyre, verës dhe kuzhinës.

Në rast se francezët janë “komunistë”, britanikët ndihen si “antikomunistë”.

Anglezët i shqetëson ndjenja e barazisë. Ajo është fare e huaj për ta.

Ata nuk e duan përmbysjen sociale dhe nuk pëlqejnë aspak ta nisin një punë nga zero. Çdo gjë për ta është vazhdimësi.

Në vendin e tyre nuk kanë pasur kurrë përplasje shoqërore të ashpra. Prej shumë kohësh po ashtu nuk kanë vrarë asnjë njeri për arsye politike. Thuhet se hollë-hollë, kur hyn në mes politika, edhe në shoqërinë britanike shfaqet një cipë e hollë dhune.

Anglezët në diskutime kanë fare pak pasion. Ndërkaq liderët e grupeve të mëdha politike pas perdeve janë miq të mëdhenj.

Ideja e britanikëve është se vendi ka nevojë për një parti në pushtet dhe një tjetër në opozitë.

Klasat përbërëse të shoqërisë angleze vazhdojnë të mbesin të mbyllura.

Në momentet e vështira të kombit mbizotëron ndjenja patriotike.

Britanikët kanë rregulluar një ekuilibër mjaft cilësor mes pushtetit të shtetit, atij të kapitalit dhe të punëtorëve, sindikatave.

Ligji është feja e tyre e vërtetë. Respekti për gjykatat është tepër i dukshëm.

Janë nacionalistë, por e këtë ndjenjë e shprehin përherë e më tepër në mënyrë të përmbajtur.

Librin për Britaninë e Madhe gazetari italian Enco Biaxhi, e botoi në 1980. Që në faqet e para shkruan se anglezët e shkelën të gjithë universin me në njërën dorë Biblën dhe në tjetrën makinën me avull.

Njeriu britanik, sipas tij, është krijuesi i parë i shoqërisë industriale mbi glob.

Biaxhi mendon se është populli më pak i deshifrueshëm, më i singerti dhe njëkohësisht më hipokriti. Sipas tij çdo anglez është një ishull.

Ka vënë re se ata ndjejnë adhurim për shtëpinë dhe jetën intime, private. Banesa e tyre më e ëmbël përherë është një kështjellë.

Janë njerëz që të mirëkuptojnë dhe tolerantë. Dinë të falin. Kanë shpirt të gjerë. Mirësjellja, gjestet e edukuara, janë karakteristika e natyrshme e tyre.

Sipas gazetarit italian Biaxhi anglezët dëshirojnë mbi të gjitha humorin, privatësinë, pijen uiski, shtëpinë, veturën Roll Rojs, pëlqejnë të jetojnë në qytet, adhurojnë organizatat sindikale të bashkimit, kanë krijuar një raport miqësor mes individit dhe kolektivit.

Polici për ta është një mik i madh.

Britanikët në shoqërinë e tyre kanë një shkallare vlerash. E para mbetet familja. Menjëherë pas saj vijnë mirëqenia, besimi personal dhe patjetër feja. Me Zotin dhe Krishterimin kanë një lidhje speciale. Feja ata i shoqërizon.

Qytetari i mesëm anglez beson në disa principe etike: ai çmon moderacionin, zakonet e vjetra dhe ruan e zhvillon sensin e vazhdimësisë.

Tradita për të përbën kënaqësi. Në trashëgiminë e virtyteve antike britaniku vlerëson sensin e nderit dhe dhuntinë e komandës, shpreh entuziazëm për paradat e modës dhe ndjek me pasion jetën dhe sidomos ceremonitë e familjes mbretërore.

Anglezët janë formalistë dhe të rezervuar.

Kanë sensin e lirisë.

Vëzhgues të identitetit britanik mendojnë se ata janë edhe simbol i korrupsionit, po ashtu edhe i luksit të papërmbajtur.

Anglezëve u ka mbetur ende gustua për uniformat.

Ata nuk impresionohen dhe nuk ofendohen.

Si temperamente janë të ngathët.

Gratë janë më të mira se meshkujt.

Anglezët i besojnë vetëm arsyes dhe logjikës.

Janë konservatorë të mëdhenj.

Kanë ndjenjë realizmi dhe praktikiteti.

Në mendësi dhe thellë në zemër janë aristokratë.

Të çfarëdo rangu që të jenë, ndihen krenarë.

Kanë forcën e iniciativës.

Jo vetëm që humori tek anglezët përbën një institucion, por ata përqeshin edhe veten.

Janë një shoqëri e hapur për talentin.

Nuk kanë humbur luftëra.

Sipas antropologëve rusi ka trashëguar prej paraardhësve të tij sllavë një karakter të vështirë, temperament të fortë, por të mbushur me talent. Autorët antikë i kanë vlerësuar ata “si të shumtë në numër, të qëndrueshëm ndaj lodhjes, e durojnë lehtësisht të nxehtin, të ftohtin, ushqimin mjaft të pakët”.

Historianët kanë tërhequr vëmendjen mbi një cilësi kryesore të tyre: vitalitetin.

Si për gjithsecilin popull, në mendësinë e rusëve kanë ndikuar shumë kushtet mjaft komplekse klimaterike dhe gjeopolitike, përballë të cilave nuk kishin rrugë tjetër veç të jetonin në harmoni dhe në bashkësi.

Cilësia e të qëndruarit në komunitet është tipike për ta. Kjo u ka formuar edhe dhuntinë për të qenë të gatshëm të japin ndihmë.

Veprimtaria e rusit rregullohet mbi bazën e parimit “Ne”, çfarë do të thotë më së pari familje, bashkësi, kishë dhe shtet. Ky qëndrim dhe jo ai i mënjanisë, përcaktohet si qëndrim i mirë dhe përkushtim, si disiplinë. Me cilësinë e jetës në komunitet ata kanë zhvilluar mes vetes dhuntinë e sinjeritetit dhe të zemrës së hapët, kanë mirëpranuar rregullin se të gjithë duhet të dinë gjithçka për të tjerët.

Sipas studiuesve të identitetit rus pikërisht nga kjo është formuar virtyti i tyre për të mos i maskuar ndjenjat dhe mbajtur fshehur gjendjen shpirtërore.

Kur flitet për “Shpirtin Rus” nënkuptohet më së pari një njeri që jeton në mënyrë tradicionale, është i disiplinuar dhe punëtor, mjaft krijues dhe ka aftësi të dukshme mendore.

Por ndërkaq rusi është tip i ngathët, beson verbërisht për një jetë më të mirë dhe ndërkohë bën fare pak për ta realizuar atë. Kjo e ka bërë popullin rus të mos jetojë siç i duhet.

Sipas socioantropologëve njeriu rus përfaqëson një mendje, një shpirt dhe një frymë që shkon larg, drejt të pambarueshmes. Ata përherë janë lënda e një jete dhe e një bote krejt ndryshe.

Vazhdimisht ndihen të pakënaqur me atë që kanë.

“Shpirti Rus” nuk është gjë tjetër veç një person ëndërrimtar, që nga një anë “kokën e mban tek retë” dhe në anën tjetër është i paafte të sundojë emocionet e veta. Ai ose i shtyp ato, ose i lë të lira krejtësisht.

Ndoshta për këtë arsye, vërejnë studiuesit e popullit rus, në kulturën e tij ndodhet kaq shumë përzemërsi. Jorastësisht konceptet shpirt, zemër dhe fat në gjuhën e këtij vendi gjallojnë në mbi njëqind sinonime.

Ndërkaq, ndërsa në Evropë njerëzit në jetën private janë të mbyllur dhe e ruajnë fort individualizmin, rusi është i hapët ndaj çdo interesimi rreth tij. Edhe ai vet dëshmon shumë vëmendje për jetën e të tjerëve, shpesh duke u treguar mjaft kurioz.

Durimi për të pritur e pritur, sipas vëzhguesve të identitetit të tij, shpesh i kapërcen të gjitha kufijtë e logjikës. Rusi rri tepër gjatë pa protestuar ndaj poshtërimeve që i bëjnë. Më shumë se të kundërshtojë padrejtësitë ai pëlqen t'i durojë ato. Porse në këtë cilësi, ndërsa vihet re se ndjenja e durimit është tepër e gjatë, gjithsesi ajo e ka edhe një kufi. Vjen një ditë që kjo vetëpërmbytje e tepruar shndërrohet në një zemërim të paparashikueshëm, të pafrenueshëm, në një revoltë. Atëherë mund ta pësosh prej tij. Jo më kot rusin e krahasojnë me një ari.

Karakter i gëzueshëm ai këndon dhe vallëzon edhe në çastet më të vështira të jetës.

Njeriu rus është po ashtu pak i aftë për t'u mobilizuar në pasurimin e tij material. E konsideron këtë si egoizëm. Në jetën ruse grumbullimin e pasurisë materiale duhet ta bëjë shoqëria dhe shteti. Ai vetë pëlqen të punojë për ideale të larta, siç për shembull është mbrojtja e atdheut. Rusi është thellësisht patriot dhe mëmëdheun e vet e mbron deri në pikën e fundit të gjakut. Përballë armikut rusët bëhen bashkë të mëdhenj e të vegjël.

Nga natyra ai është asket dhe në jetën materiale vetëkufizohet.

Ai është tepër larg nga mendësia evropiane për pronën, paranë dhe pasurinë. Në rast se karakteri i evropianit perëndimor nga studiuesit konsiderohet si “i tregut”, ai rus vlerësohet si “jo i tregut”. Ky i fundit mendon se gjithçka duhet t'i vijë prej shtetit dhe jo nga shitblerjet e mallrave.

Në një farë mënyre njeriu rus beson shumë tek shteti, ai europerëndimor tek vetja dhe tek liritë demokratike të individit. Të parët priren për qeveri me drejtim autoritar, që rri mbi të gjithë, të dytët për pluralizëm pushtetesh, ku asnjëri nuk është i gjithëpushtetshëm.

Rusi ka shpirt të lartë fetar.

Ai shpesh duket i vrenjtur, i zymtë. Kjo ngjan sepse të gjithë rusët buzëqeshin pak. Mes këtij populli buzëqeshja ka një rol krejt tjetër, për të mos thënë të kundërt me atë të popujve të tjerë.

Kjo mungesë e përditshme e buzagazit përbën një mënyrë të komunikimit të tyre. Në më të shumtët e herës rusët buzëqeshin vetëm

me buzë, kështu që shumë rrallë mund t'u shohësh rreshtin e sipërm të dhëmbëve. Po të bësh një buzagaz duke treguar dhembët e sipërme dhe të poshtëm, atëherë sipas rusëve, ke krye një "buzëqeshje kali".

Në komunikimin mes rusëve buzëqeshja nuk është një gjest mirësjelljeje. Buzagazin e pandërprerë ata e quajnë "buzëqeshje për shkak të rrethanave". Për këtë arsye e vlerësojnë si një sjellje negative, një dëshmi pasinqeriteti, veprim për t'u mbyllur dhe për të mos hapur ndjenjat.

Në këtë lloj komunikimi të tyre rusët nuk u buzëqeshin të panjohurve. Ajo u bëhet vetëm njerëzve që njohin.

Ja pse shitëset në një dyqan nuk u buzëqeshin klientëve. Për to ata janë thjesht të panjohur.

Rusët po ashtu nuk i përgjigjen kurrë, automatikisht, me buzëqeshje, një buzagazi tjetër. Por edhe kur ai që të buzëqesh është shumë i njohuri, sërish rusi nuk u jep përgjigje me një buzagaz të tij.

Gjestin e mësipërm e merr më shumë si një ftesë për të vendosur një kontakt, për të folur.

Në Rusi, siç shkruajnë njohësit e këtij populli, nuk ka ndonjë dallim të qartë mes buzëqeshjes dhe të qeshurës. Në praktikë këto dy dukuri konsiderohen të ngjashme dhe të zëvendësueshme me njëra-tjetrën. Përgjithësisht kur vë buzën në gaz në Rusi janë gati të thonë "Çfarë ka këtu për të qeshur!"

E veçantë tek njeriu rus është karakteri i grave. Rusia zotëron një forcë të papërkulshme shpirti. Ajo për një njeri të shtrenjtë është gati të sakrifikojë gjithçka, të shkojë kudo, ta ndjekë atë gjer në fund të botës, deri në qoshet më të humbura të saj.

Rusët pohojnë se i kanë fituar të gjitha luftërat me armiqtë e jashtëm dhe i kanë humbur të gjitha ato me armiqtë nga brenda.

11. Vitalë apo edhe vetëshkatërruesë?

Edi Rama, bashkëkombësi që për vite të tëra ishte kryetar i bashkisë së Tiranës dhe që prej mesit të vitit 2013 kryeministër i Shqipërisë, bashkë me albanologun Ardian Klosi, ky i fundit edhe autor i një libri prognozë “Shqipëria ç’mund të jetë”, botuar në 1993, dy dekada më parë shkruanin këto fjalë të sarta: “Vendi ynë përse nuk hyn dot në rrugë të mbarë? Të gjithë e kanë këtë dëshirë, megjithatë secili bën sa ka në dorë që kjo të dështojë. Ç’është ky instinkt i vetëshkatërrimit që ka çdo shqiptar?”.

Dy autorët e konsiderojnë instinkt, çfarë do të thotë jo patjetër prirje e vetëdijshme.

Ka apo jo të bëjë ky cen me ndonjë refleks gjenetik apo mbetet në përmasën e një veprimi të ndërgjegjshëm, pak a shumë të qëllimtë, po e vëzhgojmë më poshtë.

Zakonisht prirja e “homo albanicus” për vetëshkatërrim, tashmë në parim një e metë kombëtare e njohur dhe e pranuar, ka marrë edhe emërtimin e saj: Kompleksi i Rozafës.

Muret e kalasë së Rozafës në qytetin e Shkodrës, kryeqendrës dhe vetë simbolit të Ilirisë së vjetër, deri sa në themelet e tyre të sakrifikohej me murim nusja e vëllait më të vogël, ndërsa ditën mezi ndërtoheshin, natën rrëzoheshin lehtësisht.

Mendimi se “sindroma e Rozafës” nuk përfaqëson një episod, por përbën pjesë të identitetit shqiptar, është sjellë vërdallë përreth nesh prej shumë e shumë kohësh, duke na bindur, përherë e më këmbëngulshëm, në ekzistencën e vet reale.

Me po atë siguri prania e këtij kompleksi është pohuar edhe si një nga pamjet e pamundësisë tonë për t’u vetëqeverisur.

Në të vërtetë kjo akuzë paaftësie qeverimi dhe sindrome vetëshkatërrimi e shqiptarëve më e përhapur ka qenë përtej kufijve tanë.

Brenda nesh gjendet në hapësira veprimi më të kufizuara.

Ndërsa përtej kufijve tanë kanë bindjen se ky cen është tepër i dukshëm, aktiv dhe keqndikues, mes nesh gjykohet me një logjikë më të

përmabajtur. Konsiderohet si një e metë serioze, por jo fatale dhe aspak emergjente.

Për pasojë, duke mos e konsideruar si defekt shumë të rëndësishëm, nuk manifestojmë as vullnet për të paktën kërkuar ku fshihen dhe ushqehen rrënjët e kësaj dukurie.

Që në gjenetikën etnike të “homo albanicus” nuk gjendet asnjë predispozitë biologjike vetërrënimi nuk e vlen të kërkohet dhe as të dyshohet. Më së pari sepse kjo është absurde. Me një cen të tillë të lindur e të trashëguar në qindra e qindra breza, nuk gjendet në botë asnjë popull, madje as që mund të ekzistojë. Vetëshkatërrimi bie në kundërshtim me vetë natyrën e njeriut si qenie e ndërgjegjshme. Së dyti, kjo tezë nuk mund të pranohet edhe sepse hyn në standardet më mediokre të teorive primitive raciste. Së treti, sepse patëm rast me jo pak fakte të riprovonim më sipër se problemet që ne kemi me prapambetjen tonë relative nuk na vijnë prej gjeneve të devijuara, por nga faktorë dhe rrethana krejtësisht jashtë tyre.

Rasti i falimentimit të shtetit grek në fund të dekadës së parë të vitit tremijë dëshmoi se vesin e vetëshkatërrimit, prishjen natën të asaj që ndërtohet ditën, e kanë edhe popuj të tjerë, shumë më të ditur dhe të mësuar nga përvoja e historisë.

Në gropa vetëshembjeje kanë rënë edhe gjermanët, ky popull kaq shumë perfekt në organizimin e jetës së tij shoqërore e shtetërore.

Në historinë e tyre periudha e qeverisjes prej Adolf Hitlerit nuk qe tjetër veç një rast i bujshëm vetëshkatërrimi.

Edhe italianët, me Benito Musolinin, bënë të njëjtën gjë. Rusët me Stalinin, po ashtu. Njëllor edhe jugosllavët me Slllobodan Millosheviçin.

Edhe kriza botërore e viteve 1929-33 qe e tillë, madje me shtrirje të pamëshirshme në të gjithë rruzullin. Rrënimi ndodhi prej vetvetes, kapitalizmit të shfrenuar dhe pa asnjë lloj rregulli. Pak vite më parë prej një intrige qarqesh bankare u shkaktua kriza financiare globale, e cila, edhe pse duke u zvogëluar, vijon edhe sot të ndikojë e ta bëjë të pasigurt jetën e qindra milionëve.

Vetëshembja, ndërkohë, hyn në ndodhitë e zakonshme të jetës njerëzore. Shpesh atë nuk e ka në dorë njeriu i thjeshtë, as vetë populli, por një mori e tërë rrethanash të tjera, interesa grupesh të fuqishme ekonomike e politike, si edhe shtetesh të mëdhenj. Ndikojnë në këto vetërrënimë luftërat botërore, revolucionet ideologjike, përmbyset sociale.

Vetëshembjen e provokon edhe vetë cikli i zhvillimit.

Që të besojmë se në natyrën e sjelljes shoqërore të “homo albanicus” ka apo jo të lindur, si mendësi dhe tipar të qenësishëm, një “kompleks të Rozafës”, do të na duhet të provojmë se tek ne prishja natën e asaj që ngrihet ditën është një dukuri e përsëritur, pra e pashmangshme.

Do të mjaftonte, për ta provuar këtë prirje, shekulli i parë i shtetit tonë të pavarur, i cili festimet jubilarë të 100-vjetorit i kreu në 28 nëntor 2012. Me këtë rast të gjithë bashkëkombësit u bënë dëshmitarë sa gëzueshëm e përjetuam ngjarjen e shënuar, por po ashtu sa çorganizim shtetëror kishte në të gjitha veprimet zyrtare.

Ajo që u bë simbol i kësaj fryme ishte ngjarja me supertortën festive.

Ajo që me një sipërfaqe 500 metra katror. E përgatitur dhe e vendosur nën kolonat e Pallatit të Kulturës në Tiranë, tek Sheshi Skënderbeu, në vend që të konsumohej rregullisht, si qerasje, nga çdo qytetar i pranishëm, ajo u sulmua dhe u plaçkit. Me krahë e duar të zhveshura rrëmbyesit e tortës jubilarë e mbartën atë deri tek shtëpitë e tyre me ç’mundën, deri edhe me legenë plastmasi nga ato që përdoren për të larë lëveret e trupit.

Autori i këtyre radhëve mendon se pamjen e cenit tonë të vetërrënimit më tepër se “kompleks Rozafë”, që prej këtij çasti mund ta quajmë edhe “sindromë të tortës së 100-vjetorit”.

“Kompleksi i Rozafës”, “Sindroma e tortës së 100-vjetorit” apo shkurtimisht “Rrumpalla” vjen nga thellësia e humnershme e karakteristikës sonë themelore: jetës sociale anarkike.

Kudo ku shqiptari të ndodhet, në vetëm familjen e tij apo në krye të një lagjeje, fshati, qyteti, shoqate, shteti dhe institucioni, atë që bën i pari, nuk e vazhdon i dyti.

I treti vepron po ashtu. I katërti dhe i pesti, i gjashti dhe i shtati, nuk dinë mënyrë tjetër sjelljeje.

Mosnjohja e vazhdimësisë dhe moskrijimi i saj, ndërprerja dhe këputja kur mbaron ushtrimi i pushtetit të njërit dhe nis ai i tjetrit, mjaftojnë bollshëm për të prodhuar ciklisht vetëënie.

Mjafton dhe tepron për të shkaktuar këtë pasojë edhe mendësia ngulëkëmbëse si edhe fodulle e politikushtruesve tanë për ta shënuar në histori, fort, zhurmshëm, si të jashtëzakonshme e të paparë, periudhën

e qeverisjes së tyre. Këtë bujë e shpall marifeti propagandistik i nisjes së çdo gjëje nga fillimi, ajo që në historinë tonë reale është quajtur “Shqipëria e re”.

Në thelb këto teknika qeverimi, edhe pse të kryera pa pjesëmarrje turmash të armatosura në pushtime godinash qeveritare, por formalisht nëpërmjet grumbullimit të votës në kutitë e zakonshme zgjedhore, përfaqësojnë në thelb revolucione të tipit bolshevik.

Janë përmbysje.

Shpesh nga brendësia ato janë të ngjashme me grushte të mirëfillta shteti.

Vetëshkatërrimi si mosvazhdimësi, kjo është tipikja jonë.

Shqiptarët, të paktën në dy shtetet e tyre me kryeqendër Tiranën dhe Prishtinën, kanë një homogjenitet etnik tepër të lartë, në parim ky një faktor tepër i favorshëm për të krijuar e shumëzuar frymë uniteti. Me pak fjalë mundësi për të parandaluar të anasjellën.

Por paaftësia e mbi të gjitha padëshira për ta përdorur këtë epërsi në minimizimin e efektit të vetërrënimit dëshmon se mbi “homo albanicus” veprojnë negativisht njëherësh mjaft faktorë.

Pas mosvazhdimësisë njëri mes tyre është përçarja.

Mbase edhe thjesht vetëpërçarja. Ose të dyja bashkë.

Mjet diversioni për tua shtuar shqiptarëve mosbashkimin, pra për t’i mbajtur ata në një gjendje të përhershme dobësimi, është ndarja e tyre në gegë dhe toskë. Të banuarit mbi lumin Shkumbin dhe poshtë tij, realisht territore të zakonshme dialektore, diku disa fjalë të shqiptuara me “r” dhe diku tjetër në vend të saj germa “n” (për të njëjtën gjë përshëndetja “nadja e mirë” dhe “mirëmëngjesi” si edhe çdo veçanti tjetër dallimi), është përdorur për të provuar një ndryshim tërësor, pothuaj sikur të jenë brenda njëra-tjetrës dy Shqipëri.

Mes bashkëkombësve të Kosovës lëviz, ndonjëherë edhe frelëshuar, një teori, sipas të cilës, krahas kombit shqiptar, ka edhe një komb kosovar. Është teori si e Shkumbinit.

Në rastin e jug-veriut të Shqipërisë problem nuk është aq fort se, duke ua zmadhuar veçantitë, duan t’i ndajnë, por sepse përpiqen t’i përplasnin me njëri-tjetrin. Pra, në thelb, për t’i shkëputur, për të krijuar një 1913 të ri.

Ndërkaq loja veçuese me këto dy pjesë dialektore të etnisë sonë, merr shtysa edhe nga brenda.

Këtu ndikon lufta për pushtet politik.

Duket e habitshme se si një pushtetushtrues, i cili do të që i lumtur të kontrollonte të gjithë territorin poshtë dhe mbi Shkumbin, ta copëtonte e ndante atë, por ja që në historinë tonë ka ndodhur. Më tipiku ka qenë Esat Pashë Toptani.

Ata politikanë që më në fund e kanë vënë në dorë të gjithë këtë hapësirë, Ahmet Zogu dhe Enver Hoxha, kanë luajtur me mbështetje krahinore në veri (i pari) dhe në jug (i dyti), por nuk i kanë shtyrë kurrë ngjarjet deri aq sa çdo dallim ta shndërronin në ndarje. Ky mbetet edhe një nga arsyet e suksesit të tyre të përkohshëm pushtetmarrës.

Pas vitit 1990 Shqipëria e futur në shumëpartitizëm e rishfaqti këtë cen të klasës së saj politike, por sërish nuk u kapërcye vija delikate e ndryshimit deri në veçim. Sidoqoftë ende, për nevoja të përdorimit partiak, veriu paraqitet sikur është me të djathtë dhe jugu me të majtë. Ose tradicionalisht mbi Shkumbin thuhet se më së shumti janë me antikomunizmin dhe nën të me komunizmin.

Një dallim i lehtë politik e partiak lëviz nëpër disa qytete dhe në ndonjë krahinë, por mjediset e këtij besimi brenda tyre nuk janë të ngulitura përfundimisht. Ato lëvizin, ndryshojnë dhe përmbysen. Shqiptari i vitit tremijë, “veriori” dhe “jugori”, janë shumë më pragmatistë se paraardhësit e tyre të shekullit të shkuar. Ata i vlerësojnë partitë prej përfitimeve të mirëqenies që presin t’u vijnë.

Ndërkohë lëvizjet e mëdha të popullsisë pas vitit 1990, sidomos drejt qyteteve të Tiranës dhe Durrësit, megapolit kryesor kombëtar, ia kanë vështirësuar terrenin e manipulimit veri-jug, në të djathtë e në të majtë, partive politike.

Partitë dhe shefat e tyre, duke mos shkuar tepër larg në theksimin e këtyre dy gjysmave thjesht gjeografike, nuk kanë dëshmuar aq fort vetëdijen personale atdhetare, se sa janë vetë shqiptarët ata që nuk e lejojnë këtë manipulim.

Në historinë e shtetit tonë rasti më i largët i kësaj rezistence të brendshme kombëtare ka qenë periudha e të konsideruarit si Revolucion i Qershorit. Në pamje të parë mbështetja më e madhe për Fan Nolin vinte prej jugut, për Ahmet Zogun nga veriu. Megjithëse nolistë kishte

edhe mbi Shkumbin e zogistë nën të, kur ndodhi kryengritja me armë, alarmi i një përplasjeje mes njerëzve të dy territoreve nuk qe ankth i vogël. Veç të dy palët, sidomos njerëzit e thjeshtë, bënë mjaft kujdes t'i shmangeshin përplasjes civile.

Një mënyrë dukshëm kuptimplote për ta shpjeguar këtë gjendje, më saktë aftësinë e shqiptarëve për të mos u pleksur në një luftë të brendshme qytetare, është ky episod i ndodhur në qytetin e Beratit. Kur qeveria Noli ngriti gjykatat politike për të ndëshkuar Ahmet Zogun dhe mbështetësit e tij kryesorë, akuza që u bëhej ishte provokim i luftës civile.

Pasi e kishin arrestuar njërin prej përfaqësuesve të familjes feudale Vrioni, Neshat beun, një luftëtar të përhapjes së shkrimit shqip, mik të ngushtë të Ismail Qemalit dhe madje nënshkrues i një letre proteste kundër vrasjes së Avni Rustemit, prokurori përsëriti porosinë politike që kishte marrë: vëllavrasje. “Po, i erdhi përgjigja, unë kam qenë aty kur u rrahën vëllezërit, por jo se rrahjen e shkaktova unë, sepse që kur kanë ardhur në këtë botë “vëllezërit shqiptarë” janë rrahur gjithmonë me njëri-tjetrit. Por për vrasje nuk bëhet fjalë. Unë i numërova vëllezërit përpara dhe pas rrahjes. Dhe ke parë ti? Në numërimin e dytë më dolën disa qindra vëllezër më shumë se në të parin”.

Më i afërti rast i qëndresës ndaj provokimit për t'i vënë shqiptarët kundër njëri-tjetrit, janë trazirat e vitit 1997. Në përpjekje për ta kuptuar dhe shpjeguar çfarë po ndodhte në viset tona, jo pak analistë të huaj si edhe redaksi pranë televizioneve apo gazetave të kontinentit, besuan se gjithçka qe jo një zemëratë popullore për shkak të vjedhjes së shqiptarëve nga disa fondacione huamarrës apo thjesht pakënaqësi ndaj qeverisjes së kohës, por drejtpërsëdrejti luftë mes jugut dhe veriut.

Harta të mëdha apo skica të shumta, me vizatime ndarëse mes për mes vendit tonë, mbushnin përherë faqet e të përditshmeve.

Tashmë mund të thuhet se gjatë 1997-tës kanosja për të ndezur posaçërisht fitilin e një dinamiti kundër kombit tonë u shfaq më qartë se në çdo moment tjetër të historisë shqiptare të njëqindvjeçarit të shkuar, përjashtoj vetëm periudhën e dy luftërave ballkanike dhe asaj të Parë Botërore, 1913-1920, kur u pushtuam nga disa shtete të huaja dhe copëtimi i trojeve tona qe çështje e parë në rendin e tyre të ditës.

Interpretimi i trazirave të vitit 1997 si një luftë civile mes veriut dhe jugut më së shumti u krye prej disa qarqeve të huaja antishqiptare si edhe nga njerëz e shërbime të tyre brenda vendit. Qe momenti kur i ishte afruar pikës së vlimit çështja e çlirimit të Kosovës.

Një Shqipëri e shkatërruar ishte pengimi më i mirë.

Një Shqipëri, e cila nuk vetërrënohej në luftë të brendshme, qe nxitja për ta fituar lirinë.

Kumton një studim i dalë prej Akademisë tonë të Shkencave: “Toskërishtja jugore e mbarimit të Mesjetës, siç na shfaqet në idiomën e kolonive tona në Greqi e në Itali, afrohet me gegërishten veriore të shek. XVI e XVII”.

Kjo do të thotë se të dy pjesët (krahët) e territorit shqipfolës në thellësi të historisë tonë kanë qenë më pak të dallueshme. Pra historikisht nuk ka ekzistuar, në të folmen e tyre, asnjë dallim. Një traditë e tillë mosveçimi do ta sfidonte çdo përpjekje të mëvonshme për ta hapur këtë të çarë.

I thelluar në dy apo tri shekujt e fundit gjithsesi ky dallim nuk u bë kurrë hende. Secili mbeti një dialekt i lehtë, elegant dhe mjaft plastik, që të dy ndërkohë burime të bollshme fjalësh, shprehjesh dhe kuptimesh në pasurim të të folmes së përbashkët.

I qëlloi periudhës së qeverisjes realkomuniste të kryente gjestin e njësimi të gjuhës kombëtare, por çdo sistem shoqëror-politik të qe, do të vepronte po njëjloj. Unifikimi normativ i të shkruarit kombëtar ishte në kohën e vet.

Në fund të fundit afrimi dhe jo ndarja, qoftë edhe vetëm gjuhësore, do të bënte t’i humbte forca edhe më shumë çdo tentative për çarje mes veriut dhe jugut.

Ja pse nuk e ka përndezur këtë gjendje dhe shndërruar në të paqëndrueshme, një debat i ngarë me zemërim të panevojshëm në dekadën e parë të këtij mijëvjeçari, sipas të cilit kongresi i shpalljes së gjuhës kombëtare unike ka qenë një agresion i qarqeve intelektuale të jugut ndaj atyre të veriut.

Bindja e palëkundur e “homo albanicus” për mosndarje në komunitet shqiptar të ndryshëm mbi Shkumbin dhe poshtë këtij lumi,

duke ua hequr provokuesve terrenin e veprimit përçarës, dëshmon se ai nuk pranon në asnjë rrethanë të ndeshet së brendshmi.

Mos kjo do të thotë se ne deri tani ose e kemi zmadhuar tepër defektin tonë të shkatërrimit të vetvetes?

Duke mos ardhur prej ndërgjegjes tonë apo nga qoshet e subkonshijencës, mos është pasojë e ndonjë kompleksi inferioriteti apo frustrimi psikologjik?

Idea e pranisë aktive të vesit të vetërrënimit përpiqet të duket sa më shumë gjatë periudhës një gjysmëshekullorë të socializmit komunist.

Ata që luftuan për çlirimin e Shqipërisë nga pushtimi italo-gjerman dhe ndërkohë rezistencën antifashiste e shndërruan gradualisht në revolucion social të modelit bolshevik, në fund të vitit 1944 morën nën kontroll një vend të varfër dhe të dobët. Rindërtimi dhe forcimi i tij për fat të trishtë kaloi nëpër një model ideologjik, i cili fillimisht u duk sikur e zhvilloi dhe i dha vendit prestigj e forcë, por shumë shpejt u kuptua se pati ngjarë e kundërta.

Në dekadën e pestë të regjimit u rishfaqën triskat ushqimore, njëlloj si pas lufte.

Vetërrënim më të madh se kaq nuk mund të kishte në një epokë kur shoqëritë perëndimore bënë hope gjigande në sigurimin e mirëqenies së qytetarëve të tyre dhe sidomos në vënien në jetë të politikave konsumiste.

Ndërkohë vetëshkatërrimi më i madh ose, duke gjetur një term më shprehës të asaj që ngjau, vetëdobësimi ynë më i skajshëm, nëpërmjet luftës së klasave, u shkaktua në marrëdhëniet mes njerëzve.

Kjo e tëholloi dhe e bëri të brishtë unitetin nacional.

Teoria dhe praktika marksiste-leniniste e variantit bolshevik, që prej çastit kur u shfaq në Shqipëri e sidomos kur nisi të vihej në jetë (periudha e luftës dhe ajo e pasçlirimit) rezultoi ndikuesja më agresive në vetërrënimin tonë.

Pikëpamja se kjo dogmë gjeti një “homo albanicus” të pajtueshëm me të, të përshtatshëm e madje të interesuar, nuk ka gjasë të përputhet me të vërtetën historike.

Për shkak të tipareve kryesore të identitetit të tyre shqiptarët janë dhe mbeten totalisht të papajtueshëm me modelet e jetës kolektiviste.

Socialkomunizmi tek ne u imponua tërësisht prej rrethanave ndërkombëtare, më pas ai u fut me pak dhelpëri e shumë dhunë. Dëmi rrënues që krijoi në një gjysmë njëqindvjeçari, nuk u shkaktua prej vetë karakteristikave identitare dhe mendësisë së “homo albanicus”.

Teoria ideologjike sipas të cilës gjatë Luftës së Dytë Botërore tek ne pati përplasje të brendshme civile dhe se ajo vijoi me të njëjtën egërsi, në formën e luftës klasore, edhe gjatë periudhës disa dekadëshe të realsocializmit, është e tepruar.

Lufta e Dytë Botërore tek shqiptarët qe betejë antifashiste me elementë të luftës civile. E quajtura “luftë e klasave”, pas çlirimit, ishte e imponuar nga lart dhe e padëshiruar nga poshtë.

Për këtë arsye ajo nuk mbërriti asnjëherë në një luftë civile.

Faktorët gjeostrategjikë që kanë influencuar në përhapjen e dëmit të vetëdobësimit shqiptar, mund të lidhen edhe me zakonet pushtetushtruesve të perandorive që na kanë sunduar për dhjetëra shekuj, çfarë do të thotë për afro nëntëdhjetë për qind të historisë sonë të pas Erës së Re.

Kështu ajo romake e ka pasur rregullin numër një të pushtim it “divide e impera” (“përça dhe sundo”).

Kultura bizantine e sundimit, përdoruese e madhe e intrigës së luftës së një pale kundër tjetrës, eci edhe më përpara, duke e përhapur si mendësi dhe mënyrë jetese.

Për pesë njëqindvjeçarë Perandoria Osmane zbatoi përçarjen sistematike mes prijësve shqiptarë, më parë duke u dhënë privilegje dhe më pas edhe duke u prerë kokat një nga një apo në grumbull. Ishte pikërisht ajo që trojet e shqiptarëve, deri edhe në fillim të shekullit të njëzetë, i kishte përçarë në katër vilajete.

Nuk kishte mjet më ndarës dhe më dobësues, më sflitës dhe më rrënues së brendshmi, se sa ndalimi i përdorimit të shkrimit të gjuhës shqipe, duke penguar formimin e kulturës kombëtare, përhapjen, përparimin dhe forcimin e saj.

Por as kjo trysni e rëndë perandorake, kjo mënyrë sjelljeje politike dhe sociale kundërshqiptare, nuk ia doli që identitetit të “homo albanicus” t’i bashkëngjisë, t’i shtojë, t’ia bëjë mënyrë të menduari dhe të vepruari, cilësi identiteti, prirjen e vetëshkatërrimit.

Ndodhte me vendosmëri vetëm ajo që mund ta shpëtonte një popull me paaftësi për t'iu përgjigjur kësaj gjendjeje me vetëforcim: shmangia. I bënte bisht rrezikut.

12. Të politizuar, por përcipërisht i doktrinueshëm

Ajo që i lëviz shqiptarët nga vendi, veç e veç sigurisht, është energjia e bollshme individualiste.

Ajo që arrin t'i mobilizojë të gjithë bashkë në një grup është vetëm politika.

Dyshimi i parë që të lind, tek konstaton këtë dukuri, është mendimi se kjo traditë ka ardhur drejt për së drejti nga periudha komuniste, nga ai gjysmëshekull, në të cilin u turmëzua gjithçka.

Por kjo nuk është veç një grackë e krijuar nga shkurtësia e kujtesës.

Në një libër të Theodor Ippenin, albanolog e konsull i Perandorisë Austrohungareze në Shkodër në fund të shekullit të 19-të, me titullin “Shkodra dhe ultësira bregdetare e Shqipërisë së veriut” (1907) shkruhet: “Në ditët e tjera të javës pazari është i qetë dhe i braktisur. Bakajtë dhe zejtarët i bëjnë vizita njeri-tjetrit, pinë kafe, tymosin cigare dhe merren shumë me politikë”.

E ardhur jo nga periudha enveriste, por nga thellësia e shekujve, prirja drejt marrjes me përfolje politike nuk mund veç të interpretohet si pasion popullor. Një dëshmi e kësaj karakteristike të natyrshme të etnisë tonë mund ta gjesh në atë kordon të madh shqiptarësh që kanë administruar për periudha jo të vogla superfuqitë e kohës së shkuar:

Perandorinë Romake, Papatin, Bizantin dhe Perandorinë Turke.

Po ashtu ata janë ndjerë fort në prag të krijimit të shteteve modernë grek, turk, egjiptian dhe italian.

Pra pasioni i shqiptarëve për politikën, në thelb tendenca e tyre e dukshme për protagonizëm publik në sferat e pushtetit, është shumëshekullor.

Mendojmë se kjo ndodh nga që ne, më shumë se të priremi për ndonjë shkencë, ekzakte apo humane, më tepër se të pëlqejmë filozofinë, të lexuarin e librave apo muzikën, preferojmë pushtetin.

Dhe drejt pushtetit të ndjell ushtrimi i politikës.

Sigurisht në gjysmëshekullin e quajtur të “diktaturës proletare” ndikimi i politikës në shoqërinë shqiptare arriti një kulm të pazakonshëm arbitrar, dukuri që vijon edhe sot me teprinë e gjithëfuqisë e saj.

Përderisa “homo albanicus” e ka të dukshëm pasionin për t’u endur nëpër shtigjet e ngatërruara të politikës, doemos që për klasën e tij të pushtetit do të kishte arritur të përzgjidhte më të mirët e një zanati që e zotëron.

Kjo nuk ndodh.

Për ta kthjelluar këtë dukuri në pamje të parë kontradiktore, ka, të paktën, dy shpjegime: ose shqiptari dëshirën për t’u marrë me politikë e ka vetëm pasion kafeneje, sepse, siç dihet, nuk dallohet aspak për pjesëmarrje qytetare në jetën shoqërore, ose sepse është thjesht një mendësi politizuese.

Pra në thelb ai nuk bën politikë, por të kundërtën sipërfaqësore të saj.

Përderisa në Shqipërinë e mijëvjeçarit të tretë ka mjaft individë që merren me politikë pa qenë aspak të tillë, mendja të shkon tek ideja se mes masës së madhe popullore votuesit janë pikërisht lëndë e njëjtë.

Pra të dy palët merren me politikë pa politikë.

13. Të zgjuar?

Një sondazh i Bashkimit Evropian i shpallur në fillim të majit 2012 bënte të ditur, mes të tjerash, se shqiptarët qenë një popull inteligjent. Testi i realizuar posaçërisht për të zbuluar shkallën e zgjuarsisë së etnive të ndryshme të glob e nxirrte “homo albanicus” me 114.95 pikë. E ndiqte spanjolli me 111.79, banori i Hong Kongut me 111.69 e më poshtë rreshtoheshin popuj të tjerë si gjermanët, qipriotët, kanadezët, amerikanët e SHBA-ve.

Koeficienti i bullgarëve regjistronte edhe më ulët: 101.99 pikë.

Nuk do të thotë aspak që ky sondazh të ketë qenë perfekt, sepse të tillë nuk ka. Po ashtu nuk mundet që një test shkencor inteligjence, edhe pse i praktikuar me sukses që në fillim të shekullit, siç edhe ai i BE-së qe, të siguronte një dëshmi të patundshme për nivelin e zgjuarsisë së një kombi.

Për t’u larguar sa më shumë një pasaktësie të mundshme, a priori nuk po e pranojmë se shqiptari qe ndër emrat në krye të listës së fitimtarëve të provës, por nuk mund me këtë rast të përjashtojmë gjykimin se gjithsesi ai përfaqëson një popull normalisht të zgjuar.

Tek “Kujtimet” e tij Eqrem Vlora, të cilit vërtet në këtë libër po i referohemi shumë, por jemi të bindur që bashkë me Faik Konicën janë njohësit më të mirë të identitetit tonë, është shkruar se “Shqiptarët nuk kanë qenë kurrë engjëj të pafajshëm: dhuna, kapardisja, etja për grabitje, padurimi kanë qenë prej kohësh tipare të spikatura të karakterit të tij, por nga ana tjetër ai është shquar edhe për tipare fisnike: shqiptari është trim, kokëkrisur, besnik, shpirtmadh, bujar, i vetësigurtë dhe i zgjuar. Ai përvetëson shpejt si vetitë e mira, ashtu edhe ato të këqija”.

Ndoshta më saktë, për ta përcaktuar me një fjalë akoma më të përshtatshme shkallën e inteligjencës dhe të zgjuarsisë së “homo albanicus”, do të qe formulimi: aftësia e lartë e përvetësimit.

Me një përsaktësim tjetër mbase cilësimi “i mprehtë” rri më afër të vërtetës.

Ndërkohë do të gabonim në rast se vetveten, pra shqiptarin, do ta vlerësonim si njeri të mençur. Këtë veti ai nuk e ka të dukshme dhe karakteristikë themelore. Mençuria përmban në vetvete edhe urtësinë si një dituri që e mirëpërdor në jetë.

Ndërkohë “homo albanicus” mprehtësinë e tij të spikatur nuk e përdor për vepra djallëzore, as për intriga. Kur këto ndodhin, janë nga më të rëndomtat.

Me sa duket aftësinë e tij për të përvetësuar shpejt, e mirë qoftë apo e keqe, shqiptari e lidh me nevojat për vetveten, jo për bashkësinë.

Duke qenë se të mbijetuarit individualisht ia ka mprehur të gjitha shqisat, kjo i ka ndodhur edhe me aftësinë për të kuptuar shpejt, pothuaj me intuitë.

“Fjalori sinonimik i gjuhës shqipe”, botim i vitit 2004, më i miri dhe më i ploti i deritanishëm, dëshmon varfëri të të njëjtëkuptimsheve të fjalës “i zgjuar”. Shpjegimi i hartuesve ngul këmbë se me “i zgjuar” duam të shprehim edhe të qenit dinak.

E përditshmja “Shekulli” në 23 maj 2013 botoi shkrimin me titull “Si janë shqiptarët? Ja përgjigja e 45 albanologëve”.

Prej një krahasimi mes tyre, edhe pse përfaqësojnë një pjesë të personaliteteve të huaja të shprehur për karakteristikat e identitetit tonë, vetëm trembëdhjetë spikatin cilësinë e zgjuarsia-mprehtësisë.

Antonio Baldacci i karakterizon “të shkathët prej natyre”; Ami Boué: “Shqiptarët janë të gjallë, të qeshur, të shkathët, i kapin shpejt gjërat”; Henry Noel Brailsford: “janë të shkathët”; Hugh Callan: “Shqiptarët i kapin gjërat shpejt”, Albert Dumont: “zgjuarsia për ta mundur kundërshtarin dhe aftësia e vjedhjes pa e kuptuar, sipas pikëpamjes shqiptare, janë tipare të mira”. Po ashtu Thomas Stearns Eliot shkruan: “Të gjithë janë shumë të zgjuar dhe nuk e njohin urrejtjen fetare”. Frédéric Gibert pranon se shqiptarët “Janë shumë të zgjuar dhe të gjitha anomalitë e karakterit të tyre shpjegohen me vobektësinë,

inJORANCËN dhe impulsivitetin e tyre”; baronesha Maria Amelie von Godin është shprehur se “Shqiptari ka zgjuarsi dhe energji të pashlyeshme”; Erich Liebert se “Në diskutime janë të shkathët”; Karl Steinmetz se “Janë të gojës, shumë të zgjuar, u adaptohen shpejt kushteve dhe dinë ta përdorin rastin e favorshëm”; Henry Fanshawe Tozer: “Fantazinë dhe inteligjencën i kanë të zhvilluara mirë”. Albrecht Wirth thotë për shqiptarët se janë partikularistë dhe shumë të zgjuar.

Dihet që Lord Bajroni ka shkruar për zgjuarsinë e jashtëzakonshme të shqiptarëve.

“SOCIETAS ALBANICUS”

Në mëngjesin e 13 janarit 2002 tridhjetë e gjashtë intelektualë, mes tyre edhe shkrimtarë, shkencëtarë e artistë të dëgjuar, botuan në të përditshmen “Koha Jonë” një letër publike. Gazeta e bëri të njohur atë duke i vënë një titull mjaft të tronditës: “Politikanët, korbat që hanë mishin e Shqipërisë”.

Në thirrjen dhe po aq akuzën e tyre, pasi vinin në dukje se “strukturimi i ri i Evropës pas rënies së komunizmit është shansi më i madh historik për popullin shqiptar” dhe se “është hera e parë në histori që strategjia dhe interesat e Evropës dhe Amerikës përkojnë me interesat shqiptare”, tridhjetë e gjashtë intelektualët vinin në dukje se “veprimet e politikanëve tanë të të gjitha drejtimeve paralajmërojnë një destabilizim politik, i cili mund ta çojë këtë vend në një kolaps të përgjithshëm, që mund ta çojë këtë popull në një gjendje rraskapitëse, edhe më të varfër e më të thyer shpirtërisht se ç’është sot, që mund të bëjë që hapësira shqiptare në Ballkan të humbasë avantazhet, të cilat i fitoi nga zhvillimi i ngjarjeve në fundin e shekullit”.

Më pas akuzat e lëshuara kundër klasës politike shqiptare qenë jo vetëm të ashpra, por edhe të formuluar me vetëdijen e plotë se po i drejtoheshin një të keqeje shumë agresive (“...opinionin publik është i bindur se një pjesë e madhe juaja pengoni investimet e huaja dhe zhvillimin e prodhimit, thjesht me qëllim që të përfitoni nga importet që kalojnë nëpër duart tuaja, se përvetësoni shuma kolosale nga fondet e privatizimit, nga shitblerja e objekteve dhe nga tenderët e komanduar, se një pjesë e madhe juaja jeni të lidhur drejtpërdrejt me trafiket e parave të pista, drogës, klandestinëve dhe prostitucionit, si edhe me kontrabandën e madhe të karburantit, kafes, cigareve dhe pijeve”).

Thirrja e zemëruar, duke shprehur njëkohësisht një fije shprese se ekzistonin edhe “politikanë të pastër”, përfundonte në fjalët kushtruese “nuk na lejohet t’i shikojmë ngjarjet e vetë jetës sonë me gjakftohtësinë e spektatorit”.

Kjo donte të thoshte “Shqiptarë, jini vigjilentë!”

Atë ditë të botimit të kësaj letre, ndërsa pritej që të jehononte, asaj nuk iu drejtua me përfillje pothuaj asnjë nga mediat e tjera kryesore.

Letra e tridhjetë e gjashtë intelektualëve nuk përbëri lajm as në mesditën dhe po ashtu as në mbrëmjen e 13 janarit.

Nuk u përfill rregullisht edhe në datën 14. Për të u hesht më 15 dhe më 16. Po atë qetësisht iu bë shpërfillja edhe në datën 17. Më 18 janar u duk qartë se e kishin mbuluar përfundimisht me kapakun e rëndë të harresës.

Klithma e vetmuar e letrës dhe shkretimi përreth saj mund të shpjegohen me shumë mënyra e argumente, midis tyre edhe me faktin se gjithçka e shkruar në të nuk përbënte ndonjë gjë të re për opinionin publik.

E kishte bërë të njëjtin gjest shumë e shumë dekada më parë edhe Faik Konica (“Në qoftë se Shqipëria do të vdiste ndonjëherë, atëherë në epitafin e saj duhet të shkruhet: “Lindi nga Zoti, shpëtoi nga rastësia, vdiq nga politikanët”).

Megjithatë mospërfillja kësaj radhe që mbresërrëndë, sepse në situata të ngjashme letra të tilla publike ishin shndërruar në akte inkurajuese për të ndryshuar sadopak moralisht shoqërinë shqiptare.

E ëndërruar dhe e dëshiruar nga të gjithë si prijëse e kalimit të vështirë nga diktatura në shoqërinë e hapur të shumëpartitizmit e demokracisë, politika e pasvitit 1990 papritmas u kishte dalë bashkëkombësve si një munduese e re. Ndryshimi i prituri apo rigjenerimi i saj nuk kishte ngjarë.

Qe ndërruar vetëm sistemi politik.

Të lihej përshtypja se demagogjinë dhe brutalitetin bolshevik të shoqërisë së mbyllur e kishte pasuar një variant i saj thjesht më i përshtatur me kushtet e hapjes. Mëkatet vazhdonin njëlloj dhe për ndonjë virtytëzim të klasës së re politike të vitit tremijë as që bëhej fjalë.

Tani që po përfundon duzina e dytë e pasrënies së diktaturës dhe çdo përkeqësim apo përparim i shoqërisë shqiptare dhe i identitetit “albanicus” ndikon për të na i bërë jetën më fatmbrapsht ose më të mirë, një pyetje kërkon patjetër përgjigje: a kanë ndodhur dukuritë përtëritëse të klasës politike apo gjithçka ka vijuar në inercinë e vet të rrënimit të saj moral?

Trajektorja e një çerek shekulli është e mjaftueshme për ta verifikuar dhe kuptuar kohen e këtij procesi.

Në jetën dhe ecurinë e një vendi janë shumë faktorë që funksionojnë në bashkërendim apo anarki, në mirëkuptim ose jo. Duke qenë se në themel të një etnie qëndrojnë pjesëtarët, individët, janë karakteristikat e identitetit dhe cilësitë tipike të tyre që i japin formën dhe fizionominë edhe vetë shoqërisë e shtetit. E kundërta ndodh shumë më pak.

Në Ballkan, edhe pse popujt që e përbëjnë, jetojnë fare afër, ndryshimet mes njëri-tjetrit i kanë po aq të mëdha sa edhe sikur të ndodhë që krahasimet të bëhen me spanjollët apo skocezët.

Ja pse shoqëria apo shteti shqiptar ndryshon jo pak nga ai helen, serb apo slloven, italian ose francez, polak apo bjellorus, turk ose arab.

Nërkohë në çdo vend jo patjetër janë në gjendje tërësisht të përputhshme cilësitë e individit me ato të bashkësisë së tyre. Pra një kolektiv social nuk është një mbledhje aritmetike e numrit dhe e cilësive të pjesëtarëve të tij.

Ndërsa deri tani në këtë libër interpretuam sa dhe si mundëm trembëdhjetë karakteristikat më kryesore të “homo albanicus” dhe lamë të nënkuptoheshin edhe jo pak cilësi të tjera të tij, kjo nuk do të thotë patjetër që edhe shoqëria apo shteti ynë pasqyron plotësisht këtë tërësi identitare.

Për ta bërë sa më të qartë këtë mosnjëjtëzim po bëjmë një përpjekje ta ngjitim analizën një shkallare më lart: nga “homo albanicus” të shkojmë tek “societas albanicus”.

Në çdo kohë që mund ta vëzhgojmë, drejtpërsëdrejti (live) apo sipas kronikave historike të periudhave të hershme, shoqëria shqiptare rezulton tepër e gjallë, e shumëlëvizshme.

Janë njerëz që zhvendosen si të jenë elektrone të lirë, majtas e djathtas, lart e poshtë. Shpesh pa qëllim.

Po t'i shohësh si gëlojnë ngjajnë me një zgjua bletësh, por që nuk prodhojnë aq shumë “mjaltë” sa të krijojnë përshtypjen paqetësimi i tyre.

Pjesëtarët e shoqërisë shqiptare ndodhen në çdo vend e në çdo kohë, kudo dhe kurdoherë, edhe pse jo rrallë as në vendin dhe as në çastin e duhur.

Nëpër qytete pothuaj të gjithë janë në rrugë ose në kafe, shesin apo blejnë, hipin dhe zbresin me ngut nga makinat apo autobuzët urbanë dhe furgonët ndërqytetës, nëpër porte prej anijeve të pasagjerëve dhe aeroporte nga avionët. Ikin e ikin nëpër botë, rikthehen po ashtu. Luftojnë për të rregulluar jetën e familjes, të fëmijëve veçanërisht. Sigurisht edhe për të grumbulluar para, të cilat kërkojnë më pas me vrull t'i prishin.

Duket sikur shqiptarët nuk i mban vendi.

Vitet e fundit për ta shprehur me vetëm tre rrokje trinomin tonë vend- shoqëri-shtet ka dalë fjala “rrumpallë”. Në të vërtetën që mbart dhe forcën përcaktuese, deri tani ajo ka mbetur më e suksesshme.

Shqipëria është realisht një vend-shtet dhe shoqëri rrumpallë. Megjithatë në një editorial të botuar në gazetën “Shqip” në 28 mars 2014 publicisti Aleksandër Çipa bashkësinë e shqiptarëve e quajti me një dyfjalësh tjetër: “shoqëria kuturu”.

Ajo është edhe e paorientuar mirë, veç aspak e çoroditur.

Gjendja e kuturusë, e çorientimit, prej mjaft njerëzve të thjeshtë dhe sidomos intelektualëve është quajtur si situatë përherë e vonuar, si një vend dhe një popull që “nuk e kap trenin”.

Shoqëria shqiptare ecën pas kohës, por jo me hapin e saj.

Ajo nuk është aspak përtace dhe nuk dëshiron të rrijë në vend, por që gjithsesi qëndron mbrapa.

I tërë shpjegimi i kësaj gjendjeje është ritmi i lëvizjes. Kur “homo albanicus” është vetëm, nxiton drejt asaj që do të arrijë. Kur bashkohet me të tjerë të etnisë së vet, ngadalësohet. Jo sepse i mban këmbët, por nga që në grumbull bëhen vetëm turmë dhe për pasojë pengojnë njëri-tjetrin.

Shoqëria shqiptare është tipike shoqëri e pengimit të njeriut prej njeriut.

Kjo ngjan fare pak prej smirës apo zilisë intriguese, nga shpirtligësia. Më së shumti ndodh sepse në kaosin e mosorientimit të tërë duan jo t'ia hedhin, por t'ia kalojnë njëri-tjetrit.

Aspak se ndihen në garë për një ide, projekt, mision apo detyrë, por sepse dëshirojnë të duken që janë vetëm ata të parët.

Për pasojë shqiptarët e pengojnë njëri-tjetrin thjesht duke u shtyrë.

Fejzi Alizoti ka bërë këtë shpjegim të njërës pamje të kësaj dukurie: “Shqipëria është një sofër e porsashtruar, e pasur vërtet, por edhe tepër e ngushtë, shumë kanë dëshirë të ulen e të dënden pranë saj, por mjerisht ajo është si shumë e vogël për t’i ngopur gjithë të uriturit.

Kështu që për t’i bërë vend vetes, njerëzit duhet të vënë në përdorim bërrylat”.

E dëshmon ndryshimin mes “homo albanicus” dhe “societas albanicus” edhe niveli i lartë i çorganizimit të shoqërisë tonë, e cila qëndron tepër prapa nga vetë aftësia e shqiptarit për të renditur mirë e mirë punët e veta.

Individualisht “homo albanicus” është mirëkuptues, bashkarisht ngjan e kundërta. Për pasojë Shqipëria është një shoqëri mosdialoguese, jomarrëveshëse, e grindshme.

“Societas albanicus” po ashtu ka një problem të madh me kohën.

Ajo e pranon dhe e përsërit si sentencë të zgjedhur urtësinë e proverbit “Koha është flori”, por në këtë rast e ka fjalën për punët personale të një individi. Kur bëhet fjala për bashkësinë dhe objektivat e saj kjo kuptimësi ronitet, harrohet të citohet dhe të respektohet si filozofi rezultati.

Kohën populli i shqiptarëve e ka shumë pak pikë orientimi dhe veprimi. Kur për këtë karakteristikë nacionale kryem një sondazh në internet një bashkëkombëse, Burbuqe Myfliu, na shkroi: “Çfarë mund të presësh nga një mendësi që ende shprehet se kohën e ka me pashë!

Duke qenë se jetoj në USA, këtu që në fillim jam prezantuar me termin “goal”, që do të thotë një qëllim, një detyrë, një objektiv. Ky term nuk shkon më masën e kohës të shprehur në turqisht “pashë”. Pra vetëm me këto dy fjalë goal-pashë do të shihni ndryshimet dhe në shumë fusha të tjera që këto dy fjalë gjejnë zbatim”.

Me siguri, lexues të nderuar, e keni vënë re jo vetëm njëherë se në shumë nga qytetet tona nuk ka të paktën një orë publike. Në kryeqytet ndodhet një e tillë, e thirrur Kulla e Sahatit, por që e kanë ndërtuar, ngjitur bashkë me xhaminë e Et’hem Beut, osmanët.

Që prej ditëpavarësimit 28 nëntor 1912 shteti ynë nuk ka vendosur asnjëherë një orë publike në një vend, prej ku mund ta shohin të gjithë banorët. Ndërkohë këtë veprim e kanë kryer rregullisht institucionet

fetare të krishtera. Orën publike në Shkodër e vëren në kampanielat e kishave të hershme katolike, siç edhe në Tiranë shumë dukshëm në kishën ortodokse të porsandërtuar në qendër të saj.

Por në rast se kjo mosvëmendje ndaj ecjes së kohës, veçanërisht ritmit të saj, u peshon përgjegjësi administratorëve të pushtetit, nuk ka ngjarë kurrë që vendosja e një ore të madhe publike ose e një rrjeti të tyre, të jetë kërkuar nga banorët dhe bashkësitë e tyre përfaqësuese.

Kuptohet që nuk po flasim për periudhën e sotme, kur pothuaj çdo njeri ka me vete një pajisje, qoftë edhe telefon celular, ku shënohet koha.

Po ashtu shqiptarët prej dekadash të tëra nuk janë pasionantë të orëve të dorës. Disa të rrallë mbanin ato me qostek, më shpesh edhe për të manifestuar, duke i nxjerrë herë pas here nga xhepi, autoritet.

Me pak fjalë shqiptari nuk i mban sytë tek ora dhe për rrjedhojë, ngjashmërisht si të jenë dy pika uji, as “societas albanicus” nuk e kryen këtë gjest.

Ata që e kanë vizituar Zvicrën, vendin e dëshiruar prej rilindësve si më të afërtin dhe më të përshtatshmin për model jetese dhe qeverisjeje për shqiptarët, e di që orët publike janë kudo dhe qytetari i saj, i pajisur edhe ai me celular apo çdo mjet tjetër elektronik modern, mjafton, në çdo pozicion që të jetë në qytetin e vet, të ngrejë kokën dhe të ndeshë në akrepat që lëvizin.

Sepse kishin prirjen për të ecur bashkë me hapin e kohës e të mos mbeteshin asnjë çast prapa, zviceranët u bënë prodhuesit e orëve më të mira në botë. Historia e tyre tregon se shumë kohë më parë, gjatë dimrit, ndërsa punët bujqësore rralloheshin, në kërkim të gjenin një aktivitet me se të merreshin, zgjodhën të bënin secili në shtëpinë e vet pjesë të orëve. Pastaj t’i montonin.

Shoqëria shqiptare është bashkësia që mbetet mbrapa edhe pse këtë gjë nuk e dëshiron. Kjo dëshmon se tek ajo ekzistojnë shenjat e një gjendjeje jo plotësisht të ndërgjegjësuar për vlerën që në këtë botë ka një vend dhe një popull. Me pjesëtarin e saj, “homo albanicus”, i cili ka objektiva të qarta për jetën personale, por pothuaj asnjë qëllim social, edhe vetë “societas albanicus” nuk shpreh dëshirën për të vendosur para vetes një mision.

Herë pas here ngjan sikur, sidoqoftë, një objektiv e ka pasur dhe ende e ruan: bashkimin e trojeve.

Veç ky, shpesh i radikalizuar dhe i shndërruar në bërthmë, përmban fare pak parametra për zhvillimin e shëndetshëm moral dhe politikisht demokratik të shoqërisë sonë.

Pa asnjë ambicie të qartë dhe synimi të posaçëm social, pa një mision të madh të lindur dhe të zhvilluar së brendshmi, pra jo i paravendosur prej bashkësisë ndërkombëtare apo qendrave të saj drejtuese, Shqipëria dhe shoqëria e saj vazhdojnë të mbeten vendi i pamundësive.

Ndodh me shumë popuj të tjerë që shumë individë të mos e gjejnë dot vetveten në atdheun e tyre dhe të emigrojnë në shtete të shumëpërparuar. Ilirë nga fiset që kanë jetuar në trojet tona të tanishme u bënë, në perandorinë romake, jo vetëm krerë të saj, perandorë, por pati edhe papë. Në lartësi të tilla sunduese ata aspak nuk kanë bërë figurë pazotësie të aftësive organizuese dhe të drejtimit.

Me perandorinë tjetër, paralele, atë të Bizantit, arbërve nuk u ka ecur shumë të kapin maja pushteti, por me pasardhësen, atë osmane, masivisht u bënë kryeministra dhe drejtues të tjerë të saj, përfshi edhe kryeadministratorë krahinash të mëdha sa një shtet më vete. Dorërendë dhe autoritarë, ndonjëherë edhe të dhunshëm, gjithsesi karriera e shqiptarëve mes osmanëve ka qenë më shkëlqimtarja në historinë e tyre prej Mesjetës së hershme e këtej.

Në historinë e Egjiptit u bënë edhe formues të shtetit modern.

Po ashtu më i mbrothësuar ka qenë fati i arbërve të migruar në Itali, të cilët lëndën e tyre etnike dhe tiparet e saj identitare i shpërndanë në të gjitha shkallët e jetës së vendit. Këtu ata identifikohen me tri maja: Françesko Krispi, kryeministër; Antonio Gramshi, politikan i të majtës dhe filozof; Enriko Kuça, bankier i shquar dhe mendje ekonomike e klasit të parë, një nga ideatorët e kapitalizmit bashkëkohor italian.

Që të tre e kanë shpallur publikisht se qenë arbëreshë.

Mungesa e fatit në trojet e veta nuk lidhet aq fort me dimensionin e pakët të shtetit dhe të shoqërisë tonë dhe për pasojë gjendjen e tepërkufizuar të mundësive, sepse edhe kjo qëndron, por ngaqë Shqipëria nuk të rrit në karrierë dhe nuk të larton. Duhet të kesh sistem vlerash që të mund të ndërtosh mendësinë e karrierës. Shqiptarët në shoqërinë e tyre nuk kanë shkallë për vlera profesionale, nëpër të cilat duhet të ngrihesh apo të mbetesh në vend, të zbresësh madje.

Ose lart ose poshtë-ky është sistemi i thjeshtë ku vendoset apo rri “homo albanicus”.

Për të qenë sipër, mirë është të mos jesh pa vlera, por edhe e domosdoshme nuk është. Për të ndenjur poshtë mirë është të mos kesh shumë vlera, por edhe nëse je plot të tilla nuk përbën ndonjë problem.

Shqiptarët nuk merakosen shumë t’i kërkojnë, t’i gjejnë e t’i përzgjedhin bashkëkombësit e talentuar, sepse nuk besojnë tek elitat, i shohin ato me dyshim, si të dalin prej tyre vetëm sundimtarë.

Ata nuk mund ta lënë tepër lart një njeri. Sa më shpejt që ta ulin, aq më mirë rehatohen shpirtërisht.

Por, ndërkohë, në rast se ndokush i shpëton këtij rregulli vëzhgimi frenues, i duhet në çdo lëvizje përpara të stërmundohet vetë, të harxhojë kohë dhe energji për gjëra të cilat shumë vende e popuj i kanë sistemuar me detyrim ligjor të institucioneve.

Me pak fjalë cili dëshiron të ecë përpara rrugën nuk e ka të hapët, por të mbyllur. Pothuaj askund ndonjë strukturë shteti nuk e nxit, nuk investon për të. Të tilla lehtësi që e ndihmojnë përparimin e individit, vihen në lëvizje prej kriteresh të tjera, nga ato që thirren favore.

Çuditërisht shoqëria jonë e bazuar tek individit pikërisht për individin e talentuar bën indiferenten.

Kjo ndodh sepse ky bashkëkombës i veçantë nuk i duhet një familjeje, por tërë bashkësisë, shtetit dhe kombit dhe për këto, nevojat publike, shqiptari nuk dëshmon asnjë interes. Në mos ruan brenda vetes ndopak mëri dhe xhelozi.

Për pasojë përderisa shoqëria jonë nuk ka jo vetëm shkallare vlerash, por as hierarki sociale, shtresa dhe grupe të zgjedhura, ajo nuk ka sesi edhe të pëlqejë krijimin e një bashkësie që vlerëson meritat.

Ja pse në fund të fundit shoqëria shqiptare rezulton refuzuese ndaj meritokracisë.

Mungesa e meritokracisë nuk është vetëm boshllëk i krijuar mes shqiptarëve, e gjen gjithkund nëpër botë, por tek ne përfaqëson me të vërtetë një gropë theqafëse.

Sidomos paraqitet si një humbellë e thellë kur çështja ka të bëjë me punonjësit e shtetit. Këtu asnjëherë nuk vepron ndonjë merak të përzgjidhen elitat e elitave, më të përgatiturit. Administrata, kjo pjesë themelore e piramidës së përhershme të shtetit, ku partitë apo të parët në majë të saj ngrihen dhe bien, por ajo nuk përmbysset, ka herë pas here

nëpunës të mirë, me gjithë klimën e akullt ndaj meritokracisë. Këta të rrallë shërbëtorë të shtetit janë grimca floriri mes hirit të shumtë.

Shoqëria jomeritokratike shqiptare nuk është e mbrapsht sepse ka si qëllim t’i rrëzojë patjetër të talentuarit. Ajo më së pari nuk do dhe shemb përdhe, kur ia gjen rastin, ata që i rrinë ulur mbi shpinë, njerëzit e krekosur të pushtetit. Elitarët në profesione të tjera jashtë politikës, pa u bërë shumë gjeste, ajo i nderon. Kurrë nuk mendon se i duhet t’i rrëzojë.

Defekti i saj është se ajo jo nuk do, por nuk di t’i ngrejë të zotët.

Madje as që dëshiron ta mësojë këtë art të përparimit.

Ekzistenca e kësaj shoqërie të pashtresëzuar prej vlerave të veta, çfarë po të qe e anasjella do ta bënte atë më të fortë, shpjegon përse fuqia e rezistencës së brendshme të shqiptarëve ndaj të keqes është më e dobët se e mjaft popujve të tjerë.

E pangjizur nëpërmjet vlerës, por me anë të imponimit ose prej shkathtësive të ndryshme rrugështrembëra, në “societas albanicus” vihet re një dukuri: tek ne në emër të shumicës ushtrojnë pushtet pakicat.

Këto minoranca të gjendura në çdo fushë dhe pjesë të shoqërisë ja dalin me shumë sukses të imponohen. Ato komandojnë që nga banorët e një pallati, të një lagjeje a qyteti e deri në shkallë vendi, prej sipërmarrjes ekonomike apo asaj të artit e deri në politikë.

Në histori këto pakica arrijnë të shkruajnë dhe të fiksojnë të shkuarën dhe në politikë të prijnë të tashmen. Sado që duket revansh mjaft i tepërt dhe bezdisës, ato vendosin edhe për të ardhmen.

Me një fjalë ne jemi një vend në një “bolshevizim permanent”.

Ismail Qemali, i shumë adhuruar më pas, në 28 nëntor 1912, ditëshpalljen e ngritjes së flamurit kombëtar dhe të pavarësimi të shtetit tonë, thjesht për shkak të rrethanave, nuk na e dha mundësinë të dëshmonte se kishte një përkrahje popullore mbi pesëdhjetë për qind, pra se individualisht qe një shumicë apo një pakicë.

Nuk u provua kurrë, me anë të ndonjë votimi, që edhe Princ Vidi, i cili në krye të shqiptarëve u emërua prej Fuqive të Mëdha, e kishte konsensusin për të qenë mazhorancë.

As Esat Toptani, i cili lakmonte të kishte shtetin e tij me vetëm troje të Shqipërisë së Mesme, nuk e dëshmoi se në këtë territor qe shumicë.

E njëjta gjë ndodhi edhe me Ahmet Zogun. Edhe pse prej postit të presidentit u bë mbret, i mbifuqishmi i shtetit shqiptar, nuk e provoi kurrë me votë reale se kishte shumicën me vete.

Ndërkohë edhe për atë tip shoqërie të krijuar për një gjysmë shekulli nga Partia Komuniste e 8 nëntorit 1944 as që mund të flitej se krijoheshin kushtet për zgjedhje të lira dhe për shprehje të vërtetë të mbështetjes popullore. Fillimisht me një konsensus më të epërm se të tjerë pretendues për të qeverisur Shqipërinë, në çdo vit të mëpastajmë prej një shumice të pasigurt e të padëshmuar kurrë, PPSH u shndërrua në një pakicë të qartë.

Në dy dekadat e fundit, periudhën 1973-1990, ajo u kthye në një pakicë pakice.

Një fakt, jo vetëm për kuriozitet: Në fillim të viteve shtatëdhjetë, në një dhomë mjedisi të rezervuar në Vlorë, ku kaloi një natë, vetë ministri i Brendshëm i kohës i ka pohuar një mikut të tij personal pa post zyrtar, këto fjalë: “Kur e fituam luftën ishim me ata (armiqtë e klasës, sipas gjuhës zyrtare të kohës) një me një. Tani jemi një me dy për ata”.

Vesi i imponimit të pakicave dhe i imazhit të shumicës së marrë peng prej tyre nuk mbeti vetëm tek politika, por kaloi në të tjera pamje të jetës së vendit.

Kur në një dekadë të tërë të viteve nëntëdhjetë, për shkak të trafikut të klandestinëve nga gjiri i Vlorës, media perëndimore, por edhe rrethe të huaja sociologësh apo studiuesish, e quajtën Shqipërinë “Republika e skafeve”, ne nisëm ta paguanim identitetin tonë me njëjllën që na kishte vënë vetëm një grusht trafikantësh.

Mes nesh morali i familjes tradicionale rezistonte shumë denjësisht dhe nuk i jepej prishjes, kur nëpër shtypin italian dhe grek, pas përmbysjes së komunizmit, na doli po ashtu nami se ishim vend që eksportnim prostituta. Qenë fare pak ata horra, të cilët e kryenin këtë krim, por ja që fati ynë ishte të na gjykonte dhe vlerësonte bota nëpërmjet disa individëve pa moral.

Ndodhi njëlloj edhe kur në Perëndim u mbushën faqet e gazetave dhe brendësitë e telereportazheve me kronika rreth fëmijëve shqiptarë lypsa nëpër semaforët e Milanos apo të Athinës.

Republikë e skafistëve, e prostitutave, e fëmijëve lypsa! E vjedhjeve të vilave nëpër vendet ku qindra mijëra bashkëkombës

të sinqertë, të zotë dhe punëtorë patën emigruar. Republikë e mafies shqiptare, e cila, sipas shtypit të rruzullit e të kontinentit, gjoja komandonte edhe atë të jugut italian, ndër më të fuqishmet në botë. E drogës “republikë” po ashtu, kur jo pak të huaj me këmbëngulje ia vunë edhe këtë emërtim!

Në të tëra rastet ishte shumica jonë që faqenxihej për shkak të një grushti numerikisht të papërfillshëm shqiptarësh.

Shoqëria jonë u lë përshtypjen jo vetëm të huajve, por edhe mjaft bashkëkombësve, se e përdor gënjeshtren. Madje duket sikur Shqipëria është atdheu i vetë gënjeshtres.

Por ndërkohë saktësojmë: jo i mashtimit.

Në parim “homo albanicus” nuk e ka zakon të ta hedhë, të ta punojë prapa shpinës. Kur flasim për imazhin e tij si një popull ku vepron dhe përhapet lirisht gënjeshtër, kemi parasysh se ai e bën atë për një forcë zakoni të çuditshme. Në të folurën popullore shpesh kjo mënyrë quhet me humor “gënje të gënjeshtër” ose modeli i sjelljes “hipa në mollë, hëngra dardha, sa të tharta ishin kumbullat”.

Po i bëjmë kësaj dukurie një shpjegim të parë nëpërmjet çfarë na tha një ditë shkrimtarja shqiptaro-amerikane Albana Lifschin.

E emigruar në SHBA menjëherë pas hapjes së Shqipërisë, ajo pati mundësinë të priste të vinin në Amerikë shumë bashkëkombës të tjerë. Mes tyre që edhe një koleg i radiotelevizionit të dikurshëm shtetëror. Ky njëhej dhe ishte vërtet një njeri i ndershëm. Për parametrat shqiptarë nuk që as gënjeshtar. Një ditë ai i tha Albanës: “A e ke vënë re sa budallenj janë këta amerikanët?” “Pse?”, e pyeti kjo. “Si pse? Këta i marrin gjërat siç ua thua!”

Përgjigja i erdhi kjo: “Këtu janë mësuar të thonë vetëm të vërtetën dhe për këtë arsye ata nuk i presin me mosbesim ato që një person u deklaron. Ata fillimisht të besojnë. Në rast se marrin vesh që i ke gënjyer ndëshkimi i tyre më pas është mjaft i ashpër”.

Në një mjedis ku sinqeriteti gjendet i rrezikuar, siç është vërtetë atmosfera e përgjithshme në tokën e shqiptarëve, kjo gjithsesi mbetet vetëm njëra pamje e kësaj dukurie.

“Homo albanicus” është i dyfishtë, ndryshe mendon dhe ndryshe pohon, edhe për shkak se në Ballkan shtetet e kombet fqinj kanë mendësinë e të fshehurit të së vërtetës.

Në një makromjedis jo të çiltër, në një hapësirë të tërë gadishullore ku vepron ajo që herë pas here thirret “dredhia ballkanike”, shqiptari nuk gjen rrugë më të përshtatshme se përdorimi i të njëjtit rregull dhe i mbrujtjes së të njëjtës mendësi.

Apo “homo albanicus” zakonin e të mosthënit të së vërtetës e ka më të theksuar se fqinjët?

Kjo kërkon një hetim më të angazhuar, çfarë në këtë libër nuk mund të kryhet. Ajo që mund të thuhet është se etnia jonë në vlerën e zemërpjesës e të çiltërsisë nuk është më e mira në gadishull.

Nxjerrim në pah se sjellja e dyfishtë shqiptarit i ka ardhur prej nevojës imediate për të mbijetuar si edhe prej një arsytimi naiv e të prapambetur se e shpëton mimetizimi nëpërmjet mosthënies së të vërtetës. Ai mendon se fshehja e saj i sjell përfitim.

Duke i besuar të gënjerit për të shpëtuar vetveten “homo albanicus” provon edhe njëherë tjetër se është individ pa largpamje.

Kështu projektet dhe idetë e tij për të ardhmen janë këmbëshkurtra, që nuk e çojnë kurrë larg, por ia verbojnë pamjen që në shtegun e parë.

Të gënjerit për të gënjer, pa gajle, ka shtrirë gjerë e gjatë iluzionin se mosthënia e të vërtetës ka konsensus të madh në Shqipëri, pra është cilësi mbarëpopullore.

Kështu pas vitit 1990 në mjetet e komunikimit publik të partive të gënjerit politik është bërë mjaft i pëlqyer. Ndryshe nga sektorë të tjerë të jetës së vendit ato gënjëjnë pa pasur asnjë vetëpërmbajtje, madje ndonjëherë as cipë. Dymijë e pesëqind demonstrues paraqiten si njëqind e pesëdhjetë mijë. Madje prej zyrave të disa partive kanë arritur “të fusin” brenda sheshit “Skënderbe”, në një miting të tyre, deri edhe një gjysmë milioni pjesëmarrës.

Mosthënia e të vërtetës bie në sy edhe prej faqeve të para të shumë gazetave. Për të tërhequr lexuesin ato kujtojnë se e kanë më të lehtë të sajojnë histori krejtësisht të paqena, të theksojnë jo thelbin, mesazhin e rëndësishëm për të gjithë, por periferinë e kotësive sensacionale.

Midis nesh ka që mendojnë se gjithçka në përhapjen e këtij vesi lindi prej demagogjisë së pafre të gjysmëshekullit realkomunist.

Sigurisht kjo periudhë e nxiti këtë mbrapshti të shoqërisë shqiptare, por ajo qe e tillë që më parë.

Në shpjegimin e saj pse në SHBA e kanë bërë zakon të thonë të vërtetën e vetëm të vërtetën, shkrimtarja shqiptaro-amerikane Albana Lifschin paraqet këtë arsyetim: veprojnë kështu, thotë ajo, sepse kjo mënyrë sjelljeje ua lehtëson komunikimin me të tjerët, individë qofshin, grupe sociale apo tërë shoqëria. Lifschin saktëson se amerikanë, duke i thënë troç gjërat, shkon më lehtë dhe më shpejt tek zgjidhja e një problemi apo realizimi i një projekti. Këtë sjellje ai e quan “të jesh korrekt”.

Një prej shembujve që ajo sjell është kur ndodh që një burrë apo grua, bashkëshortë, bien në dashuri me një tjetër jashtë familjes.

Në rast se kjo ngjan, ai apo ajo i thonë partnerit “Më vjen shumë keq, por unë dua një tjetër”. Kjo fillimisht nuk ka gjasë të pritët mirë, por amerikanët e kanë më të natyrshme të mos ta fshehin çfarë u ka ndodhur.

Ata nuk duan të flirtojnë fshehurazi, të bëjnë jetë të dyfishtë, me gruan dhe njëherësh me dashnoren. Ai apo ajo nuk mund të gënjejnë, prandaj edhe singleriteti çmohet prej bashkëshortes apo bashkëshortit dhe ndarja kryhet me mirëkuptim, duke ruajtur mbi të gjitha qëndrueshmërinë e jetës së fëmijëve të përbashkët. Shpesh mes dy ish-bashkëshortëve, edhe pse tashmë ka hyrë në mes një i tretë, ruhen raporte të mira. Duke mbetur miq ndodh që të grumbullohen në festa të gjera edhe bashkëshortët e mëparshëm. Bashkohen qetësisht edhe shemrat apo burri i dytë me të tretin. Madje bëjnë si kujtim edhe foto në grup.

Një shqiptari kjo mënyrë sjelljeje i shkakton përshtypjen e një veprimi anormal. Në jetën e tij një i tillë qëndrim as që mund të përfytyrohet. Vetë divorci mes nesh është një sherr tjetër i madh, një urrejtje që shtohet dhe nuk shuhet.

Ndërkohë ajo që kryen amerikanë, pra shmangia e përdorimit të gënjeshtres nëpërmjet thënies të së vërtetës, është jo vetëm parimësi dhe virtutet moral, por edhe pragmatizëm, shpirt praktikiteti, thjeshtë llogari e bërë saktë.

Me pak fjalë tek e vërteta një individ apo shoqëri duhet të mbështetet, sepse ajo i ka këmbët të gjata dhe nuk të lë në rrugë. Të çon larg.

Kur shqiptarët janë grumbull, të shoqërizuar në kaosin e tyre, virtyti tërhiqet dhe tkurret, struket. Me këtë rast merr revansh bashkëkombësi gënjeshtar. Është kjo pakicë që i imponohet shumicës së paorganizuar, e cila prej anarkisë së saj të brendshme nuk ka asnjë fije fuqie për t'iu kundërvënë.

Kështu ndodh edhe me opinionin e përhapur se etnia jonë mbart vesin e korrupsionit, të mitëmarrjes, të të vjedhurit. Në librin e tij “Shqipëria ç’mund të jetë”, 1997, studiuesi Ardian Klosi në faqen 13 ka shkruar: “Të rrallë janë shqiptarët që nuk vjedhin shtetin e tyre, ose më saktë është të thuhet se të tillë nuk ekzistojnë. Sekush vjedh në mënyrën e tij, qoftë në formë uji, korrenti, gurësh-shkurt gjithçkaje që s’i takon ndonjë individ-i-qoftë si mospagim taksash. Vjedhja e shtetit, e komunës ose e bashkisë është në thelb një akt krenarie i shoqëruar me gëzim”.

Në gjykimin e mësipërm ka tepri, kritikizëm, por ndërkohë spikat edhe një e vërtetë: shqiptarët plaçkitin shtetin e tyre, por jo njeri-tjetrin. Ata ndalen para gardhit a murit rrethues të një prone private, veç nuk frenohen para pronës së përbashkët.

Vjedhja e shtetit, për pasojë dobësimi i tij real, kur ndërkohë deklarohen se në Ballkan duan të kenë një shtet me autoritet e të fortë, përbën një tipar kapilar të shoqërisë shqiptare.

Megjithatë e theksojmë: si individ shqiptari nuk ka mentalitet hajni. Prania, në hartën gjeografike të Shqipërisë të disa fshatrave apo të ndonjë krahine, e cila vjedhjen e një tufe dhensh apo të një lope e ka shenjë trimërie dhe krenarie njëkohësisht, nuk përbën provë për ta përgjithësuar vesin e mësipërm.

Vendi ynë ka fatin e keq të ndodhet përherë preh e një pakice mashtruesish, votavjedhësish e hajdutësh të parasë publike, sepse nuk ka asnjë dëshirë të organizohet në një shoqëri të bashkuar dhe aktive, solidare, të aftë të ngrejë e të forcojë një shtet të të gjithëve, të zotë ta mbrojë popullin e thjeshtë.

Mirëpo këta delenxhinj pikërisht në këtë pikë të dobët, në këtë krisje të “societas albanicus”, gjejnë të çarën e depërtimit në thellësi, duke e dobësuar atë dhe sunduar.

Ata nuk ndiejnë turp se e kanë bërë pis me pa të drejtë imazhin e etnisë dhe të vendit të tyre.

Sipas studiuesve të shoqërive moderne, që këto të fundit të kenë vlëra, sot janë të themeluara kryesisht ose mbi karakteristikën e

emulacionit ose mbi atë të solidaritetit. Për shembull ajo amerikane është ndërtuar mbi karakteristikën e parë dhe ajo britanike mbi të dytën.

Sigurisht që shoqëritë më bashkëkohore të vlerave janë të pleksura me emulacion dhe solidaritet.

Shqiptarët nuk kanë as të parën dhe as të dytën. Tek ta shoqëria është filli i këputur në mes. Nuk vjen energji prej asnjërit drejtim.

Shkruante pak kohë më parë një bashkëkombës: “Kur tek ne dëshiron të kryesh një aktivitet në ndihmë të njerëzve (fëmijë, të moshuar, individë në kushte të vështira), pyetjet që bëhen janë “Sa është fitimi?”, “Po ti sa fiton?”, “Po ti s’ke ç’të bësh tjetër?!”, “Ik, pash Zotin!” Kur të njëjtin aktivitet ti e bën jashtë kufijve, biseda vazhdon “Shumë mirë të ka shkuar mendja”, “Mund ta hapim këtë nismë në zonat përreth dhe mund të mbledhim ndihma si edhe njerëz vullnetarë. Duhet kontaktuar edhe Komuna, Bashkia”. Ka gjithmonë një mundësi mbështetjeje qoftë edhe me përhapjen e kësaj nisme”.

Kryetari i parë i shtetit shqiptar, diplomati e qeverisësi i karrierës, Ismail Qemali, në fundprill të vitit 1913, tek ishte në Londër për t’i tërhequr një konference të fuqive të mëdha vëmendjen rreth të ardhmes së vendit të vet të shpallur i pavarur vetëm pesë muaj më parë, u shpreh: “Më se gjysma e territorit të vendit tim i është dhënë Serbisë, Malit të Zi dhe Greqisë. Qytetet më të përparuara dhe krahinat më prodhuese i janë shkëputur. Shqipërisë i kanë mbetur, në përgjithësi, zonat më të thata dhe me më shumë shkëmbinj”.

Drama e vogëlsisë dhe kompleksi i saj mbase ka nisur këtu, në këtë intrigë copëtimi, por dekadat më pas dëshmuar se të ndarë forcërisht në disa shtete, numerikisht mbetëm po aq sa në Ballkan kemi qenë.

Sado të jemi në gadishull një racë e vetmuar, historikisht të veçuar dhe jashtë lidhjeve tradicionale sllave dhe ortodokse, dy formate që kushtëzojnë e ndikojnë zhvillimet në rajon, gjithsesi po të kishim frymë bashkimi, vetëndjerjeje se jemi shumë, historia e siujdhesës në fatin tonë do të rridhte ndryshe.

Mentaliteti se jemi një popull i vogël është njëra prej çudive më të mëdha që mund të krijojë një mënyrë të menduari që nuk përdor frymë realiste dhe kritere logjikë. Në siujdhesë, në Ballkan, shqiptarët, bashkë me grekët dhe serbët, janë një nga tre popujt më të shumtë

numerikisht. Gjithë të tjerët kanë një masë demografike më të paktë (malazezët, maqedonët, sllovenët, kroatët).

Ndërkohë (çfarë vërtetohet edhe në gadishullin tonë), përmasa numerike, ajo e vetëm e banorëve në shifra, nuk përbën tregues të sigurt të fuqisë ekonomike, kulturore, ushtarake apo politike të një vendi.

Kështu ne shqiptarët, në trevën tonë të afërt gjeografike, nuk kemi asnjë arsye të ndihemi një popull i vogël.

Në vjeshtë të vitit 1908, kur intelijenca jonë rilindëse po përgatiste Kongresin e Manastirit, duke mospranuar për shkrimin e gjuhës shqipe alfabetin qeveritar turko-arab, ministri i brendshëm i Turqve të Rinj, Telat Pasha, i tha Eqrem bej Vlorës: “Ndoshta një ditë do t’ia arrini asaj që kërkon. Vetëm kujdes! Shqipëria është e vogël dhe e varfër, shqiptarët nuk janë aq qytetarë të mirë, as punëtorë të mirë, e shumta ata mund të jenë sundimtarë të mirë dhe ca më tepër kusarë të mirë. Një ditë prej ditësh, kur të mos i keni më kullotat e pafundme të kësaj perandorie, ju do të hani njëri-tjetrin në atë Shqipërinë tuaj të ngushtë e të varfër”.

Telat Pasha si kritere vlerësimi për gjykimin e vet nuk ngjan se ka parasysh më së pari numra demografikë. Ai e cilëson Shqipërinë të vogël nga që ajo është e varfër, banorët e saj nuk janë qytetarë (pjesëmarrës në jetën sociale) të mirë, se nuk shkëlqejnë për zellin e punës, sepse në vend që të organizojnë, administrojnë dhe drejtojnë, sundojnë, po ashtu se kusarojnë.

Ministri i brendshëm i Turqve të Rinj një çast, për emërtimin e konceptit “popull i vogël”, përdor termin mjaft të shumëkuptimtë: Shqipëri e ngushtë.

Kjo do të thotë se hapësira e saj normale etnike prej të vetëve, vullnetit dhe largpamjes së tyre të vogël, është vetëngushtuar.

Në parim të tjerët të japin si vlerësim atë që ti mendon për vete.

Në pamje të parë, po ashtu, duket sikur shoqëria shqiptare është e pajisur me një aftësi tepër të shprehur të përshtatjes me zhvillimet moderne. Ajo ndihet gati që për numrin e celularëve, përhapjen e internetit, markën e makinës, udhëtimet jashtë shtetit,

komoditetin e banesave, konsumimin e perimeve apo të frutave, t'ia kalojë edhe disa vendeve shumë më të zhvilluara, por nuk e zotëron këtë epërsi në një gjë thelbësore: reformimin e mendësisë së saj.

Në sipërfaqe e shkathët për të ecur me hapin e kohës, në brendësi “societas albanicus” mbetet tërësisht e ngathët. E re në sipërfaqe është e tepër e moshuar në brendësi.

Kështu ajo është vjetërsisht e re. Ose e re tepër e vjetër.

Edhe kjo gjendje vjen prej të njëjtit defekt. Kur është individ shqiptari bëhet i lakueshëm, i zhdërvjellët. Kur shndërrohet në bashkësi masa e tyre nguroset, bëhet lëndë e rëndë, viskoze. Mezi lëviz e qarkullon.

Duket sikur shoqërizimi është mënyra më e gabuar për t'i bërë shqiptarët të përparojnë.

Ky është një nonsens i madh, një prej disa rasteve kur mund të thuhet se jemi në popull përgjithësisht stërpapthi.

Do të qe ngutje të pohonim, duke pasur si kohë matjeje vetëm dy duzina vitesh, të njëjtin vlerësim për të quajturën “shoqëri civile”.

Ajo lindi pas rënies së diktaturës. Në parim nuk është vetëm shprehëse e pjesës sonë më të përparuar, por edhe kërkuese për vënien në jetë të aspiratave demokratike të publikut më të gjerë të vendit.

Një shoqëri civile aktive formon, bashkëvepron dhe ngjiz qytetarët.

Ajo ruan, mbart e zhvillon bërthamën civilizuese të një kombi.

Ajo është vlëra reale e tij, më jetëgjata, më individualja, më rigjeneruesja, më lartuesja.

Por a mundet që “homo albanicus” dhe mendësia e tij karakteristike, edhe pas dhjetë apo njëzetë dyzina vitesh të tjerë, të mund të kontruktojë një shoqëri qytetare dhe me këtë rast, ngadalë, por në mënyrë të pakthyeshme, të zëvendësojë me të shoqërinë e tij të mëparshme, të vjetër, tradicionale.

Po të ndodhte një ndryshim dhe përparim i tillë do të qe shpëtimi prej një të mete kryeneçe, e cila nuk dëshiron të hiqet mënjane nga rruga që na ka zënë.

E përmbledhur përgjigja ka të bëjë me pyetjen hamletiane nëse një ditë Shqipëria do të bëhet apo jo.

SHQIPËRIA BËHET APO NUK BËHET?

Rrethana e të vetëgjykuarit si popull i vogël në mënyrën më të rrufeshme do të kishte si kundërveprim ndërgjegjësimin e “homo albanicus” për të ngritur një shtet të mirorganizuar dhe të fortë. Nuk do të qe i arsyeshëm një reagim tjetër.

E pakuptimtë dhe miope mbajtja e vetvetes në kushtet e një shteti të dobët.

Aq në nonsens është kjo sjellje sa këtë çështje të gjithë bashkëkombësit e kanë në majë të gjuhës, e përfolin pa pushim, pa e lënë kurrë të harrohet. Në dialogun e përditshëm kjo temë ka marrë formën e debatit të papushuar “Bëhet apo nuk bëhet Shqipëria?”

Në pjesën dërmuese, pothuaj masivisht, ndoshta edhe në një përmasë numerike mbi nëntëdhjetë për qind, kur ndodhen përpara mosfunksionimit të saj, shqiptarët mendojnë me bindje të plotë se ajo nuk bëhet. Kur këtë pyetje e bën publike dhe atyre u duhet po publikisht të japin një përgjigje, të dy pjesët, pohuese dhe mohuese, ndahen pothuaj përgjysmë.

Format shprehëse më kryesore me anë të të cilave e deklarojnë qëndrimin negativ janë “ne nuk bëjmë dot shtet” dhe “ne nuk bëhemi”.

Mendësia popullore, duke e sistemuar si një pikëpamje teorike më të gjerë, por edhe për ndonjë shkak tjetër, çështjen e mosbërjes e formulon me në koncept emrin e Shqipërisë. Pra është ajo që nuk bëhet.

Duke mbërritur deri këtu, pra që vetë Shqipëria nuk bëhet, hapen shtigje jo vetëm për çdo sqarim të nevojshëm, por edhe për t’iu shmangur një shpërndarjeje mjegulluese të problemit, çdo moskuptimi sidomos dhe keqtrajtimi.

Shqipëria e ka një dramë të saj kombëtare: ajo historikisht ende nuk është e realizuar.

Në pamje të parë me këtë nënkuptohet çështja e njësisë së plotë territoriale etnike, e bashkimit apo e harmonizimit të trojeve të veta kombëtare.

Në pamje të dytë, por jo në radhë të dytë, është ajo e realizimit të një shteti funksional.

Po pse shqiptarët ndodhen në udhëkryq?

Kjo ngjan sepse ata nuk duan të jetojnë si më parë, por akoma nuk dinë si të jetojnë në të ardhmen.

Shteti shqiptar po ashtu vijon të jetë në krizën e vet të gjatë që nga çasti kur në 28 nëntor 1912 kreu përpjekjen e parë për të dalë nga mosekzistenca shumëshekullore.

Disi e ashpër por e thënë troç, ashpërsisht e shprehur por aspak në mënyrë dashakeqe, në fillim të verës 2014 gazeta e Kosovës “Express” botoi, të përkthyer nga “New York Times”, një shkrim, i cili mes të tjerave qëmtonte për ne edhe këto fjalë: “Ekziston një vend në Ballkan, i cili kufizohet me vetveten...Ku të gjithë nxitojnë për në punë dhe askush nuk arrin në kohë. Aty ku tetë-orëshi i punës zgjat 12 orë. Aty ku shëndetësia është pa pagesë ndërsa shërimi i shtrenjtë. Ku gazetarët janë të lirë të shkruajnë çdo gjë që ju urdhërohet. Aty ku historia përsëritet çdo ditë. Ku më të pasurit janë njerëzit të cilët kurrë nuk kanë punuar..

Aty ku ligjet janë të paligjshme, ndërsa anarkia gjendje normale...

Është në Ballkan një vend ku me ndershmëri, sinqeritet dhe zell, kurrë nuk do të arrish qëllimin e dëshiruar ...”

Sipas interpretimit të këtij vëzhguesi të përtej oqeanit Atlantik shtet normal shqiptar ende nuk ka.

Kjo nuk ndodh aspak për herë të parë e ndërkohë nuk është hera e fundit që pohohet. Në shënimet e të huajve mund të gjejmë pafundësisht opinione pozitive për shumë prej cilësive individuale të “homo albanicus”, por nuk gjen dot kurrë një mendim entuziast për shtetin që ai ka ngritur tash e njëqind vite të shkuara.

Këtë hendek mosbërjeje shqiptare, që edhe ne, nga më i riu në moshë e deri tek më i vjetri në përvojë e kuptojmë, na duhet patjetër ta mbushim, sadopak. Ne e dimë njëkohësisht se pengesë kryesore që t’ia dalim mbanë këtij misioni ndërtues është moderimi i karakterit dhe zbutja, liberalizimi i mendësisë tonë të protagonizmit individualist, ku gërvisht në refuzim një mosdëshirë e hapët për të mos pranuar të rrijë mbi kokat tona kryeneçe një autoritet i madh si ai i shtetit.

Ky “i tretë”, shteti, është një faktor shumë i rëndësishëm mëkëmbës, ai ka forcën e rregulluesit dhe të harmonizuesit tonë të brendshëm, të organizatorit të energjive të të gjithëve dhe i bashkimit

të tyre në projekte të mëdha zhvillimi, të ndërmjetësit gjakftohtë e të paanshëm për të zbutur dhe zgjidhur konfliktet tona, të frymëpajtuesit dhe, mbi të gjitha, të mbrojtësit të bashkësisë së shqiptarëve, të çdo familjeje dhe veç e veç të çdo individi të etnisë.

Duke qenë se në historinë tonë ka pasur momente ku një shtet më i dobishëm dhe më i vetërregulluar se në më të shumtën e kohës së tij tek ne ka ekzistuar, a nuk mundemi, si shqiptarë të viteve tremijë, ta ngjisim atë edhe një shkallë më lart?

Midis pashtetit, pak shtetit, shtetit minimal dhe një më funksionali, pra për midis këtij raporti problematik, a nuk ka shpresë për ndonjë përmirësim?

Me pak fjalë a mundemi ne këtë defekt të rëndë, këtë shishe me përgjysmë ujë, ta shohim jo si gjysmë bosh, por si gjysmë plot?

Trembëdhjetë karakteristikat që na u duk se janë më kryesoret në vizatimin e identitetit individual të shqiptarëve si edhe ato që i përshkruam si pjesë të tablosë të shoqërisë së tij, mbeten veti të qëndrueshme për shekuj e gjenerata të tëra, për dje, po ashtu edhe për nesër. Nën këtë kuptim çështja se një pjesë mund të zbehen dhe të shuhën e në vend të tyre të bulëzojnë e të krijohen të tjera, pra që në mote të ardhshme të kemi një “homo albanicus” disi tjetër, të këmbyer, nuk besojmë se ka për të ngjarë. Vërtet në letërsinë shkencore përkatëse thuhet se me ndryshimin e rrethanave historike dhe sidomos shoqërore mund të transformohen edhe karakteret e popujve, por në të njëjtën kohë jemi të detyruar të pranojmë se duhet të jenë ndikues edhe të tjera kushte, e shkuara e largët dhe e afërt e etnisë, kujtesa e saj dhe deri tradita e vetëformimit.

Me pak fjalë për të realizuar ndryshimin e madh, shndërrimin, duhet të përmbysët e tjetërsohet pothuaj gjithçka e mëparshme.

Ndërkaq shqiptari është tip mjaft konservator dhe atë riformatim të identitetit që popuj të tjerë, në rrethana të këmbyera, e bëjnë më lehtë dhe më shpejt, ai e kryen tepër ngadalë dhe me shumë vështirësi.

Por në rast se një rimodelim tjetër të identitetit shqiptar nuk ka të ngjarë që të ketë, një rafinim i atij që ekziston përse të mos shpresohet? “Homo albanicus” një përmasë autokorregjimi apo vetëplotësimi duhet patjetër ta ketë.

Sa është kjo mundësi dhe njëkohësisht aftësi rishikimi e rindreqjeje e vetvetes le të bëjmë një provë për ta vrojtuar.

Bashkëkombësit tanë të hershëm të emigruar në Itali, arbëreshët, një lëndë e pastër etnike tërësisht “albanicus”, në rrethana të tjera sociale dhe historike, dallohen qartësisht që e kanë pësuar një modifikim të lehtë. Ndryshimi nuk ka ndodhur në temperament, i cili ende, fshehur-fshehur, është ballkanik, as në karakteristikat kryesore të mendësisë, ku mbahet fort tek e shkuara në trojet amtare, por në ato që lidhen me raportet e tij me shtetin, ku ka emigruar.

Ndërsa ngjyrimin alban e ka ruajtur, madje edhe theksuar më fort, arbëreshi nëpër pesë e më tepër shekuj mes italianëve ka përshtatur rregullat e sjelljes sociale. I mbetur në shpirt arbër (“Shqipëria, thonë ata, është atdheu i zemrës”), në respektim të ligjeve të jetës publike ai është shndërruar mirëfilli në një vendas i gadishullit Apenin (“Italia, pohojnë, është atdheu im i bukës”).

Pak a shumë kjo ka ndodhur edhe me bashkëkombësit e emigruar në Greqi, arvanitasit. Po ashtu edhe me ata të zhvendosur në brendësi të popujve sllavë, në Kroaci, siç janë arbanasit.

Një modifikim i kthjellët ka ngjarë edhe tek shqiptarët që pas vitit 1913, të ndarë forcërisht prej një marrëveshjeje të fshehtë të fuqive të mëdha të kohës, u shkëputën nga trugu i vendit amë dhe u bënë pjesë përbërëse e ish-federatës jugosllave. Një bashkëkombës i Kosovës tani, në përfundim të dekadës së dytë të jetës së shkëputur nga modeli i periudhës 1913-1999, i mbetur theksueshëm shqiptar, në kulturën e ngritjes së shtetit të vet dhe të respektimit të tij, të stilit të punës në administratë apo në zbatimin e rregullave të qarkullimit rrugor, në funksionimin e shërbimeve publike gjithashtu, ka marrë mjaft nga përvoja sllave. E cila duhet thënë se, në çështje të organizimit dhe të efektshmërisë në shërbim të komunitetit, ka qenë dhe mbetet mjaft e mirë.

Po vihen re, ndërkohë, shenja modifikimesh edhe tek bashkëkombësit tanë që janë larguar prej trojeve shqiptare pas Luftës së Dytë Botërore, gjatë periudhës së Luftës së Ftohtë dhe pas rënies së komunizmit në eurolindje, njëkohësisht edhe pas shbërjes së diktaturës në Shqipëri. Këta të fundit, si edhe të mëparshmit, të përhapur gjithkund nëpër botë, konfirmuan se janë natyra me mjaft përshtatshmëri me qytetërime të zhvilluara, normalisht të komunikueshëm me vendasit dhe bashkëpunues me etni të tjera, respektues të ligjeve, të rendit publik dhe të kodeve morale të popullsisë ku kanë emigruar. Ata janë dëshmuar

njerëz tepër arsim dhe dituri dashës, të pajisur me ambicie profesionale dhe dëshirë për përparim social, me pasion për punë dhe këmbëngulës për jetë vazhdimisht e më të mirë, përkrahës të ideve apo modeleve liberale dhe aspak të atyre të vjetëruara.

Po ashtu karakteristike është se sa më tepër vite shkojnë aq më shumë masa e të tillëve përfaqësues të identitetit të modifikueshëm të shqiptarëve shtohet.

Që kjo masë e madhe bashkëkombësish, të cilët thjesht për një kategorizim metodik do t'i quajmë “shqiptarët e botës”, larg nesh, po formohet me standarde të larta shtetrespektuese, e dëshmon edhe një fakt i vënë re prej të gjithëve. Në vitet e para të emigrimit të tyre, kur riktheheshin në atdhe për t'u shmallur me të afërmit dhe për pak pushime, sapo hynin në Shqipëri “harronin” rregullat e harmonishme të Perëndimit dhe përshtateshin menjëherë, sa hapje e mbyllje sytë, me mënyrën allasoj të qarkullimit të automjeteve, të shërbimeve me pagesë nën dorë, të zhurmës e zallamahisë së përgjithshme në çdo mjedis publik, me mitëdhënie e thashetheme.

Sapo riktheheshin në vendet e tyre të migrimit, e braktisnin menjëherë modelin shqiptar dhe sërish sa hap e mbyll sytë, hynin në stilin përëndimor të jetës publike.

Tani, kur po mbushet një çerek shekulli nga shndërrimi i tyre në qytetarë të botës, ndërsa rivijnë njëlloj për pak ditë në atdhe, nuk janë më të aftë si më parë të rikthehen në shqiptarë dhe ndihen shumë keq, shprehen të papajtueshëm me atë lloj sjellje. Të bindur se panë një shtet kaotik e të çorganizuar, shumë të vështirë për të jetuar normalisht, ata largohen të dëshpëruar.

“Shqipëria s'bëhet” një apo dy dekada më parë qe një slogan që në të shumtën e herëve vërtitej në mënyrë cinike nëpër dhembët e disa bashkëkombësve snobë, të cilët luanin në sytë e botës të turpëruarin nga populli i tyre, por tani e ndesh qartësisht tek ata që e duan sinqerisht vendlindjen dhe do ta mirëprisnin me gëzim një ndryshim pozitiv të tij.

Kjo masë mjaft e ndërgjegjësuar për hendekun që ekziston midis dy botëve, asaj të huaj dhe shqiptares, përbën një faktor ndikues në një vetëpërpjekje kombëtare për ripërtëritje morale dhe rindërtim funksional të shtetit.

Sa do të qe i pritshëm një rol i tyre është një çështje që duhet kuptuar si mundësi reale, por edhe si pamundësi, çfarë varet mjaft nga veprimi i protagonistëve të tjerë të mosdashjes, të moslejimit dhe të mbajtjes larg të shqiptarëve prej çdo reformimi.

Një fat të tillë të shpërdorur e pothuaj të humbur ne e kemi përjetuar me arbëreshët.

Gjatë tërë kohës së pushtimit osman, por veçanërisht periudhës së përpjekjes çlirimtare për shkëputje prej asaj robërie, gjatë Rilindjes Kombëtare, ata ndihmuan tepër fort në rizgjimimin nacional shqiptar, por ky kontribut i tyre më pas, kur ne përkëtej detit e shpallëm shtetin tonë të pavarur, u kujtua gjithnjë e më rrallë, ndonjëherë edhe u harrua. Pjesërisht të vërtetën shkëlqimtare të kësaj ndihme kolosale e dinë vetëm disa pak dijetarë dhe albanologë, kurse opinioni publik shqiptar e ka tashmë gjë të mosdëgjuar.

Madje dinamika e procesit të këtij harrimi ka shkuar duke u rritur, sepse mjaft dekada më parë këtë kontribut të arbëreshëve e njihnim më mirë dhe e pranonin më shumë, përfshi edhe kohën e qeverisjes komuniste, ku raportet mes dy pjesëve të kombit gjithsesi i mbajti të ngrohta propaganda.

Pas vitit 1990 tisi i moskujtesës dhe bashkë me të edhe i shkujdesjes për t'i nderuar, ka rënë paq. Për pasojë kur nga përtej bregu ndonjë prej dijetarëve arbëreshë, mbase edhe duke e tepruar në përmasën e pretendimit, e kujton rolin dukshëm ndihmues të kësaj diaspore në çështjen jetike të çlirimit prej pushtimit osman, siç edhe ngjau në fillim të shtatorit 2014 me profesorin dhe nënrektorin e Universitetit të Kozencës, Françesko Altimarin, një historian i rëndësishëm i Tiranës iu kundërvu me vrull të madh. Duke dashur të korrigjonte një ide të disa dijetarëve arbëreshë se 7 marsi, mbështetur vetëm mbi ngjarje të ndodhura në Shqipëri, nuk mund të qe dita reale jubilarë e përkujtimit të shkollës shqipe, por një e tillë duhej të ishte një ngjarje e ndodhur në Arbëri, kritikuesi nuk gjeti të nevojshëm asnjë rresht ku bashkë me mospajtimin e tij të rishprehte, me këtë rast, edhe dy fjalë të mira për ndihmën e jashtëzakonshme të bashkëkombësve të emigruar pesë shekuj të shkuara.

Qe një mirënjohje e harruar.

Shpresa dhe mosshpresa nëse bëhet apo jo Shqipëria lë të kuptojë se kjo nuk është vetëm çështje vullneti, padëshire, pamundësie apo paaftësie. Nga bashkëkombësit ky mision konsiderohet si i ndërlikuar dhe tepër i vështirë. Shqiptari është plot kontradikta, për pasojë e koklavitur mbetet edhe ajo çfarë ai sendërton.

I pari i materializuar prej lëndës së tij njerëzore është kombi, kjo krijesë që në historinë e botës është e vetëm disa shekujve më parë. Për të siguruar të drejtën e të qenit komb mjaftojnë tre përbërës kryesorë: gjuha, trojet dhe zakonet e përbashkëta. Për ta ruajtur këtë tërësi duhet shteti dhe shoqëria. Këto dy të fundit nuk janë patjetër identike me përmasat e kombit. Mund të jenë edhe më të zgjeruara, por më së shumti shprehen në përmasa më të vogla.

Në rastin tonë kombi është dy herë më i madh se shteti i Shqipërisë dhe pesë herë më tepër se shteti i Kosovës.

Shoqëria shqiptare nuk përputhet plotësisht as me kombin, as me vetëm njërin prej dy shteteve tona.

Por gjendje të gjymtuara ka kudo në botë. Në rastet e një parregullsie të tillë shqiptarët, përveç kësaj mangësie, i kanë shumë më pak të harmonizuara dhe të natyrshme raportet mes kombit, shtetit dhe shoqërisë. I kanë po ashtu edhe më pak funksionale.

Doemos që pa pasur komb nuk bëjmë dot as shtet dhe as ngremë dot një shoqëri. Ndërkohë që të tria këto nuk mund t'i harmonizojmë në rast se nuk kemi një elitë. Por elitat nuk funksionojnë pa vetë njeriun, në rastin tonë pa vetë shqiptarin.

Kështu krijohet një kordon i përshkallëzuar i pesë elementëve të ndërvarur dhe që, si enët komunikuese, vënë në lëvizje njëri-tjetrin. Një ngutje e njërit përbërës dhe ngadalësimi i një tjetri, pra enjtja e kombit apo e shtetit dhe ligështimi i shoqërisë apo i elitave dhe individëve, ose e anasjella, nuk ndihmojnë në formimin e një trupi të fortë dhe të shëndetshëm etnik, e një identiteti koherent dhe me stabilitet të brendshëm, me zhvillim rritës të qëndrueshëm.

Shqipëria hyn në këtë rast të fundit.

Deformimi i parë ka të bëjë me raportin e katër përbërësve të tjerë me kombin.

E tërë vëmendja e shqiptarit, e elitave dhe e shoqërisë së tij nuk është e përqendruar tek shteti, por mbi të gjitha mbetet i ngulmuar tek nacioni. Ndërkohë nacionalizmi ynë ka fare pak të bëjë me përkatësinë e

të qenit qytetar dhe nënshtetas i Shqipërisë apo i Kosovës. Ai nënkupton vetëm lidhjen e drejtpërdrejtë me trojet etnike.

Kombin “homo albanicus” e kërkon në gjendjen klasike të tij, si shekuj më parë kur shtetet përpiqeshin të qenë kombe dhe kombet të bëheshin shtete. Në siujdhesën e Ballkanit dy të barabartët e tij numerikisht, grekët dhe serbët, shtetet i zgjeruan më shumë nga sa kishin hapësirat e kombeve të tyre. Këtë prirje e kanë edhe tani, edhe pse për shkak të zhvillimeve qytetëruese globale si edhe të rrethanave ndërkombëtare më frenuese, për zgjerim të mëtejshëm tashmë përdorin jo mjetet e luftës, por ato të depërtimit paqësor, siç janë ekonomia, kapitali financiar dhe ndërhyrja kulturore.

Në Ballkan edhe malazezët si edhe maqedonasit sllavë kanë shtete më trupmëdhenj se territori kombëtar. Pa ndonjë mungesë të qenësishme në raportet komb-shtet janë edhe kroatët bashkë me sllovenët.

I shpërpjesëtuar është vetëm ai me shqiptarët.

Duke mos arritur dot të bënte një shtet feudal unik në mesjetë, pra pa qenë ndonjëherë shtet në përputhje me etninë dhe territorin e natyrshëm, “homo albanicus” u mësua të mbijetojë me ndjenjën e kombësisë.

Në një farë mënyre shqiptari ishte një lloj jetimi. Në mungesë të “nënës” kishte vetëm “babanë”. Me pak fjalë u kap pas kombit dhe u rrit vetëm prej tij.

Kjo, demos, edhe i pëlqente “homo albanicus”-it. E pati më për zemër kombin se shtetin edhe për arsyen se i pari nuk kishte qeveri, pra një autoritet suprem, komandues, epror, çfarë kryeneçësinë e tij e bezdiste.

Ndërkohë kush nuk ia deshi të mirën u përpoq t’i hiqte aftësinë për të mëvetësuar edhe vetëm si komb. Një ish kryeministër serb i shekullit të shkuar, Vlladan Gjeorgjeviç, shpalli se “shqiptarët nuk janë një komb, por një përzjerje fisesh të ndryshëm..”

Edhe deklarata e formatuar më në brendësi të Evropës se shqiptarët qenë vetëm një shprehje gjeografike në thelb këtë prapamendim kishte.

Kur më në fund “homo albanicus” e krijoi shtetin e vet (me përpyekjen e tij dhe aspak se ia bënë gati të tjerët), qe vonë për t’iu baraslarguar këtij rregulli. Tashmë për t’u zhvilluar dhe forcuar i ishte bërë zakon të investonte vëmendje dhe përpyekje tek kombi dhe aspak

tek shteti. Ndërsa dihej që vetëm ky i fundit dhe jo e kundërta, ia siguronte vazhdimësinë e rritjes.

Kombi mund t'i jepte vetëm vijimësinë e ekzistencës.

Ky deformim i raportit shtet-komb do të sillte si pasojë mospërputhje të tjera edhe më të mëdha e në rrethana të tilla do ta kishte të vështirë të kompaktësohej një shoqëri e harmonishme me në funksionim cilësinë e saj kryesore: të punonte në dobi të shqiptarit.

Kështu në vend që të kishim një strukturë të rregullt vertikale komb-shtet-shoqëri-elitë-individ, raporti i brendshëm mes tyre u shpërbë në formën individ-komb-shoqëri-shtet-elitë.

Pra është i çrregulluar.

Duket si një lloj ore tavoline që bën tik-tak, por vetëm e shtrirë barkas.

Por a mund të vendoset gjithçka në vendin e vet dhe mekanizmi i “albanicus” më në fund të punojë normalisht?

Në rast se ky riformatim është i realizueshëm, cili faktor mund ta kryejë?

Ndërsa fryma e patriotizmit, atdhedashuria, na ndihmon t'ia dalim misionit të ndryshimit, pasioni për të bërë më së pari kombin, si qëllimi dhe si çështja më supreme, në kushtet e përshpejtimit të globalizmit dhe bashkimit me BE, nuk na favorizon më.

Ajo tashmë na zë këmbët, na pengon.

Me tezat e Shqipërisë së Bashkuar, asaj Etnike apo Natyrale apo edhe më keq, Shqipërisë së Madhe, bashkë me lehtësitë që u krijojmë mosdashësve tanë për të na njollosur botërisht dhe për të humbur kështu përkrahjen ndërkombëtare, na detyron ta konsumojmë energjinë e brendshme për një kauzë që sigurohet vetëm kur, nëpërmjet një shoqërie të zhvilluar, të bëhemi shtet i fortë.

Madje radikalizmi i pikëpamjeve të mësipërme provon boshllëkun real që kemi për ta arritur qëllimin nëpërmjet një ecurie dialektike, ku gjithçka përgatitet maturisht dhe vjen në kohën e duhur, si rrjedhojë e një procesi të përshkallëzuar.

Sforcimi nuk u ka dhënë rezultat as fqinjëve tanë, as popujve të tjerë në kontinent e më tej. Pas vitit 1913, kur në siujdhesën e Ballkanit

kufijtë “ngrinë”, serbët dhe grekët, më kërcënuesit historikisht ndaj nesh, nuk kanë shtuar asnjë centimetër truall tjetër.

Nuk mund të thuhet kjo për shqiptarët, të paktën pas motit 1999.

Kjo strategji nuk ka të bëjë me ndonjë teknikë pritjeje dhe ca më keq formë apatie, duarkryqëzimi. Për një bashkim demokratik e të natyrshëm të të gjithë shqiptarëve në trojet e tyre etnike duhet të punohet përditë, por jo me shpërndarjen e ca hartave provokuese dhe akoma më ters, nëpërmjet ngritjes së disa grupeve të armatosura apo “ushtrove çlirimtare”.

Këto të fundit bien erë spiunazhi kundër nesh.

Tek bashkimi kombëtar shkohet jo nëpërmjet aventurës lokale, me kokëkrisje vetjake, pa mbështetjen e vendeve të zhvilluara demokratike, por pikërisht me këtë konsensus të fundit. Kjo do të thotë se minimalisht nuk mund të ketë shqiptarë të bërë bashkë brenda një territori pa hyrë më së pari vendi ynë dhe shteti i Kosovës në Bashkimin Evropian.

Kush kërkon të anasjellën ëndërron mëkot.

Zbutja e peshës së kufijve në gadishull dhe hapja totale për qarkullimin e shpejtë të mallrave, të njerëzve dhe të kulturave, nuk do të ndihmojë vetëm bashkimin e shqiptarëve, por edhe atë të serbëve, të hungarezëve të Vojvodinës apo të kroatëve.

Të gjitha këto ngecje duhen të zhblllokohen, në një dakordësim ballkanik, evropian dhe ndërkombëtar, në një mirëkuptim të domosdoshëm mes njeri-tjetrit.

Kjo mund të duket si e parealizueshme, si të jetë një utopi, por në të vërtetë nuk është e tillë. Përderisa deri tani, edhe pse pjesërisht, çështje të tilla janë zgjidhur, dëshmojnë se pikërisht utopira nuk janë.

Që të realizohen ato lypin vetëm durim dhe kohë, faktorë për të cilët në Ballkan të gjithë popujt banues të tij janë tepër duarshtrenguar.

Kur u vetëdeklaruaam shtet ne nuk ishim bërë gati për të qenë i tillë. Kështu shqiptarët u shtetshpallën ende pa u bërë shoqëri, pa u shndërruar në opinion publik, pa qenë njësi territori, mendimi dhe veprimi.

Ne edhe monedhën kombëtare e bëmë një dekadë e gjysmë më vonë nga vetëshpallja e sovranitetit.

Në 28 nëntor 1912 ne dolëm nga gjendja tradicionale e vonesës me nxitim, pothuaj me vrap, duke i lënë të papërfunduara disa punë të domosdoshme shtet e shoqërikrijimi, sepse rrethanat rajonale e më tej po shkonin me shpejtësi drejt asgjësimit tonë kombëtar.

Shqiptarët shpallën shtet kur kishin shumë nevojë për të, por ende nuk qenë gati ta ndërtonin.

Në të vërtetë historia jonë e tillë është: vonesë dhe njëherësh ngutje.

Asgjë mes nesh nuk ja del dot të ketë një dinamikë normale formimi, pra lindjeje, rritjeje dhe pastaj plakjeje dhe ikjeje.

Në viset tona sistemi shoqëror feudal u shtriq si dembel dhe nuk deshë të shkathësohej e të ndryshonte për qindra vite. Kur Fan Noli me ndjekësit e vet më në fund, në qershor 1924, u përpoq ta hiqte qafe, as e zboi dot, as e dobësoi dhe as e zëvendësoi. Me kryengritjen e armatosur, të cilin e quajti revolucion, por ku kishte edhe shumë luftë për pushtet, ai në thelb ia zgjati jetën e zvergur.

Kur në Shqipëri trokiti komunizmi as feudalizmi nuk kishte dalë nga skena politike dhe as kapitalizmi nuk pati hyrë. Qe një gjendje as kështu dhe as ashtu ose siç thotë një fjalë e urtë popullore “as mish, as peshk”.

Tranzicion e quan politologjia moderne një situatë të tillë, çast kalimtar mund t’i themi në gjuhën tonë.

Shqiptarët janë përherë në këtë gjendje kalimi pa kapërcim.

Kështu asgjë tek ne nuk formohet plotësisht dhe nuk lë një trashëgimi për të qenë gur themeli për çka do të vijë më pas. Pak a shumë fazat e zhvillimit shqiptar sedentojnë rërë.

Pamja më tipike e kësaj dukurie që vendosja e sistemit shoqëror komunist, ndërsa vendi nuk kish as klasë punëtoresh, prania e të cilës që kushti numër një që të kishte revolucion antiborgjez dhe një shoqëri, siç premtohej, më të përparuar se kapitalizmi.

Në 29 nëntor 1944 në Shqipëri nisi jeta e një qenieje tjetër dështake, e një mostre social-politike, ku ishin bërë bashkë, në një pleksje të frikshme gjysmë gjymtyrësh, tre sisteme politike të paformësuara kurrë.

Ja përse “socializmi” ynë, që falë situatës ndërkombëtare vegjetoj mes nesh për një gjysmë shekulli të gjatë, që në sjelljen e tij tërësisht feudal dhe në raport me zhvillimin, i mbushur me urrejtje

patologjike kundër çdo forme kapitali, le të ishte ky jo vetëm një dyqan apo punishte, por edhe banesë private, një dynym toke afër ose larg shtëpisë, një katua apo kotec, lopë të qe ose pulë.

Kjo djegie ciklike e fazave të zhvillimit normal e gjeti Shqipërinë edhe në dhjetor 1990, kur nisi shembja e diktaturës mikse feudokomuniste.

Ajo ra e fundit në të gjithë Evropën lindore, sepse për të nuk ekzistonte as koha e lindjes, as e rritjes dhe as ajo e ikjes.

U bë rikthimi ynë në “kapitalizëm”, por pa pasur borgjezi.

Ajo e paktë, një këtu e një atje, e cila kishte ekzistuar deri para marrjes së pushtetit nga stalinistët, qe asgjësuar.

Në dhjetor 1990 trashëgimia nga e kaluara ishin vetëm me dhjetëra mijëra komunistë të formateve të ndryshme.

Sot të gjithë e dinë se “kapitalizmin” e sotëm, politikisht dhe ekonomikisht, mendërisht dhe shpirtërisht, po e ndërtojnë ish-komunistët. Rehabilitimi i ndonjë shtrese tjetër, siç janë të persekutuarit politikë, ka qenë dhe mbetet i kontrolluar prej tyre.

Aq i deformuar ishte ky proces kapitalisto-komunist sa që deri në vitin 1997 në vendin tonë mbizotëroi një shumëgjymtyrësh i ri: pluralizmi pa demokraci.

Ky ra nëpërmjet një sforcimi tjetër: një anarkie politike që nuk u bë dot kurrë protestë e mirëfilltë për të korrigjuar sistemin, por aksion për heqjen e një kryetari shteti, i cili përfaqësonte më qartë se të gjithë kolegët e tjerë të paskomunizmit, përzjerjen e të gjitha sistemeve të paarrira dot në Shqipëri.

Korrigjimi i funksionit të një shoqërie të tillë, ku koka rri tek këmbët dhe këmbët në vendin e kokës, nuk kërkon vetëm vullnet të madh ndryshimi dhe kulturë të thellë reformuese, por mbi të gjitha kohë. Hapja dhe komunikimi intensiv me shoqëritë e tjera shumë më të zhvilluara e shkurton dimensionin e kësaj të fundit si edhe përmasën e pritjes gjer në përtëritje, por në çdo çast ekziston rreziku që t’i ndodhë të vetëfrenohet dhe t’i rikthehet zakonisht e mendësisë së vjetër të veprimit.

Duke e pasur si faktor të parë ndryshimi shoqërinë, shtratin e të tëra ndryshimeve të tjera, natyrisht që kjo nuk mund të ndodhë pa bërë të funksionojnë elitat. Këto grupe të vogla bashkëkombësish të spikatur për inteligjencën e tyre individuale, thellësinë e largpamjes dhe të forcës

së transformimit në një fushë apo sektor të caktuar të jetës së vendit, ende na mungojnë.

Në të vërtetë njerëzit janë, por nuk bashkohen dot, nuk vetorganizohen.

Në vend të tyre janë tepër agresivë dhe talente të vërteta grupazhi disa elita false, bashkëpunuese me pushtetet politike të radhës, të cilat përveç mediokritetit profesional janë të pangopura edhe në plotësimin e interesave të tyre private.

Sidoqoftë shqiptarët e pas rënies së komunizmit që prijnë në sektorët e ekonomisë apo edhe të artit, të gazetarisë dhe të shkrimit të historisë, të ushtrimit të besimeve fetare, pak nga pak edhe ata në mbrojtjen e mjedisit apo që ndodhen nëpër stafet mësimdhënëse të universiteteve të shumta, njëkohësisht një pjesë e të tjerëve që janë me punë në administratën e shtetit apo në përbërje të institucioneve të ndryshme, përbëjnë një dukuri në rritje.

Për pasojë mund të ketë një të nesërme procesesh të brendshme më integruese dhe në themel të tyre të gjejnë veten dhe të mbrothësojnë edhe elitat shqiptare.

Por në rast se pa një shoqëri me shpirt reformues nuk mund të bësh shtet dhe për pasojë, për të përballuar sfidat e kohës, të kesh një Shqipëri të zhvilluar e të fortë, të gjitha bashkë nuk realizohen dot pa përtërirë edhe vetë “homo albanicus”.

Këtu nuk është fjala aspak për të krijuar një “shqiptar të ri”, por thjesht për të përmirësuar të “vjetrin”.

Ky herë pas here lë një shpresë të vagëllimtë se mund të bëhet faktor ndryshimi i vetvetes, i shoqërisë dhe i shtetit.

Shenja e parë që ai jep: kur pohon se “nuk bëhemi dot”.

Me këtë mesazh shqiptari nuk përpiqet t’ia hedhë fajin të tjerëve.

“Nuk bëhemi dot” do të thotë po ashtu se je i ndërgjegjësuar për mangësitë. Ky është gjest premtues për korrigjim, sepse në thelb është ndjenjë e qartë vetëkritike.

“Nuk bëhemi dot” lë të kuptojë se thellë brenda vetes, të paktën në dëshirë, të pëlqen të bëhesh.

Përderisa dëshiron që si individ e bashkësi të bëhesh, do të thotë se të njëjtën gjë e inspiron edhe për shtetin.

Pohimi “Nuk bëhemi dot” provon se këtë çështje shqiptari e ka shqetësuar, e ka brengë. Në rrethana të tilla ajo mund të shndërrohet edhe në element nxitjeje.

Ndërkohë, sërish për të argumentuar se deklarata “nuk bëhemi dot” është një test që provon se brenda shqiptarit ekziston një mundësi përmirësimi i vetvetes, i shoqërisë dhe i shtetit të tij, shtojmë edhe këtë fakt: asnjë prej nesh, dje dhe sot, nuk ka thënë se Shqipëria nuk bëhet. Edhe më kritiku ndaj të metave tona, Faik Konica, ka shkruar se “Shqipëria do të bëhet për inat të shqiptarëve”.

“Homo albanicus” në shoqërinë e hapur ka mjedisin më të pëlqyer të tij, terren ku virtutet e ruan dhe defektet i gjejnë rehat.

Forcimi institucional i këtij sistemi, qoftë edhe sikur të bëhet fare në kuotë minimale, nis dhe e çmëson opinionin tonë publik nga legjenda urbane, sipas të cilës “homo albanicus” ka një papajtueshmëri tradicionale ndaj pluralizmit dhe sidomos demokracisë.

Sigurisht pluralizmi i deritanishëm ala-shqiptar nuk është ai ku secili ndodhet në vendin e vet, por kjo gjithsesi mund të rregullohet për të funksionuar më mirë dhe më drejt. Shpresë jep pluralizmi ynë i besimeve fetare, raportet e ekuilibruara me njëri-tjetrin që ata kanë ruajtur dhe ruajnë prej shumë kohësh.

Me demokracinë, po, mund të thuhet se “homo albanicus” ka ende një raport të vështirë.

Deficiti i shoqërisë shqiptare me të, sistemin e papërkryer që deri tani është më i miri, në parim duhej të nxiste një dukuri të qartë: ngritjen e frymës së shërbimit të politikanëve vendas ndaj popullit.

Janë pikërisht ata që nëpërmjet profesionit të tyre luajnë rol të parë në orientimin e zhvillimit dhe të ritmeve të tij. Nuk kërkon arsyetim të ndërlikuar çështja se që të bëhet Shqipëria përveç vetë masës së shqiptarëve dhe individëve të saj, misioni për këtë qëllim i është ngarkuar pikërisht politikanëve.

Ata, në një farë mënyre, kanë zanatin e “inxhinierit” të shtetit.

Mirëpo përvoja e shqiptarëve me ta deri tani mbetet tepër dëshpërimsjellëse.

Mes kontributit herë për të ndrequr dhe herë për të prishur, forcë që e kanë të përmasave të mëdha, në shekullin e parë të historisë së shtetit tonë bilanci mbetet me tepri në këtë kahe të fundit.

Më së shumti kjo ka ndodhur sepse politikanët tanë të mëparshëm që ja kanë dalë në mbërrinjë në krye të Shqipërisë, janë pak ose asfare politikanë të vërtetë, por thjesht njerëz të pushtetit. Ushtrimi i politikës zgjidhet prej tyre jo si ambicie realizimi profesional, por si mjet për të sunduar e kontrolluar personalisht territorin si edhe fatin e nënshtetasve të tjerë.

Po ashtu për të hyrë me çdo mënyrë në histori dhe ca më keq, për t'u pasuruar.

A e keni vënë re sa shumë e duam të gjithë Gjergj Kastriot Skënderbeun, mes nesh edhe pushtetushtruesit, e megjithatë asnjë prej këtyre të fundit, kur merr postin e njëshit të Shqipërisë, nuk bën pothuaj asgjë si heroi ynë kombëtar.

Pas viti 1990, siç do të ishte logjike, politika duhej të ndërtonte një model të ri. Kjo nuk ndodhi.

Arsyeja më e parë është se politikanin i ri shqiptar del prej barkut së politikanit të vjetër.

Në këtë kuptim pushtetushtruesit e Shqipërisë së pasdiktaturës deri këtë çast kur po shkruhet ky libër, nuk ja kanë dalë dot të krijojnë modelin e tyre të kohës tjetër, të shoqërisë së hapur.

Duke qenë se më tepër nga politikë, prej disa pushtetushtruesve ka politikanizëm dhe prej mjaft shqiptarëve të tjerë tifozëri politike, një merak duket mjaft i arsyeshëm: ata që dalin në krye të vendit tonë duan vërtet t'i ndryshojnë pozitivisht bashkëkombësit apo ndodh krejtësisht e kundërta?

Duke i marrë ashtu siç janë, ata kanë mirësinë që nëpërmjet autoritetit të tyre publik si edhe mjeteve të mëdha shtetërore që u vihen në shërbim, t'i përmirësojnë dhe kështu t'u japin një të ardhme më të mirë.

Apo thjesht përpiqen t'i përshtatin me pushtetin e tyre?

Gjer tani ata që ja kanë dalë të ngjiten në krye të shqiptarëve i duan këta ashtu siç janë dhe për këtë arsye nuk investojnë asnjë përpjekje për t'i bërë më të mirë, t'u kufizojnë defektet dhe t'u inkurajojnë vlerat.

Ata nuk marrin përsipër asnjë rol formues, edukues.

Ndodh ca më keq. Në rast se politistani pushtetshtrues është gojështhurur apo cinik, egoist i pafre apo cub, me familje josolide apo i dhënë pas një jete qejfi, me pasuri të përdorur si luks privat dhe fëmijë shoqërisht problematikë, ndikimi i tij në shoqëri do të jetë shturës.

Tërësisht zhbërës.

Modeli Zog-Enver dhe sidomos ai i pasvitet 1990, i përfaqësuar me më shumë se një emër, dëshmoi se suksesin e kanë bazuar tek dy kushte: tek njohja e mirë e psikologjisë dhe e mendësisë së shqiptarit si edhe e qeverisjes së tij (vënies nën kontroll, sundimit) nëpërmjet shfrytëzimit të të metave.

Ka një bisedë të Ahmet Zogun me Myfit bej Libohovën, ku ish-presidenti i bërë monark me pushtet familjar të përjetshëm i pohon: “Shqiptarët janë ata që janë dhe ne duhet të harxhojmë kohë dhe energji në qoftë se duam vërtet t’i ndryshojmë ata”. Më pas thekson se bashkëkombësit dhe nënshtetasit e tij janë “produkt i një vendi të varfër dhe i një zhvillimi të gabuar mijëvjeçar”. Në fund Zogu bën këtë deklaratë: “Ata nuk mund t’i ndryshosh”.

Kjo, pak a shumë, do të thotë se Shqipëri, në kuptimin e shtetit dhe të shoqërisë së saj, nuk mund të bësh.

Ja pse bashkë me shqiptarin dhe madje shumë më tepër se ai, që të përmirësojmë në mënyrë të sigurt fatin tonë, na duhet të bëjmë politikanët.

Duke i lënë politikanit politikanist vetëm pjesën e merituar të së drejtës për pushtet, pra shumë më pak nga sa në jetën publike zotëron dhe ka uzurpuar tani, mundësia e bërjes së Shqipërisë ofron një shteg nëpërmjet të cilit ekziston gjasa të mbrothësohet: brezi i ri.

Pra është euroshqiptari.

Kjo gjeneratë e re sot nuk është vetëm në një bum demografik, çfarë u bie në sy jo vetëm statistikave, por edhe ardhësve të huaj. Ajo u vu re menjëherë edhe nga Papa Françesku në vizitën e tij në Tiranë në 21 shtator 2014. Këtë karakteristikë, që e kishte përjetuar si një befasi të këndshme, ia përcolli medias së botës dhe opinionit publik të saj.

Ky brez i ri euroshqiptarësh ka një shtrirje gjeografike globale, ndodhet kudo dhe çdo ditë e më tepër përfton përvojë të përparuar prej

shumë popujve. Kështu, në mos fizikisht me praninë e tij, të paktën nëpërmjet teknologjisë moderne të komunikimit, rrjeteve sociale në internet, ai e mbart dhe e sjell të dhjetrafishuar këtë eksperiencë në vendlindjen e vet. Duhet thënë, madje, se më shumë nga një përvojë kjo është frymë, çka e lehtëson të shndërrohet për bashkëkombësin tonë në një mendësi, në një mënyrë të re të jetuari.

Euroshqiptari është në shumim edhe në rastin kur mbetet banues në vendin e tij tashmë kufijhapur. Ai i kapërcen lirisht ato dhe për mjaft nevoja të veta, që nga shkollimi, vizita tek familjarët e emigruar, ushtrimi i biznesit e deri tek pushimet vjetore, sheh dhe mëson nga bota.

Këto, kur rihyn në atdheun e tij, nuk i hedh prapa kurrizit, por përpiqet sadopak t'u gjejë një mundësi zbatimi.

Nuk e bën këtë për shkak se patjetër e ndjen si detyrë atdhetare apo si mision qytetar, por sepse ajo që ka parë jashtë zotëron vlera të mëdha pragmatiste për t'ia përmirësuar jetën brenda vendit.

Pikërisht kjo nevojë utilitare ia siguron kësaj dukurie vetëfunksionimin dhe gjallërinë, veprimin dhe realizimin konkret.

Qytetari shqiptar i viseve tona, tashmë edhe udhëtues nëpër botë, duke gjetur në vendin e vet një mjedis më të favorshëm për të mos jetuar më si më parë, e ka shtuar dëshirën e shpëputjes nga e shkuara.

Duhet thënë se në këtë pamje të re të gjërave duket tepër i qartë një fakt, i cili duhet nënvizuar. Kur mjaft prej të rinjve tanë me anë të hyrjes në ambasadat e huaja të Tiranës, në korrik 1990, ikën nga Shqipëria, po ashtu të tjerët që më pas, të hipur nëpër vaporë dhe anije të pushtuara prej tyre, bënë të njëjtën gjë të gjithë mbartnin me vete për në Perëndim edhe shumë prej defekteve.

Kur dy dekada më pas u hapën kufijtë e Bashkimit Evropian dhe shqiptari me një pasaportë biometrike nisi të shkojë në çdo vend të kësaj bashkësie, jo vetëm kur rikthehet nuk sjell asnjë ves, por edhe kur del për të qëndruar përkohësisht është shumë më i kujdesshëm për korektesë qytetare se pararendësit e tij.

Kjo do të thotë se jo vetëm në Perëndim gjenerata e re që jeton në trojet tona kalon vazhdimisht një proces purifikimi moral dhe etik, plotësimi i dijeve dhe pasurimi shpirtëror, por sadopak kjo ka filluar edhe në Shqipëri.

Kështu mund të pohohet se të paktën tek brezi ynë i ri, në mënyrë të kryqëzuar, nga jashtë dhe brenda, me një shpejtësi të dyfishtë, po ndodh një zhvillim shndërrimi i tij në njeri të Perëndimit.

“Homo albanicus”, edhe këtë herë, ndoshta nuk do të dijë ta shfrytëzojë deri në fund rastin (dhe fatin) e do të ndalet në mes rrugë, por faktori favorizues i ndryshimit është dhe mbetet tepër inkurajues: përreth tij kanë ndryshuar vetë rrethanat historike si edhe ato shoqërore.

Me pak fjalë përveç botës në globalizim të vrulltë, ku kulturat e tjera depërtojnë më shpejt dhe ndikojnë më shumë, por ndërkohë ajo vendase vetëmbrohet e forcohet, zhvillohet po ashtu, ajo që e ndihmon posaçërisht Shqipërinë, shtetin, shoqërinë, individin dhe elitat e saj, është pjesëmarrja aktive, kandidimi dhe më pas hyrja si pjesëtar me cilësi të plota në Bashkimin Evropian.

Jeta në këtë supershtet, në këtë konfederatë, në këtë “perandori” të demokracisë politike dhe sociale, ku rregullat kryesore të funksionimit si shtet, ku ne kemi pikën më të dobët, do të ndikohen vendosmërisht prej modeleve më të përparuara të Perëndimit.

Nënshtetas të Perandorisë Osmane, asaj të Bizantit dhe më në fund të Perandorisë Osmane, si të jetë një fat i mbarë që na bie tepër rrallë, njëherë në dymijë vjet, BE paraqet për shqiptarët mundësinë më të sigurt se vendi dhe shteti i tyre ka të ngjarë, për aq sa nëpërmjet cilësive tradicionale të “homo albanicus” gjen shteg realizimi, të bëhet.

Bashkë me të edhe një “homo albanicus” i shndërruar njëkohësisht në “homo europeus”, ua kufizon përherë e më shumë pushtetushtruesve lokalë, që nën ambicien për ta mbajtur vetë ata nën kontroll territorin dhe shoqërinë shqiptare, të pengojnë nëpërmjet zvarritjes procesin e këtij integrimi.

Tirana me mbi kokë të saj Brukselin është zgjidhja më e mirë për çfarë vjen më pas.

Kjo mund t’i inatosë disa nacionalistë të sinqertë, sepse shohin që shqiptarëve u ikën nga duart një pjesë jo e vogël e sovranitetit të tyre, por kjo është vetëm pamja e sipërfaqshme.

Sovranitetin e plotë nuk e kanë prej kohësh edhe vetë shtetet e mëdhenj.

Tirana apo Prishtina, të cilat nesër duhet të jenë shtete në dy konfederata, në të madhen, Bashkimin Evropian, dhe në të voglin, Shqipërinë e ardhshme, sovranitetin e tyre e kanë pasur përherë mjaft të ngushtuar.

Siç edhe pluralizmi jep më shumë hapësirë për sadopak sovranitet real, po ashtu edhe pjesëmarrja në BE nuk e ngushton, por e rrit edhe më tepër këtë pavarësim të kufizuar.

Në një farë mënyre alternativa se shteti dhe shoqëria shqiptare, bashkë me individin e saj, do të bëhen vetëm me tutor Bashkimin Evropian, provojnë se ka diçka shumë të vërtetë dhe realiste në sentencën e Faik Konicës se Shqipëria do të bëhet edhe për inat të shqiptarëve.

Me hyrjen në BE ne shpëtojmë prej rrezikut të mbijetimit në hapësirë gjeostrategjike fërkimi apo përplasjesh e thyerjesh të ndërsjella.

Nuk do të jemi më rrugëkalimi të njërës palë kundër tjetrës.

Një mëdyshje e fundit: po sikur të mos bëhet?

Jemi një etni me qëndresë ekzistence të sprovuar.

Një varg i himnit tonë thotë “Se Zoti vetë e tha me gojë

Që kombet shuhen përmbi dhe/Po Shqipëria do të rrojë/Për të, për të luftojmë ne”.

Nuk janë as megalomane dhe as shovene këto fjalë, as nënvleftësim për popuj të tjerë, por thjesht një mënyrë metaforike për të kumtuar idenë e mësipërme, pra që ne nuk shkatërrohemi, që etnikisht nuk shbëhemi dot.

Historia në mjaft raste na ka marrë edhe kufijtë shtetërorë, ata që ishin në kohë të ndryshme të principatave apo edhe të ndonjë mbretërie kohëshkurtër. Madje kjo ka ngjarë edhe pas 28 nëntorit 1912, por asnjëherë nuk na ka marrë dot kufijtë gjeografikë ku jetonim, ruanim të folurën tonë karakteristike, kulturën, traditën, breznitë, të shkuarën dhe të ardhmen.

Si e tillë, tokë ku nëpër mijëvjeçarë do të jetojnë vetëm shqiptarët, bëhesh optimist se një ditë do ta ngremë edhe ne shtetin tonë ashtu siç e dëshirojmë.

Kur sheh rezultatin e deri tanishëm të bren pesimizmi.

Por pesimizmi nuk është asnjëherë pasojë e një analize konkrete.

Po ashtu as optimizmi.

Të dy qëndrimet janë pika orientimi që të gabojnë.

Qëndrimi realist do të që i vetmi më i sigurti.

Me këtë rast, duke e përfunduar sprovën e këtij libri, autori do t’i lejonte vetes edhe një merak të fundit: aftësitë shqiptarit nuk i janë të pamjaftueshme për shtetformim, por për shtetbërje.

Ndokujt kjo mund t’i ngjajë si një lodër fjalësh. Megjithatë të dy konceptet kanë mes tyre një hapësirë të dukshme mëvetësie. Të kesh apo të mos kesh cilësi shtetformuese do të thotë se nuk di as ta ëndërrosh këtë shtet, as ta projektosh, as të luftosh për ta realizuar, as ta shpallësh ndërkombëtarisht dhe as t’ia mbrosh ekzistencën.

Por të gjitha këto bashkë, një për një, shqiptarët i kanë kryer më së miri. “Shqipëria çka qenë, ç’është e ç’do të bëhet” i rilindësit Sami

Frashëri, libri projekt i ndërtimit të shtetit dhe i funksionimit të shoqërisë së saj, për nga largpamja, moderniteti dhe fryma e praktikitetit, deri tani nuk ka më asnjë tjetër të ngjashëm. Po ashtu modelin real të këtij shteti, për aq sa mund të ishte bashkëkohor në motin e vet, por që gjithsesi që një shembull, shqiptarët e kishin të njohur dhe të vlerësuar nga pothuaj e tërë bota: ishte ai i Lidhjes së Lezhës të udhëhequr nga Skënderbeu.

Në 28 nëntor 1912 shpalljen e pavarësisë të vendit po ashtu e bënë vetë shqiptarët.

Po vetë ata, duke manovruar midis trysnisë së interesave të kundërta të fuqive të mëdha e fqinjëve, mbajtën Kongresin e Lushnjës, themelvënësin e shtetit.

Po vetë shqiptarët e shpallën Tiranën kryeqytet dhe e bënë njëkohësisht atdheun e tyre të njohshëm ndërkombëtarisht, anëtar të Lidhjes së Kombeve.

Vetë ia kanë mbrojtur integritetin territorial, për aq sa kanë mundur dhe sa i kanë lejuar rrethanat, duke dhënë shembuj vetëmohimi aspak turpërues.

Hedhja e italianëve në det në 1920 dhe lufta antifashiste nga viti 1939 deri në 1944 janë dëshmi shkëlqimtare të kësaj të vërtete.

Qenë republikanët, monarkistët apo komunistët në pushtet, antidemokratët, pseudot e tyre apo edhe demokratët e vërtetë, Shqipërisë deri tani nuk i është marrë asnjë centimetër tokë.

Sepse që një popull me ndjenjë të qartë shtetformuese edhe bashkëkombësit në Kosovës, pas qëndresës së gjatë paqësore, i hynë rrugës së luftës çlirimtare me armë dhe, me një përkrahje vendimtare të vendeve demokratike të Perëndimit, ia dolën të shpallin shtetin e tyre.

Tani jemi etni me dy shtete.

Prandaj vetëm si moshtetformues nuk mund të qortohemi!

Defekti ynë problematik është tek krijimi i një shteti me frytshmëri të lartë, pra tek shtetbërja, shtetndërtimi, shtetpërsosja.

Ndërkohë mendësia se Shqipëria nuk bëhet, po na u shndërrua në bindje, shumë shpejt mund të kthehet në fatalitet.

Ja pse ajo duhet mbajtur dhe ruajtur si shpresë. Kjo vdes e fundit, bashkë me vetë njeriun.

Shqipëribërja apo më saktë shtetbërja shqiptare le të vdesë edhe ajo bashkë me shqiptarin.

Ndërkohë, që të jemi realistë gjer në fund, na duhet, për t'ia

dalë mbanë, të plotësojmë një kusht: të mbajmë vazhdimisht në sy një rrezik tepër të madh, atë të metë që e kemi identitare, pothuaj gjenetike: mospajtimin tonë me publikun, shpesh edhe antagonizmin me të.

Do të ishte përgjegjësi e madhe edhe për autorin e këtij libri të thyente rregullin e përgjithshëm të marrëveshjes së brendshme të një populli të tërë për të mos e thënë me gojë asnjëherë kobin se mëmëdheu dhe kombi ynë nuk ka për ta bërë kurrë një shtet të mirorganizuar, të fortë dhe me autoritet, të shpëtuar përfundimisht nga ajo shprehje dufi kaq të shpeshtë “ne nuk bëhemi”.

E megjithatë ai mund të mos bëhet.

Duke e thënë këtë, pra që ne Shqipërinë e kemi të pavdekshme, por shtetin e saj, dje dhe sot, copë e trokë, mbase, përveç të zemëruarve që do të na tregonin me gisht si tradhtar, do të shfaqeshin edhe ata, të cilët sedërprekur prej këtij kumti të keq, do të zgjonin thellë ndërgjegjes dhe karakteristikave tona kombëtare atë energji vullkanike që pëlqen të flejë kur dikton se ne mjaftohemi me vetëm pohimin e të metës.

Por që shpërthen kur kupton se ne me të vërtetë i jemi përveshur punës për ta ndryshuar atë.